

10637

A.Ü.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE BULGARİSTAN
İLİŞKİLERİ
(1919 - 1988)

Hüseyin Avni Bıçaklı

Doktora Tezi

Anabilim Dalı: Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi

Tez Danışmanı: Doç.Dr.Ersin Onulduran

Ankara

Aralık -1988

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

ÖNSÖZ

Hun İmparatorluğunun 463 yılında dağılmasından sonra Batı'ya göç eden Türk ve Bulgar kabilelerinin önemli bir kısmının Tuna Nehri boylarına ve Balkanlara yerleştikleri kabul edilmektedir.

Gerek aynı kabile içerisinde gerekse farklı kabile ve siyasal birliklere mensup olarak Türk ve Bulgarlar'ın, o tarihten itibaren yan yana ve iç içe yaşamışlık şeklinde sürekli bir siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişki biçimleri oluşturdukları görülmektedir.

Onbeş asır süren bu tarihsel geçmiş içerisinde ilişki biçimlerinin günümüze değin değişmiş olmasına karşın, yaşanan mekan hep aynı ortak coğrafya olmuştur: Balkanlar.

Türk ve Bulgar ulusları, bu ortak coğrafyada ilk sekiz yüzyıl yan yana ve iç içe; sonraki altı yüzyıl ise Osmanlı çokuluslu siyasal birliği altında iç içe yaşamışlardır. İki ulus ilişkilerinin son yüzyılı ise yeniden bir yan yanalık sürecine sahne olmuştur.

Bu tarihsel süreç onların ulusal kimlikleri ve kültürleri içerisinde sürekli yaşama haklarını ortadan kaldırmamış, aksine güçlendirmiştir. Günümüz Türkiye'si ve Bulgaristan'ı modern devlet yapılarına bu birikimle ulaştırmışlardır.

Türkiye Bulgaristan ilişkilerini incelemeye yönelik bu çalışmanın birincil amacı, sözü edilen bu tarihselliği ve coğrafyayı, jeopolitik ve jeostratejik yaklaşım çerçevesinde vurgulamak olmuştur. Çalışmanın birinci bölümü bu amaca yöneltilmiştir.

Komşular seçilmez; tarih ve coğrafya onları belirler. Türkiye ile Bulgaristan açısından bu belirlemeyi tarih, onbeş yüzyıl önce yapmıştır. İki ulus arasında bu tarihsel geçmiş içerisinde çok sayıda savaşlar, anlaşmazlıklar

olmuştur. Günümüz modern devlet anlayışının iki temsilcisi Türkiye ve Bulgaristan, bu silahlı çatışmaların ve anlaşmazlıkların içinden kopup gelmiştir. Tarih, iki ulusun ataları için öngördüğü yazgıyı değiştirmemiştir. Türkiye ve Bulgaristan bugün de yan yanadırlar.

Bu gerçek, iki devletin iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri içerisinde bir arada yaşamasını zorunlu kılmaktadır. Zira, toplumların mutluluğu, refahı, sosyal ve ekonomik gelişmeleri barış içinde yaşamaya bağlıdır.

İki ülke arasında bu anlayışın yaygın olduğu dönemlerde ilişkilerin oldukça geliştiği ve karşılıklı çıkarlara dayalı yararlar edinildiği görülmüştür. Hatta farklı siyasal rejimlere ve bloklara mensup Türkiye ve Bulgaristan'ın yirmi yıl gibi bir dönemde karşılıklı işbirliğine girmiş olmaları diğer ülkelere tek örnek bile teşkil etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri birbiriyle silahlı bir çatışmaya girmemiş olan iki ülkenin ilişkileri zaman zaman soğuk ve gergin devreler geçirmişse de komşuluk anlayışı her zaman ağır basmıştır.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümleri kronolojik yaklaşım esas alınarak ikili siyasi ilişkilerin incelenmesine ayrılmıştır. İlişkileri geçici anlamda dönemseller olarak belirli bir süre etkileyen iç ve dış faktörlerin de ele alınmaya çalışıldığı bu bölümlerden birincisinde, Bulgaristan'da Krallığın kaldırılarak yeni bir siyasal sisteme geçildiği döneme kadar, ikincisinde ise bu tarihten günümüze kadar olan ilişkiler incelenmiştir. Zira, sözkonusu değişiklik iki ülke ilişkilerini günümüze kadar etkileyecek olan sürekli bir etken olagelmıştır.

1946 yılından itibaren gündeme gelmiş olan bu etkenin yanında başından itibaren günümüze kadar olan ilişkilere etkide bulunan belirli bazı süreklilik

öğeleri de mevcuttur: Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumu ve keza Türkiye'nin kuruluşundan beri izlediği Batı'ya yönelme politikası, kökleri tarihsel geçmişe dayanan Bulgaristan'daki Türk azınlığı ve karşılıklı ticari çıkarlar.

Bu vesileyle bu çalışmada, ikili siyasi ilişkilerin süreklilik ve değişiklik etkenlerini de incelemeye yönelik bir yaklaşımın benimsendiğini belirtmek gerekir. Tarihe ve coğrafyaya dayalı süreklilik etkenlerinin incelendiği birinci bölümün diğer bir amacı da bu olmuştur. Çalışmanın son bölümü ise diğer süreklilik etkenleri Bulgaristan'daki Türk azınlığı ve karşılıklı ticari ve ekonomik çıkarlar konularına ayrılmıştır.

Tel Aviv, 1.XII.1988

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	IV
BİRİNCİ BÖLÜM	

GİRİŞ:TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİNDE TARİHSEL GEÇMİŞİN VE COĞRAFYANIN YERİ.....	1
I.GENEL OLARAK.....	1
II.TARİHTE TÜRK BULGAR İLİŞKİLERİ.....	5
A.BULGARLARIN ETNİK YAPISI, BÜYÜK BULGARİSTAN SİYASAL BİRLİĞİ, İÇ İÇE VE YAN YANA YAŞANMIŞLIK SÜRECİ.....	5
B.OSMANLI DÖNEMİNDE İLİŞKİLER:İÇ İÇE YAŞANMIŞLIK SÜRECİ.....	15
C.BULGARİSTANIN BAĞIMSIZ DEVLET OLMASI VE SONRASI İLİŞKİLER: YAN YANA YAŞANMIŞLIK SÜRECİ.....	28
III.TÜRKİYE BULGARİSTAN İLİŞKİLERİNDE JEOPOLİTİĞİN YERİ.....	38
A.BALKANLAR:ONBEŞ ASRİN ORTAK COĞRAFYASI.....	38
B.BALKANLARIN YAKIN TARİHÇESİ.....	43
C.TÜRKİYE'NİN VE TÜRK BOĞAZLARININ JEOPOLİTİK KONUMU VE BULGARİSTAN.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-BULGARİSTAN KRALLIĞI İLİŞKİLERİ(1919=1945)	
I.TÜRK ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI YILLARI(1919=1922)	
A.ÖNEMLİ DÖNEMSEL DEĞİŞİKLİK ÖGELERİ.....	54
i.Balkan Savaşları.....	54
ii.Birinci Dünya Savaşı,Mondros ve Selanik Mütarekeleri.....	55
iii.Bulgaristan'ın İç Durumu.....	57
B.ANKARA HÜKÜMETİ VE TÜRK MİSAK-I MİLLİ HEDEFLERİ KARŞISINDA BULGARİSTAN.....	58

C.ANKARA HÜKÜMETİNİN BULGARİSTANA YAKLAŞIMI,MUSTAFA KEMAL'İN BULGARİSTAN BAŞBAKANINA MEKTUBU.....	60
D.BULGARİSTANIN ANADOLU ULUSAL KURTULUŞ HAREKETİNE MADDİ DESTEĞİ	64
E.BATI TRAKYA TÜRK VE BULGAR İHTİLALCİLERİ KONGRESİ.....	69
F.BİR BULGAR HEYETİNİN GİZLİCE ANKARAYA GELİŞİ.....	71
G.BULGARİSTANIN İSTANBULDA YENİDEN TEMSİLCİLİK AÇMA ÇABALARI....	73
H.TÜRKİYE İLE BULGARİSTAN ARASINDA İLİŞKİLERİN RESMEN KURULMASI.	74
i.Bulgaristan'ın Bu Yoldaki Çabaları: Bir Bulgar Heyetinin An- kara'yı Ziyareti,Edirne Konsolosu'nun Mustafa Kemal ile Gö- rüşmesi.....	74
ii.Ankara Hükümetinin Girişimleri.....	77
II.DURGUNLUK VE İYİ İLİŞKİLERE HAZIRLIK DEVRESİ(1923-1929)	
A.ÖNEMLİ DÖNEMSEL DEĞİŞİKLİK ÖGELERİ.....	78
i.Bulgaristan'da Hükümet Darbesi Yoluyla İktidar Değişimi ve İç Karışıklıklar.....	78
ii.Türkiye'nin İçte Devrimlerini Yaratma,Dışta Komşuları ile İlişkilerini Belirli Bir Düzeye Oturtma Çabaları.....	80
B.LAUSANNE BARIŞ GÖRÜŞMELERİ VE BULGARİSTAN.....	82
C.BULGARİSTANIN TEMSİLCİLİĞİNİ ANKARAYA TAŞIMASI.....	82
D.TÜRKİYE BULGARİSTAN DOSTLUK VE İKAMET ANLAŞMALARI.....	85
E.EKONOMİK VE TİCARİ KONULARDA İLK DÜZENLEMELER:TİCARET VE SEYRÜSEFAİN ANLAŞMASI.....	87
F.İYİ İLİŞKİLERİN DÜZENLENMESİNE YÖNELİK YENİ ÇABALAR.....	89
i.Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Anlaşması.....	90
ii.Suçluların İadesi Anlaşması.....	91

III. İYİ İLİŞKİLER DEVRESİ(1930-1939)

A.DÖNEMSEL DEĞİŞİKLİK ÖGELERİ.....	91
i.Uluslararası Durum.....	91
ii.Bulgaristan'ın İç ve Dış Durumu.....	93
iii.Türkiye'nin İç ve Dış Durumu.....	94
B.YAKINLAŞMA YILLARI(1930-1934): KARŞILIKLI ZİYARETLER VE İKİLİ ANLAŞMALAR.....	98
C.BALKAN ENTENTE'I VE BULGARİSTAN.....	101
D.İYİ İLİŞKİLER(1935-1939).....	107
i.Karşılıklı Ziyaretler.....	107
ii.Montreaux Görüşmeleri ve Bulgaristan.....	110

IV. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI(1939-1945)

A.BULGARİSTANIN İÇ VE DIŞ DURUMU.....	112
B.TÜRKİYENİN DURUMU.....	115
C.İKİLİ İLİŞKİLERDE KARŞILIKLI ENDİŞE VE GÜVENSİZLİK YILLARI.....	116
D.TÜRKİYENİN GÜVENSİZLİK VE ENDİŞEYE KARŞI ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: BALKAN ENTENTE'INI CANLANDIRMA GİRİŞİMİ VE BULGARİSTAN.....	119
E.GÜVENSİZLİK VE ENDİŞEYE GEÇİCİ ÇÖZÜM: TÜRKİYE BULGARİSTAN SALDIRMAZLIK ANLAŞMASI.....	120
F.YOLLARIN AYRILMASI: BULGARİSTANIN ÜÇLÜ PAKTA KATILMASI.....	121
G.ALMAN BASKISI KARŞISINDA BULGARİSTANIN TÜRKİYEYE YÖNELİK DENGE POLİTİKASI.....	124
H.BULGARİSTANDA RADİKAL İÇ VE DIŞ POLİTİK GELİŞMELER: SAVAŞTAN ÇEKİLMESİ VE HIZLA SOVYETLER BİRLİĞİNE YAKLAŞMASI KARŞISINDA TÜRKİYE.....	129

I. TÜRKİYENİN ALMANYAYA SAVAŞ İLAN ETMESİ VE BULGARİSTAN.....	132
J. İKİLİ İLİŞKİLERDE GEÇİCİ GERGİNLİĞE YOL AÇAN DİĞER OLAYLAR.....	134
i. Eski Bulgaristan Başbakanı Filof'un Türkiye'ye İltica Talebi..	134
ii. İki Ülke Arasında Telekomünikasyon ve Posta İlişkilerinin Kesilmesi.....	134
K. GENEL DEĞERLENDİRME.....	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-BULGARİSTAN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ(1946-1988)

I. SOĞUK VE VERİMSİZ İLİŞKİLER DEVRESİ(1946-1952)

A. GENEL OLARAK.....	136
B. SAVAŞ SONRASINDA BULGARİSTANIN İÇ VE DIŞ DEĞİŞİKLİK ÖGELERİ.....	137
C. SAVAŞ SONRASINDA TÜRKİYENİN DURUMU VE DEĞİŞİKLİK ÖGELERİ.....	142
D. BULGARİSTANIN GÜNEY SLAVLARI FEDERASYONU PROJESİ VE BALKANLARA YÖNELİK YENİ BULGAR TUTUMU KARŞISINDA TÜRKİYE.....	144
E. İKİLİ İLİŞKİLERDE GEÇİCİ GERGİNLİK YARATAN OLAYLAR VE GELİŞMELER	154
i. Boğazlar Konusunun Yeniden Ortaya Atılması ve Bulgaristan.....	154
ii. Türk-Batı İlişkilerinin Gelişmesi Karşısında Bulgaristan.....	155
iii. Türk ve Bulgar Basını Arasında Polemik.....	156
iv. İki Türk Savaş Uçağının Bulgaristan Tarafından Düşürülmesi....	157
v. Sofya'daki Türkiye Askeri Ataşesinin "Persona Non Grata" İlan Edilmesi.....	158
vi. Türkiye'nin Filibe Başkonsolosluğuna Bomba Atılması.....	158
vii. Bulgaristan'ın Türk Azınlığı Arasında Geniş Çaplı Tutuklama- lara Gitmesi, Göçe Zorlama Uygulamasına Başlaması.....	159
viii. Türkiye'nin NATO'ya Girmesi ve Bulgaristan.....	160
F. GENEL DEĞERLENDİRME	162

II. DURGUN VE DİNGİN İLİŞKİLER DEVRESİ(1953-1962)

A. BLEND PAKTI VE BULGARİSTAN.....	162
B. TÜRKİYE BULGARİSTAN TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI(23 Şubat 1955)....	165
C. STALİNİN ÖLÜMÜNDEN SONRA BULGARİSTANIN TUTUMU.....	166
D. 1956-1958 YILLARINDA ORTADOĞUDA MEYDANA GELEN GELİŞMELER ÜZERİNE TÜRKİYENİN ALDIĞI TEDBİRLER KARŞISINDA BULGARİSTANIN TEPKİSİ.	
E. TÜRKİYE-ABD ASKERİ İŞBİRLİĞİ ÇALIŞMALARINA BULGARİSTANIN TEPKİSİ.	169
F. ROMANYA BAŞBAKANI STOİCA İLE SOVYETLER BİRLİĞİ LİDERİ KRUŞÇEV'İN BALKANLAR İLE İLGİLİ TEKLİFLERİ VE BULGARİSTAN.....	170
G. BULGARİSTANIN TÜRKİYEYE YÖNELİK SUÇLAMA KAMPANYASINA BAŞLAMASI...	171
H. İKİLİ İLİŞKİLERDE GERGİNLİĞİ ARTIRICI DİĞER OLAYLAR.....	177
i. Bulgaristan'ın İstanbul'daki Muavin Konsolosu Çolakof'un Casus- luk Suçundan Tutuklanması.....	177
ii. Türkiye'de 6-7 Eylül Olayları Karşısında Bulgaristan'ın Talepleri.	
iii. Sovyet-Bulgar Ortak Yapımı Türkiye Aleyhine Bir Filmin Dağıtımı.	179
iv. Türk Azınlığına Karşı Bazı Zorlamalar.....	179
I. GENEL DEĞERLENDİRME.....	180

III. İYİ VE VERİMLİ İLİŞKİLER DEVRESİ(1964-1984)

A. ÖNEMLİ DÖNEMSEL DEĞİŞİKLİK ÖGELERİ.....	181
i. Uluslararası İlişkilerde Yumuşama.....	181
ii. Türk Dış Politikasında Değişme Belirtileri.....	183
B. İYİ İLİŞKİLERE GEÇİŞ YILLARI(1963-1964)	
i. Genel Olarak.....	184
ii. İlişkilerin İyileştirilmesine Yönelik Bulgaristan'ın Talep ve Eleştirilerine Türkiye'nin Cevabı.....	185

iii.Çolakof'un Bulgaristan'a İadesi.....	186
iv.Türkiye Ticaret Bakanının Bulgaristan'ı Ziyareti.....	187
v.Bulgaristan'ın Türkiye'nin Önerilerine Cevabı.....	188
C.İYİ İLİŞKİLER(1965-1975)	
i.Genel Olarak.....	189
ii.Temsilciliklerin Karşılıklı Olarak Büyükelçiliğe Çıkarılması...	190
iii.Alt Düzeyde Karşılıklı Ziyaretler.....	190
iv.Üst Düzeyde Karşılıklı Ziyaretlerin Başlaması.....	193
a.BHC Dışişleri Bakanının Türkiye'yi Ziyareti(16 Ağustos 1966).	193
b.Türkiye Dışişleri Bakanının BHC'ni Ziyareti(27 Mayıs 1967)...	195
c.Todor Jivkov'un Türkiye'yi Ziyareti(20 Mart 1968).....	195
d.BHC Dışişleri Bakanının Türkiye'yi Ziyareti(23 Kasım 1972)...	196
e.Türkiye Dışişleri Bakanının BHC'ni Ziyareti(16 Temmuz 1973)..	197
v.Bulgaristan'ın Kıbrıs Sorunu Karşısında Tutumu.....	198
D.VERİMLİ İLİŞKİLER(1976-1984).....	201
E.GENEL DEĞERLENDİRME.....	203
IV.İLİŞKİLERİN BOZULMASI(1985-....): BULGARİSTAN'IN TÜRK AZINLIĞINI	
ERİTME POLİTİKASININ SON AŞAMASINI YOĞUNLAŞTIRMASI.....	205
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
I.TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİNDE AZINLIK SORUNU.....	210
A.BULGARİSTANDAKİ TÜRK AZINLIĞININ YAPISI; SAYISI VE KISA TARİHSEL GEÇMİŞİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	210
B.TÜRKİYEDEKİ BULGAR TOPLULUĞUNUN KISA TARİHSEL GEÇMİŞİ; YAPISI VE SAYISI.....	214

C.İKİLİ İLİŞKİLERDE AZINLIK SORUNU.....	216
i.Krallık Döneminde Bulgaristan'ın Azınlık Politikası ve Türkiye.	
ii.İkinci Dünya Savaşından Sonra Bulgaristan'ın Azınlık Politikası.	
D.1950-1951 GÖÇ OLAYI.....	222
i.Genel Olarak.....	222
ii.Bulgaristan'ın Göçe Zorlama Hareketine Başlaması.....	223
iii.İkinci Bulgar Notası ve Türkiye'nin Cevabı.....	225
iv.Türkiye'nin Göç Konusunu Uluslararası Alana Kaydırma Tehditleri.	
v.Sınırın Türkiye Tarafından Kapatılması.....	238
vi.Türkiye'nin Sınırı İkinci Defa Kapatması.....	230
vii.Bulgaristan'ın Göçü Durdurması.....	231
viii.Sınırın Açılması.....	232
E.TÜRK DIŞ İLİŞKİLERİNDE GÖÇMENLERE YARDIM SORUNU.....	236
F.TÜRKİYE-BULGARİSTAN ARASINDA "YAKIN AKRABA GÖÇÜ ANLAŞMASI".....	237
G.BULGARİSTANIN TÜRK AZINLIĞINI ERİTME POLİTİKASININ SON AŞAMASI- NI YOĞUNLAŞTIRMASI VE TÜRKİYE.....	239
i.Genel Olarak.....	239
ii.Türkiye'nin Bulgaristan'a Sert Tepkisi ve İlişkilerde Gerginlik.	242
H.GENEL DEĞERLENDİRME.....	242
II.TÜRKİYE-BULGARİSTAN EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLERİ.....	249
A.İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNA KADAR.....	249
B.SAVAŞ SONRASINDA BULGARİSTAN VE TÜRKİYENİN EKONOMİK DURUMLARI.....	250
C.TÜRKİYE-BULGARİSTAN TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI(23 Şubat 1955).....	254
D.TİCARİ İLİŞKİLERİN GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK KARŞILIKLI ZİYARETLER.	
i.Türkiye Ticaret Bakanının Bulgaristan'ı Ziyareti.....	256

ii. Türk Özel Sektör Heyetinin Bulgaristan'ı Ziyareti.....	256
iii. Bulgaristan Ticaret Heyetinin Türkiye'yi Ziyareti.....	258
iv. Bulgaristan Ticaret Bakanının Türkiye'yi Ziyareti.....	259
v. Bulgaristan Devlet Planlama Komitesi Başkanının Ziyareti.....	259
vi. Ulaştırma Bakanlarının Karşılıklı Ziyaretleri.....	259
E. EKONOMİK VE TİCARİ İŞBİRLİĞİNDE SOMUT GELİŞMELER.....	259
i. Türkiye-Bulgaristan Demiryolu Anlaşması (3 Kasım 1967).....	260
ii. Hava Ulaştırma Anlaşması (18 Nisan 1966).....	261
iii. Karayolu Anlaşması (15 Aralık 1967).....	262
iv. Ortak Sulardan Yararlanma Anlaşması (23 Ekim 1968).....	262
F. TÜRKİYENİN BULGARİSTANDAN ELEKTRİK ENERJİSİ ALIMI.....	263
G. İKİLİ TİCARETTE YENİ GELİŞMELER: 1974 ve 1980 TARİHLİ TİCARET ANLAŞMALARI.....	265
H. TİCARİ İLİŞKİLERİN SİYASİ İLİŞKİLERE PARALEL OLARAK KÖTÜLEŞMESİ	267
I. GENEL DEĞERLENDİRME.....	267
BEŞİNCİ BÖLÜM: SONUÇ.....	268
EKLER.....	277
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	283

BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ

TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİNDE TARİHSEL GEÇMİŞİN VE COĞRAFYANIN YERİ

I. GENEL OLARAK

Bir devletin dış politikası, mevcut uluslararası sistemin yapısı, politik ve askeri güçler dengesi, geo-politik konumu, ulusal çıkarları ve sahip olduğu politik, ekonomik ve askeri gücü gibi faktörlerle biçimlenir veya onlardan etkilenir (1). Uzun vadede bu faktörler devletin dış politikası ile ikili ve çok taraflı ilişkilerinin sürekliliğini belirler. Devletlerin ikili ilişkileri de keza bu faktörler çerçevesinde uzun vadede bazı özel koşullar tarafından biçimlendirilebilmektedir. Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde bu özel koşullar uzun tarihsel geçmişte ve ortak coğrafyada kendini bulmaktadır.

Diğer yandan, kısa vadede oluşan bazı dönemsel değişiklikler de devletlerin dış politika davranışlarında etkili olabilmektedir.

Devletlerin ikili ilişkileri ve dış politikaları süreklilik öğeleri ile dönemsel değişiklik öğeleri gözönüne alınmadan sağlıklı değerlendirilemez.

Bu anlamda Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini incelemeye yönelik bir çalışmada öncelikle iki ulusun tarihsel süreç içerisinde ortak bir coğrafyada yaşamışlıklarının gözönüne alınması gerektiği düşünülmüştür.

(1) Mehmet Gönlübol, Uluslararası Politika, SBF Yayını, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.

Bulgarların etnik yapısı, Bulgaristan'daki Türk azınlığı, Bulgaristan'ın eski tarihte Balkanlarda kurulmuş olan "Büyük Bulgaristan" sınırlarına yeniden ulaşma ideası ve Bulgar tarihinde beş yüzyıllık Osmanlı idaresinin etkileri Cumhuriyet Türkiye'si ile Bulgaristan ilişkilerine damgasını vuran tarihsel geçmişe dayalı önemli süreklilik etkenleri olmuşlardır.

Zira ilk Bulgarların etnik yapıları konusu yakın geçmişteki ikili ilişkilerde iki bakımdan önem arz ederek etkilerini ortaya koymuştur. Birincisi, 1984 yılına kadar Bulgaristan'ın resmi tarih kitaplarında da kabul edildiği şekilde, Karadeniz'in kuzeyine ve Tuna boyları ile Balkanlara yerleşen Bulgar kavimlerinin Türk etnik grubuna mensup olmaları (2), XIX. yüzyıl başlarında Bulgaristan dış politikasına yön veren "Büyük Bulgaristan" düşüncesinin güvenilirliğini veya inanılabilirliğini temelinden sarsan bir tez idi ve Bulgar dış politikasının temel dayanağını kendi içerisinde çelişkiye düşürüyordu. Zira, Bulgaristan bir yandan Tuna boyları ve Balkanlarda kurulan Büyük Bulgaristan siyasal birliğinin Slav özelliği almadan önceki Ogur kavimlerine mensup Türk ön-Bulgarlarca kurulmuş olduğunu kabul ederken, diğer yandan bu siyasal birliğin sınırlarını kendi milliyetçilik ideolojisine ve ulusal amaçlarına temel alıyordu.

Bulgarların etnik yapıları konusunun ikinci önemi ise Bulgar etnik unsurunun Türk etnik grubuna mensup olsun olmasın Balkanlarda o tarihsel süreç içerisinde yaşayan Peçenekler, Uzlar, Kumanlar ve Gagavuzlarla iç içe ve yan yana ilişkiler oluşturmuş olmasıdır. Türk ve Bulgar ulusları bugünün hassas ve stratejik coğrafyasında Hun İmparatorluğu'nun dağıldığı 463 yılından XIX. yüzyıl sonlarına kadar önceki nesillerince paylaşılmış ve yaşanmış

(2) Bakınız dipnot no: 11.

miş uzun bir geçmişe sahipti.

Osmanlı yönetimi, Bulgaristan tarihçilerinin ileri sürdüğü haliyle onbeş asırlık Bulgar tarihinin üçte bir gibi önemli bir bölümünü kapsamı açısından kaydedeğer bir etken olsa gerektir. Nitekim bu uzun tarihsel sonuç Bulgaristan'ın bugünkü tarih kitaplarında dahi "Karanlık Çağ" olarak anılmaktadır (3).

Bulgaristan'ın sosyo-politik, ekonomik ve kültürel iç düzeninde uzun süredir etkisini sürdüren Osmanlı olgusunun bu ülkenin dış ilişkilerine etkide bulunmaması da düşünülemezdi.

Diğer yandan Osmanlı siyasal sisteminin yerine geçen, ancak ondan her açıdan farklı temeller üzerine kurulmuş olan Cumhuriyet Türkiye'si'ne karşı Bulgaristan'ın tarihsel geçmişi gözardı ederek Osmanlı olgusundan tamamen soyutlanmış bir tutum alması da beklenemezdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Türk İmparatorluğu olarak görülmesi ve Cumhuriyet Türkiye'si'ne onun bir devamı gözüyle bakılması yönünde batılı ülkelerde uzun süre geçerliliğini korumuş yaygın görüşün (4), etkileri doğal olarak Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı yaklaşımına da yansımıştır. Osmanlı yönetiminin Türkiye'ye devrettiği bu sosyo-psikolojik mirasın olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması Türk dış politikasının ilk yıllarında birincil hedeflerinden biri olacaktır.

Halbuki Osmanlı İmparatorluğu yönetici sınıfı, Türklerden oluşan çok uluslu bir devlettir. Nitekim, birinci Dünya savaşından sonra işgalci güçlere karşı mücadele veren Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi, Türk milliyetçili-

(3) D. Stopanska, İstoria Na Bulgariya (681-1981), Sofya, 1981, passim.

(4) Oral Sander, "Turkish-Bulgarian Relations" Foreign Policy, Vol. XII, Nos:3-4, Foreign Policy Institute, Ankara, February 1986, s. 7-19.

ğine karşı olan Osmanlı yönetimi ve onun silahlı güçleri ile de savaşmıştı. Aslında bu gerçeği batı ve özellikle Balkan ülkeleri arasında ilk gözlemleyen de Bulgaristan olmuştur. Bulgaristan'ın belirli bir süre için de olsa Osmanlı-Türk imajının olumsuz etkilerinden sıyrılarak Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne maddi destek sağlamasını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

Balkanlardaki Türk azınlığı Osmanlı döneminin günümüze kadar uzanan köklü bir mirasıdır. Bu miras Yunanistan başta olmak üzere diğer Balkan ülkelerinin yanında Bulgaristan'ın iç ve dış politikasında da önemli etkilere sahip olagelmıştır.

Bulgaristan'ın Osmanlı idaresine girmesinden itibaren bu yönetimden ayrılarak bağımsızlığını kazanmasına kadar geçen sürede Balkanlara yerleşen ve yaşamını bu coğrafyada kuran Türkler Birinci Dünya Savaşının sonuna gelinceye kadar Bulgaristan'da nüfus bakımından çoğunluğu oluşturuyordu. Zamanla sayıları azalarak azınlık durumuna gelen Bulgaristan'daki Türk asıllı toplum konusu başlangıcından günümüze kadar ilişkilere damgasını vuran temel faktörlerden biri olmuştur.

Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini incelemenin ve bu konuda tez geliştirmenin birinci gerekliliği tarihsel geçmişi gözönüne almaksa, ikinci gerekliliği de bu tarihsel geçmiş içerisinde iki ulusun birlikte yaşadığı coğrafyayı ve onun getirdiği jeopolitik ve jeostratejik etkileri değerlendirmek olmalıdır.

Balkanların kendine has özelliklerinin yanında uluslararası ilişkilerde taşıdığı jeopolitik önem; Türkiye'nin ve Türk Boğazlarının hassasiyet arz eden politik, stratejik ve ekonomik özellikleri ile Cumhuriyet Türkiye'si'nin bunlardan kaynaklanan güvenlik endişesi; ve nihayet iki ülkenin birbirleri ile sınır komşusu olmaları coğrafyaya dayalı süreklilik

arz eden etkenler olsa gerektir.

II. TARİHTE TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ

Bugünkü Bulgar ulusunun atalarını oluşturan Ön-Bulgarların etnik yapısı konusu, özellikle son yıllarda Macar bilimsel araştırmacılarınca ortaya çıkarılan sonuçlardan sonra önemli ölçüde aydınlatılmış bulunmaktadır. Genel olarak kabul gören yaygın görüşe göre, Bulgarların etnik kökleri, Ural-Altay kavimler topluluğuna dayandırılmaktadır. Bu kavimler topluluğundan Ogur (Ugur)'ların Uturgurlar ile birlikte V'inci yüzyılda Göktürk İmparatorluğuna bağlı oldukları sanılmaktadır. Bu görüşe itibar edildiğinde Türk-Bulgar ilişkilerini kavimlerarası ilişkilere dayandırarak Göktürk siyasal birliği dönemine kadar götürmek mümkündür. Eski Çin kaynaklarına göre, Ön-Bulgarların da içinde bulunduğu Ogur kavimleri Hun (Hiung-nu) siyasal birliğine bağlı idiler.

Macar tarihçi Geza Feher'e göre, Çinlilerin baskısı, verimli toprak arayışı ve boy ve oymaklar arasındaki sürtüşme gibi çeşitli nedenlerle I. yüzyıldan itibaren başlayan kavimler hareketliliği sırasında, Türk ve Ön-Bulgarlardan oluşan Ogur kavimleri de 463 yılından itibaren Asya'nın batısına, Karadeniz'in kuzeyine, Kafkasya ve çevresine yerleşmişlerdi(5).

Türklerin tarihi konusunda geniş araştırmalar yapan Prof. Laszlo Rasonyi ise 463'ten sonra Karadeniz kuzeyinde toplanan Türk kavimleri Ogurlar, Onogurlar, Saragurlar, Utugurlar ve Kutugurların Pontus çevresinde Hun İmparatorluğu'nun diğer Türk kalıntıları ile karışarak 482'de

(5) Géza Fehér, Bulgar Türkleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s. 4-45.

Bulgar (Türkçe Bulgamak fiilinden; anlamı: muhtelif, karma) toplu adının meydana çıktığını ifade etmektedir (6). Rasonyi'nin görüşüne itibar edildiğinde ise Ön-Bulgarlar ile Türklerin aynı etnik gruba mensup üyeler olarak oluşturdukları siyasal birlik içerisinde iç içe yaşadıklarını ileri sürmek mümkündür.

Yine Prof. Rasonyi'ye göre, Attila'nın ölümünden sonra Avrupa Hun İmparatorluğu'nun 454'te yıkılışı, Doğu Avrupa'da bir kuvvet boşluğu yaratmış, bu boşluğu ise, Türk Ön-Bulgarları doldurmaya çalışmıştır. Çatalar'daki yazıtlarda Tuna boylarında siyasal bir birlik kuran Türk Ön-Bulgarlarının, hükümdar ailelerinin soylarını, Etil (Attila)'nın oğlu İrnik'ten başlattıkları kayıtlıdır(7).

Bugünkü Bulgaristan topraklarında bulunan Pliska, Preslav ve Madara'da yaptığı kazılarda ortaya çıkardığı tarihsel kalıntıları öne süren Fehér, bu kalıntıların her bakımdan tamamıyla Bizans uygarlığından ayrıldığını ve Asya'dan göçen diğer Türk boylarınıninkilerle büyük bir benzerlik gösterdiğini ortaya koymuştur (8).

(6) Laszlo Rasonyi, Tarihte Türklük, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971, s. 89.

(7) Ibid, s. 88.

(8) Fehér, Op.cit., s. 71-86.

Geza Fehér'in Bulgar Türkleri ile ilgili çalışmaları için bakınız: i) A Bolgar-Törökök Szerepe és Műveltsége (Bulgar Türklerinin Rolü ve Medeniyeti) Budapest, 1940; ii) Bulgarisch Ungarische Beziehungen, Pécs, 1921; iii) Impact of Turkish Culture on Europe, institute For the Study of Turkish Culture, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1986.

Bulgar bilim adamı Prof. İvan Şişmanov, Tuna boylarında i. Bulgar Siyasi Birliğini kuranların Türk olduklarını 1900 yılında çıkan bir çalışmasında kabul etmiştir. (9)

Prof. Dimitr Angelov da, Sofya Devlet Üniversitesi öğretim üyesi iken 1971 yılında yayınladığı "Bulgar Ulusunun Oluşması" adlı kitabında (s. 117) Birinci Bulgar Siyasal Birliğini kuran Bulgarların Türk olduklarının ve Türkçe konuştuklarının artık tartışılmayacağını savunarak eski Bulgar dili ile çağdaş Çuvaş Türklerinin dili arasında yakın bağlar bulunduğunu iddia etmiştir. (10)

Ön-Bulgarların Türk asıllı oldukları tezi çok yakın bir geçmişe kadar bugünkü Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti'nce de kabul edilmiştir. 1970 yılında Bulgaristan'daki Genel Eğitimli Politik Teknik Okulların onuncu ve onbirinci sınıfları için hazırlanan ve okutulan "Bulgaristan Tarihi" adlı kitapta (11), halen Bulgaristan'da yaşayan Türk azın-

(9) Hasan Eren, "Bulgarians and the Turkish Language", The Presence in Bulgaria, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s. 1.

(10) Ibid, s. 2.

(11) Alexander Burmov, D. Kösev, Hristo Hristov; Bulgaristan Tarihi (Genel Eğitimli Politik Teknik Okulların Onuncu ve Onbirinci Sınıfları İçin), Devlet "Halk Eğitim" yayını, Sofya, 1970, s. 23. Bahsekonu kitabın "Bulgar Devletinin Kuruluşu" başlıklı bölümünde aynen şöyle denilmektedir:

"Soy olarak Ön-Bulgarlar Oğuz Türküdürler. İkinci yüzyılda Orta Asya'dan Avrupa'ya başlayan ve önce Hazar Denizi ile Karadeniz arasında bulunan Avrupa topraklarına yerleşen göçebe Oğuz Türk kabilelerine mensupturlar. İlk Bulgarlardan ilk kez 334 yılında bahsedilmektedir. Onlar, o dönemde Kafkas Dağları civarında Hun İmparatorluğu dahilinde yaşıyorlardı."

(Kitabın ve metnin Bulgarca aslı için bakınız Belge:1)

lığının Osmanlılarca zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar olduğunu iddia eden bugünkü resmi Bulgar tezinin aksine, öğrencilere ilk Bulgarların Türk etnik grubundan olduklarının öğretildiği görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, bugünkü Bulgar ulusunun Türk etnik grubundan olduğunu ileri sürmek veya kanıtlamaya çalışmak değildir. Zira, Bulgar ulusu bugünkü Slav özelliğini IX. yüzyılda almıştır. Bu yüzyılda teşkilatlandırdıkları Slavların etkisi ve nüfuzuna girmesi ile yeni bir Hıristiyan Bulgar milleti karakteri ortaya çıkmıştır. Çeşitli etkenlerin yanı sıra, Bulgar ve Slav unsurların Doğudan getirdikleri kültür, Slav ruhu ve bölgesel gelenekler, komşu milletlerin ve Hıristiyanlığın etkileri, kendine has özellikleri olan yeni Bulgar kültür ve örgüt yapısını, yeni Bulgar etnik ve kültürel tipini meydana getirmiştir(12).

Ancak, konuya iki açıdan bakmak gereği duyulmuştur; Birincisi, Türk etnik grubunun bir parçası olarak bakıldığı takdirde Ön-Bulgarların IV. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar soydaş Türk kavimleri ile içiçe yaşamış olduklarıdır. İkincisi ise, Türk etnik grubundan ayrı bir etnik yapıya sahip olmuş oldukları farzedilse bile Bulgarların bu tarihsel süreç içerisinde Türk kavimleri ile yanyana yaşamış olmalarıdır. Zira, Hun İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra, Rusların kuzeyden saldırması üzerine Bizans'a sığınarak Hıristiyan olan Peçenekler; Moğol akınından sonra Balkanlara yerleşen ve Oğuz kalıntılarından sayılan Gagavuzlar ve Kumanlar gibi Türk soylu kabileler de bu tarihsel dönem içerisinde Bulgarlar ile aynı coğrafyayı paylaşmışlardır.

(12)Kâmuran Gürün, Türkler ve Türk Devletleri Tarihi, 1. cilt, Karacan yayınları - 98, Ankara, 1981, s. 238-243.

Bazı batılı tarihçilerin iddialarının aksine Osmanlılar Balkanlara ve Tuna boylarına yerleşmeden önce buralarda Türk etnik grupları mevcuttu. Osmanlı Türkleri Balkanlara zaten var olan Türk etnik unsurunun yanında, hiç var olmayan Müslümanlık unsuru ile gelmişlerdi.

Evlerinde Türkçe konuşan ve fakat kilisedeki ibadetlerini Rumca yapan Gagavuzlar Osmanlılardan önce Balkanlara yerleşerek varlıklarını zamanımıza kadar koruyan ve dillerini kaybetmeyen Türk unsuru olarak kalmışlardır(13).

Rasonyi'ye göre Peçeneklerin soyundan gelenler bugün de doğal olarak Bulgaristan halkı arasındadır (14).

Diğer taraftan XII. yüzyıl sonlarında Bulgar tarihinin oluşmasında Kuman (Kıpçak) Türklerinin rolü olmuştur (15).

Bu yanyana veya içiçe yaşanmışlık Bulgarların Slav özelliğini aldıkları IX. yüzyıldan sonra da sözkonusu olacaktır. XIV. yüzyılda gelen Osmanlı dönemi ile Bulgarlar kesin çizgilerle ayrı bir etnik grup olarak artık Türkler ile içiçe yaşanmışlık devresine gireceklerdir. XIX. yüzyıldan itibaren ise iki ayrı ulusun oluşturduğu iki ayrı siyasal birliğin yan-yanalığı dönemi başlayacaktır.

Tarihte ilk Türk-Bulgar ilişkileri konusuna devam edilirken Slav görünümü almadan önceki dönemde iki önemli siyasal birliğin kurulmuş olduğuna da değinmek gerekir;

(13) Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1961, s. 183.

(14) Rasonyi, Op. cit., s. 132-133.

(15) Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, "Türk Kavimleri ve Devletleri" Türkler (Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar), İslâm Ansiklopedisi, cüz. 128, s. 69-107.

- 1) Orta Volga Ön-Bulgar Siyasal Birliği veya Küçük Bulgaristan,
- 2) Tuna Ön-Bulgar Siyasal Birliği veya Büyük Bulgaristan.

Balkan Savaşları sırasında bir zaman için de olsa uygulama alanı bulabilen "Büyük Bulgaristan" ideası, çıkış kaynağını buradan almaktadır. Nitekim, bugünkü Bulgaristan Devleti'nin başlangıcı Bulgar resmi tarihçilerince Tuna Bulgar Siyasal Birliği'nin kurulduğu 631 yılına kadar götürülmektedir.

Orta Volga Ön-Bulgar Siyasal Birliği'nin başlangıcı ve ilk iki yüzyılı karanlık olmakla beraber, bu örgütlenmeyi Kobrat (veya Kurt)'ın kurulduğuna inanılmaktadır. Kobrat'ın Türk Asena sülalesinden geldiği kabul edilmektedir (16). 583-642 yıllarında yaşayan Kobrat tarafından örgütlenen Ön-Bulgar topluluğu başlıca üç gruptan oluşuyordu. Bunlardan bir grup, çevrede kurulan Hazar egemenliğini benimserken, diğer bir grup İdil-Volga boyunda büyük Bulgaristan'ı kurmuş, üçüncü grup ise Tuna dolaylarına göçmüştür.

Başkentleri, IX-XII. yüzyıllarda Doğu Avrupa'nın en önemli ticaret merkezi olmuş Bulgar şehrinin (Volga kıyısında Kazan güneyinde) yanısıra Suvar, Toksin, Kermencik ve İşbol gibi Türkçe adlı şehirler kurmuş olan Orta Volga Ön-Bulgar Siyasal Birliği veya Krallığı, Arap yazarlarından İbn Fadlan ve İbn Rusta'ya göre X. yüzyıl başlarında, zengin ve uygar müslüman halktan oluşmakta idi (17).

Prof. Akdes Nimet Kurat'a göre Harzemler ile sıkı temasları sonucu, İslam dini Ön-Bulgarlar arasında yayılmaya başlamıştır. Bulgarlara ait

(16) Gürün, op. cit., s. 239.

(17) Fehér, passim.

güvenilir ve eski kayıtlar, IX. yüzyılın sonlarında onları camileri ve mektepleri olan tacir ve çiftçi bir kavim olarak göstermektedir (18).

Orta Volga Ön-Bulgar Krallığı'nın, 921 yılında, Almış Yaltavar'ın kağanlığı sırasında İslâm dinini resmen kabul ettiği ve hakanın da ismini değiştirerek Cafer bin Abdullah ağını aldığı, İbn Fazlan'ın seyahatnamesinde kayıtlıdır(19).

Böylece, ilk Bulgarların aynı zamanda müslüman olmuş oldukları iddiası da ortaya çıkmaktadır ki, bu da ilk Bulgarların Türk oldukları tezine itibar edilmesi halinde Orta Volga Ön-Bulgar Siyasal Birliği'nin Karahanlılardan önce müslüman olan ilk Türk siyasal birliği olduğu savını gündeme getirmektedir.

"Rus kaynaklarında, Volga Bulgarları ile Ruslar arasında 985 yılında bir savaş olduğu, Rusların galip geldiği yazılıdır (20)." Bu savaşın hemen ardından barış yapılmış, 986 yılında ise Bulgarlar Rus prensi Vladimir'e bir elçi göndererek onu İslâmiyete davet etmiştir (21). 1006 yılında Ruslarla Volga Bulgarları arasında bir ticaret anlaşması yapılmıştır (22).

Orta Volga Ön-Bulgar Siyasal Birliği 1237 yılında Batu Han'ın Moğolları tarafından yıkılmıştır. Prof. Akdes Nimet Kurat tarafından tesbit olunabilen Orta Volga Bulgar hanlarından bazıları şunlardır: Aydar, Zübe-

(18) Kurat, op. cit., s. 111.

(19) Gürün, op. cit., s. 241 ve 264.

(20) Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, s. 28.

(21) Gürün, op. cit., s. 241.

(22) Ibid., s. 242.

yir, Yaltavar, Ahmet, Talib, Mümin, Hasan, Muhammed, İbrahim ve Said (23).

Ön-Bulgarların Balkanlarda köklü yerleşmeleri ise Kobrat'ın oğlu Asparuh (İsperik) Han zamanına rastlar. Asparuh önderliğindeki Ogurlar 631 yılında Tuna boylarına gelerek Tuna Ön-Bulgar Siyasal Birliğini kurmuşlardır (24).

Macar tarihçi Fehér'e göre "681'den itibaren Bulgar-Türk örgütlenmesinin sahası, Besarabya ile Dobruca'dan başka bütün kuzey Bulgaristan'a, doğuda Karadeniz'e, güneyde Balkan Dağlarının geçitlerine ve batıda İsker Nehrine kadar yayılıyordu.

681 yılında Asparuh Han ile Bizans İmparatoru arasında imzalanan anlaşmayla Bizans tarafından resmen tanınan Türk-Bulgar Devleti bu tarihten itibaren Balkanlarda ve Orta Avrupa'da önemli bir rol oynamıştır. Bu Devlet, dünyada Slavlar ile ilişki kuran merkezi teşkilata sahip ilk siyasal örgütlenmedir (25)". Bunun yanında Bizans İmparatorluğu ile müsaite şartlar altında ticari anlaşmalar yapmıştır (26). Bizans tüccarları mallarını kuzeye ve batıya bu vasıta ile sevk ediyorlardı. Bu durum Ön-Bulgarlara dünya ticaretinde önemli bir yer sağlamış ve transit ülkesi olmuştur.

Bizanslıların kuzeye ihraç ettikleri veya kuzeyden ithal ettikleri bütün mallardan vergi almışlardır. Makedonya'nın işgalinden sonra ikinci ana ticaret yolu olan Niş-Selanik yolu da Ön-Bulgarların eline geçmişti (27).

(23) Akdes Nimet Kurat, Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara, 1972, s.306.

(24) Rasonyi, op. cit., s. 91.

(25) Fehér, op. cit., s. 46.

(26) A. S. Vasiliev, Bizans İmparatorluğu Tarihi, Cilt I, Ankara, 1943, s. 75-176.

(27) Fehér, op. cit., s. 63-64.

Asparuh ile birlikte Tuna boylarına gelen Ön-Bulgarların sayısı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak, Marquart'a göre, 10.000, Zlatarsky'e göre ise 20-25.000 olarak tahmin edilmektedir (28).

Tuna Ön-Bulgar Siyasal Birliği uzun yıllar bölgede hakimiyetini sürdürmüştür. Ancak yerlilere oranla pek az olan Bulgarlar yavaş yavaş Bizans kültürünün etkisi altındaki Slav çoğunluğunun baskısını hissetmeye başlamışlar ve giderek Slavlaşmışlardır. Omurtag Han'dan sonra Slavlaşma daha da hızlanmış, 864 yılında Boris Han zamanında Ortodoksluğun resmen kabul edilmesiyle Bulgarlar öz karakterini büsbütün kaybederek Slav-Bizans kültürü etkisine girmişlerdir. Hıristiyanlığın kabul edilmesi suretiyle Bulgarlar bu din potası içinde daha hızlı Slavlaşmışlardır (29).

Bizans'ın karşı hareketi ile yüzyüze gelmesi ve 679 yılında kendilerini Tuna'dan çıkarmak üzere Konstantin IV'ün harekâta başlaması karşısında kuzeydeki güçlü Avarlar ile güneydeki Bizans İmparatorluğu arasında varlığını devam ettirebilmek için Bulgarlar, hem teşkilatçılıkta, hem de Slav kabilelerini kendilerine bağlama yolunda çaba harcamışlardır. Avarlar gibi askeri güçlerini artırma amacıyla Slavlardan yararlanma yoluna gitmişlerdi. Bu da onların Slavlaşmalarına temel hazırlamıştır. Böylece Ön-Bulgarların Orta Asya karakterinin büsbütün kaybolarak Slav-Bizans kültürünün hakim olmasıyla Tuna Ön-Bulgar Siyasal Birliği 668'den 864'e kadar

(28) Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 40.

(29) Gürün, op. cit., s. 241.

196 yıl sürmüŖ oluyordu (30).

864 yılından sonra Slav-Bulgar karışımı olarak hakimiyetini sürdüren Tuna Bulgarları, Bizansın kışkırtmaları sonucunda ortaya çıkan iç karışıklıklar ve Bogomil adlı mezhebin yayılarak resmi Bulgar kilisesini ve ülke yönetimini kökünden sarsması karşısında Kiev Rus Siyasal Birliği'nin istilasına uğramış ve böylelikle Birinci Tuna Bulgar Siyasal Birliği yıkılmıştır. Rusların hakimiyeti sırasında Patriklik de lağvedilmiştir.

Daha sonra Rusların Bizanslılar tarafından çıkarılmasıyla Bulgaristan'da 1018-1186 yılları arasında sürecek olan Bizans hakimiyeti dönemi başlamıştır (31).

Bizans egemenliği devam ederken Slav-Bulgarlar, Türk soylu Peçenek, Oğuz ve Kumanların desteği ile Bizans'a başkaldırarak 1186 yılında yeniden bağımsız olmuşlardır.

İkinci Krallık döneminde başa geçen Petro, Asen I. ve II, İvan Kalyan, İvaylo Çoban, Terter, Şişman, Eldemir ve Balık gibi Kuman Türklerinden olduğu kabul edilen (32) hanlar zamanında Bulgarlar Slav-Bizans kültür hakimiyeti içerisinde bir Slav-Bulgar örgütlenmesi olmaktan kurtulamamışlardır.

1240 yıllarındaki Moğol istilası Balkanları da etkisine alınca İkinci Tuna Bulgar Krallığı da çökmeye başlamıştır. Süratle küçülen Bul-

(30) Gürün, op. cit., s. 241.

Fehér, op. cit., s. 55.

(31) Fehér, op. cit., s. 47-70.

(32) Rasonyi, op. cit., s. 69.

Eren, op. cit., s. 2.

garistan, Moğol Hanına bağlı olarak varlığını bir süre devam ettirmiş, bu sürede Çarlık dönemi adıyla anılan dönem yaşanmıştır. Terter ve Şişman'dan sonra başa geçen İvan Aleksander zamanında (1331-1371) Osmanlı Türklerinin nüfuzu Balkanlarda oldukça yerleşmeye başlamış bulunmaktaydı.

Türk-Bulgar ilişkileri sürecinin başlangıcından itibaren yaklaşık yedi yüzyıla kapsayan bu tarihsel süreç içerisinde Türk ve Bulgar ulusları bazan iç içe kimi zaman da yan yana, ama sürekli olarak birbirleriyle aynı coğrafi konumda Balkanlarda temas halinde birarada yaşamışlardır. Bulgaristan'daki Osmanlı hakimiyeti dönemi de ilişkilere yeniden bir iç-içelik kazandırmıştır. Aynı coğrafi bölgede günümüze kadar uzanan bu ilişki birikiminin bugüne etkileri önemsiz olmasa gerektir.

Zira, Bulgar ulusunun atalarını oluşturan Ön-Bulgarların etnik yapısı üzerindeki tartışmaların yanısıra, bugünkü Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığının etnik konumu üzerinde ileri sürülen iddialar bugün dahi ikili ilişkilerde siyasal argüman olarak gündeme getirilebilmektedir.

Diğer yandan, yakın bir geçmişteki Bulgar milliyetçiliğinin ideolojik temelinde özünü bulan "Büyük Bulgaristan" ideasının Bulgar dış politikasında etkisinin olmadığını düşünmek mümkün olmasa gerektir.

Bu sebeplerle, bu çalışmanın girişini oluşturan bölümünün birinci kısmında Türk-Bulgar ilişkilerini etkileyen ve kaynağını eski tarihten alan süreklilik öğelerinin kronolojik esasa bağlı kalınarak belirlenmeye çalışılmasına ve kısa bir derlemeye gidilmesine özen gösterilmiştir.

B.. OSMANLI DÖNEMİNDE İLİŞKİLER

XIV. yüzyılda başlayan ve XIX. yüzyıl sonlarına kadar yaklaşık beş-yüzyıl devam eden Osmanlı yönetiminin Bulgaristan tarihinde büyük önemi

olmalıdır. Böylesine uzun bir tarihselliğin ardından bağımsızlığını elde eden Bulgaristan'ın idaresi altında bulunduğu bir imparatorluğun kalıntıları arasında kurulmuş bir devlet olarak, o imparatorluğun mirasını devralmış bir devlet ile ilişkilerini incelerken bu geçmişi gözönüne almak gereklidir.

Zira, Osmanlı hakimiyeti ile başlayan ve ondan önce de varlığı ile sürülen Balkanlardaki ve Tuna boylarındaki Türk varlığı iki ülke ilişkilerini bugüne dek etkileyegelmiştir.

1300'lü yılların başından itibaren Balkanlardaki Osmanlı nüfuzunun artması ve bir kısım toprakların kaybedilmesi üzerine Papa Urban IV.'ün teşviki ile Bulgarların, Macarlar, Sırp, Eflak ve Bosnalılar ile anlaşarak Edirne'ye yönelmeleri karşısında 1364 yılında meydana gelen ve Osmanlı kuvvetlerinin galibiyeti ile sonuçlanan Sırpsındığı savaşı, hem Türk ve Bulgar unsurunu böylesine geniş kapsamlı bir şekilde ilk kez karşı karşıya getirmesi, hem de Bulgaristan'ın Osmanlı hakimiyetine girmesi sürecini hızlandırması bakımından iki ulus tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Bulgaristan'ın Osmanlı hakimiyetine girmesinin diğer bir ilginç yanı da Hıristiyan Kuman Türkleri soyundan gelen Kral Şişman idaresindeki Bulgaristan'ın bu kere Oğuz Türkleri idaresindeki Müslüman Osmanlı hakimiyetine geçmiş olmasıdır.

Bulgaristan'ın Osmanlı idaresi altına girmesini izleyen yıllarda Bulgar Kralı Şişman'ın kızkardeşi Mara ile Osmanlı Hükümdarı I. Murat arasındaki evlilik ilişkisine de değinmek gerekir (33). Bu evliliğin arkasın-

(33) Osman Nuri Peremeci, Tuna Boyu Tarihi, Resimli Ay Basımevi, İstanbul, 1942, s. 115.

da, Kral Şişman'ın Osmanlı egemenliği ile ilişkilerini iyi yürütebilmek gayesi yattığını ileri sürebilmek mümkündür.

Bununla beraber, Kral Şişman, Osmanlı idaresinden kurtulmak amacıyla çeşitli Avrupa güçleri ve Bizans ile gizli ilişkiler kurmuş, 1371 yılında Çirmen savaşına yol açacak şekilde Osmanlılara karşı Sırplarla birleşmiştir.

Osmanlıların Balkanlara girişi karşısında Makedonlar, Sırp, Bosnalılar, Lehler, Hırvatlar ve Bizans güçleri ile birlikte hareket eden Bulgarların 1389 yılında cereyan eden Birinci Kosova Savaşı'ndaki konumları da ilginçtir. Bu savaş sırasında Bulgarlar, hem Osmanlı ordusunda hem de karşı güçlerin saflarında yer almışlardı.

1393 Tırnova ve 1396 Niğbolu savaşları ile Osmanlılara karşı mücadelesini sürdürmekte kararlı olan parçalanmış Bulgar güçlerinin direnişine son verilmiştir.

Böylece bugünkü Bulgaristan ders kitaplarında Türk düşmanlığının geniş şekilde işlenmesine önayak teşkil eden ve Bulgar tarihinin "karanlık çağı" olarak tanımlanan Osmanlı idaresi dönemi başlamış oluyordu.

Tamamen Osmanlı hakimiyetine girdiği 1396 yılından bağımsızlığını fiilen kazandığı 1878 yılına kadar 482 yıl doğrudan Osmanlı kontrolü altında kalmış olan Bulgarlar, bu süre boyunca Osmanlı hoşgörüsünden yararlanmış; kültürel, dinsel ve dilsel kimliğini kaybetmeden varlığını sürdürmüş; Türklerle ve diğer Müslüman halklarla yan yana yaşamıştır (34).

(34) Ersin Onulduran, "Introduction, the Plight of the Turkish Minority in Bulgaria", Foreign Policy, vol: XII, nos:3-4, Ankara, February, 1986, s. 3.

"Siyasi idare ve silah taşıma hakları dışında Osmanlı idaresinin Hıristiyan topluluklara tanıdığı inkâr edilemez medeni ve dini hoşgörü (35)" den doğul olarak Bulgarlar da yararlanmışlardır.

Osmanlı döneminde hangi dine bağlı olursa olsun Bulgarlar "Reaya" adını alırlardı. Reaya, vergiye bağlı çiftçi sınıfını anlatan bir deyimdi.

Osmanlı idaresinin Bulgaristan için iç düzen açısından dinginliği, ekonomik açıdan ise zenginliği getirdiği ileri sürülmektedir. Boyarlık (bolarlık) sisteminin kaldırılması, köylülere toprak verilmesi, dinsel inanç ve kurumlara müdahale edilmemesi bu dinginliği sağlayan sebepler olarak gösterilebilir. Ayrıca, Bulgaristan ticaretinde Ortaçağ'dan beri çok önemli rol oynayan ve belli başlı bütün Bulgar şehirlerinde tüccarları bulunan Ragusa (Dubrovnik)'lilerin ticari ayrıcalıklarını Osmanlı yönetimi de onaylamıştı.

Osmanlı başkentine yakınlığı ve İstanbul'dan Avrupa'ya giden yollar üzerinde bulunması da Bulgaristan'ın bayındırlık alanında gelişmesini sağlamıştır. Özellikle XVII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı dışı yabancı güçlerle karşılaşmaması onun zenginleşmesinde etken olmuştur.

Osmanlı yönetiminin mülki, idari ve askeri örgütlenmesi başlangıçta köy, kaza, sancak ve beylerbeylik esasları üzerine kuruluydu. Bu bölünmede sancaklar idari ve askeri bir birlik kabul edilmekteydi. Sancak beyleri, kendi sancağındaki tımar sahiplerinin amiri ve komutanı olarak yetkilere sahipti. Bu yetkiler tımarlıkları savaşa çağırarak, kanun ve kuralları uygulamak ve sosyal yardımlaşmayı düzenlemektir. I. Murat devrinin sonuna doğru

(36) A. de Lamartin, Türkiye Tarihi, 2. cilt, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, s. 233.

Rumeli'nde 10 sancak bulunmaktaydı. Bulgaristan'daki bu sancakların başlıcaları Silistre, Niğbolu, Sofya ve Çirmen Sancağı'ndan oluşuyordu. Bu sancaklar içinde sadece "Has toprakları" hizmetin karşılığı olarak sancak beylerine aitti. Sancağın asayişini sağlamak sancak beyinin başlıca görevlerindendi. Bu görev sivil idare bakımından sancağın içindeki bütün kazaları kapsardı.

Beylerbeylik idari-askeri bölünmenin en büyük örgütlenmesi idi. Beylerbeylik askeri yönden ordu komutanlığına eşit kabul edilebilir. Rumeli beylerbeylerinin oturdukları merkez, Bulgaristan'da Sofya idi. Osmanlılar Avrupa topraklarındaki genişlemelerine paralel olarak beylerbeylik merkezlerini de değiştirmek gereğini duymuşlardır. Sofya'nın beylerbeylik merkezi olmasından önce 1368'de Filibe'nin merkez olduğu görülür. Daha sonra Filibe'nin yerini Manastır almış ve sınır Tuna'ya dayandıktan sonra da Avrupa'daki askeri kuvvetlerin bir tür komuta yeri ve yönetim merkezi Sofya olmuştur.

Bulgaristan'ın Osmanlı yönetimine tabi olmasıyla ülke, köylerine kadar arazi, nüfus ve vergi kaynakları itibariyle il-yazıcıları tarafından defterlere geçirilmiş ve bu esasa göre toprak dirliğine sahip kimseler, tımar, zeamet ve has sahibi görevliler yerleştirilmişti. Sonradan yenilenmiş olan bu gibi yazımların defterleri, bugün Başbakanlık arşivinde bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin büyüme ve genişlemesi sırasında sınırlarda görülen bir teşkilatlanma olarak "Uç Beyliği" sisteminin de Bulgaristan'da Vidin, Niğbolu ve Silistre gibi merkezlerde kurulduğunu görmekteyiz. Daha sonraları birer akıncı sancakları haline dönüştürülen Bulgaristan'daki bu uç

beylikleri Tuna hattı üzerinde Avrupa içlerine açılan birer gözetleme ve güvenlik merkezi gibiydiler.

XVII. yüzyılda Bulgaristan'da bulunan sancaklar batıdaki başka sancaklarla birlikte ayrı bir eyalet teşkil etmişlerdi.

Osmanlı Devleti'nde 1864 yılında Avrupa'ya benzer bir örgütlenmeye gidildiğinde (Islahat Devri), bu kanun önce Bulgaristan'da uygulanmıştır. "Tuna Vilayeti" adı altında meydana getirilen örgütlenme biçiminde, Rusçuk, Varna, Vidin, Tulca ve Tırnova yer alıyordu. Bu örgütlenme 1878 yılına kadar sürmüştür.

Osmanlı idaresi, genişleme döneminde asker ve hizmet gereksinmesini değişik kaynaklardan ve bu arada Hıristiyan Bulgarlardan sağlıyordu. Sefer zamanında ordudaki komutanların ve devlet ileri gelenlerinin atlarına bakan, barış zamanlarında ise saraya ait "has ahırları"nda ve çayır hizmetlerinde kullanılan ve Bulgarca "Voynik" (asker) anlamına gelen voynuklar özellikle Bulgarlar arasından devşirilirdi. Voynuklar, yaptıkları görev itibarıyla sefer zamanlarında bir tür asker kabul edilebilir. Balkan dağlarının üst ve alt boylarındaki bazı köylere de Voynik köyleri denilmekteydi ki, buralardan her yıl devşirme asker alınır, bunlar kışlalarda eğitildikten sonra içlerinden elverişli bulunanlar saray bahçelerinde, haralarda kullanılırdı. Buna karşılık, bu voynuk köyleri halkı bazı vergilerden muaf tutulurdu. İmrahor ağa kumandasında her yıl bu köylerden 3000 voynuk toplandığını da Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde ileri sürmektedir (36).

Osmanlı hakimiyeti döneminde devşirme yöntemi ile her yıl hizmet

(36) Peremeci, op. cit., s. 123.

altına alınan Bulgar Voynuklarının, Slav etkisi altına girmeyerek Slavlaşmamış ve Hıristiyanlaşmamış Ön-Bulgarlar oldukları ve Türkçe konuştukları da ileri sürülmektedir (37).

Yıldırım Bayezit devrinden sonra alınan topraklardaki Hıristiyan toprak sahipleri, Osmanlı ordu kadrosuna girmişler ve bunların bir kısmı zamanla Müslümanlığı da kabul ederek tam anlamıyla Osmanlı sipahi ve beylerine dönüşmüşlerdir. Bunlara önceleri "Hıristiyan Sipahiler", "Nev Müslümanlar" ve "Kafir Sipahiler" gibi adlar veriliyordu. Prof. İnalcık'a göre, Osmanlılar, Rumelinde fethettikleri yerlerde eski arazi ve sınıf statüsünü ana hatlarıyla korumuşlar ve bu sayede birçok Bizans-Slav kurumları, Osmanlı İmparatorluğu'na intikal etmiştir. Bizanslıların ve Slavların eski Hıristiyan Sipahileri yerlerinde bırakılmış, bu suretle bir takım eski gelenek ve görenekler birdenbire ve tamamıyla değiştirilmemiştir. Bunun sonucu olarak da Osmanlı tımar sistemi, Rumeli'nde eski yerli askerleri ve bunların tımarlarını içine almıştır (38).

Bulgar voynuklar ile Vidin sancağından sağlanan ve kale, köprü, arazi gibi yerlerin bekçiliğinde kullanılan Martoloslar da Bulgarlar arasından seçilirdi.

Osmanlılar Rumeli'nin fethine başladıktan sonra burada devamlı bir kuvveti ayakta tutabilmek amacıyla esirlerden de yararlanmışlardı. Esirlerden yararlanılarak maaşlı ve daimi bir askeri kuvvet meydana getirilmesi

(37) Ibid, s. 124.

(38) Halil İnalcık, The Foundations of the Ottoman Economica-Social system in cities-laville Balkanique, XVe-XIVe, Studia Balkanica 3(1970).

----- , Tanzimat ve Bulgar Meselesi, Ankara, 1943, s.38.

düşüncesiyle I. Murat zamanında "Pençik" sistemi ortaya çıkmıştır. Buna göre re Hıristiyan esirlerin beşte biri devlet adına esir sahiplerinden alınıyordu. Böylece, Osmanlılarda acemi ocağına alınacak erler, ilk defa "Pençik Kanunu" ile toplandı. Daha sonraları II. Murat zamanında çıkarılan kanunla "Devşirme" yöntemi ile asker toplanmasına başlanmıştır. "Devşirme Kanunu" nun esas başlangıçta şöyleydi: Rumeli'nde Osmanlı sınırları içinde yaşayan Hıristiyan uyrukların yaşları kanunla belirtilmişti. Aileler içinde birden fazla çocuklardan yalnız bir tanesi Osmanlı ordusuna yeniçeri adayı olarak alınmaktaydı (39).

Osmanlı İdaresinde kullanılan bu asker alma yasaları doğal olarak Bulgarlar arasında da uygulanıyordu. Voynik köylerinden her yıl devşirme asker alınır, bunlar kışlalarda talim ve terbiye görürlerdi (40).

Osmanlı döneminde Bulgar kilisesinin konumuna gelince; Bulgarlar, Kral Boris (859-890) zamanında Hıristiyan olmuşlardı. Bulgaristan'ın Hıristiyanlaşması yönündeki Bizans baskısından kurtulmak isteyen Boris'in, bir ara Roma kilisesine bağlanmayı düşündüğü de ileri sürülmekte, ancak Bulgaristan Devleti'nin İstanbul'u ele geçirmesini kolaylaştırabileceği düşünceyle Bizans'a bağlanmayı seçtiği iddia edilmektedir.

Bulgar ulusal kilisesinin kurulması buraya bir başpiskoposun atanmasıyla başlayan Bulgaristan'daki Bizans hakimiyeti Bulgaristan'ı, Bizans İmparatoru I. Tzimiszes zamanında bir Bizans eyaleti haline getirmiş ve Bulgar Çarlığı ile patrikliği lağvedilmişti.

(39) Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 3. Cilt, I. kısım, Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara, 1964, S. 203.

(40) Peremeci, Op. cit., S. 123.

İkinci Bulgar Siyasal Birliği kurulduktan sonra ar Kaloyan, Bulgar kilisesinin Roma kilisesi ile birleşmesini kabul ederek Papa Innocentius III (İnnosen)'den 1204'de krallık tacını almıştı.

Yıldırım Bayezit 17 Temmuz 1393'te Bulgaristan'ın başkenti Turnova'ya ele geçirdiği zaman Bulgar patrikliğini lağvetmemiş, patriğın de görevde kalmasına izin vermiştir.

Osmanlı idaresi zamanında Bulgar kilisesi, Osmanlıların Ortodoks Hıristiyanların başı olarak tanıdığı Ortodoks patrikliğine bağlanmıştır. Bulgar halkı, dini yetkileri yanında idari yetkileri de olan Bulgar kilisesi ve ayrıca yerli halkın işleri "Knez" (Bey anlamında) adlı muhtarlıklarla yönetiliyordu. Bu yönetim Bulgar halkının 482 yıl varlığını korumuş, ona yeniden ortaya çıkma imkânını hazırlamıştır.

Bulgar kilisesinin İstanbul'daki Ortodoks patrikliğine bağlanması, o dönemde Katolik Hıristiyanlığa karşı güdülen siyasetin bir parçası olarak kabul edilebilir. Ancak bu arada, Fener Rum Patriği'nin yetkilerini istismar ederek Bulgarları Rumlaştırmaya çalıştığı da görülmüştür.

Bu arada, Ortodoks patrikliğine bağlı olarak varlığını sürdüren Bulgar kilisesinin yanında bağımsız olarak faaliyetlerine devam eden eski Bulgar kilisesine de Osmanlı idaresince dokunulmamıştır. Ortodoks patrikliğinin baskılarıyla zayıflamaya başlayan bu bağımsız Bulgara kilisesinin son kalıntısı Ohri Başpiskoposluğu da 1767'de varlığına son vermiştir (41).

Özellikle Osmanlı idaresinin zayıf dönemlerinden yararlanmak yoluyla faaliyetlerini artıran Bulgar kilisesi 1864 yılından sonra gizli şekilde

(41) Stopanska, Istoriya Na Bulgariya (Bulgaristan Tarihi), (681-1981), Sofya, 1981, S. 132.

çalışmalarını devam ettirmiştir. Bunun sonucunda, kısa zamanda birbiri ardına imtiyazlar elde etmeyi başaran kilise, önce Ohri'de ve Üsküp'te Bulgar kilisesine bağlı birer metropolitlik kurulması için Osmanlı padişahından ferman elde etmiş, sonra da Debre, Manastır, Nevrekop, Usturumca metropolitliklerini kurmuşdur. 1892 yılında ise, o zamana kadar Rum papazları tarafından idare olunan Bulgar cemaat ve okullarına ait bütün işlerin, bundan böyle Bulgar din adamları tarafından yönetilmesi iznini almıştır (42).

Bulgarlar Osmanlı idaresine girdikten sonra zaman zaman isyanlara başvurmuştur. Bu isyanların kaynağında; 1) Dinsel faktör; Hıristiyanlık-Müslümanlık çatışması, 2) Etnik faktör; milliyetçilik akımı, 3) Dış faktörler; üçüncü devlet veya ulusların kışkırtmalarını aramak gerekir.

Bulgar başkaldırılarının esaslı anlamda ilki 1443 yılında olmuştur. Macar ordularının Osmanlılara karşı Bulgaristan'a girmesi Bulgarları başkaldırıya yöneltmiş, onlara fırsat ve cesaret vermiştir. Macar ordular İzladi geçidine geldikleri anda, Bulgarlar Macarlar ile işbirliği yaparak isyan etmişlerdir. Bir ara Sofya'ya yerleşen bir Bulgar beyi (Vladika) egemenliğini ilân etmişse de sonradan Osmanlı güçlerince bastırılmıştır.

16. yüzyılda Balkanlarda Osmanlılara karşı küçük çaplı bir çete hareketinin başlatıldığı görülmektedir. "Hayduk" adını taşıyan bu hareket içerisinde Bulgar çeteciler de yer almışlardır. 1595 yılında Tuna'nın kuzeyindeki Eflak ve Transilvanya Beylerinin kışkırtmasıyla Doğu Bulgaristan'da patlak veren isyanın merkezi, Bulgarların eski başkenti Tırnova idi. Sinan Paşa'nın aldığı tedbirlerle bastırılan bu isyanda, katkıları bulunan

(42) Fazlı Necip, Rumeliyi Neden Kaybettik, Hayat Tarih Mecmuası eki, İstanbul, 1972, S. 9.

Tuna yöresi Bulgarları, Tunanın kuzeyine kaçmak suretiyle kurtulabilmişlerdir (43).

17. yüzyılda, 1683 yılındaki Avusturya ilerleyişi ile Batı Bulgaristan'a girilmesi sırasında Bulgar reayanın Avusturya ordusu ile işbirliği yaptığı görülmüştür. Pirot ve Kutlavitsa çevresinde halkın katıldığı bu isyan, Fazıl Mustafa Paşa tarafından bastırılmıştır (44).

Rusya'nın kıskırtması ile başgösteren Bulgar isyanlarına da rastlanılmaktadır. Bu başkaldırmaların önemlileri 1835 yılından sonra olmuştur. Komite faaliyetleri ve devlete başkaldırı şeklinde meydana gelmişlerdir. 1835 yılında Georgi Mamarçev'in Rus üniforması giyerek başlattığı isyan ile 1850 yılında Vidin köyü yöresinde 10.000 kadar köylünün başlattığı isyan hareketi güçlükle bastırılabilmiştir. İkinci isyan hareketinde Sırp komitelerinin önemli payı olduğu bilinmektedir.

1854-1856 Kırım savaşı sırasında 2000 kişilik bir gönüllü Bulgar birliği Rus ordusuna katılmıştır. Bu savaşın sonlarında ise Tırnova'da bir isyan hareketi görülmüştür.

1874 yılında Otlukköy (Panagyuriş)'de başlayan ayaklanma, bütün Bulgaristan'a yayılması beklenirken, Osmanlı idaresinin aldığı şiddetli tedbirlerle bastırılmıştır.

Osmanlı Devleti aleyhine Balkanlarda hazırlanan isyanların başlangıcı Hersek'e dayanır. 1875 yılında Hersek'te vergilere itiraz amacıyla başlayan isyan, 1876 yılında da devam etmiştir. Yabancı devletlerin ve özellikle Rusya'nın desteklediği bu isyan hareketi daha da genişlemişti. Slav Bir-

(43) Stopanska, Op. cit., S. 143.

(44) Mac Dermoth, A History of Bulgaria, 1393-1865, London, 1962, S. 81.

liği Derneklerinin kaşkırtma hareketleri Bulgarları da kapsamına almış, bunun sonucu olarak 1876 yılında Eskizağra ve Kızanlık yörelerindeki ihtilal dernekleri çevredeki köylere yönelmişlerdir. Osmanlı yönetiminin buralarda aldığı tedbirler isyanı önlemiştir (45).

1867 yılında, Tarihi Tabii Meraklıları Derneği adıyla sahte isim altında, Panislavistlerin Moskova'da topladığı kongreden sonra Balkanlardaki ayrılıkçı hareketler Slav birliği tezini işlemeye başlamışlardır. Romanya, Sırbistan ve Karadağ' da örgütlerini resmen oluşturmuş olan bu hareketin diğer bir önemli amacı Bosna, Hersek ve Bulgar unsurlarını örgüte dahil etmektir. Bu amaçla Osmanlı idaresine başkaldırı teşvik ve plânları yapılmaya başlanıyordu (46).

Hersek isyanının bastırılmayıp daha da yaygınlaşması üzerine, Balkanlarda yapılacak iyileştirme ve düzenleme hareketlerini kapsayan "Andrassy Layihası" büyük devletlerin elçileri aracılığı ile Osmanlı devletine verilmişti. Bu Layihayı kabul eden Osmanlı Devleti, isyancılara silahlarını bırakması için 1 aylık süre tanıdı. Ancak, buna rağmen Bosna-Hersek isyanı bastırılmamıştı. Bu isyan sırasında Bulgaristan'da Filibe ve Pazarcık'ta çok sayıda Müslüman halk öldürülmüş, köyler yakılmıştır.

Balkanlarda ve Bulgaristan'da komitacı faaliyetlerin arttığı yıllarda Osmanlı Devletinin yenileşmeyi ve yeniden düzenlemeyi öngören bir takım çarelere vaşvurduğu görülmektedir. Bu çözüm yolları genellikle, 1) Köy ağalarının karşısında köylülerin durumunu ıslah eden kanunların çıkarılması,

(4 3) Stanley G. Evans, A Short History of Bulgaria, Lawrence and Wishart Ltd., London, 1960, s. 31.

(4 4) Reşat Ekrem, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1934, s. 215.

2) Vilâyet meclislerine Bulgarların da katılmalarını sağlayan tedbirler alınması, 3) Bulgar Çorbacılarının yeniden örgütlendirilmesi ve yetkilerinin artırılmasını öngören düzenlemelerin yapılması şeklinde olmuştur.

Bulgaristan'da huzursuzluk çıkaran çetelerin destek kaynakları genellikle Sırbistan, Romanya ve Rusya gibi dış güçler olmuştur. Bükreş'te "Bulgar Merkezi İhtilal Komitesi" adıyla kurulan ve başında Luben Karavelov'un bulunduğu örgüt Bulgaristan'daki çeteci güçlerle bağlantı kurup 1869 yılında genel bir ayaklanma hazırlığına da girişmişti.

Bulgar Merkezi İhtilal Komitesi'nin faaliyetlerine hız verdiği yıllarda, Osmanlı devletinin Bulgaristan'da Tuna vilayetini kurarak başına Mithat Paşa'yı getirdiği görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ilk demiryolu bu yıllarda Bulgaristan'da yapılmıştır. Yine Mithat Paşa'nın valilik yaptığı bu dönemde, Tuna vilayetinde, modern yolların ve köprülerin yapıldığı görülmektedir. Üç yıl içerisinde 3000 km.lik yol ve 1400'den fazla köprü inşa edilmiştir. Polis teşkilatı, yeni esaslara bağlanmış, çiftçilerin ihtiyaç duydukları parayı düşük bir faiz karşılığında borç olarak alabilmelerini öngören "Menfaat Sandıkları" kurulmuş, Tuna nehri üzerinde ticari nitelikli vapur seferleri işletmeye konulmuştur. Ayrıca posta teşkilatı kurulmuş, bu teşkilata posta arabaları verilmiş; din ayırımı gözetmeksizin yetim çocuklar için bakımevleri yaptırılmıştır. Karım ve Çerkez göçmenlerin yerleştirilmesi için bir vakıf oluşturulmuş, vergi işlerinde daha adil yöntemler getirilmiş, devlet daireleri ve belediye teşkilatında düzenleyici tedbirler alınmıştır (47).

(47) Uzunçarşılı, op. cit., s. 392.

İnalçık, op. cit. s. 69-92.

Osmanlı yönetiminin Bulgaristan'da yaptığı yeni düzenlemelerden biri de "Çorbacı Nizamnamesi" adı verilen kanunla bu örgütü yeniden ele alması olmuştur. Çorbacılar, Bulgaristan'da XVIII.yüzyıl sonlarında meydana çıkan bir örgüttür. Ticaret ile uğraşan ve zaman zaman tefecilik yapan Çorbacılar ayrıca Osmanlı Devletinin idarecileri ile işbirliği yaparak vergilerin toplanmasında devlet makamlarına hizmetlerde bulunurlardı. Osmanlı yönetim ve adalet teşkilatında da görev almış olan Çorbacılar Bulgar milliyetçileri tarafından "düşmanla ilişkiye giren işbirlikçiler" olarak gösterilmişlerdir (48).

C.. BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZ DEVLET OLMASI SÜRECİNDE VE SONRASINDA TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ

XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Bulgar toprakları, basit malların üretiminde süratli bir gelişmenin yanısıra, dağınık ve merkezileşmiş üreticiler ile küçük ölçekli çiftliklerde çalışan gündelikçi işçiler şeklinde kısıtlı ölçüde de olsa kapitalist bir üretim biçimine sahne olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupalı rakipleri ile arasında yaklaşık 30 yıl süren barış dönemi diğer Balkan uluslarında olduğu gibi Bulgaristan'ın da ekonomik gelişmesine önayak olmuş, dış dünya ile ticari ilişkiler yoğunlaşmıştır.

Toplumsal üretimin tarımı da içine alacak şekilde genişlemesi sonunda tarımsal üretimde üretim fazlasının ortaya çıkması ekonomik ilişki biçiminde değişikliğe yol açmış, feodal tarımsal üretim biçimi yerini, reñberlerin toprak sahibi olma hakkından yoksun bırakıldığı ve ücret ödenmeyen ortakçı durumuna getirildiği büyük ölçekli çiftlikler sistemine bırakmıştır.

(48) İnalçık, op. cit., s. 4-44.

Mal üretimindeki gelişme aynı zamanda iç ve dış ticaretin gelişmesine de yol açmıştır. Bütün bu ekonomik gelişmeler sosyal alana da yansımış ve Bulgar burjuvazisi biçimlenmeye başlamıştır.

Üretim biçiminde görülen değişimle birlikte kapitalist unsurların gelişmeye başlaması, Osmanlı askeri ve idari kurumlarını zayıflatmış ve bunun sonucu olarak XVIII. yüzyıl sonlarında sosyo-ekonomik yapı krize girmiştir. İmparatorluğun gücü giderek azalmaya başlamış, kapitalizmin belirmesi sonucu yeni sosyal güçler ortaya çıkmıştır.

"Avrupa milliyetçilik akımlarından etkilenmemesi kaçınılmaz olan Bulgar burjuvazisinin, Osmanlı İmparatorluğu idaresi altında bulunan diğer Balkan uluslarındaki milliyetçilik akımlarına paralel olarak kendi ideolojik üst yapısını oluşturması uzun sürmemiştir (49)."

Kırım Savaşı öncesinde Bulgar burjuvazisi içerisinde belli başlı üç siyasal eğilim oluşmuştu: 1) Osmanlı idaresince yapılmakta olan reformların bu ülkeyi liberal bir burjuva devlete dönüştüreceğine, böylelikle ekonomik faaliyetlerde güvenceye kavuşulacağına, zaman içerisinde bu liberal devletin devlet politikası içerisine girilebileceğine ve yönetimde söz sahibi olunacağına inananlar; 2) Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarında lider rolü oynayacak yarı bağımsız bir Bulgar devletinin oluşmasına izin vereceğini düşünenler; 3) Osmanlı idaresinin zaman içerisinde, Habsburg İmparatorluğu gibi, ikilik ilkesine dayalı bir sisteme dönüşeceğini bekleyenler.

Ancak, özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra İmparatorluğun reformları ile sonuca ulaşamayacağı inancına kapılan Bulgar burjuvazisi kendi ulusal

(49) İlber Ortaylı, Balkan Slavlarında Milliyetçi Akımların Temeli Üzerine, Balkan Ülkeleri Felsefe Semineri, Ankara, 17-19.4.1980.

bağımsızlık ideolojisini oluşturmaya başlamıştır. Bu amaçla dış güçlerin desteğine başvurma yolunu seçen ulusal burjuvazinin bir bölümü tüm umutlarını Rusya'ya bağlarken, diğer bir bölümü de Batı'dan destek bulma yolunu aramaya girişmişti. Diğer bir grup ise Sırbistan ve Romanya'nın desteğine güveniyordu.

Bu arada bu dönemde Rusya'nın Balkan politikasını da değerlendirme dahiline katmak gerekir. Balkanların Slavlaştırılması ve kendi çıkarlarına uygun yeni yönetimler yaratılması yönündeki Rus politikası ile bağımsız bir devlet olmayı amaçlayan Bulgar milliyetçiliği hedefleri bir noktada uyuyordu. XIX. yüzyıldan itibaren cereyan eden Osmanlı-Rus savaşları sırasında Bulgar milliyetçileri Rus ordusunda Osmanlıya karşı savaşmışlar, bu arada 1806-1812 savaşı sırasında St. Petersburg'a bir heyet göndererek Bulgar ulusal bağımsızlık mücadelesine destekte bulunması için ilk kez Rusya'dan resmen talepte bulunmuşlardı. 1855 yılından itibaren özellikle Rusya'nın desteği ile Bulgar milliyetçileri isyan ve komite faaliyetlerine başlamışlardır.

1878 öncesi ve sonrası Osmanlı Devleti üzerinde çeşitli spekülasyonların yapıldığı bir devredir. Bu devredeki çekişmenin, bölgeye hakim durumdaki Rusya ile bir Dünya devleti rolü oynayan İngiltere arasında, inişli çıkışlı bir yol takip ettiği görülmektedir. Her iki devletin de yöneldiği hedef olan "güçsüz Osmanlı Devleti üzerinde tekel kurmak" çabaları çıkar çatışmalarına neden olmakta, bu arada çeşitli diplomasi oyunları oynanmaktadır.

Bulgar milliyetçiliği ise bu çekişme ve çıkar çatışmaları arasında

kendine uygun dengeleri yaratmaya çalışmaktadır.

Osmanlı idaresinden ayrılarak tarihteki Büyük Bulgaristan siyasal birliği sınırları içerisinde bağımsız bir devlet kurma amacıyla faaliyetlerini içte önce yeraltı sonra şiddet eylemleri yoluyla, dışta da Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi zamanın güçlü devletlerinden destek sağlamaya yönelmek suretiyle sürdüren Bulgar milliyetçilik akımı ve Bulgar kilisesi, en uygun fırsatı 1877 Osmanlı-Rus savaşı vesilesiyle yakalamıştı.

1877 Osmanlı-Rus savaşı sonunda, 3 Mart 1878 tarihinde yapılan Ayastefanos Anlaşması (50) şartlarına göre, Bulgaristan sözde özerk, fiilen de bağımsız bir prenslik oluyordu. Aynı zamanda Bulgaristan için, bir taraftan Tuna ve Karadeniz'e, diğer taraftan Ege'ye kadar inen ve Arnavutluğa dayanan çok geniş sınırlar çizilmişti.

Ayastefanos Anlaşmasının genel hükümlerinden en fazla etkilenen İngiltere ve Avusturya'nın, Ayastefanos statüsünü tekrar ele almak üzere bir konferans toplanmasını istemeleri Rusya başta olmak üzere, kazancı devletlerin itirazlarına yol açmıştı. Buna rağmen, 13 Haziran 1878 tarihinde Ayastefanos'u değiştirecek Berlin Konferansı toplanmıştı. 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Anlaşması (51) Bulgaristan için çok zararlı sonuçlara yol açmıştı. Ayastefanos Anlaşması'na göre, 163.965 kilometrekarelik toprağa sahip Bulgaristan, Berlin Anlaşması sonucunda 64.390 kilometrekarelik bir toprağı elinde tutabilmişti.

Berlin Anlaşması Balkanlarda barışı sağlayacağı yerde hemen hemen

(50) Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih (1789-1950), A.Ü. SBF Yayını, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964, s.

(51) Foreign Policy, Vol.:XII, Nos:3-4, Foreign Policy Institute, Ankara, February, 1986, s. 115-117.

bütün Balkan Devletlerinde hoşnutsuzluk ve anti-statükocu bir tutum yaratmıştır.

1878-1880 yılları arasında Bulgaristan üzerinde ısrarla duran ve Besarabya'yı Romanya'ya veren Rusya'ya karşı Bulgarların kırıncılıkları bulunmasına rağmen ilişkiler olumlu bir yönde gelişmiş ve sonuçta Bulgaristan, Rusların yardımı ile sağlam bir askeri örgüte ve güçlü bir orduya sahip olmuştur.

Başlıca gayesi kaybettiği toprakları yeniden kazanmak olan Bulgaristan'ın, 1880 yılından sonra İngiltere'ye yanaştığı görülmektedir. Doğu Rumeli'yi ilhak hazırlığına girişen Bulgarlar, bozulan ilişkileri dolayısıyla Rusya'nın ve Avusturya'nın tepkisi ile karşılaşmışlardır. Buna rağmen, 18 Eylül 1885'te Doğu Rumeli'nin Bulgaristan tarafından ilhak edilmesi, Almanya, Avusturya ve Rusya arasında kurulmuş bulunan "Üç İmparatorlar Ligi"nin dağılması ile sonuçlanan bir buhrana ve Bulgaristan ile Sırbistan arasında da bir savaşa yol açmıştır (52).

Olayların uygun akışı, 1908 yılında Bulgaristan'a bağımsızlığını kazandırmış, Osmanlı Devleti ise Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Bulgaristan 1885 yılından itibaren yeniden Rusya'ya yanaşmış, bu dostluk 1913'e kadar sıkı şekilde devam etmiştir.

Bulgaristan ile Sırbistan arasında 13 mart 1912'de imzalanan toprak bütünlüğü ve karşılıklı dayanışmayı hedef alan Antlaşma (53), Bulgaristan

(52) Armaoğlu, op. cit., s.189.

(53) Bulgaristan Krallığı ile Sırbistan Krallığı Arasında Dostluk ve İttifak Antlaşması. Metin için bakınız: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Balkan Harbi (1912-1913), 1. cilt, Genkur. Basımevi, Ankara, 1970, s. 253.

ile Yunanistan arasında 29 Mayıs 1912 tarihinde yapılan Antlaşma (54) ve iki Devlet arasında 1912 yılı Eylül'ünde imzalanan askeri Antlaşma (55), Ağustos 1912'de Bulgaristan ile Karadağ arasında yapılan şifahî Antlaşma (56) Balkan Devletlerinin ulusal ihtiras ve hedeflerini gerçekleştirecek ve Rusya'nın korumasında gelişecek bir Birliğin kurulduğunun somut belirtileriydi. Böylelikle 1910 yılından sonra Rusya'nın Belgrad Elçisi Hartwig ile Bulgar Elçisi Neklindov tarafından yürütülen faaliyet başarı kazanıyor ve yeni gelişmelere kaynak teşkil ediyordu. Bu faaliyet Rusya'nın hegemonyası altında bir Balkan Birliği kurmaya yönelmişti.

İtalya ile Osmanlı Devleti arasında başlayan Trablusgarp savaşı sırasında Rusya Balkanlarda ve Avrupa'da durumunu kuvvetlendirmek için Osmanlı İmparatorluğu'na karşı olan siyasetine yeni bir yön vermek istemişti. Amacı, Boğazları Rus savaş gemilerine açmaktı. Bu girişim başarısız olmazsa, bu kez Ruslar Osmanlı Devletinin de dahil olacağı bir Balkan Birliği kurulmasını amaç edinmişti. Böylece Rusya, Osmanlı Devletini kendi himayesine sokmuş olacaktı. Çünkü böyle bir birleşme Osmanlı'nın savunmasını Balkan Devletlerine, Balkan Devletlerinininkini de Rusya'nın garantisine bağlamış olacaktı.

Sonunda Rus ve Bulgar ortak çıkarlarına dayanan yeni bir düşüncenin gelişmesi üzerine Rus siyasi üstünlük ve baskısı altında Osmanlı Devleti hariç yeni bir Balkan Birliği kurulmasına yönelinmişti.

-
- (54) Bulgaristan Kralı ile Yunanistan Kralı Arasında Gizli Tedefii (Savunma) İttifak Antlaşması, Metin için bakınız: 1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi, Cilt: 1, s. 41
(55) Antlaşma metni için bakınız: Balkan Harbi, s. 264-265.
(56) Ibid, s. 49.

Birlik kurulduktan sonra Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında reform yapması isteği ısrarla ileri sürülmüştür. Arnavutluk'ta çıkan isyanı bahane ederek seferberliğe başlayan Karadağ'ı diğerlerinin takip etmesi üzerine gerginleşen durumu yatıştırmak için Paris'te 7 Ekim 1912'de büyük Devletler tarafından yapılan toplantıda alınan kararlar uygulanamamıştı. 8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ'ın Osmanlı Devletine savaş ilân etmesi (57) 12 Ekim 1912'de de Osmanlı Devletinin Balkan Devletlerine savaş kararı almasıyla Birinci Balkan Harbi başlamış oldu.

Savaş çok kısa zamanda Osmanlı Devletinin aleyhine gelişti. 3 Şubat 1913'te Edirne Bulgarların eline geçti. Bu arada, durumdan endişeye kapılan Avusturya'nın girişimi ve İngiltere ve Rusya'nın desteği ile Londra'da bir konferans (58) toplandı. Konferans kararlarına göre:

- Sırbistan, Orta ve Kuzey Makedonya'yı alıyor, Adriyatığe mahreçten yoksun kalıyordu;
- Yunanistan, Selâniği, Güney Makedonya'yı alıyordu.
- Bulgaristan, Kavala ve Dedeağaç dahil bütün Trakya'yı ve Trakya sahillerini alıyor, Silistre'yi Romanya'ya terk ediyordu;

(57) Karadağ'ın Osmanlı Devletine savaş ilan etmesi konusunda bkz.: a) Heyet-i Vükelânın Karadağ'a Karşı Mukabil Harekâta Başlanılmasına Dair Kararı (Harb Tarihi Arşivi, D.3, 6.16, Ds.130), b) Heyet-i Vükelânın Karadağ'a Karşı Mukabil Harekât'a Dair Kararı Üzerine Çıkan İrade-i Seniyye (Padişah Emri), (Harb Tarihi Arşivi, D.3, 6.16, Ds.130), c) Bulgar, Yunan ve Sırp Bağlaşık Hükümetlerinin Babıâli'ye Verdikleri Nota (Harb Tarihi Arş. vi, D.2, 6.3, Ds.29), d) Bağlaşık Balkan Hükümetlerinin Notasına Karşı Heyet-i Vükelâ Kararı (Harb Tarihi Arşivi, D.2, 6.3, Ds.29) nakleden Gençikurmay Harb Tarihi Başkanlığı, op. cit., s. 266-271.

(58) Armaoğlu, op. cit., s.198.

- Osmanlı Devletinin sınırları, Midye-Enez hattı ile belirlenmişti.

Anlaşmaya rağmen tarafların hiçbirisi durumlarından memnun değildi.

En kazançlı durumda olan Bulgaristan'a karşı, Sırbistan ile Yunanistan arasında bir anlaşmaya gidilmesi üzerine daha önce hareket etmek isteyen ve büyük bir siyasî hata yapan Bulgaristan 29 Haziran 1913'de, Sırbistan ve Yunanistan'a saldırdı. Böylelikle, İkinci Balkan Harbi başlamış oldu (59).

Bulgaristan'ın böyle bir hata yapması kendisi için çok pahalıya mal olmuştu. Romanya da işe karışarak Bulgaristan'ı işgale başlamış, Osmanlı Devleti ise bir süre önce savaştığı devletlerin bu durumundan yararlanarak Edirne'yi geri almıştı. Yenilen ve çok sarsılan Bulgaristan 15 Ağustos 1913 tarihinde, Yunanistan, Karadağ, Sırbistan ve Romanya ile Bükreş Anlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı (60).

Bükreş barışına göre Bulgaristan:

- Tuna'nın güneyinde bulunan Silistre, Tutrakan ve Dobruca'yı Romanya'ya bırakıyordu.

- Kavala'yı Yunanistan'a veriyor, ancak, Mesta ırmağı ile Meriç nehri arasından Ege denizine bir mahreç elde ediyordu.

- Makedonya'nın bir kısmını alıyor ve Sırp-Yunan sınırı bugünkü sınıra oluyordu.

Bulgaristan, 29 Eylül 1913'de Osmanlı Devleti ile de, İstanbul Anlaşmasını (61) yaptı. Bu anlaşmaya göre:

- Osmanlı-Bulgar sınırı, genel olarak Meriç nehridir. Yalnız, Edirne ve Dimetoka (daha sonra Bulgaristan'a verilmiştir) Osmanlı sınırları içinde

(59) Ibid, s.199.

(60) Ibid, s.213.

(61) Ibid, s.218.

kalmaktadır.

- Bulgaristan'daki Türkler 4 yıl içinde Osmanlı sınırlarına göç etmek hakkına sahiptirler. Orada kalacaklar ise, her türlü din ve mezhep hürriyetinden yararlanacaklar, müftü ve baş müftülerini kendileri seçecekler, bunların aylıkları Bulgar hükümetince ödenecektir. Müftüler, kişi hallerine ilişkin konularda (evlenme, boşanma, vasiyet, miras, nafaka, v.s.) mutlak karar yetkisine sahip olacaklar ve Bulgar makamları bu kararları aynen uygulayacaklardır.

- Türklerin mülkiyet haklarına saygı gösterilecek, zorunluluk olmadıkça bunlar kamulaştırılmayacak, kamulaştırma halinde bedeli derhal peşin olarak ödenecektir.

Böylelikle beş yüzyıllık Osmanlı egemenliği sırasında Bulgaristan'a yerleşen türk etnik grubu iki ulus arasında ilk kez yapılan bu ikili anlaşma ile "azınlık statüsü"ne geçirilerek hakları garanti altına alınıyordu. Yine böylelikle yeni Türkiye Devleti ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerde önemli bir süreklilik ögesinin temelleri atılmış oluyordu.

Balkan savaşları sonunda ortaya çıkan sonuç Bulgaristan'ı memnun edemezdi. Toprak emellerini gerçekleştirmek azmindeki bu devlet, Birinci Dünya Savaşı'na taraf olacak devletlerin çeşitli çabalarına hedef oluyor, itilafçılar ve ittifakçıların teklifleri arasında bocalıyordu. Sonuçta Almanya ve müttefiklerinin safında yer almaya karar vermiştir. Zira Avusturya'nın savaş açtığı Sırbistan güç durumdaydı ve Bulgaristan'ın istediği Makedonya toprakları da Sırbistan'ın elindeydi. Ayrıca, Almanya ve müttefikleri Balkanları kontrolleri altında bulundurdıklarından Bulgaristan'ın toprak isteklerinin onlar tarafından karşılanması çok daha kolaydı. Nihayet,

Rusya'nın harpteki durumu hiç de iyi değildi, Bulgaristan'ın Rusya'dan korkmasına da bir neden kalmamıştı.

Müttefiklerin Çanakkale'de gerilemeleri üzerine Bulgaristan, Almanya ve müttefikleri ile müzakerelere başlamıştı. Osmanlı Devleti, Dimetoka'yı Bulgaristan'a vermeyi kabul etti. Bulgaristan ise 6 Eylül 1915'de, Almanya ve Avusturya ile imzaladığı anlaşma ile 35 gün içinde Sırbistan'a karşı savaşa girmeye razı olmuştu. Yapılan anlaşma uyarınca Bulgaristan'a bütün Sırbistan Makedonyası verilecekti. Ayrıca Romanya ve Yunanistan'ın müttefikler safında yer almaları halinde de, Dobruca ile Yunan Makedonyası'nı da alacaktı. Bu durumda şartların gerçekleşmesi halinde Bulgaristan, Ayaştefanos Anlaşması sınırlarına tekrar kavuşacaktı. Yapılan anlaşmaya göre 12 ekim 1915 tarihinde Sırbistan'a karşı harbe başlayan Bulgaristan Birinci Dünya Savaşına da katılmış oldu (62).

Ancak 1918 yılı geldiğinde, Bulgaristan'ın iç durumu çok kötüleşmişti. Üretici sınıfın silah altına alınması Almanya'ya devamlı şekilde gıda maddeleri gönderilmesi, bu arada 1918 yılı başlarında alman malî ve askeri yardımının kesilmesi, ordunun da durumunu bozmuştu. 1917 yılında Yunanistan'ın savaşa katılması ve müttefiklerin bütün cephelerde hücumu geçmesi üzerine Bulgaristan çözülmüş, 29 Eylül 1918'de mütareke istemek zorunda kalmıştır.

Mütarekeye göre Bulgaristan eski sınırlarına çekiliyor ve toprakları müttefikler tarafından işgal ediliyordu.

(62) Dimo Kassassov, La Bulgarie Politique de 1913 à 1944, Sofia, 1945,

III. TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİNDE JEOPOLİTİĞİN YERİ

A. BALKANLAR: ONBEŞ ASIRIN ORTAK COĞRAFYASI

500.000 km²'lik bir alana yayılan ve çok dağlık bir yarımada niteliğinde olan Balkanlar, İberik ve İtalya yarımadalarının aksine, Avrupa'dan coğrafi olarak ayrılmamıştır. Tarihsel olaylar göstermiştir ki Balkan yarımadası, Doğu ile Batı arasında bir engel değil, fiziki bir bağ, bir köprüdür.

Bir jeopolitik görüşe göre, Balkanları kontrol edebilen devlet, Batı'dan Asya'yı, Doğu'dan Avrupa'ya tehdit eder. Çok yakın geçmişte, 1945'ten sonra, Balkanlarda Anglo-Sakson - Sovyet çekişmesini bu görüş ışığında değerlendirmek de mümkündür (63).

Balkanlar tarih içerisinde sürekli olarak çeşitli istilalarla karşılaşmıştır. Bu istilaların izlerine halen rastlanmaktadır: Bizans hakimiyeti, /Kiev Rus Siyasal Birliği, istilası, Moğol akınları gibi. Bu hareketsizlik ise Balkanlarda, din, dil ve ırklar üzerinde de etkiler yapmıştır.

Balkanlarda dikkat çeken bir nokta, asırlar boyunca istila tehdidi ve uygulaması karşısında kalan Balkan halkları arasında etkin bir birliğin kurulamamış olmasıdır. Bu durumun başlıca sebebi, dağlık bir bölge olan Balkanlarda, coğrafi durum dolayısıyla önceleri kavimler, sonraları devlet-cik ve devletler arasında geçerli bir ilişki kurulmaması, diğer bir ifade ile bu toplulukların gelişmelerden habersiz ve bölgelerinde mahsur kalmalarıdır. Buna eklenecek başka bir sebep de, bölge halkları arasında temasın

(63) Stephen Larrabee, "Balkan Security", Foreign Policy, Vol: XIII,

Nos: 1-2, Ankara, 1986, s. 33-41.

uzun zaman, birlik kurmak için değil, bölgesel çatışmaların çözümü için mücadele şeklinde görülmesidir.

Bugün, küçük küçük devletlerin bulunduğu Balkanlarda, milletler itibariyle kültür, din, dil vs. alanlarında görülen karmaşıklık için nedenini, önemli ölçüde, bölgedeki Osmanlı hakimiyeti devresine de bağlamak mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu Balkanlara hakim olduğu sürece, bölge halklarının işlerine karışmamış, onları din, dil ve kültürleri bakımından serbest bırakmıştır. Osmanlıların bu tutumu, daha önce veya Osmanlı hakimiyeti sırasında anayurdundan başka bölgelere göç eden etnik grupların, başka herhangi bir ırkın etkisinde kalmasına veya o ırk içinde erimesine meydan vermemiş ve bu grupların kendi örf ve adetlerini korumalarına ulusal kimliklerini devam ettirmelerine olanak tanımıştır.

Hemen hemen bütün Balkan devletleri için geçerli olan azınlıklar sorununun dayanaklarından birisi de, buyolla azınlıkların erimeden kalmış olmalarıdır.

Diğer taraftan, yukarıda değinilen istilalar karşısında Balkan uluslarının eriyerek kaybolmamalarının başka bir nedeni olarak da onların bölgenin çetin şartları ile de desteklenmiş milliyetçilik bilinçleri gösterilebilir.

Osmanlı hoşgörüsü, XIX. yüzyılın ikinci yarısının hemen başında Balkan ülkelerine ve Bulgarlara bağımsızlıklarını kazanma yolunda anlamlı bir birlik kazandırmıştır.

Diğer taraftan, Bulgaristan ve Balkanlar, bir Avrasya s. vasal gücü olmasına rağmen her türlü siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan sürekli olarak Avrupa'ya yönelen Osmanlı İmparatorluğu için Avrupa ile ilişkilerinde

bir köprü, bir atlama taşı görevini yerine getirmişlerdir (64).

Balkanlarda bazıları güncelliğini koruyan, bazıları taraflar arasındaki ilişkiler paralelinde, girdilik küllenmiş birçok sorun vardır: 1) Yugoslavya-İtalya arasında: İstirya, Adriyatik Adaları, Trieste ve Fiume. 2) Yugoslavya-Bulgaristan arasında: Makedonya, Doğu Sırbistan'ın bazı kısımları (İştıp, Çaribrod, Piro), 3) Yugoslavya-Arnavutluk arasında: Makedonya'nın bir kısmı (Kosova, Metohiya), 4) Yunanistan-Arnavutluk arasında: Kuzey Epir veya Güney Arnavutluk, 5) Yunanistan-Yugoslavya arasında: Makedonya, 6) Bulgaristan-Yunanistan arasında: Makedonya, 7) Romanya-SSCB arasında: Besarabya, 8) Romanya-Macaristan arasında: Transilvanya.

Türkiye ve Bulgaristan böylesine hassas bir denge üzerine çizilmiş siyasi sınırların bulunduğu, devletler arasında etnik problemlerin şiddeti günün politik koşullarına göre az veya çok olarak devam ettiği, jeopolitik önemi büyük bir bölgenin iki devletidir.

Türkiye'nin Yunanistan ile bambaşka bir perspektif içinde incelenmesi gereken ilişkileri bir kenara bırakılırsa, yukarıda sayılan bu önemli sorunlarda Türkiye'nin taraf olmaması, Türkiye açısından çıkarlarınının gerektirdiği yönde bir hareket serbestisi yaratmakta, diğer Balkan devletleri, örneğin Bulgaristan açısından ise Türkiye'yi dostluğu veya tarafsızlığı aranan devlet konumuna sokmaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkilerinde görülen dengesiz konjonktür ve çok kısa sayılması gereken bir süre içinde, Mora yarımadasında küçük bir aralıktan bugün, Kıbrıs adasına el atabilecek bir devlet durumuna gelen Yunanistan'ın Türkiye'nin Batı ile, özellikle Avrupa ile

(64) Sander, op. cit., s. 8.

ilişkilerinde her zaman bir engel oluşturmaya çalışması karşısında bu engelin etkisiz bırakılmasının yollarından birisi, Türkiye açısından, Balkanlardan geçmektedir.

Günümüz uluslararası politikasında iki süpergüçten biri olarak kabul edilen Sovyetler Birliği açısından Balkanların özel durumu vardır. Aynı şekilde Balkanlar ve Bulgaristan bakımından da Sovyetler Birliği'nin özel bir durumu sözkonusudur.

Rusya, tarih boyunca Ortodoks Kilisesi için, bağımsız Ortodoks hiyerarşisinin son kaleci olmuştur. Rus Çarlığı, Ortodoksluğu, kendi dış politikasına ve yayılma ihtiraslarına daima alet etmiştir. Balkanlarda da Ortodoks kilisesinin büyük hakimiyeti gözönüne alınırsa, bu bölge, Rus Çarlığının mirasını devralan Sovyetler Birliği için doğal bir hedef oluşturmaktadır.

Geçmişte Rusya, bugün ise Sovyetler Birliği için hedef, Akdeniz'e çıkmaktır. Balkanların coğrafi yapısının bu hedefin gerçekleşmesine çok uygun oluşu, Sovyetleri daima Balkan devletleri ile yakın temasa zorlamıştır (65). İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Sovyetlerin Balkan politikasını da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

Balkan uluslarında Sovyetler Birliği'ne karşı geleneksel bir sempati vardır. Bu olgu bugünkü Varşova Paktı örgütlenmesinde siyasal tanımını bulmaktadır. Ancak, ırk ve dil yakınlığı ile beslenen bu sempatinin bir noktada ulusculuk ile çatışabileceğini de gözardı etmemek gerekir.

(65) Feridun Cemal Erkin, Türk-Sovyet ilişkileri ve Boğazlar Meselesi, Başnur Matbaası, Ankara, 1963, s. 1-13.

Uluslararası jeostrateji uzmanları açısından Sovyetlerin Akdeniz politikası dikkate alınınca, Balkanlar ve Yakın Doğu'dan Akdeniz'e çıkış için elverişli üç nokta vardır: 1) Trieste-Fiume, 2) Selanik, 3) Türk Boğazları. Bu üç noktada, zaman zaman devletler arasında önemli sorunlar çıkmıştır.

Balkanlar, gerek Sovyetler gerekse ABD ve NATO için savaşta da barışta da önemlidir. Savaşta, Sovyetler açısından elverişli bir tampon bölge olma niteliklerine sahip bu bölge, barışta klasik deyimle, Doğu ve Batı taraftarı Balkan devletleri arasında kolaylıkla çatışmaların tahrik edilebileceği, devamlı bir tansiyon merkezidir. "İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda bölge, dış müdahale tehdit ve korkuları altında türlü sürtüşmelere sahne olmuştur. Bu korkular, Doğu-Batı ilişkilerinde soğuk savaş hareketlendikçe artmıştır. Gerçekten Batı-Doğu sürtüşmeleri arttıkça ayrı ittifaklara bağlı ülkeler arasında gerginlikler de artmıştır (66).

Bu bölgede, Türkiye hariç, bütün devletler, içinde buldukları zamanın şartlarına uygun olarak küllenmiş veya güncelliğini koruyan karşılıklı iddialara sahiptirler. Bu durum, Balkanları, üzerinde çeşitli spekülasyonlar yapılmasına uygun bir bölge haline getirmiştir.

Yakın geçmişteki Balkan Antantı ve Balkanlarda silahtan arındırılmış bölge oluşturulması girişimleri de bölgeye verilen önemin diğer somut göstergeleridir.

(66) Leo Mates, "The Balkans and European Security", Survival, May-June 1972, No: 36, p. 20-22.

B. BALKANLARIN YAKIN TARİHÇESİ

Bulgaristan'ın fiilen bağımsız, hukuken özerk bir prenslik olduğu 1878 yılından önceki Balkan tarihinde XIII. yüzyıla kadar Bizans, XIX. yüzyıla kadar ise Osmanlı hakimiyeti etkin rol oynamıştır.

1878 yılından bu yana Balkanlardaki gelişmeleri, devletlerin tutumlarını ve bunların sonuçlarını ana çizgileri ile dört devrede görmek mümkündür: 1. 1878 Ayastefanos ve Berlin Andlaşmaları; 2. Birinci ve İkinci Balkan Savaşları; 3. Birinci Dünya Savaşı ve sonrası; 4. İkinci Dünya Savaşı ve sonrası.

1877 Osmanlı-Rus savaşı sonunda yapılan Ayastefanos Andlaşması ile daha sonra toplanan Berlin Konferansı sonucunda imzalanan Berlin Andlaşmasının Balkan devletleri arasında yarattığı büyük huzursuzluğun ve revizyonist eğilimlerin ortaya çıkardığı siyasal konjonktür içerisinde, Bulgaristan'ın 1908 yılında bağımsızlığını kazandığına ve bunu takip eden süreç içerisinde Balkan devletlerinin ulusal ihtiras ve hedeflerini gerçekleştirme yolunda Balkan savaşlarına yol açacak gelişmelere önyak olduklarına daha önce değinilmişti. Keza Balkan savaşları sonucunda ortaya çıkan durumdan memnun olmayan Bulgaristan'ın kaybettiği toprakları kazanmak amacıyla ulusal çıkarları için uygun bulduğu Almanya ve müttefiklerine yanaşarak Birinci Dünya savaşına girmeyi kabul etmesi ve 6 Eylül 1915 tarihinde Almanya ve Avusturya ile yaptığı andlaşma sonunda bütün Sırbistan Makedonyası, Dobruca ve Yunan Makedonyasının kendisine verilmesi sözünü almasını takip eden süreç içerisindeki Balkan gelişmelerine de yer verilmişti.

Birinci Dünya Savaşı Balkan devletlerinden Bulgaristan ve Osmanlıların yenilgisi, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında

galibiyeti ile sonuçlanmıştı. İki savaş arasındaki devreyi ise Balkanlar açısından yeni bir mücadele için hazırlık devresi kabul etmek kolaylıkla mümkündür.

İki savaş arasında en tansiyonlu bölge'lerden birisi Balkanlar olmuştur. Savaş yeniği ve revizyonist iki devlet, Macaristan ve Bulgaristan, çok geçmeden niyetlerini belli ediyor ve bu niyetlere hedef olan Yugoslavya, Yunanistan, Romanya, Türkiye ve hatta Arnavutluk, gelişmeleri endişe ile yakından izliyordu. Status quo'cu Balkan devletleri arasında doğal olarak bir birlik kurulması düşüncesi hakim olmuştu. Ancak, bu birlik düşüncesinin uygulamada gerçekleşmesi için Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin düzelmesini beklemek gerekmiştir.

İki savaş arasında Balkanlardaki en önemli gelişme, Balkan Antantıdır. Başlangıçta, Balkan Antantı, çok taraflı, sağlam bir birlik, bir entegrasyon şeklinde düşünülmüştü. 9 Şubat 1934 tarihinde kurulan Balkan Paktı, daha sonra, Daimi Konsey ve Ekonomik Tavsiye Konseyi'nin kurulması ile Antant halini almıştır. İleriki bölümlerde değinilecek bazı sebeplerle Balkan Birliğinin ömrü uzun süreli olmamıştır.

Bulgaristan özellikle 1935'ten sonra Almanya ve İtalya ile yakın ilişkiler kurmuş, ekonomisi kısa zamanda Alman etkisine girmişti. Bu koşullarda Sovyetler Birliği'ne karşı bir üs olarak düşünülen Bulgaristan'ın Almanya tarafından işgali için gerekli ortam hazırlanmaya başlamıştı.

1938 Şubatında, Monarşik diktatörlüğünü kuran Romanya, Nazi eğilimli bir politika izlemeye başlamıştı. Alman tehdidi karşısında güvenliğini Almanya'ya yaklaşmakta bulmak yanında, bu politikanın bir başka sebebi de, Almanya'nın desteği ile, Macaristan, Bulgaristan ve Sovyetlerin Romanya'dan

mevcut toprak isteklerinin etkisiz kılınmasıydı. Ne var ki, bu tutum Romanya üzerindeki tehditleri önleyememiştir. Almanya'nın, Avrupa ile meşgul bulunduğu sırada Sovyetler Birliği Romanya'dan Besarabya ve Bukovina'yı istemiş, Almanya ise Balkanlarda bir çatışmaya yol açmamak için Sovyetleri bu talebi karşısında uzak durmuştu. İsteddiği yerleri Sovyetler Birliği'ne vermek zorunda kalan Romanya'nın bu durumundan yararlanarak Bulgaristan da Dobruca'yı almıştı. Diğer taraftan Macaristan da Transilvanya'yı istemişti. Romanya üzerinde Sovyetlerin tahrik ettiği bu operasyonlar karşısında Almanya Sovyetler Birliği'ne karşı gerekli harekât hazırlıklarını artırırken Romanya'nın parçalanmasına ve Balkanların Sovyet işgali altına düşmesine engel olmak için, 1940 yılı Kasım ayı içerisinde Romanya ve Macaristan'ı, Üçlü Pakt'a dahil etmişti. Daha önce yapılan anlaşma ile Romanya Transilvanya'nın üçte ikisini Macaristan'a vermeyi kabullenmişti.

1941 Mart ayında Bulgaristan ve Yugoslavya'nın da Üçlü Pakt'a girmesi ve bu sırada Yugoslavya'da Kral'ın desteği ile General Simoviç tarafından 27 Mart 1941 tarihinde Alman aleyhtarları bir darbe yapılması ve bunu takip eden günlerde Sovyetler Birliği ile Yugoslavya arasında Dostluk ve Saldırılmazlık anlaşması imzalanması Hitler'i Balkan seferini yapmaya mecbur etmiştir.

6 Nisan'da başlayan Alman taarruzu karşısında 17 Nisan'da teslim olan Yugoslavya Hitler tarafından müttefikleri arasında paylaştırılmış, Bulgaristan Makedonya'yı, Macaristan Banat'ı, İtalya Slovanya'yı almıştı. Hırvatistan da Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsız olmuştu.

6 Nisan 1941 tarihinde, Alman orduları Yunanistan'a girmiş, adalar

dahil bütün Yunanistan işgal olunmuştu. Bu işgal sırasında Bulgaristan da Ege Trakyasına yerleşmişti.

Balkanların Almanlar tarafından işgali sırasında Türkiye de çok endişeli günler geçirmiş, Trakya'da geniş savunma hazırlıkları yapılmıştı. Türkiye'nin batılı ülkeler tarafından savaşa sokulması için gayret harcandığı günlerde Almanya'nın 18 Haziran 1941 tarihinde Türkiye ile saldırmazlık paktı imzalaması Türkiye için büyük bir rahatlama yaratmıştı.

Görüldüğü gibi Balkan devletleri, Türkiye hariç olmak üzere savaşın ilk yıllarında Almanya'nın işgali altına düşmüşlerdi. İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli ve açık toplantı ve konferanslarda Balkanların ve Balkan devletlerinin durumu üzerinde de durulmuştu.

Washington Konferansı adını alan 1943 Mayısındaki Roosevelt-Churchill görüşmelerinde, Avrupa'da bir konfederasyon kurulması ve bu konfederasyonun, Tuna, İskandinav ve Türkiye'nin de yer alacağı Balkan Federasyonlarının oluşturulması kararlaştırılmıştı. Ancak 1943 Ekiminde yapılan Moskova Konferansı'nda bu fikir Sovyetler Birliği tarafından kabul edilmemiştir.

İkinci cephenin açıldığı Haziran 1944'e kadar, Balkanları ilgilendiren iki önemli husus dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin, Almanya'ya karşı savaşa girmeye zorlanması, diğeri ise ikinci cephenin Balkanlarda açılmasıdır ki, bu fikri Sovyetlerin tek başlarına Balkanlara girerek bu bölgeye hakim olmalarını istemeyen İngiltere Başbakanı Churchill ısrarla ileri sürmüştür.

Balkan gelişmeleri bakımından önemli başka bir husus da İtalya'nın saf dışı kaldığı 1943 Ekiminden sonra Balkanlarda Milliyetçi akımların hız kazanmasıdır. Bu hızlanmanın yanında getirdiği gelişme de Sovyet ideolojisinin Balkanlara girmesi olmuştur.

Yunanistan'da Almanlara karşı birlikte çarpışan iki çeteci örgütten ELAS (Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu) Komünist ve Cumhuriyetçi, EDES (Yunan Demokratik Ulusal Ligi) ise Cumhuriyetçi ve Anti-komünist idi. ELAS, Sovyetlerden yardım görüyordu. Bu iki örgütün 1943 yılından itibaren, Yunanistan'daki rejim konusunda çatışmaları EDES'in Cumhuriyetçilikten vazgeçerek Kralcı olmasına yol açmıştı. İngiltere, başlangıçta bu iki grubu uzlaştırmak istedi ise de başaramayınca EDES'e yardım etmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda da görülecek iç savaşın başlangıcı ve sebebi bu iki örgüt arasındaki çatışmadır.

Yugoslavya'da da aynı durum söz konusu idi. Almanlara karşı çarpışan Tito'nun PARTİZAN'ları, Komünist ve Cumhuriyetçi, Mihailoviç'in çetnikleri anti-komünist ve kralcı idiler. Ancak Tito, ikinci cephenin açılmasına kadar İngiltere ile iyi geçinmiş ve bu ülkeden destek ve yardım görmüştür.

Sovyetlerin Balkan hakimiyetini önlemek için İngiltere'nin bir teşebbüsü de, 5 Mayıs 1945 tarihinde Sovyetlere yaptığı ve Balkanların iki devlet arasında nüfuz bölgelerine ayrılması teklifidir. Bu teklife göre Balkanlarda Yugoslavya ve Yunanistan İngiliz nüfuz bölgesi, Romanya ve Bulgaristan Sovyet nüfuz bölgesi olacaktı. Sovyetlerin olumlu karşıladığı bu teklif ABD'nin sert bir tepkisiyle karşılaşmıştır.

Sovyetler Birliği 1944 yılı Mayıs'ında Romen topraklarına girmiştir. Kral Michael, Almanya yanlısı Başbakan Antonescu'yu tutuklatarak, Ulusal Köylü Partisi, Sosyalist Parti ve Komünist Partisi'nden oluşan bir hükümet kurmuştu. Bu hükümet 12 Eylül 1944 tarihinde Sovyetlerle barış anlaşması imzalamış, bu anlaşmaya göre Besarabya'yı Sovyetlere vermişti. Romanva, Sovyetlere üçyüz milyon dolar savaş tazminatı ödeyecekti. Buna karşılık

Romanya, Macaristan'dan Transilvanya'yı geri alacaktı. Sovyet Yüksek Komutanlığı Romen topraklarında geniş hareket serbestisine sahip olurken bir süre sonra Romen hükümetine baskı yaparak İçişleri Bakanlığını bir komünist partisi mensubuna verdirmişlerdir. 1945 Martında Başbakanlığa getirilen Petru Groza'nın kurduğu hükümetde çoğunluk komünist partisi üyelerine geçmişti.

Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan'a savaş ilân etmemiş olmasına rağmen bu ülkenin işgaline başladıktan sonra 5 Eylül 1944 tarihinde bunu resmen yapmışlardı. Romanya'nın ateş kesmesi karşısında zor durumda kalan Bulgaristan hükümeti 8 Eylül 1944 tarihinde mütareke istemiştir. Ertesi gün komünistlerin de dahil bulunduğu "Anavatan Cephesi", bir hükümet darbesi ile iktidara gelmişti. 28 Eylül'de imzalanan mütarekeye göre, Sovyet Yüksek Komutanlığı Bulgar topraklarında geniş hareket serbestisine sahip oluyordu. Sovyetler Birliği Bulgaristan'dan tazminat talebinde bulunmamıştı (67).

Böylece iki Balkan ülkesi Bulgaristan ve Romanya savaş sonrasında Sovyet nüfuz alanının içerisine girerek olayların da uygun akışı ile bugünkü Varşova Paktının Balkanlardaki iki temsilcisi haline geliyordu.

İkinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda Balkanlarda meydana gelen önemli gelişmeler şu şekilde özetlenebilir:

Sovyet nüfuzunun Yugoslavya'da oluşturulmasına izin vermeyecek bir politikanın Tito tarafından azimle izlenmesi Sovyet-Yugoslav ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiş, sonuçta Yugoslavya, 1948 yılında Komintern'den

(67) Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980, Tisa Matbaası, Ankara, 1984, s. 431-435.

dışlanmıştı. Yugoslavya'nın, Balkan komşularından ve Sovyetler Birliğinden gelen tehdit karşısında izlemeye başladığı politika, Balkanlarda bir dönüm noktası olarak görülebilir.

Yugoslavya'nın Komintern'den ihraç edilmesi sonunda Yunanistan'daki komünist güçler etkinliklerini yitirmişlerdi. Güney Slavları Federasyonu ve Bağımsız Makedonya idealleri ise sonuçsuz kalmıştı. Bu gelişmenin diğer bir önemli sonucu da tarafsız bir blok kurulması için Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye arasında çalışmaların başlaması olmuştur. Nitekim 1953 yılında yapılan "Dostluk ve İşbirliği Andlaşması"ndan sonra 1954 yılında bu üç devlet arasında Bled Paktı kurulmuştur.

1949 yılında Sovyetler öncülüğünde ve Bulgaristan ve Romanya'nın da katılımıyla COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi) oluşturulmuştur.

1952 yılında Türkiye ile Yunanistan NATO'ya katılmıştır.

Romanya Başbakanı Stoica, 10 Eylül 1957 tarihinde Balkan Devletleri Başbakanlarına birer mesaj göndererek, Başbakanlar arasında "Balkanlarda işbirliği ve bölge önemini oluşturma konularında etkin kararlar alacak bir konferans toplanmasını" teklif etmiştir.

1959 yılında Kruşçef, Arnavutluğa yaptığı ziyaret sırasında, Balkanların nükleer silahlardan arındırılmış bölge olmasını önermiştir.

1961 yılından itibaren, "Balkan Anlaşım Komiteleri" faaliyete geçmiştir.

Bozulmuş olan Sovyet-Arnavutluk ilişkileri, 1962 yılında, iki ülke arasında siyasi ilişkilerin kesilmesi, Arnavutluğun Çin Halk Cumhuriyeti'ne yakınlaşması ve Varşova Paktı ile ilişkilerini kesmesiyle sonuçlanmıştır.

Balkanlardaki bugünkü duruma gelince; İkinci Dünya Savaşı sırasında ve

hemen sonrasında dünya siyasal güçleri arasında oluşan bloklaşmanın bugün önemli ölçülerde kırılmış olduğu görülmektedir.

Yugoslavya, Sovyet etkisine girmeyi reddederek Kominform'da dışlanması ile bu bloklaşmayı ilk bozan ülke olmuştur. O tarihten bu yana Üçüncü Dünya Ülkeleri ile sıkı ilişkiler içerisine giren Yugoslavya, Bağlantısız Ülkeler safında önemli bir yer edinmiştir.

1961 yılından itibaren Arnavutluğun Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin bozulması ve Çin Halk Cumhuriyeti ile yakınlaşması ona Doğu Blokundan ayrılan ikinci Balkan ülkesi olma özelliğini getirmiştir. Arnavutluk bugün dış dünyaya nisbeten kapalı bir ekonomik model içerisinde yalnızlık politikası takip etmektedir.

Romanya'nın 1960'lar ile birlikte diplomatik ve ekonomik açıdan Varşova Paktı'ndan bağımsız hareket etmesi; bazı batılı ülkeler ile yakın ilişkilere girmesi ve Sovyetler Birliği ile diğer Varşova Paktı ülkelerinin muhalefetine rağmen Batı Almanya ile diplomatik ilişkiler kurması da Doğu Avrupa ve Balkanlardaki bloklaşmayı zayıflatan diğer bir gelişme olmuştur.

Balkanlar'ın NATO Üyesi devletleri Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler de uzun zamandan beri gerginliğini koruyagelmıştır.

Balkanların altıncı ülkesi Bulgaristan ise Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı ile yakın ittifak ilişkilerini devam ettirmektedir. İttifakın bütün diplomatik ve askeri faaliyetlerinde de büyük bir sadakatle görev almıştır (68). Bu özelliği ile Bulgaristan böylelikle kendi ittifakı ile sıkı işbirliğini devam ettiren tek Balkan devleti olmuştur.

(68) Mates, op. cit., s. 20-22.

Bütün bu gelişmelerin sonucunda bugün Balkanlarda çok kutuplu bir düzen oluşmuştur. Hiçbir Balkan ülkesinin diğeriyle tam bir ittifak içerisinde olduğu görülmemektedir. Hatta Yugoslavya-Romanya yakınlaşması dışında diğer bütün ülkeler birbirlerine düşmanca hareket etmektedirler (69).

Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini etkileyen temel süreklilik öğelerinden biri olarak Balkanlardaki siyasal gelişmelere, değerlendirmeye esas alınan dönem başlarında ayrıntıları ile yer verilecektir.

C. TÜRKİYE'NİN VE TÜRK BOĞAZLARININ JEOPOLİTİK KONUMU VE BULGARİSTAN

Anadolu Yarımadası, coğrafi konumu bakımından Asya ve Avrupa'yı birleştiren bir köprü durumunda olduğu gibi Karadeniz ve Akdeniz'i bağlayan su yollarını da kontrol imkânı veren bir toprak parçasıdır. Türkiye'nin jeostratejik önemi de kuzey-güney ve batı-doğu doğrultusundaki önemli kara, hava ve deniz harekât mihraklarının bu toprak parçası üzerinden geçmekte olmasındadır. Doğu Akdeniz'de, Ortadoğu ve Balkanlarda hakim olmayı amaçlayan bir jeostratejinin temel hedefi Anadolu yarımadası ve Türk Boğazları olacaktır. Konvansiyonel silahlarla yapılacak bu tür bir harekât Balkanlar ve Doğu Akdeniz hakimiyetinin yanı sıra, Basra körfezi yönünde İran üzerinden gerçekleştirilecek bir harekâtla birleştirildiği takdirde kısa zamanda Ortadoğu'nun kontrolünü ele geçirme olanağını veren bir girişime dönüşebilir (70).

Bugün Avrupa ve Asya'nın trafiği en yoğun karayollarından biri olarak

(69) Idem.

(70) Fahri Çeliker, "Türkiye'nin Jeopolitik ve Jeostratejik Durumundan Doğan Güvenlik Sorunları", Güncel Konular, Genelkurmay Askeri Tarih ve Str. Et. Bşk. Yayını, Sayı: 4 Ağustos 1983, s. 91-100.

batıdan doğuya uzanan E-5 karayolu, bir savaş durumunda Balkanlar üzerinden Anadolu, ya da Ortadoğu'ya sevkedilecek askeri birliklerin takip edeceği çizgidir. Türkiye ve Bulgaristan bu yol üzerinde stratejik bir konuma sahip iki ülkedir.

Kara ve su yollarında durum böyle olduğu gibi Batı'dan Ortadoğu'ya ya da İran ve Basra Körfezi'ne yapılacak hava ulaştırmasında da Türkiye değerli bir üs durumundadır; havadan kıta nakliyatı ve lojistik destek bakımından çok geniş olanaklara sahiptir (71). Bu özellik de Türkiye'yi NATO ve Varşova Paktı gözünde önemli kılmaktadır.

Türkiye'nin kuzeyinde, Türk boğazları üzerinde daima hassasiyetle durmuş ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir ara niyetlerini açıkça ifade etmiş bir Sovyetler Birliği ve Karadeniz'den başka sahili olmayan Bulgaristan adeta nefes alabilmek için bu su yoluna muhtaçdır. Bu bakımdan "Boğazların jeopolitik, ekonomik ve stratejik önemi tartışma götürmez bir gerçektir (72). Türk boğazları kapatıldığı zaman Karadeniz, hiçbir tarafa çıkışı olmayan bir iç deniz haline gelir. Başta Sovyetler Birliği olmak üzere Bulgaristan ve Romanya'nın ticari ve askeri gücü mahsur kalır (73).

Konuya bu çerçevede bakıldığında Türkiye'nin jeopolitik özelliğini Türkiye ve Bulgaristan dış politika uygulayıcıları bakımından önemli bir etkileyici faktör olarak değerlendirmek mümkündür. Bugün dış ticaretinin

(71) Ertuğrul Zekâi Ökte, "Türkiye ve Komşuları", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 6, Ağustos 1985, s. 53-54.

(72) Charles Pritchard, "Warsaw Pact Amphibious Forces and the Turkish Straits", Foreign Policy, Vol: XIII, nos: 1-2, Ankara, 1986, s. 140-159.

(73) İhsan Gürkan, "Security Environment in the Mediterranean", Foreign Policy, vol: XIII, nos: 1-2, Ankara, 1986, s. 10-32.

% 33'ünü deniz yoluyla gerçekleştiren ve dış politikasını Sovyetler Birliği öncülüğündeki Varşova Paktı çıkarlarına uygun olarak yönlendiregelen Bulgaristan ile, batı ile kara ve hava yolu bağlarını belirli ölçülerde Bulgaristan üzerinden kuran ve dış politikasının bir kısım hedeflerini batıya ve NATO çıkarlarına göre yönlendirmiş bulunan Türkiye arasındaki ilişkiler hassas dengeler üzerine kuruludur.

Türkiye açısından Bulgaristan Sovyetler Birliğinin ensadık müttefiki olarak bilindiği şekliyle "... Bir savaş durumunda Sovyetler Birliği veya Varşova Paktı silahlı güçlerine Türkiye'ye yönelik bir atlama tahtası ... (74)" oluşturması olasılığı bakımından önem arz etmektedir. Aynı olasılığın Bulgaristan açısından da geçerli olacağı düşünülürse mevcut hassas denge iki ülkenin iyi komşuluk ilişkileri ile barış içinde yaşamalarını zorunlu kılmaktadır.

Diğer taraftan uluslararası ilişkilerde sınır komşuluklarının hassas özellikler taşıdığı ve devletlerin başta güvenlik olmak üzere çeşitli nedenlerle öncelikle sınır komşularıyla ilişkilerini iyi tutmayı amaçladıkları da gözönüne alınacak olursa bu zorunluluğun doğal bir gerekten kaynaklandığı da anlaşılacaktır.

İyi komşuluk ilişki yapısı komşu devletlere güvenlik garantisini, siyasal açıdan dostluk ve yakınlık ortamını, ekonomik ve ticari açıdan karşılıklı çıkar birliği imkânını sağlar. Nitekim Cumhuriyet Türkiye'si ile Bulgaristan arasında ilk ikili anlaşma Dostluk Anlaşması olmuştur. Diğer yandan yine Cumhuriyet Türkiye'si, kuruluşunu takip eden ilk yıllarda öncelikle komşuları ile ilişkilerini anlaşmalar temeline oturtma politikası izlemiştir.

(74) Çeliker, op. cit., s. 95.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-BULGARİSTAN KRALLIĞI İLİŞKİLERİ (1919-1945)

I. TÜRK ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI YILLARI (1919-1922)

A. ÖNEMLİ DÖNEMSEL DEĞİŞİKLİK ÖGELERİ

i. Balkan Savaşları

1912 yılı Ekim ayında başlayan I. Balkan Savaşı sırasında, Bulgaristan'ın 3 Şubat 1913 tarihinde Edirne'yi ele geçirmesinden sonra İstanbul'un da düşmesinden endişelenen Avusturya, İngiltere ve Rusya'nın girişimleri ile toplanan Londra Konferansı sonunda Bulgaristan, Kavala ve Dedeağaç dahil bütün Trakya sahillerini ve Trakya'yı alıyor, karşılığında Silistre'yi Romanya'ya bırakıyordu. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa sınırları Midye-Enez hattı ile belirlenmiş oluyordu. Londra Konferansı kararlarından memnun olmayan Yunanistan ile Sırbistan arasında yapılan ittifak anlaşması karşısında Bulgaristan'ın 29 Haziran 1913 tarihinde Yunanistan ve Sırbistan'a saldırmasıyla başlayan II. Balkan Savaşı sonrasında Bulgaristan, kazandığı toprakların büyük bir kısmını kaybetmişti. 15 Ağustos 1913 tarihinde imzalanan Bükreş Anlaşmasına göre, Bulgaristan, Kavala'yı Yunanistan'a veriyor, Mesta armağı ile Meriç nehri arasından Ege denizine çıkış koridoru kazanıyordu. Makedonya'nın önemli bir kısmını Sırbistan ve Yunanistan'a vermek zorunda kalan Bulgaristan, 29 Eylül 1913 tarihinde Osmanlı Devleti ile İstanbul Anlaşmasını (1) yapmıştı. Bu anlaşmaya göre, Meriç nehri genel olarak sınır kabul ediliyor, Edirne ile Dimetoka Osmanlı sınırları içinde

(1) İstanbul Anlaşması için bakınız: Foreign Policy, vol: XII, no: 3-4, Foreign Policy Institute, Ankara, February, 1986, s. 122-130.

kalıyordu.

Balkan Savaşları sonunda, ortaya çıkan sonuç, Bulgaristan'ı memnun edemezdi. Bu nedenle kaybettiklerini yeniden kazanmak ve bu amaçla fırsat kollamak gibi bir dış politika davranışı içerisinde girmesi kaçınılmazdı.

Bulgaristan'ın bu politikasının ilk sonucu Almanya ve müttefiklerine yaklaşması olmuştur. Zira istediği makedonya toprakları Sırbistan'ın elindeydi. Sırbistan ise Avusturya ile savaş halinde ve güç durumdaydı. Ayrıca Almanya ve müttefikleri Balkanlara hakim durumda idiler. Rusya'nın savaş durumunun iyi olmadığını düşünen Bulgaristan, I. Balkan Savaşında kazandığı toprakları yeniden elde etme amacı ile 6 Eylül 1915 tarihinde Almanya ve Avusturya ile anlaşma yaparak I. Dünya Savaşına katılmayı kabul etmişti. Bu anlaşmalara göre, Bulgaristan'a bütün Sırbistan Makedonya'sı verilecek, Romanya ve Yunanistan'ın da müttefiklere iltihakı halinde Dobruca ile Yunan Makedonyasını da alacaktı. Bu vaatler, Bulgaristan'ın "Büyük Bulgaristan" sınırlarına kavuşması demekti.

ii. Birinci Dünya Savaşı, Mondros ve Selanik Mütarekeleri

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Almanya ve Avusturya'nın yanında müttefik olarak savaşan, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında farklı çıkarlara dayanmakla beraber bir kader birliği doğmuştu. Bulgaristan'ın yenilerek savaştan çekilmesi ile kuvvetleri bölünen Osmanlı Devleti, güney cephesinde uğradığı seri yenilgiler sonunda, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştır. Bulgaristan ise, 29 Eylül 1918 tarihinde Selanik'te imzalanan Ateşkes Anlaşması ve daha sonra 27 Kasım 1919

tarihinde imzalanan Nevilly Barış Anlaşması (2) ile Güney Dobruca'yı Roman-ya'ya, Makedonya'yı Sırbistan'a, Batı Trakya'yı Yunanistan'a terk etmek zo-runda kalmış ve böylece Balkan Savaşlarında Osmanlı Devletinden sağladığı kazançların hepsini kaybetmiştir. Bu suretle Bulgaristan, Ege denizine çı-kış koridorundan yoksun kalmak gibi son derece yaşamsal bir stratejik konu-mu yitirmişti. Bunların ötesinde askeri kuvvetini 20.000'e indirmek ve 37 senede 90 milyon İngiliz lirası tutarında savaş tazminatı ödemek yükümlülü-ğü altına sokuluyordu. Bulgaristan'ın müteakip yıllardaki revizyonist tutu-munun nedenleri, Nevilly Anlaşması hükümlerinde saklı bulunmaktadır.

Ateşkes Anlaşması'na göre, Bulgaristan'ın müttefikleri ile her türlü ilişkilerini kesme kararı alınmıştı. Selenik Mütarekesinin gizli olan üçün-cü maddesi gereğince Bulgaristan, eski müttefiki Osmanlı Devleti ile iliş-kilerini kesmeye mecbur edilmişti. Diğer taraftan, Mondros Mütarekesinin 23. maddesi gereğince Osmanlı Devleti de Bulgaristan ile ilişkilerini kes-mek zorunda kalmıştı.

Bu durumda, Osmanlı Devleti'nce, 28 Kasım 1918 tarihli Nota (3) ile, İstanbul'daki Bulgar Elçisi Koluşev'in ve İzmir ve Edirne'deki Bulgar Kon-soloslarının, temsilciliklerini kapatarak, Osmanlı sınırlarına terketmeleri istenmiştir.

Aynı şekilde 17 Aralık 1918 tarihli Bulgaristan Notası ile Sofya'daki Osmanlı Elçisi Sefa Bey ile Varna, Rusçuk ve Burgaz'daki Osmanlı Konsolos-

(2) Nevilly Anlaşması için bakınız: Foreign Policy, vol: XII no: 3-4, February 1986, s. 131-134.

(3) Pars Tuğlacı, Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 115-116.

larının, temsilciliklerini kapatarak Bulgaristan sınırlarını terketmeleri istenmiştir.

İlişkilerin böylelikle kesilmesinden sonra, her iki devletin karşılıklı çıkarlarının birbirinin ülkesinde korunması işi savaşa katılmamış devletlerce yerine getirilmek durumunda olmuştur. Nitekim Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti nezdinde temsili İstanbul'daki İsveç Elçiliği, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan nezdindeki temsili ise Sofya'daki İspanya Elçiliği tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır.

Böylelikle Özel Elçi sıfatıyla Sultan tarafından Bulgaristan Prensiği nezdindeki Osmanlı Temsilciliğine Ağustos 1879'da Pertev Efendi'nin atanması ile resmen kurulan diplomatik ilişkiler Birinci Dünya Savaşı sonrasında üçüncü devletlerin zorlamaları ile hukuken kesilmiş oluyordu.

iii. Bulgaristan'ın iç durumu

Birinci Dünya Savaşı'nın Bulgaristan'ın aleyhinde bir şekilde devam etmesi ve sonuçlanması, ülkede iç çekişmeleri de artırmıştır. Sovyet ihtilalinden ilham alan Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin, Halk Çiftçi Birliği ile beraber monarşiyi ve burjuvaziyi devirmek için ihtilal hazırlığına girişmesi neticesinde 1918 yılı Ekiminde askeri ayaklanma başlamıştır. Daha önce, 27 Eylül'de Badomir'de Cumhuriyet ilân edilmiş ve Başbakanlığa Aleksandre Stambulski getirilmişti. Ancak bu cumhuriyet denemesi, daha sonraki günlerde yürütülememiş, Selanik Ateşkes Anlaşmasından sonra iç siyasi durum bir kaos niteliği kazanmıştı. 1919 Ekim ayında Alexandre Stambulski'nin Çiftçi Partisi, Narodniak ve Liberal Partileri ile bir koalisyon hükümeti oluşturmuştu. Aleksandre Stambulski Hükümetinin temel gayesi, savaşı kazanan devletlerle barış anlaşması yapmaktır.

devletlerle bir barış anlaşması yapmaktı.

B. ANADOLU ULUSAL KURTULUŞ HAREKETİ VE TÜRK MİSAK-I MİLLİ HEDEFLERİ KARŞISINDA BULGARİSTAN

Savaş sonrası düzenlemelerin getirdiği ağır sorumluluklardan kurtulma amacını içten içe taşıyan Bulgaristan, savaşı kazanan devletlerin baskısı karşısında bir yalnızlık içerisine düşmüştür. Bu dönemde Bulgaristan için kurtuluş umidi Sovyetler Birliği olmuşsa da bu devletin rejim değişikliği nedeniyle karşı karşıya bulunduğu iç problemler Bulgar yöneticilerini karamsarlığa itmıştır.

Bu koşullar altında Bulgaristan 1919 Mayıs'ı ile birlikte Mustafa Kemal önderliğinde oluşan Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketine ilgi duymaya başlamıştır. Ancak Bulgaristan'ın, Mustafa Kemal'in başarı şansına karşı duyduğu tereddüt ile ilk aşamada hareketsiz kalmayı yeğlediği görülmektedir. Bulgaristan'ın bu hareketsizliği zamanla kaybolarak kendisi gibi savaş sonrası düzenlemelerin zincirlerini kırmaya yönelik Anadolu Hareketini kendi ölçülerinde desteklemesine yol açacaktı.

Newilly koşullarını, mevcut gücü çerçevesinde zorlayarak revizyonist bir tutuma girme niyetlerini taşıyan Bulgaristan'ın Yunanistan ile olan düşmanlığı, bu ülke ile fiili mücadeleye giren Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne yönelik ilgiyi artırıcı bir faktör olmuştur.

Diğer taraftan, dağınık silahlı güçlerin "Kuvva-i Milliye" altında birarada toplanması; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesinde tüm kuvvetlerin birleştirilmesi ve Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kurulması ile belirli bir güç

ve örgütlenme yapısına kavuşan Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne yönelik Bulgaristan ilgisi Türk Misak-ı Milli hedeflerinin de açıklanması ile daha da artacaktı.

"Erzurum ve Sivas Kongrelerinde belirlenen Misak-ı Milli hedefinin amaç ve ilkeleri Osmanlı Devleti'nin yasama organı Meclis-i Mebusan'ın 12 Ocak 1920 tarihinde yaptığı toplantıda da teyid olunarak kabul edilmiştir. Müttefik Devletlere karşı Türk ulusunun direneceğini gösteren Misak-ı Milli aslında bu devletlerin arzularına boyun eğmiş bulunan İstanbul Hükümeti'nin politikasının reddedildiğini de belirliyordu. Misak-ı Milli Osmanlı gelenekleriyle bağların kesildiğini ifade ediyordu; İslam dünyasına öncülük yapmak iddiasında bulunan çok milletli bir imparatorluk yerine, çok daha mütecanis bir milli devlet kurulacaktı. Yeni Türkiye'nin kuvveti de burada idi (4)".

Misak-ı Milli'nin Bulgaristan'ı da ilgilendiren üçüncü maddesinde "Türkiye sulhüne talik edilen Garbî Trakya vaziyeti hukukiyesinin tesbiti de sekenesinin kemali hürriyetle beyan edecekleri âraya tebean vaki olacaktır (5)" hedefi açıklanmaktaydı. Bulgaristan bu hedeflerin kısa vadede kendi çıkarları için bir tehdit teşkil etmeyeceğini düşünmekteydi. Zira ülkesindeki Türk etnik unsuru 1913 yılından itibaren sayısal anlamda gittikçe azalarak azınlık durumuna girmişti.

Diğer yandan, Ankara Hükümeti, Osmanlı Padişahı'nın Müttefiklerin bir esiri olduğunu, bu yüzden de bu devletlerle giriştiği müzakerelerde Türki-

(4) Mehmet Gönlübol, et. al., Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965), Dışişleri Bakanlığı Matbaası, Ankara 1967, s. 15.

(5) Ibid., s. 14.

ye'yi bağlamayacağını açıklamıştı. 7 Haziran 1920 tarihinde toplanan TBMM ise, İstanbul Hükümeti'nin yaptığı ve yapacağı anlaşmaların hükümsüz sayılacağına, başka deyimle Ankara Hükümeti'ni milletlerarası alanda bağlamayacağına ilişkin bir kanunu kabul etmiştir (6).

Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin bu tutumu da Bulgaristan'ın çıkarları ile uyumdaydı. Mustafa Kemal önderliğindeki hareketin başarıya ulaşması halinde Nevilly Anlaşması'nın şartlarının yeniden gözden geçirilmesi de gündeme getirilebilirdi.

1920 yılının başında, bir yandan Misak-ı Milli'nin Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmesi, diğer yandan da Fransız işgal kuvvetlerine karşı güney cephesinde fiili mukavemetin başlaması, Müttefik Devletleri endişelendirmeye başlamıştı. Gerçekten, güneydeki çarpışmalar sonunda Fransızlar Ankara Hükümeti ile temas etmek ve görüşmeye girişmek mecburiyetinde kalmışlardı. Suriye Fevkalâde Komiser Muavini başkanlığı altında Ankara'ya gelen bir Fransız heyeti ile TBMM arasında 30 Mayıs 1920 tarihinde 20 günlük bir mütareke imzalanmıştı. Bu mütareke ile Ankara Hükümeti zımnen ve "de facto" tanınmış oluyordu. Bu gelişme Bulgaristan'ın tereddütlerini büyük ölçüde yok etmesine yarayacaktı.

C. ANKARA HÜKÜMETİ'NİN BULGARİSTAN'A YAKLAŞIMI VE MUSTAFA KEMAL'İN BULGARİSTAN BAŞBAKANINA MEKTUBU

İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti'ne karşı çıkarak Anadolu'da bir Türkiye Devleti kurmayı amaçlayan, Mondros zincirlerini kırmaya yönelik antistatükocu Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin biri askeri, diğeri siyasi olmak

(6) Ibid., s. 15.

üzere iki cephesi vardır. Bu hareketi hazırlayanlar, bir taraftan memleketi düşman işgalinden kurtarmaya çalışırken, diğer yandan da yeni Türk Devleti'nin siyasi ilişkilerini düzenlemekle meşgul olmuşlardır. Mücadelenin askeri cepheleri, batıda Yunanlılara, güneyde Fransızlara ve doğuda Ermenilere karşı kurulmuştur. Bundan başka İstanbul Hükümeti oluşturduğu baz. kuvvetlerle, çeşitli bölgelerde ve ulusal mücadelecilerin dış düşmanlara karşı kurduğu cephelerin gerisinde, Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketi'ni tehlikeye sokabilecek eylemlere girişmişti. Bunlarla da savaşmak gerekiyordu. Bu askeri cephelerde çatışmayı başarıya ulaştırabilmek için Ankara Hükümeti, mücadelenin diplomatik cephesine de önem vermiştir. Türkiye'nin Müttefik Devletlere karşı kullanabileceği iki büyük devlet bulunuyordu; ABD ve Sovyetler Birliği (7). Ankara Hükümeti'nin dayanabileceği üçüncü bir devlet daha vardı: Nevilly çemberi içerisindeki Bulgaristan.

Nitekim, Mustafa Kemal, ABD tarafından Anadolu ve Kafkasya'ya gönderilen heyetin başkanı General Harbord'a, Heyet-i Temsiliye'nin başkanı olarak 22 Eylül 1919'da verdiği bir mektupta "tarafsız bir devletin yardımının" kabul edilebileceğini ve amacının "İmparatorluğu tarafsız bir devletin, tercihan ABD'nin "Mandate"i ile korumak" olduğunu bildirmişti. Ancak ABD, Monroe Doktrini'nin etkisiyle yalnızlık politikasına çekilince (8), bu destek sağlanamamıştı.

Diğer yandan, Ankara Hükümeti 11 Mayıs 1920 tarihinde Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'i, dostluk anlaşması yapmak imkânını araştırmak ve para ve her türlü malzeme yardımını sağlamak üzere Moskova'ya göndermişti. Ankara

(7) Ibid., s. 18.

(8) Ibid., s. 19.

Hükümeti bu suretle Sovyet Hükümeti ile ilk defa resmen siyasi ilişkiye girmiş oluyordu. Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketi'ni batılı kapitalist-emperyalist tecavüzüne karşı duran bir unsur ve İngiltere'ye karşı doğal bir müttefik olarak gören Sovyetler Birliği ile Ankara Hükümeti arasında 24 Ağustos 1920'de parafe edilerek 16 Mart 1921'de imzalanan Dostluk Anlaşması Türkiye'nin doğu sınırlarını güvence altına alması, Sovyetlerin miktarı bugüne kadar açıklanmayan ölçülerde maddi yardımının sağlanması ve batılı devletlerle girişilen görüşmelerde pazarlık gücünü artırması bakımından Türkiye için önemli idi (9).

Sovyetler Birliği ile yapılan bu Anlaşma'nın birinci maddesinde TBMM tarafından tanınmayan anlaşmaların Sovyet Hükümeti tarafından da tanınmayacağı ve taraflardan herhangi birine zorla imzalatılan bir uluslararası belgenin diğer devletçe kabul edilmeyeceği belirtiliyordu (10). Anlaşmanın Neüilly Anlaşmasının geçersizliğinin bu maddesi de/gündeme getirebilecek bir gelişme umuduyla Bulgaristan'ı Ankara Hükümeti'ne yönelten önemli bir vesile olmuştur. Nitekim bu Anlaşmanın parafe edilmesinin hemen ardından Bulgaristan Ankara'ya gizlice siyasi bir heyet göndermiştir.

Ankara Hükümeti'nin Bulgaristan'a karşı iki aşamalı bir politika izlediğini ileri sürmek mümkündür. Birincisi, Batı emperyalizmine karşı yürüttüğü Ulusal Kurtuluş mücadelesinde Bulgaristan'ın maddi ve moral desteğini sağlamak, ikincisi ise, kurulacak yeni Türkiye Devleti'nin uluslararası alanda tanınması ve kabul görmesi hedefinin bir parçası olarak batı emperyalizminden zarar görmüş komşu devlet Bulgaristan'ı yanına almak ve Misak-ı Milli sınırları çerçevesinde Trakya sınırında güvenliği sağlamak.

(9) Ibid., s. 20-29.

(10) Ibid., s. 28.

Bu koşullar altında başlayan sürec içerisinde beklenen doğal gelişmenin ilk adımı 30 Nisan 1920 tarihinde Anadolu Hareketinin lideri Mustafa Kemal tarafından atılmış ve bir hafta önce Ankara'da kurulmuş olan TBMM Hükümeti adına Bulgaristan Başbakanı Alexandre Stambulski'ye bir mektup gönderilmiştir (11). Bu mektubu Ankara Hükümeti'nin Bulgaristan nezdinde yaptığı ilk diplomatik girişim olarak nitelendirmek mümkündür.

Mustafa Kemal, bu mektubunda Osmanlı Parlamentosu'nun 20 Mart 1920 tarihinde yaptığı toplantısının, İngiliz polisi tarafından "tahkir ve tezyif" olduğunu, bir çok milletvekilinin tevkif edilerek sürgüne gönderildiğini, bu durumda, Meclisin İstanbul'da çalışmasına imkân kalmadığını ve Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin kurularak çalışmaya başladığını, bu Meclisin memleketin Şimdiki ve gelecekteki kaderini eline aldığını kaydetmektedir.

Mektup, içeriği bakımından üç önemli hususu gündeme getirmektedir. Birincisi İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti'nin Türk ulusunu temsil yeteneğinin kalmadığı, onun yerine Ankara'da kurulan TBMM Hükümeti'nin yönetimi ele aldığını ifade etmesidir. Mektubun tek başına bir Őahıs olarak Mustafa Kemal tarafından yazılmayıp Ankara Hükümeti adına ve Meclisin kararı ile gönderildiği vurgulanmaktadır. İkincisi, zımni olarak Osmanlı Hükümeti karşısında Ankara Hükümeti'nin hukuken tanınması ilk kez talep edilmektedir. ncs ise, yine zımni olarak Batı Emperyalizmine karşı Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesine Bulgaristan'ın bir Şekilde desteği istenilmektedir.

Mektubun ilk önemli sonucu ise, Bulgaristan Hükümetinin Anadolu Hareketini Batı Trakya'da destek sağlamak konusunda İtilaf Devletlerinden gizli olarak harekete geçmesi olmuştur.

(11) Mektubun metni için bakınız belge 2.

D. BULGARİSTAN'IN ANADOLU HAREKETİNE DESTEK SAĞLAMASI

Ankara'da Türkiye Hükümetinin kurulduğu günlerde, Osmanlı Devleti ile yapılacak barış şartlarının belirlenmesi için 13-26 Nisan 1920 tarihleri arasında San-Remo'da toplanan müttefik devletler, Batı ve Doğu Trakya'nın Yunanistan'a verilmesini kararlaştırmışlardı. Daha sonra, Sévres Anlaşmasında maddeleştirilmiş olan bu karar Balkanlar'da Yunanistan yoluyla yaratmak istediği müttefik bir kuvveti güçlendirmeyi amaçlayan İngiltere'nin zorlaması ile alınmıştı. Karar doğal olarak Bulgaristan ve Türk Ulusal Kurtuluş Hareketinde, memnuniyet yaratmamıştı. Böylelikle her iki taraf için de somut bir işbirliği ortamı doğmuş oldu. Mustafa Kemal'in mektubunun Bulgar muhatabına ulaşması da aynı tarihlere rastlar.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra, Trakya'yı yabancı işgalinden kurtarmayı amaçlayan Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey'in liderliğindeki, Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine Bulgaristan, silahlı güçler oluşturulması yolunda yardımcı olmak suretiyle destek sağlamaya başlamıştır.

Cemiyetin 9-13 Mayıs 1920 tarihleri arasında Edirne'de toplanan ikinci kongresine Bulgar çetecilerinden Abadçiev de birkaç arkadaşı ile birlikte katılmıştı. Edirne'de bu vesileyle birkaç ay kalmış olan Abadçiev ve arkadaşlarına çevredeki askeri mevziler de gezdirilmiştir.

Kongreyi takip eden günlerde Cafer Tayyar Bey Dirne Garnizonundan Yarbay Baha Bey ile birlikte Karaağaç'a giderek okul müfettişi Naçev ile görüşmüş ve; 1) Türk-Bulgar işbirliği, 2) Trakya'nın geleceğinde Türk ve Bulgar görüşlerinin belirlenmesi, 3) Yunanistan Makedonyasında Arnavutluk'taki harekâtla bağlantılı bir harekâtın gerçekleştirilmesi konularını ele almış-

tır (12).

Bu görüşmenin hemen ardından Haziran ayında devam eden temaslarda sırasında Cafer Tayyar Bey Bulgar Çiftçi Partisi Hükümetinden Alman yapımı silahlarla dağ birlikleri için mermi istemiştir.

Bir süre sonra Cafer Tayyar Bey adına Bulgaristan'da temaslarda bulunan yardımcısı Şekip Bey'in de, cemiyet militanlarının Bulgaristan'dan serbestçe silah alması, bunların güvenilir kişiler tarafından gizlice Anadolu'ya sokulması ve militanlara doğu ve batı Trakya sınırlarından serbest geçiş hakkı tanınması konularında güvence aldığı bilinmektedir (13).

Cafer Tayyar Bey'in şahsi emellerine alet ederek Anadolu Hareketine bağlanmaktan kaçındığı kuvvetlerin, 1920 Temmuzunda Yunanlılar tarafından bozguna uğratılmasından sonra, Trakya'dan Bulgaristan topraklarına önemli ölçüde bir sığınma hareketi olmuştur. Bulgar kaynaklarına göre, Cafer Tayyar Bey'in faaliyetleri sırasında onun kuvvetlerine katılan Bulgar çetecilerin sayısı da kabardır (14).

Bulgaristan'da Neuilly Anlaşması şartlarının uygulanmasını kontrol edecek Askeri Komisyonun başkanı Fransız Generali Gondrecour'un Bulgar "Hariciye ve Harbiye Nezaretlerine" gönderdiği 21 Nisan 1920 tarihli Notada, "Bulgarların, Trakya'da Türklere yardım ettiği hakkında kesin kanıtlara sahip olunduğu" bildirilmektedir (15).

(13) Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başk. Arş. 1/15, kls. 1660, Dos. 29, Fih. 4.

(14) Dimo Kasassov, La Bulgarie Politique de 1913 à 1914, Sofia, 1945.

(15) Georges Desbous, La Bulgarie Après le Traité de Neuilly, Paris, 1930.

Müttefik Devletler, Bulgaristan'da biri Askeri Kontrol Komisyonu, diğeri de Tazminat Komisyonu olmak üzere iki kurul oluşturmuştu. Bu kurullardan birincisinin görevi Bulgar ordusunun silahsızlandırılmasını sağlamak ve kendi organları ile hükümetin ve askeri kuvvetlerin nerelerde silah sakladığını meydana çıkarmaktı. Bu komisyondaki İngiliz temsilcileri Tunca nehri kıyılarındaki Yambol ve Elhova'dan bir kısım silah ve mühimmatın Türkiye'ye Kemalist mücadelecilere sevk edildiğini tesbit etmiştir.

30 Haziran 1920 tarihinde Bulgaristan'daki Müttefik Orduların Genel Komutanı, bu ülke Dışişleri Bakanlığı'na verdiği bir notada şunları ileri sürmekteydi: "Türk bandralı üç geminin Burgaz limanına kömür almak üzere geldiklerini öğrenmiş bulunmaktayım. 16 Haziran 1920'de gelmiş olan bu gemilere 19 Haziran 1920 gecesi askerlerin refakatinde bulunan dört arabanın kışla ile gemiler arasında üç sefer yaptığı bildirilmektedir. Bu arabalarda bulunanlar, gemilere boşaltıldıktan sonra bunlar kömür yüklemeye hareket etmişlerdir. Gemilerin Burgaz'da bulunduğu sırada bunlardan birinin komutanı bir Bulgar askeri tarafından, Bulgar Komutanlığına ziyarete davet edilmiştir. Bu faktörleri gözönünde tutarak Türk milliyetçileri ile yapılan silah ticareti konusunda Bulgar Hükümetinin sorumluluğuna dikkatinizi çekmekten şeref duymaktayım".

İstanbul'daki Bulgar temsilciliğinden, Bulgar Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 13 Temmuz 1921 tarihli raporda ise, İstanbul'daki İngiliz Komutanlığı'nın, Varna'dan birkaç defa Anadolu'daki Kemalistlere tüfek ve makineli kaçıraldığına dair bilgi gelmiş olduğu bildirilmekteydi. Rapor şöyle devam etmekteydi: "İngiliz Komutanlığında bu husus sorumsuz bazı kimseler tarafından yapılan bir kaçakçılık olayı olarak yorumlanmaktadır. Onlar bu

hususun görevli kimselerle subayların bilgisi olmadan yapılamayacağına inanmaktadırlar".

26 Temmuz 1921 tarihinde İtalyan bandralı "Leopolis" vapuru, müttefikler tarafından Bulgar ordusunu silahsızlandırmak maksadıyla Burgaz limanına gelmiş ve İstanbul'a devam edecek olan gemiye denize atılması gereken bir vagon makinalı tüfek yüklenmişti. Bu konuda, Burgaz Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni'nde Burgaz'dan alınan yük arasında dört ton silah bulunduğu belirtilmekteydi. Aynı bültende belirtildiğine göre, İstanbul'a sefer yapmakta olan "Aventino" adlı İtalyan bandralı bir başka gemi de, Burgaz limanından yüklediği yiyecek maddesi yanında 24.474 kg. mermi götürmüştü. Yine aynı bültenden, Şubat 1922'de İstanbul seferini yapmakta olan İtalyan bandralı "Kanniolyo" adlı geminin, diğer yüklerinin arasında 1.671.863 kg. demir ve bronz malzeme ile bir parti kapsül götürdüğü anlaşılmaktadır. 2 Mart 1922'de de yine İstanbul seferini yapan "Palocki" adlı İtalyan gemisi başka yüklerinin arasında 643 kg. askerî malzeme taşımıştı(16).

Bulgaristan'a sığınan Türk askerlerinin silahtan arındırılması için İtilaf devletleri tarafından kurulan komisyonun başkanı Fransız binbaşı Gotsman'ın bir raporuna göre, Bulgar topraklarına 385 Subay, 3239 er ve 22.200 sivil halktan olmak üzere 26.000 civarında Türk geçmiştir (17).

Bulgar kaynaklarında, gerek Cafer Tayyar Bey'in kuvvetlerine, gerekse sınırı aşan Türklere yardım etmesi nedeniyle Bulgar Hükümetinin Müttefik Devletlerin suçlama ve tehditlerine maruz kaldığı kaydedilmektedir (18).

(16) Tuğlacı, op. cit., s. 119-126.

(17) Kasassov, op. cit., s. 87.

(18) Ibid, s. 89.

Bulgaristan'a geçen Kemalîst gruplar Çiftçi Partisi Hükümeti tarafından, Plevne, Vidin, Varna, Rusçuk, Razgrad ve Kızanlık gibi bölgelere yerleştirilmişlerdi. Bu gruplar Anadolu'ya yardım gönderme faaliyetlerine aktif şekilde katılmıştı.

Bulgar Hükümeti'nin Kemalîst faaliyetlere ve Türk Ulusal Kurtuluş mücadelesine karşı tutumu Başbakan Stambulski'nin 7 Nisan 1921 tarihinde Parlamento'da yaptığı konuşmada da dile getirilmekteydi; "İdare bana her zaman ağır gelmiştir. Fakat şimdi daha ağırdır. Öyle şartlar doğdu ki siyasi, askeri ve mali komisyonlarla şiddetli mücadeleler yapmak gerekti. Görünen sebeplerden bu ağır durumu meydana getirenler şunlardır: Kemal Paşa'nın Bulgaristan'da bazı temsilcileri vardır. Bu durum büyük sorunlar yaratmıştır. Müttefiklerin büyük kuvvetlerinin bulunduğu İstanbul'dan buraya Kemalîst temsilciler gelmiştir. Bu şahıslara izin verilmiştir. Bunların neden geldikleri soruluyor. Size soruyorum, hangi uluslararası anlaşma bizi onları koymaya mecbur edebilir? Onlar Yunanistan ile savaşalar. Bulgaristan'da az mı Rum var? Biz esir bir ülke mi yoksa bağımsız bir ülke miyiz?" (19).

Bulgaristan'ın Trakya ve Paşaeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine yaptığı desteğin Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketi tarafından nasıl değerlendirildiğine gelince; Bu cemiyetin faaliyetlerini yakından izleyen Mustafa Kemal, büyük bir ileri görüşlülükle Türk Ulusal Kurtuluş savaşının Trakya'daki kısmının başarıya ulaşabilmesinin, Bulgaristan'ın işbirliği ve desteğine bağlı olduğunu ifade ediyordu. Bu konuda, Mustafa Kemal, 25 Ekim 1919 tarihinde cemiyetin lideri Cafer Tayyar Bey'e gönderdiği mektupta şunları dile

(19) Stefan Velikov, Kemalîst İhtilali ve Bulgar Kamuoyu (1918-1923), Bulgar İlimler Akademisi, Balkan Etüdüleri Enstitüsü, Sofya, 1966, s. 32.

getiriyordu:

"Bizim en önemli görevimiz vatanın parçalanmasını önlemek ve milletin bağımsızlığını korumaktır. Bu amacımıza ulaşmamıza engel olanlar Türkiye'nin düşmanı olan İngiliz'lerdir. Onlara kendi çıkarlarını düşünen Fransızları da eklemek gerekir. Biz bütün imkânlarımızla düşmana karşı savaşmak kararını almış bulunuyoruz. Bulgarların da, aynı düşmanlarla aynı şekilde durumları olduğunu zannetmekteyim. Bunu gözönünde tutarak onlara başarılar diliyor ve onları Yunanlılara karşı giriştikleri harekâтта destekliyoruz. Bu durumda iki komşu ülke arasında uzun ömürlü bir iyi komşuluk ilişkisinin /kurulması gerekir. İki ülke arasında istenilen bu ilişkinin sağlanması için bu tip özel bir deklarasyonun gelmesine gerek yoktur. Bu ilişkiler Cafer Tayyar gibi bir kardeşimiz vasıtası ile sağlanabilir.

Ancak sizin dikkatinizi şu hususa çekmek isterim. Bulgarların, Kolçarov Rusyası ile bağlantı meyilleri bizim gelecekteki çıkarlarımızla bağdaşmamaktadır. Bulgar dostlarımızı şahsi selâmlarımı iletin (20)".

E. BATI TRAKYA TÜRK VE BULGAR İHTİLALCİLERİ KONGRESİ

Bulgaristan'ın batı ve doğu Trakya egemenliğine yeniden kavuşmaya dayalı dış politik stratejisi için Yunanistan'a karşı Trakya'da Türk güçleri ile işbirliğine girmesi doğal bir gelişmeydi. Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketinin Misak-ı Milli hedeflerinin özellikle Trakya ile ilgili ilkeleri Bulgaristan'ın kısa vadeli çıkarları ile de uyum gösteriyordu.

22 Mayıs 1922 tarihinde başlayan, Batı Trakya Türk ve Bulgar İhtilalcileri Kongresi bu anlayış içerisinde toplanmıştı. Kongre'nin toplanmasından birkaç gün önce Batı Trakya Türk ve Bulgar temsilcileri arasında Kara-

(20) Tuğlacı, op. cit., s. 119.

ağaç'da yapılan görüşmelerde işbirliğine yönelik somut kararlar alınmıştı. Bu kararlara göre: 1) Batı ve Doğu Trakya'nın, bir bütün olarak özerkliği sağlanacak, 2) Özerk Trakya'nın resmi dili Bulgarca ve Türkçe olacak, 3) Özerk vilayetin yönetimi kesin olarak Türk ve Bulgar halkı tarafından belirlenecek, 4) Türk ve Bulgar Halkı yapılacak referandum neticesinde geçici bağımsız bir hükümet kurulacak 5) Yunan Ordusuna karşı birleşik Türk-Bulgar kuvvetleri ile savaşılacaktı. Aynı görüşmelerde ayrıca 20 Mayıs 1920'de Himitli ve Gümülcine'de halk temsilcilerinin geçici hükümeti seçmek üzere Kongre'ye çağırılması kararı da alınmıştı.

22 Mayıs 1920 tarihinde toplandığı yukarıda ifade olunan Kongre sırasında 27 Mayıs 1920 tarihinde Batı Trakya İhtilalci Hükümeti kurulmuştur. Bu Hükümete başta eski Osmanlı Meclis-i Mebusan Üyesi Tefrik Bey olmak üzere 8 Türk ile 3 Bulgar girmişti.

Batı Trakya İhtilalci Hükümeti'nin ilk işi, Türk ve Bulgar halkına haklarının iadesi için mücadele etmeleri ve Yunan işgaline izin vermemeleri çağırısında bulunmak olmuştur. İkinci olarak, Edirne, Uzunköprü ve İpsala'dan Trakya'ya geçerek Yunanlılara karşı koymak üzere silahlı çetelerin kurulmasını sağlamıştır. Bu çeteler arasında önemli rol oynayan Akköprülül Mehmet Bey'in çetesi içinde Bulgar subaylarından Albay Panev'da bulunmaktaydı.

1921-1922 yıllarında Anadolu'da Ulusal Kurtuluş savaşı yapılırken, Bulgar sınırında Batı ve Doğu Trakya'da faaliyette bulunmak üzere birçok Bulgar ve Türk çetesi kurulmuştu. Bunlardan biri, 90'ı Türk, 30'u Bulgar olan 120 kişilik Kemalist görüşlü Yüzbaşı Abdülrezzak Bey tarafından kurulmuş çete idi. Bundan başka, 200 Türk ve 200 Bulgar'dan oluşan İbrahim Çavuş'un çetesi

de önemli faaliyetlerde bulunmuştu.

1921 yılının başında, Filibe'de toplanan ikinci Batı Trakya İhtilalci Kongresi Trakya'nın kurtulması için yapılması gereken yeni faaliyetleri belirlemiştir. Bu Kongreden sonra Batı Trakya'da istasyonlar, kışlalar ve stratejik önemi olan bazı yerler tahrip edilmiştir.

Bu arada, Batı Trakya İhtilalci Hükümeti, Yunan Ordusu tarafından silah altına alınan Gümülcine, Kısanti, Dedeağaç, Kostor, Voden ve Batı Trakya ile Makedonya'nın diğer bölgelerinden bir kısım Bulgar askerine hitaben yayınladığı bildiriye Yunan Ordusundan ayrılarak Anadolu'da Batı Emperyalizmine savaş veren Türk ordusu saflarına katılması istenmiştir. Daha sonra İstanbul'da yayınlanan Rumca Neologos gazetesinin 17 Mayıs 1921 tarihli nüshasında Yunan ordusuna alınmış 2500 Bulgar askerinin İzmir yakınlarında Balçova'da isyan ederek silahları ile birlikte Türk ordusuna katıldıklarını bildirilmiştir (21).

F. BİR BULGAR HEYETİNİN GİZLİCE ANKARA'YA GELİŞİ

Trakya'daki Türk güçleri ile kongre ve çete faaliyetleri yoluyla işbirliğine giren Bulgaristan aynı tarihlerde Ankara Hükümeti ile doğrudan temas olanaklarını da araştırmıştı. Mustafa Kemal'in olumlu cevabı üzerine Bulgaristan Ankara'ya gizli bir siyasi heyet göndermiştir (22). Heyet, Bulgaristan Çiftçi Partisi milletvekili Angel Grozkov, Yüzbaşı Grigor Pisarev ve tüccar Paskal Yançef'ten oluşuyordu ve görünürde kumaş pazarlarını incelemek üzere Ankara'ya gelmişti. Gerçekte ise, Başbakan Stambuliski'nin ta-

(21) Ibid, s. 125.

(22) Kassassov, op. cit., s. 98.

limatı üzerine, "Bulgaristan ile Türkiye'nin geleceği ve iki devlet arasındaki ilişkiler" dikkate alınarak Mustafa Kemal ile sağlam ve kalıcı bir anlaşma yapmak amacıyla gelmişti. Bu anlaşma ile, Kemalist Türkiye'nin desteklenmesine karşılık Türkiye'den uluslararası kongre ve konferanslarda batı komşusu olarak kendisine Bulgaristan'ın seçmesinin istenmesi amaçlanıyordu.

Heyet'teki yüzbaşına ise İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan kuvvetlerine karşı Türkler tarafından yapılan çete savaşının askeri ve maddi olanaklarını incelemek görevi verilmişti.

Grozkov, Ankara'da Mustafa Kemal ile sık sık görüşmüş, Pisarev de İsmet Paşa ile temaslarda bulunmuştu. Hatta, Ankara-Sofya arasında bağlantı kurması için Pisarev'e askeri şifre de verilmişti. Mustafa Kemal, bu haberleşmenin sağlanabilmesi için Edirne'de yardımcı bir telsiz istasyonu da kurdurmuştu. Daha sonra Bulgar heyeti Mustafa Kemal ve İsmet Paşa ile birlikte Eskişehir, İnebolu, Kastamonu, Kütahya, Antalya ve Sivas cephelerini gezmiştir (23).

Bulgar kaynaklarına göre bu seyahat, Bulgar Başbakanının bilgisi dahilinde yapılmış resmi bir girişimdir. Görüşmeler her iki hükümet adına yapılmıştır. Bu bağlamda, Bulgar kaynakları daha da ileriye gitmekte ve bu ziyaret sırasında iki hükümet arasında gizli bir anlaşma yapılmış olmasını da mümkün görmektedirler (24).

Bu arada heyetin Ankara'yı ziyaretinin duyulması Bulgaristan'ı, Müttefik Devletleri karşısında güç duruma sokmuştur. Baskı ve suçlamalarla kar-

(23) Ibid, s. 101.

(24) Idem.

sılanan Bulgar Hükümeti, Sofya'daki Müttefik Devletler temsilcilerine birer Nota göndererek, Bulgaristan'ın, bir ittifak yapmak amacıyla Ankara'ya heyet göndermediğini, sözü edilen üç kişinin ticari maksatlarla İstanbul'daki Bulgar Konsolosluğundan vize almadan Ankara'ya gittiklerini bildirmiştir (25).

G. BULGARİSTAN'IN İSTANBUL'DA YENİDEN TEMSİLCİLİK AÇMA ÇABALARI

Savaşı kaybeden Ülkeler olarak Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın birbirlerinin Ülkesindeki siyasi temsilciliklerini İtilaf Devletlerinin zorlamaları ile karşılıklı olarak kapattıklarına daha önce değinilmişti.

Başlangıçta, Trakya'daki Türk kuvvetlerine el altından destek sağlayarak mevcut durumu değiştirmeye çabalayan Bulgaristan, Cafer Tayyar Bey'in kuvvetlerinin Yunan güçleri tarafından bozguna uğratılması ile zaten var olan Anadolu Hareketinin başarılı olamayacağı yolundaki tereddütünü daha da pekiştirmiştir. Bu arada Bulgaristan Müttefik Devletler nezdinde diplomatik kanallardan Osmanlı Devleti ile yeniden ilişki kurma yollarını da denemiştir.

1920 başlarında Stambuliski hükümeti İstanbul'da müstakil bir siyasi temsilcilik kurmak amacıyla girişimlerde bulunmuş, ancak bu istek Müttefik Devletlerce reddedilmişti.

Bulgaristan'ın o zamanki Paris Elçisi Savof, 23 Ekim 1920 tarihinde Bulgar Hariciyesine gönderdiği yazıda, Fransız Hükümetinin bağlaşıkları ile aynı görüşü paylaşarak, Bulgaristan'ın Türkiye'de bir "komiser" ve elçi bulundurmasını kabul etmediğini bildirmektedir (26).

(25) Desbous, op. cit., s. 78.

(26) Ibid, s. 73.

Bulgaristan'ın 1920 yılı boyunca süregiden bu çabaları bir ölçüde amacına ulaşabilmiş, 1921 yılı başında İstanbul'daki Bulgar Konsolosluğu, İsveç Elçiliğinden ayrılarak bağımsız bir şekilde çalışmaya başlamıştır. Ancak siyasi konular yine İsveç Elçiliği aracılığı ile ele alınmaya devam olunmuştur (27).

Bulgaristan'ın Osmanlı yönetimi ile siyasi ilişkilerini yeniden kurmak yolunda galip Devletler nezdindeki ısrarının arkasında, kendisi gibi, aynı nitelikte güç koşullar içerisinde bu devletlerin yaptırımlarına maruz kalan Osmanlı yönetimi ile bir güç birliği oluşturma arzusu olabilir. Bunun yanında, başarı olasılığı konusunda tereddütleri olsa bile ilgisini devam ettirdiği Anadolu Hareketini, İstanbul'da kuracağı bir diplomatik temsilcilik yoluyla yakından takip etmek, başarısı halinde onunla revizyonist güçbirliği oluşturmak isteğini de değerlendirme dahiline sokmak gerekir. Herşey bir yana, Bulgaristan'ın Ege denizine çıkış koridorunu yeniden elde etmek gibi yaşamsal nitelikli çıkarı ve Trakya üzerindeki emelleri için Bulgaristan'ın Yunanistan ile de savaşan Anadolu Hareketiyle işbirliği yapması da kaçınılmazdı.

H. TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE BULGARİSTAN ARASINDA SİYASİ İLİŞKİLERİN

RESMEN KURULMASI

i. Bulgaristan'ın Bu Yoldaki Çabaları: Bir Bulgar Heyetinin Ankara'ya Ziyareti, Edirne Konsolosu'nun Mustafa Kemal ile Görüşmesi

1921 yılı içinde ve 1922 yılının başlangıcında Ankara Hükümeti askeri alanda olduğu gibi diplomasi alanında da önemli başarılar kazanmıştı. Mi-

(27) Kassassov, op. cit., s. 90.

sak-ı Milli esaslarını Sovyetler Birliği'ne ve Kafkas Devletlerine resmen kabul ettirmiş, Fransa ise bu esasları zımnen tanımıştı. Batılı Devletleri birbirinden ayırmayı başarmış ve diğer sebeplerin de yardımı ile bu devletler arasında beliren görüş ayrılığından faydalanmasını bilmiştir. Fransa ve İtalya ile silahlı çatışmaları durdurmayı başardıktan sonra, İngiltere'ye ve bu devlet tarafından kendi emellerini gerçekleştirmek amacıyla bir araç olarak kullanılan Yunanistan'a karşı bütün gücü ile yeni bir hamle yapma imkânını elde etmişti. Ankara Hükümeti son zafere yaklaşıyordu (28).

Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketinin, Batı Cephesinde Yunan güçlerine karşı pespeşe kazandığı savaşımın da etkisiyle İstanbul'da siyasi temsilcilik açma çabalarından vazgeçen Bulgaristan Müttefik Devletlerin baskısına rağmen tercihini artık kesin olarak Ankara Hükümeti yanında kullanmaya başlayacaktı.

Bu kesin değişme, Bulgaristan Başbakanı Stambuliski'nin 26 Ekim 1922 tarihinde Parlamentoda yaptığı konuşmasında da belirgin bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Stambuliski, bu konuşmasında Anadolu'da gelişen olaylara değinmiş ve "Büyük Devlet Adamı Mustafa Kemal'in şahsında Türkiye'ye büyük hizmeti itiraf etmeliyiz ... Sevres Anlaşmasının gözden geçirilmesi ile birlikte, diğer anlaşmaların da gözden geçirilmesine başlanacaktır. Sabredelim. Artık, komşumuz Türkiye ile ilişkilerimiz sadece iyi ve dostane olabilir. Genel çıkarlarımız barış içerisinde yaşamamızı emrediyor." demiştir (29).

(28) Gönlübol, op. cit., s. 40.

(29) Velikov, op. cit., s. 35.

Olayların uygun akışı içerisinde Bulgaristan Hükümeti İtilaf Devletlerinin baskısına rağmen 27 Şubat 1921 tarihinden itibaren Ankara Hükümetine, Bulgaristan'da yarı resmi bir temsilci bulundurma olanağını tanımıştır. Ankara Hükümeti de sözkonusu görev için Sofya'ya Cevat Abbas (Gürer) Bey'i göndermiştir (30).

Bulgaristan Hükümeti böylelikle kendisi açısından Neuilly zincirlerinin bir halkasını kırma gibi bir başarı elde etmişken, bir süre sonra İtilaf Devletlerinin yoğun baskısı ile karşılaşmıştır. Bu baskılar üzerine Cevat Abbas Bey, Bulgar Hükümetinin talebi ile Sofya'yı terk etmek zorunda kalmıştır.

Ancak yoğun baskılara ve Ankara Hükümeti temsilcisinin geri çektilmesine rağmen Başbakan Stambuliski, Pukanicarov adlı bir akrabası ile Cevat Abbas Bey'in Sofya'da iken sekreterliğini yapan Açkov'u Ankara'ya göndermiştir. Bunun hemen ardından da, Edirne'deki konsolosu Markof'u Mustafa Kemal ile görüşerek Ankara Hükümetinin düşüncelerini öğrenmesi için görevlendirmiştir (31).

Edirne Konsolosu Markof, 27-28 Ocak 1923 tarihlerinde, İzmir'de Mustafa Kemal ile görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Markof, Mustafa Kemal'e müttefikler tarafından alınıp Yunanlılara verilen Batı Trakya, göçmenler, karşılıklı ticaret, Patriklik ve iki ülkenin siyasi ilişkileri hakkındaki düşüncelerini sormuştur.

Bu görüşmede Mustafa Kemal, Konsolosa şunları söylemiştir: "Bizde, yüksek liyakatını takdir ettiğimiz ve hayatını tanıdığımız Bulgar Milletine

(30) TBMM Arşivleri.

(31) Kassassov, op. cit., s. 105.

karşı büyük sempati vardır. Benim, askeri ataşe olarak bir sene kaldığım Sofya'dan fevkalade intibalarım ve tanıştığım bazı şerefli ailelerle hâlâ muhaberem vardır. Biz, Bulgar halkının Trakya'dan Bulgaristan'a sığınan Türklere gösterdiği hüsnü kabulü bilmekteyiz ... Normal siyasi ilişkiler kurmak meselesine gelince, sanırdım ki, ister resmi ister yarı resmi olsun, bu hususta hiçbir engel yoktur. Ancak, bu hususta, teşebbüs Bulgar Hükümetine aittir. Çünkü, ben yarı resmi temsilcimiz Cevat Bey'i göndermiştim. Lâkin mütteliklerin tazyiki karşısında Hükümetiniz, ona, Bulgaristan'a terketmesini teklif zorunda kaldı. Bize Balkanlarda bir dost millet lâzımdır. Bulgar milleti ise, coğrafi, siyasi ve iktisadi bakımlardan ihtiyaçlarımıza en iyi cevabı veren bir millettir. İki millet arasında bir dostluk bizi de daha kuvvetli ve müstakil yapacaktır." (32).

Diğer taraftan Bulgaristan Hükümetinin 1923 yılı Mart ayında Edirne'deki Konsolosuna gönderdiği talimatta, siyasi ilişkilerin halen İsveç Büyükelçiliği tarafından yürütülmekte olmasına rağmen, kendisinin inisiyatifi kullanarak resmi ilişki havası taşımayacak şekilde Ankara ile temasta bulunması isteniyor, bu arada Konsolosun devamlı olarak Ankara'da bulunmasının hoş karşılanmayacağı gözönüne alınarak Ankara ile teması sekreter Altınof vasıtasıyla kurması telkin olunuyordu (33).

ii. Ankara Hükümeti'nin Girişimleri

1922 yılları sonunda Ulusal Kurtuluş savaşının büyük ölçüde başarı ile tamamlanmakta olması, Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması ve 1923 yılı ile

(32) Velikov, op. cit., s. 38.

(33) Kassassov, op. cit., s. 109.

birlikte Lausanne Barış görüşmelerine başlanması gibi gelişmeler karşısında Ankara Hükümeti Bulgaristan'a yönelik amacının ikinci aşamasını, resmi diplomatik ilişkilerin kurulmasını sağlamak için hazırdı.

Nitekim, 1923 Mayıs ayı başında Ankara Hükümeti, Bulgaristan ile Türkiye arasında siyasi ilişkiler kurulması konusunda Bulgaristan'a resmen başvurmuştur. İtilaf Devletlerinden çekinen Bulgar Hükümeti, Ankara Hükümeti temsilcisinin başlangıçta, Sofya'daki İspanyol Elçiliği nezdine gönderilmesini teklif etmiştir. Bu teklif, Ankara Hükümetinde memnuniyetsizlik yaratmış, karşılıklı olarak müstakil temsilciler gönderilmesinde ısrar edilmiştir. 1923 yılı Mayıs ayı sonunda ise Bulgaristan Hükümeti, karşılıklı olarak resmi temsilci gönderilmesini karar altına almıştır.

Böylelikle iki devlet arasında diplomatik ilişkiler Lausanne Andlaşmasının imzalanmasından iki ay önce resmen kurulmuş oluyordu.

II. DURGUNLUK VE İYİ İLİŞKİLERE HAZIRLIK DEVRESİ (1923-1929)

A. ÖNEMLİ DÖNEMSEL DEĞİŞİKLİK ÖGELERİ

1. Bulgaristan'da Hükümet Darbesi Yoluyla İktidar Değişimi ve İç Karışıklıklar

Dış ilişkiler alanında anlayışlı bir politika izlemeye çalışan Stambullski Hükümeti, Balkanlardaki uzlaşmaz havanın kaldırılması gayesiyle 1923 yılı başlarında, Yugoslavya ile ilişkilerin düzeltilmesini hedef alan bir anlaşma imzalamıştı. Aynı şekilde, Yunanistan ile de düşmanlığa son verilmesi yönünde gayret göstermişti. Fakat Yunanistan'ın, Bulgaristan için Ege denizine bir mahreç öngören San Remo Anlaşmasını uygulamaktan kaçınması iki ülke ilişkilerini tekrar ve uzun sürecek şekilde bozmuştu.

Bu arada, Stambulski Hükümetinin önemli bir dış politika uygulaması olarak, Bulgaristan'ın 1920 yılında Milletler Cemiyeti'ne katılımını da belirtmek gerekir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda uğranılan yenilgi, Bulgaristan'da siyasi iktidarın istikrarlı bir seviyede devamına olanak tanımayan siyasi, ekonomik ve sosyal sorunları da beraberinde getirmişti. 1919 yılında, bir kısım memurlar tarafından "Askeri Lig" kurulmuş, bunu takiben de Alexander Tsankov liderliğinde gizli bir örgüt olan "Narodny Sgovor" oluşturulmuştu. Bu arada Ulusal Liberal Parti, Narodniak Partisi ve Liberaller "Ulusal Parti" adı altında birleşerek Stambulski'nin iktidardaki Çiftçi Partisine karşı tavır almışlardır. Daha sonra Ulusal Parti ve Radikal Parti birleşerek "Anayasa Cephesi"ni meydana getirmiştir.

Güçlenen muhalefet ile iktidar arasındaki mücadelenin, Kral'ın da onayladığı bir hüküme darbesi ile sonuçlanması üzerine Stambulski ve yakın çalışma arkadaşları öldürülmüştü. Yeni hükümet Alexander Tsankov tarafından kurulmuştu.

Bulgar dış politikasına anlayışlı bir görünüm vermeyi başarmış bulunan Başbakan Alexander, Stambulski'ye karşı 9 Haziran 1923 tarihinde gerçekleştirilen bu darbe hareketi, bir yandan iki sene için Bulgaristan'ı içte anarşi ortamına iterken, diğer taraftan da, Bulgar dış politikasında bir gerilemeye ve Bulgaristan ile Türkiye dışındaki Balkan komşuları arasında yeni ihtilaflara yol açacak şovenist bir politikanın uygulanmasına önayak olmuştur.

Darbe ortamında Bulgaristan'da tekrar ve tehdit edici ifadelerle canlanan toprak iddiaları karşısında Yugoslavya, derhal sınırlarında yığınak

yapmaya başlamışsa da, gerginlik, İngiltere ve İtalya'nın müdahaleleriyle herhangi bir çatışma olmadan geçiştirilmiştir. Bu ortam içerisinde Bulgaristan'ın Yunanistan ve Romanya ile ilişkileri de oldukça gerginleşmişti. Bulgaristan Nevilly çemberi: i kırmaya çabalıyordu.

ii. Türkiye'nin İçte Devrimlerini Yaratma, Dışta Komşuları ile İlişkilerini Belirli Bir Düzeye Oturtma Çabaları

Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin askeri alanda ulaştığı zaferin siyasi alanda da teyid edilmesi için Lausanne görüşmelerinde, büyük mücadele veren Türkiye bu dönem içerisinde içte temel kurumlarını ve devrimlerini yaratma ve yayma çabasına girerken dışta ise ikili ilişkilerini düzenlemek ve iyileştirmek yoluna gitmiştir. Zira, Lausanne'dan sonra, toplum hayatında köklü değişiklikler yapan önemli devrim ve kalkınma hareketlerinin başarı ile sonuçlanabilmesi için yurt içinde olduğu kadar uluslararası alanda da barış ortamına ihtiyaç vardı. Devrimlerin başarıya ulaşması ve elde edilen olumlu sonuçların devam ettirilebilmesi Türkiye'nin bütün devletlerle iyi geçinmesini gerektiriyordu. Bundan dolayı Türkiye, hemen Lausanne'dan sonra, barışçı bir dış politika ilkesini dış dünya ile olan ilişkilerinde ön plânda tutmuştur (34).

Diğer yandan, Osmanlı İmparatorluğu gibi Türkiye'de, o zamanın güçlü devletlerinin dış politika emellerine hedef olmuştur. Lausanne'dan sonra Türkiye'nin stratejik önemi azalmamış, aksine artmıştır. Gerçekten, 1923'ten sonra Türkiye, Avrupa'nın bütün güçlü devletleri ile komşu durumuna gelmiş-

(34) Gönlübol, op. cit., s. 57.

ti. Sovyetler Birliği doğu bölgesinde, İngiltere Irak Mandası ve Kıbrıs vassıtasıyla, Fransa Suriye Mandasıyla, İtalya ise Oniki Ada'yı ve Meis adasını eline geçirdiği için Türkiye ile sınırdaş olmuşlardı. Güçlü devletlerle komşu olması üzerine stratejik önemi artan Türkiye'nin ulusal mücadeleden sonra gerçekçi bir dış politika izlemesi gerekmiştir (35).

Türkiye bu devrede öncelikle ve özellikle komşuları ile ilişkilerini belirli bir düzeye oturtma çabasını göstermiştir. Yunanistan ile "ekalliyetler" sorunu çözüm bekleyen önemli bir mesele olarak durmakta, yeni kurulmuş bir devletin dışa dönük problemleri üzeridne çalışılmaktadır.

Kurulmasının hemen ardından yeni Türkiye Hükümeti özellikle Balkan ve Batılı komşuları ile yakın ilişkiler kurma yollarını aramıştır. Atatürk'ün Batılılaşma politikasının doğal bir parçası olarak görülmesi gereken bu çabalar sonucunda Türkiye 1925 yılında Sovyetler Birliği ve Bulgaristan ile ayrı ayrı dostluk anlaşmaları imzalamıştır.

Lausanne'dan sonra Müttefiklerle Türkiye arasında çatışma konusu oluşturan birçok sorunlar çıkmıştır. Bu sorunlar ve Lausanne'dan kalan meselelerin çözümü Türkiye ile eski düşmanları arasındaki ilişkilerin dostane bir şekilde gelişmesine on yıla yakın bir süre ile engel olmuştur. Batılı ülkelerle sorun dolu bu süre boyunca Türkiye, Bulgaristan'ın dostluğuna önem verecekti.

İngiltere ile Musul meselesi 1926, Yunanistan ile "etablis" meselesi ise 1930 yıllarında, Türkiye'nin bu çabaları sonunda, çözüme bağlanmıştı.

(35) Ibid., s. 56.

B. LAUSANNE BARIŞ GÖRÜŞMELERİ VE BULGARİSTAN

Kesintili olarak devam eden Lausanne barış görüşmelerine, Türkiye'nin isteği ve ısrarı üzerine, ilgili olduğu konuların görüşülmesi sırasında Bulgaristan da katılmıştır. Böylelikle Bulgaristan, Nevillî Andlaşmasından sonra, Türkiye'nin desteği ile ve ilk kez bir uluslararası konferansa katılmış oluyordu.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lausanne Andlaşmasının yanında diğer bazı protokoller de imzalanmış, bu arada Türkiye ile Bulgaristan doğrudan doğruya ilgili oldukları "Boğazların Tabii Olacağı Usule Dair Mukavelename" ile "Trakya Hududuna Dair Mukavelename"ye taraf olmuşlardır. Söz konusu anlaşmalar ile Boğazların ve azınlıkların statüleri ile iki ülkenin bugünkü sınırları da belirlenmişti.

Lausanne görüşmeleri sırasında Bulgaristan tarafı ilimlı bir tutum izleyerek Türkiye karşısında esaslı bir sorun çıkarmamıştır.

C. BULGARİSTAN'IN TEMSİLCİLİĞİNİ ANKARA'YA TAŞIMASI

Aleksandre Stambuliski Hükümeti'nin 1923 yılı Mayıs ayı sonunda Türkiye ile karşılıklı diplomatik ilişkiye girilmesi kararından hemen sonra gerçekleştirilen hükümet darbesi sonunda Başbakan olan Alexander Tsankov'un Dışişleri Bakanı Hristo Kalfov, 19 Haziran 1923 tarihinde İstanbul'daki İsveç Elçisi Wallenberg'e bir mektup göndererek İsveç Elçiliği bünyesindeki Bulgar şubesinin kapandığını ve Bulgaristan Hükümeti'nin Türk Hükümeti ile resmi ilişkiler kurma kararı aldığını bildirmiştir. 7 Temmuz 1923 tarihinde yapılan Ankara Hükümeti açıklamasında ise Bulgaristan ile resmi ilişkiler kurulduğuna değinilerek İsveç Elçiliği bünyesindeki Bulgar şubesinin kapatıldığı bildirilmiştir.

Bulgaristan Hükümeti Lausanne Barış Andlaşması'nın imzalanmasını müteakip 31 Ağustos 1923 günü, halen İstanbul Hükümeti nezdinde bulundurduğu temsilcisi Markov'u, hazırladığı itimatname ile birlikte resmi temsilcisi olarak Türkiye'ye göndermiştir. 3 Aralık 1923 tarihinde ise Markov'un yerine Simeon Radev görevlendirilmiştir.

Türkiye ile Bulgaristan arasında siyasi ilişkiler resmen kurulmuş olmasına rağmen uygulamada diplomatik ilişkilerin gerçek anlamda başlaması için birkaç yıl daha geçmesi gerekmiştir. İsveç Elçiliği bünyesinden ayrılmasından sonra Bulgaristan şubesi Başkonsolosluğa dönüştürülmüş, Türk Hükümeti ile resmi temas ve girişimler ise bu temsilcilik nezdine atanan geçici diplomatik bir heyet vasıtası ile sürdürülmüştür.

18 Ekim 1925 tarihinde iki devlet arasında yapılan Dostluk Anlaşması ile onu takip eden bir dizi anlaşma da keza Bulgar Hükümeti adına sözkonusu heyetin başkanı Simeon Radev tarafından imzalanmıştır.

İki devlet arasında siyasi ilişkilerin kurulmasından sonra doğal olarak hemen birbirlerinin ülkesinde diplomatik mahiyetli birer Elçilik ve temsilcilik açmaları beklenirken olaylar normal seyrini takip etmemiştir. Bir yandan Lausanne görüşmelerinin uzaması, diğer yandan Lausanne Andlaşmasından sonra dahi iki devlet arasında özellikle azınlıklar konusuna dayalı pürüzlerin ortadan kaldırılamamış olması karşılıklı olarak diplomatik temsilciliklerin açılmasını geciktirmiştir. Bunları da ötesinde 1927 yılına gelinceye kadar Bulgaristan, Türkiye'nin başkenti Ankara'da sürekli bir diplomatik misyon veya görevli bulunduramamıştır.

İki devlet arasında 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Dostluk Anlaşmasının ikinci maddesinde, tarafların karşılıklılık esasına uygun olarak ulus-

lararası hukuk çerçevesinde birbirlerinin ülkelerine diplomatik temsilci göndermeleri öngörülmüş ise de bu karar Bulgaristan'daki bürokratik formalitelere ve özellikle de aşağıda ileri sürülmeye çalışılacak olan sebeple ve bağlı olarak oldukça geç bir tarihte, 1927 yılı başlarında gerçekleşebilmiştir. Türkiye bu tarihte Sofya'ya Ali Beyi gönderirken Bulgaristan da İstanbul'daki diplomatik heyetini Ankara'ya taşıyacak ve heyetin başına da Teodor Pavlov'u atayacaktı. İstanbul'da evvelce kurmuş olduğu Başkonsololuğun başına Yaranov'u getiren Bulgaristan diplomatik temsilciliğini tam olarak 1933 yılında Ankara'ya taşıyabilmiştir.

Bulgaristan'ın diplomatik temsilciliğini kurma ve Ankara'ya taşıma konusunu ağırdan almasının arkasında müttefik devletlerin yeni Türkiye Cumhuriyeti üzerindeki baskılarını aramak gerekir. Müttefik devletler, siyasi ve askeri müfuzlarını İstanbul üzerinde daha kolaylıkla kullanabileceklerini düşünerek, başkentin İstanbul'da kalması için Ankara Hükümeti üzerinde baskıda bulunmuşlardı. İngiltere, Fransa ve İtalya, başkent İstanbul kaldığı takdirde Türkiye'ye Büyükelçi, Ankara'ya nakledildiği takdirde ise Ortaelçi göndereceklerini açıklamışlardı. Buna rağmen, TBMM 13 Ekim 1923 tarihinde kabul ettiği bir kanunla Ankara'yı yeni Türk Devleti'nin başkenti yapmıştır. Bundan sonra büyük devletler bir süre daha bu görüşlerinde ısrar etmişler, fakat, Ankara Hükümeti'nin direnmesi karşısında bu ısrarlarından vazgeçmişlerdi (36).

Nitekim Müttefik devletlerin Cumhuriyet Türkiye'si ile ilişkiye giren küçük devletler üzerinde oluşturduğu baskıdan payını alan Bulgaristan da

(36) Ibid, s. 58.

1933 yılında temsilciliğini Ankara'ya taşıırken bu göreve Ortaelçi sıfatıyla Teodor Pavlov'u atamıştır.

Bulgaristan'ın bu tavrında kendi içsel değişiklik faktörlerinin etkisini de gözardı etmemek gerekir. Zira bu yıllarda Bulgaristan iç durumunu düzeltmek çabasına girerken koyu bir dikta idaresi altında huzura, içte ve dışta itibarlı bir iktidara kavuşamamaklığın istikrarsızlığı içerisinde Türkiye'ye karşı ilgisiz kalmıştır.

Aynı şekilde Türkiye'nin de içte temel kurumlarını ve devrimlerini yaratma çabası içerisinde girmiş olması iki devlet ilişkilerinde belirli bir durgunluk döneminin yaşanmasına yol açmıştır.

Ancak Türkiye'nin özellikle sınır komşuları ile ilişkilerini belirli bir düzeye oturtma çabası bu durgunluk dönemini bir ölçüde canlandıran gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

D. TÜRKİYE-BULGARİSTAN DOSTLUK VE İKAMET ANLAŞMALARI

Lozan Anlaşmasından sonra Türkiye, sınırları dışında kalan Türk etnik gruplarının yaşadığı ülkeler ile Türk azınlığının haklarını belirlemek ve garanti altına almak çabasına girmiştir. Irak'ta, İngiltere ile Musul sorunu, Suriye'de Fransa ile Hatay sorunu, Trakya'da Yunanistan ile Batı Trakya sorunu ve nihayet Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı meselesi Türk dış politikası açısından çözüme kavuşturulması gereken önemli problemlerdi.

Türkiye bu problemlerden Bulgaristan ile ilgili olanını 18 Ekim 1925 tarihli Dostluk Anlaşması ve Ona Ek Genel Protokol (37) ile yine aynı tarihli İkamet Anlaşması ile çözüme bağlamak istemiştir. Türkiye aynı nite-

(37) Anlaşma ve Protokol metinleri için bakınız: Resmi Gazete. 20.6.1926, No:403; Düstur, III, 7, 2481(1376). Foreign Policy, Vol:XII, No:3-4, February, 1936, s. 135-140.

lıkli sorunun Yunanistan ile ilgili olanını 1930, Musul sorununu yine 1926, Hatay sorununu ise 1938 yıllarında anlaşmaya bağlayacaktır.

Lausanne Barış Andlaşması ile oluşturulan sistemin Bulgaristan tarafından bir bakıma bir kere daha teyid olunması özelliğini taşıyan Dostluk Anlaşması ile iki devlet, oluşturulan barış düzeni içerisinde, samimi ve sürekli dostluk ilişkilerini sürdürmeyi öngörmüş ve bu ortamın ruhuna uygun olarak ayrıca iki devlet arasında Ticaret, İkamet ve Hakemlik olmak üzere üç anlaşma daha yapılmasında mutabık kalmışlardır.

Dostluk Anlaşmasına ek olarak imzalanan Genel Protokol ile de, Türkiye ve Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Bulgar azınlıklarının tanımı yapılarak hakları belirlenmiş ve onlar üzerinde uygulanacak hukuk kuralları tesbit olunarak her iki devletin ulusal hukuklarının uygulama alanlarının sınırları ortaya konulmuştur.

Bu anlaşma ile birlikte, 1912 yılı Osmanlı topraklarında doğup da anlaşmanın imza edildiği tarihe kadar geçen süre içerisinde Bulgaristan'a göç eden ve Bulgar vatandaşlığını almış olan şahıslar Bulgar, Bulgaristan'ın 1912 yılındaki sınırları içerisinde doğup da 18 Ekim 1925 tarihine kadar geçen sürede Türkiye'ye göç ederek bu devlet vatandaşlığını almış Müslümanların ise Türk vatandaşı olacağı öngörülmüştür.

Dostluk Anlaşmasının imzalanması, muhalif Bulgar basınında 1913 yılında Trakya'dan çıkarılan Bulgarların çıkarlarının ve dolayısıyla, Bulgaristan'ın büyük ulusal hedeflerinden birinin zedelendiği yolunda geniş bir kampanyaya yol açmıştır.

18 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da imzalanan bu anlaşma (38) ile ise

(38) - İkamet Anlaşması metni için bakınız: Resmi Gazete, 20.6.1926, No: 403, Düstur, III, 7, 2481(1380).

- Reha Parla, Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri; Türkiye'nin Komşularıyla İmzaladığı Belgeler, Tezel Matbaası, Lefkoşa, s. 210-212.

Dostluk Anlaşmasına Ek Genel Protokol'de tanımlanan azınlıkların hakları ve onlara uygulanacak hukuk kuralları ayrıntılı olarak düzenlenmektedir. Anlaşmaya göre, azınlıkların ikamet ettikleri ülkede özgürce yaşama ve bir diğerinin ülkesine göç etme hakları garanti altına alınmıştır. Taraflar göç etmek isteyenlere engel olmayacak, taşınabilir mallarını beraberlerinde götürmelerine izin verecek, taşınmaz mallarını ise tasriye etmelerine imkân tanıyacaktır. Azınlıkların yaşadıkları ülkede askerlik yükümlülüğü altına alınmayacakları öngörülen anlaşmada serbest ticaret hakkının yanında normal vatandaşlardan ayrı ve fazla vergi alınması uygulamasına tabi tutulmama hakları da getirilmektedir.

Bugünkü Bulgaristan topraklarında yaşayan Türk azınlığı ile ilgili olarak önemli bir belge niteliğini taşıyan sözkonusu anlaşmanın uygulanması konusu Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde günümüze kadar gelen önemli bir anlaşmazlık kaynağı ve ilişkileri olumsuz yönde etkileyen birincil nitelikli bir süreklilik etkeni olagelmıştır.

Konuya bu çalışmanın ayrı bir bölümünde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

E. EKONOMİK VE TİCARİ KONULARDA İLK DÜZENLEMELER: TİCARET VE SEYRÜSEFAİN ANLAŞMASI

Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini değerlendirirken Birinci Dünya Savaşı sonundan itibaren sahip olduğu etki derecelerine paralel olarak üç ana aşamanın geçirilmiş olduğu gözlemlenebilir.

Batı emperyalizmine karşı Mondros ve Neuilly çemberlerinin kırılması ve iki devlet arasında karşılıklı siyasi ilişkilerin kurulması yolunda karşılıklı işbirliği ve destek safhası: Bu aşamada ilişkiler her türlü ekono-

mik ve ticari çikardan uzak yalnızca siyasi endişeler üzerine oluşturulmuştu. Bu birinci safhanın sonucunda Türkiye ile Bulgaristan, siyasi ilişkilerini resmen kurmuş oluyordu. İkinci aşama ise sınırları anlaşmalarla çizilmiş iki komşu devlet arasında kaynağını uzun bir tarihsel geçmişten alan temel bir sorunun, yine siyasi endişelerin etkisiyle çözülmeye çalışılması safhası olmuştur. Bu safhanın sonucunda ise iki devlet azınlıklar sorununu, anlaşmalarla çözüm temelinde oturtmuştur. Üçüncü safhada ise ilişkiler belirli bir düzene konulmuş, siyasi endişeler giderilmiştir. Bu safhada doğal olarak gündeme her iki devletin de ticari ve ekonomik beklentilerinin gelmesi gerekiyordu. 12 Şubat 1928 tarihinde Ankara'da imzalanan Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması (39) bu safhanın sonucu idi.

Sözkonusu Anlaşma ile taraflar arasında ticaretin ve ticari ulaşım araçlarının serbestliği öngörülmekte ve birbirlerine karşı "en fazla müsaadeye mazhar millet" statüsü uygulaması getirilmektedir. Anlaşmaya göre, iki ülke arasındaki ticari ilişkiler ayrıntıları ile düzenlenmekte ve ithal ve ihracat kotaları ile vergi ve harç miktarları "en fazla müsaadeye mazhar millet" ilkesi çerçevesinde belirlenmektedir. Anlaşmada ayrıca iki ülkenin bugünkü ilişkilerinde de önemli etki payı bulunan uluslararası transit taşımacılığında işbirliğine gidilmesi konusu ele alınmaktadır. Bunlara ilaveten kara ve demiryolu ile denizyolu ticareti belirli esaslara bağlanmaktadır.

Diğer yandan, Türkiye bir yıl önce 11 Mart 1927 tarihinde Sovyetler Birliği ile de bir Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması imzalamıştı. Bu Anlaşmada, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den yapacağı ithalata yıllık tahditler konulması öngörülmüyordu. Ayrıca, bu Anlaşma ile Türkiye, İstanbul, İzmir,

(39) Anlaşma metni için bakınız: Resmi Gazete, 7 Haziran 1928, No: 907, Düstur, III, 9.322 (655).

Trabzon, Mersin, Erzurum ve Konya'da Sovyet ticaret temsilcilikleri kurmasını ve bunların bazı diplomatik ayrıcalıklardan yararlanmalarını kabul etmişti. Buna karşılık, Sovyetler Birliği, Türkiye'nin isteği üzerine, üçüncü bir devlete gönderilecek malların gümrüğe tabi olmadan taraf devletlerin ülkelerinden transit olarak geçmesini kabul etmiştir (40).

İki anlaşma arasında bir karşılaştırma yapıldığında, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı ekonomik ve ticari konularda "en fazla müsaadeye mazhar millet" statüsü karşılığında, birkaç ilinde Sovyet ticaret temsilciliklerinin açılması ödününü verirken, aynı statüyü elde etmesine rağmen Bulgaristan'a bu ödünü vermediği gözlemlenecektir.

İki devletin ekonomik ve ticari beklentilerini karşılamayı amaçlayan bu anlaşmanın başka bir özelliği de Bulgaristan'ın Türkiye nezdine atadığı ilk sürekli temsilci Ortaelçi Teodor Pavlov tarafından imzalanmış olmasıdır.

İki devlet arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilere bu çalışmanın ayrı bir bölümünde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

F. İYİ İLİŞKİLERİN DÜZENLENMESİNE YÖNELİK DİĞER ÇABALAR

İkamet Anlaşması uyarınca Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı arasından Türkiye'ye göç eden bir kısım göçmenin sınır boylarına yerleştirilmesi Bulgaristan'ın tepkisine yol açmıştı. Buna ilaveten Türkiye'nin Yugoslavya ve Yunanistan ile ilişkilerinde görülen nispi iyileşme de keza Bulgaristan için ayrı bir rahatsızlık kaynağı olmuştur. Bu sebeplerle bir süre soğuk bir atmosfer yaygın olmuşsa da 1929 yılından itibaren ilişkilerde belirli bir iyileşmenin başladığı görülmektedir. Bu gelişmeye paralel olarak iyi

(40) Gönlübol, Ibid, s. 74-75.

ilişkilerin temelini oluşturacak bazı kurumların düzenlenmesine hız verilmiştir. 6 Mart 1929 tarihinde Ankara'da Türkiye ile Bulgaristan Krallığı arasında "Bitaraflık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Muahedenamesi" (41) imzalanmıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Bulgaristan Dışişleri Bakanı Burov, 24 Nisan 1929 tarihinde yaptığı bir konuşmada Türkiye ile iyi ilişkiler konusuna değinerek "Bugün için aramızda en az ihtilafli konu bulunan ülke Türkiye'dir (42)." demiştir.

i. Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Anlaşması

Siyasi, ekonomik ve ticari alanlarda iki ülke arasında gerekli düzenlemeler anlaşmalara bağlandıktan sonra sıra hukuksal konulara gelmişti. Bu amaçla 6 Mart 1929 tarihinde Ankara'da imzalanan adigeçen Anlaşma, ikili ilişkilerde siyasi, askeri, ekonomik ve ticari konularda önem arz ediyordu. Anlaşmanın birinci maddesinde 1925 tarihli Dostluk Anlaşması hükümleri yeniden teyid olunarak, taraflar bu anlaşmaya aykırı her türlü siyasî ve iktisadi anlaşmazlığa girmemeyi taahhüt etmişlerdir. Bu, anlaşmanın siyasi ve iktisadi konulardaki önemini gösteriyordu. Anlaşma'nın askeri bakımdan önemi ise taraflardan birinin üçüncü bir devlet tarafından saldırıya uğraması halinde diğer tarafın anlaşmazlık devam ettiği sürece tarafsız kalmayı garanti etmesiydi.

Anlaşmanın hukuksal alanda getirdiği düzenlemelere gelince; siyasi ve iktisadi konularda hiçbir anlaşmazlığa girmemeyi taahhüt eden taraflar böyle bir ihtilafın doğması halinde sorunun çözümü için üç aşamalı bir sistem öngörmekteydi. Buna göre, ihtilaf halinde önce bu Anlaşmanın hükümlerine baş-

(41) Anlaşma metni için bakınız: Resmi Gazete, 1 Haziran 1929, No: 1204, Düstur, III, 10, 5.653.

(42) Yalçın Oral, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, I. Cilt, Dışişleri Bakanlığı, Ankara, 1968, s.

vurulacaktı. Bu takdirde dahi sorun çözülemez ise taraflar arasında bir Uzlaşma Komisyonu oluşturulacaktı. Taraflardan birer üye ve üçüncü bir devlet temsilcisinden kurulacak hakemden oluşan bu komisyonun kararları sonucunda da bir sonuç alınamaz ise Uluslararası Daimi Adalet Divanına gidilecekti. Divanın kararları taraflar açısından bağlayıcı nitelikte olacaktı.

ii. İade-i Mücrimin Anlaşması

İki ülke arasında 23 Aralık 1929 tarihinde Ankara'da imzalanan Suçluların İadesi Anlaşması (43) ile artık sınır komşuluğu ilişkilerinin gerektirdiği her türlü düzenlemeler kültürel konular hariç olmak üzere tamamlanma aşamasına gelmiş oluyordu. İlişkiler geliştikçe ileride özellikle ticari ve sınır konularında yeni anlaşmalar yapılması ihtiyaçları ortaya çıkacaktı.

Suçluların İadesi Anlaşması ile taraflar birbirlerinin ülkesinde suç işleyen şahısları birbirlerine geri vermeyi taahhüt ediyorlardı. 1957 tarihli Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesinin temel hükümlerini içeren bu anlaşma ile taraflar siyasi suçlular ile kendi vatandaşlarını iade etmemeyi öngörüyorlardı.

III. İYİ İLİŞKİLER DÖNEMİ (1930-1939)

A. DÖNEMSEL DEĞİŞİKLİK ÖGELERİ

i. Uluslararası Durum

Uluslararası ilişkilerde sözkonusu dönem içerisinde meydana gelen dikkate değer gelişmeler arasında 1929 yılından itibaren başlayan ekonomik alandaki geniş çaplı durgunluk ve bunalımın olumsuz etkilerinden söz etmek

(43) Resmi Gazete, 9 Haziran 1930, No: 1515; Düstur, III, 11, 1241, s. 428.

gerekir. Uluslararası ticari ve ekonomik ilişkilerde belirli bir süre devam eden bunalımlı yılların yanında Birinci Dünya Savaşından sonra galip devletlerce getirilen siyasal düzenlemelerin yenik devletler üzerinde oluşturduğu revizyonist eğilimleri de sözkonusu dönemin belirgin genel siyasal nitelikleri arasında saymak gerekir. Diğer taraftan savaş sırasında oluşturulan Milletler Cemiyeti Örgütü beklentilere yeterince cevap verememekteydi.

1930-1939 devresi içinde uluslararası ilişkilerin biri ekonomik diğeri de siyasi olmak üzere iki yönü vardır. 1929-1930 dünya ekonomik buhranından sonra devletler dış ticaret politikalarını yeniden gözden geçirmişlerdir. Bu buhranın etkisiyle uluslararası alanda ekonomik milliyetçilik akımı kuvvetlenmiştir. Büyük devletlerin, özellikle Almanya ve İtalya'nın, ekonomik otarşi politikası bütün devletlerin gümrük duvarlarını yükseltmelerine ve bunun bir sonucu olarak dünya ticaret hacminin daralmasına sebep olmuştur. Ekonomik bakımdan kendi kendine yetme çabasına girmiş bulunan devletlerin bu davranışı, büyük devletlerin hammadde kaynakları ve mamul maddeler için yeni pazarlar aramak gayreti ile çatışmıştır. Ekonomik mücadelede başarıya ulaşmak için birçok ülkelerde aşırı devletçi ve milliyetçi akımlar kuvvetlenmiş ve demokratik sistemler ve inançlar zayıflamıştır. Bu akımlar sonunda İtalya'daki Faşist idare kuvvet kazanırken Almanya'da Hitler 30 Ocak 1933 tarihinde iktidara gelmiştir. Bazı büyük devletlerde idareyi ellerinde bulunduran totaliter hükümetlerin davranışları uluslararası iktisadi ilişkilerde olduğu gibi siyasi ilişkilerde de etkisini göstermiştir.

Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan Almanya ile bu savaştan galip çıkmasına rağmen kendisini tatmin olmamış sayan İtalya, Versailles'de kurulan Status Quo'yu değiştirmek isteyen bir dış politika izlemeye başlamışlar-

dır. Bu devletler önceleri uluslararası alanda işbirliğini gerçekleştirmek için kurulan örgütler aracılığıyla amaçlarına ulaşmaya çalışmışlar ve örgütlerin çalışmalarına fiilen katılmışlardır. Bu iki devlet, amaçları için bir araç olarak kullanabilecekleri umuduyla Milletler Cemiyeti'ne üye olmuşlardır. Fakat esasen Versailles düzenini devam ettirmek için kurulmuş bulunan Milletler Cemiyeti vasıtasıyla bu devletlerin istediklerini elde edemeyecekleri doğaldı. Bu devletler Versailles Andlaşmasında kaybettiklerini geri almak istiyorlardı.

Versailles sistemini değiştirmek isteyen bu revizyonist grup karşısında, Birinci Dünya Savaşından galip çıkan ve bu yüzden de bu sistemin devamı için çalışan anti-revizyonist grup bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşından sonra ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne girmeyerek tekrar inzivaya çekilmesi üzerine, İngiltere ve Fransa Status Quo'nun savunucuları olarak kalmışlardı. Revizyonist grubun saldırgan bir dış politika izlemesine karşılık, anti-revizyonist grup yatıştırma ve taviz politikası gütmüştür.

Avrupa'nın güçlü devletlerinden biri olan Sovyetler Birliği ise başlangıçta gerçekçi bir dış politika ile bu gruplaşmaların dışında kalmayı tercih etmiştir. Ancak, doğuda Japon, batıda Alman tehlikesinin gittikçe büyümesi karşısında Sovyetler Birliği status quo'cu gruba yaklaşmak durumunda kalmıştır (44).

ii. Bulgaristan'ın İç ve Dış Durumu

Bu süreç içerisinde Bulgaristan'daki iç gelişmelere gelince; Tsankov hükümeti'nin 1926 Nisan'ında istifa etmesi ile Andrei Liyapçef tarafından kurulan hükümet, iki dünya savaşı arasında Bulgaristan'da en liberal tutuma

(44) Gönlübol, op. cit., s. 87-88.

şahip hükümet olmuştur. 1929 ekonomik bunalımının ağır koşullarına rağmen başarılı bir idare gösteren Liyapçev hükümeti zamanında Bulgaristan'da oldukça eskimiş olan sol hareketin temsilcisi "İşçi Partisi" de kurulmuştur. Ancak, 1930 yılından itibaren tekrar başlayan siyasi istikrarsızlık sonucunda Aleksandr Malinov'un lideri bulunduğu Demokrat Parti'nin girişimi ile muhalif partiler "Halk Cephesi" adı altında birleşmişlerdir. 1931 yılı Haziran ayında yapılan seçimler sonunda yeni hükümet Alexandr Malikov tarafından kurulmuştur. Bu seçimlerin sonuç itibarıyla dikkat çeken bir tarafı, Bulgaristan'da ilk defa sol eğilimli İşçi Partisinin 31 sandalye kazanması olmuştur.

Bu devrenin Bulgaristan bakımından en belirgin özelliği, Bulgaristan'ın komşularına karşı mevcut iddialarının daima canlı kalmasıdır. Antistatükocu tutum bu aradaki Bulgar Hükümetlerinin ortak özelliği olmuştur. Malinov Hükümeti zamanında Bulgaristan ile İtalya ilişkilerinde gelişme görülmüştür. Almanya'da kuvvetlenen Nazi hareketi Bulgaristan için yeni bir ümit olmuş, Hitler iktidarı sırasında Alman-Bulgar ilişkilerinin gelişmesi karşısında telaşa kapılan Fransa, Belçika, Hollanda ve İngiltere, Bulgaristanla ticari ve ekonomik ilişkilerini kısıtlama yoluna gitmiştir. Avrupa Devletlerinin bu tutumu sonucunda Alman ve İtalyan ekonomik nüfuzu Bulgaristan'da yerleşmeye başlamıştı.

Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesine paralel olarak dünyada başlayan gerilim Bulgaristan'da da etkisini göstermiştir. Eski Başbakanlardan Aleksandr Tsankov "Halkçı Sosyal Hareket" adı altında Almanya eğilimli bir örgüt kurmuş, buna paralel olarak da Fransa'ya yakınlık duyan ve Yugoslavya ile Bulgaristan arasında iyi ilişkiler kurulmasını ilke edinen "Zveno" örgütü

oluşturulmuştu. Zveno üyeleri "Askeri Lig" ile de yakın ilişki içinde idiler.

Daha güçlü olan Zveno örgütünün baskısı sonunda 19 Mayıs 1934 tarihinde Hükümetin istifası üzerine kurulan Kimon Georgief kabinesi Fransa'ya yakın bir politika izlemiştir. Bu Hükümet zamanında Yugoslavya ve Yunanistan'a karşı intikamcı davranışların düzenleyicisi "Makedonya Komitesi" dağıtılmış, Sovyetler Birliği ile siyasi ilişkiler kurulmuştur.

Bu gelişmeler doğal olarak Kral Boris'i ve Alman taraftarı olan çevreleri memnun edemezdi. Askeri Lig'in, dolayısıyla ordunun da muhalefeti sonucunda Kimon Georgiyef hükümeti istifa etmek zorunda kalmış, Şubat 1935'te General Zlatev tarafından kurulan geçici hükümet ise üç ay sonra yerini Andrei Toçev hükümetine bırakmıştı. Toçev'in 1935 Kasım'ına kadar devam eden iktidarı sırasında, Askeri Lig başarısız kalan bir darbe girişiminde bulunmuş, bu girişim Askeri Lig ile birlikte Toçev hükümetini de zayıflatmıştır. 1935 yılında, başında Kraliyet Saray Nazırı Köseivanof'un bulunduğu yeni bir hükümet iktidara gelmiş ve gerçekte, iktidar kesinlikle Kral Boris'in eline geçmişti.

Köseivanof hükümetinin Almanya ve İtalya ile yakın ilişkiler kurması Bulgar ekonomisinin kısa zamanda Almanya ve İtalya'ya bağlanmasına sebep olmuştur. Sayıca çok kabarak Alman İktisadi teşebbüsleri Bulgaristan'ın her tarafına yayıldılar. Bununla beraber Alman istaklerine ve onun savaş öncesi hazırlıklarına bağlı kalan Bulgaristan'da sosyal ve ekonomik durumda bir düzelme olmadığı gibi daha da bozuluyordu. 1937'den sonra çok hızlanan savaş hazırlıkları yanında Bulgaristan'daki Alman nüfuzu da çok artmıştı. 1938'de Bulgaristan'ın Almanya'ya ihracatı genel ihracatının % 67,8'ine var-

mıştı. Aynı devre içinde Bulgaristan'ın Almanya'dan ithalatı genel ithalatının % 65,5'i idi. Bu rakamlar Bulgaristan'daki Alman siyasi nüfuzu için de bir fikir verebilir (45).

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile başlayan İkinci Dünya Savaşı Bulgaristan için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

iii. Türkiye'nin İç ve Dış Durumu

1929 yılından sonra Türkiye, komşusu olan ve olmayan bütün devletlerle iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve özellikle 1932 yılından itibaren uluslararası camia içinde diğer bağımsız devletler gibi eşit bir statü kazanmıştı. Bu dönemde Türk dış politikasının ana hedefi büyük güçlüklerle elde edilen bu statünün devamını sağlamaktı. Uluslararası ilişkilerde görülen yeni gelişmeler Türkiye'nin daha hareketli bir dış politika izlemesini gerektirmiştir (46).

1930 yılından sonra uluslararası alanda görülen çıkar gruplaşmaları karşısında Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletlerin baskılarına maruz bırakılarak bir sömürge statüsüne indirilmek istendiği halde dış politikasının hedeflerini belirlemede duygusal davranmamıştır. Türkiye duygusal sebeplerin etkisiyle hareket etmiş olsaydı, revizyonist gruba katılması pekala mümkün olabilirdi. Ancak, Türkiye'nin dış politikasının ana hedeflerini belirleme görevini üzerine alan Atatürk, Türkiye'nin yeni sınırları ile tatmin edilmiş olduğunu kabul ederek ülkeyi yeni maceralara sürükleyebilecek davranışlardan daima kaçınmıştır. Türkiye'nin "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesini dış politikasının esası olarak kabul etmesi uluslar-

(45) Kassassov, op. cit., III.

(46) Gönlübol, op. cit., s. 87.

arası alanda yeni gruplaşma hareketlerinin başladığı zamana rastlar. Bu ilke ile hareket eden Türkiye, bütün devletlerle iyi ilişkilerini devam ettirmeye çalışmış, ancak, güvenlik unsurunu da hesaba katarak uluslararası barışı bozmak isteyen devletlere karşı barışçı devletlerle daha sıkı işbirliği yapmak yoluna gitmiştir. Gerçekten, Türkiye bu devre içinde izlediği dış politikada, barışçı emeller yanında güvenlik endişesini de ön plana almış ve uluslararası alanda şekillenmeye başlayan ortak güvenlik araçlarını desteklemek ve barışın korunmasında yardımcı olmak için çaba sarfetmiştir. Bu amaçla Briand-Kellog paktını imzalamış ve Silahsızlanma Konferansı çalışmalarına katılmış, 1932 yılında Milletler Cemiyetine üye olmuştu. Bu şekilde Türkiye, uluslararası işbirliğine fiilen katılmış oluyordu (47).

Bu devrede Türkiye için en büyük tehlike İtalya idi. Mussolini'nin Akdeniz'den "mare nostrum" (bizim deniz) şeklinde söz etmesi Yakın Doğu'ya, özellikle de Türkiye'ye yönelik bir tehditti. İtalya'nın Oniki Ada'ya sahip bulunması Türkiye'nin güvenlik endişesi algılamalarını kuvvetlendiren ayrı bir sebepti. Bu sebeple Türkiye, İtalya'nın yayılma politikası karşısında Balkanlarda istikrar istemekte ve Balkan Entente'ını İtalya'ya karşı muhtemel bir engel olarak görmekte idi. Balkan devletleriyle yakın işbirliği yapılabildiği takdirde, Avrupa politikasında önemli sayılabilecek ağırlığa sahip bir kuvvetin meydana getirilebileceğine inanmıştı. Türkiye, 1933 yılının sonunda ve 1934 yılının başında Balkan devletleri arasında güçlü bir örgütün kurulması için çaba harcamıştı. Böyle bir örgüt bir taraftan Avrupa'da oluşmakta olan bloklar arasında bir denge unsuru olacak, diğer yandan

(47) Ibid, s. 88-90.

da, bir saldırı karşılığında Balkan devletlerinin teker teker ortadan kalkmasını engelleyecekti.

B. YAKINLAŞMA YILLARI (1930-1934): KARŞILIKLI ZİYARETLER VE İKİLİ ANLAŞMALAR

Türkiye, Misak-ı Milli esaslarına bağlı kalarak, sınırları dışında bırakılmış Balkanlardaki eski Osmanlı toprakları üzerinde herhangi bir iddia da bulunmadığı için, bu ülkelere karşı izlediği politika, Lausanne Andlaşması ile belirlenmiş bulunan Status Quo'nun korunmasından ibaretti.

Türkiye bu amaçla kuruluşundan itibaren Balkan ülkeleri ile ikili dostluk anlaşmaları yapmıştır; Arnavutluk ile 15 Aralık 1923, Bulgaristan ile 18 Ekim 1925 ve Yugoslavya ile 28 Ekim 1925 tarihlerinde yapılan dostluk anlaşmalarını takiben Yunanistan ile 30 Ekim 1930 ve nihayet Romanya ile 17 Ekim 1933 tarihlerinde imzaladığı anlaşmalar ile Balkan ülkelerine karşı takip ettiği barış politikası zincirini tamamlamıştır. Türkiye'nin Balkan komşuları ile yakın ilişkiler kurması ve Yunanistan ile arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi, Balkanlarda bir bahar havası yaratmış, Bulgaristan dışında bütün Balkan devletleri arasında temaslar gelişmeye başlamıştır.

Bu devrede Türk-Bulgar ilişkilerinde dikkati çeken husus, Türkiye'nin Bulgaristan'ın Neuilly bağlarından kurtulmak hususundaki isteklerini daha haklı bulması ve Balkan devletleri nezdinde, Bulgaristan'a karşı daha yumuşak davranılması için telkinlerde bulunmasıdır. Türkiye'nin bu tutumu, Bulgaristan'ı Türkiye'ye çok yaklaştırmış ve Türk-Bulgar ilişkilerinde gelişmeyi sağlamıştır. Bu ortam içerisinde 1930 yılından itibaren Türkiye ile Bulgaristan arasında karşılıklı ziyaretler de başlamıştır.

Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Cenevre Silahsızlanma Kon-

feransı dönüşü, 1 Aralık 1930 tarihinde Sofya'yı ziyaret etmiş, Bulgar basınında geniş ilgi gören ve Türk dostluğunun övülmesine sebep olan bu ziyaret sonunda bir ortak bildiri yayınlanmıştır (48). Tefrik Rüştü Aras, Sofya'ya gelmeden önce yabancı gazetecileri Roma'da yaptığı toplantıda, "Bal kanlarda barışın temininin kuvvetli ve bağımsız bir Bulgaristan ile mümkün olabileceğine dikkati çekmiş ve kendisinin bunu sağlamak için gayret sarfettiğini" söylemiştir (49).

6 Aralık 1930 tarihinde Bulgaristan Dışişleri Bakanı Burof, Bulgaristan'ın komşuları ile ilişkileri üzerinde durmuş, özellikle Yunanistan'ın tutumuna dikkati çekerek Türkiye'den sitayişkâr sözlerle bahsetmiş, iki ülke arasında hiç mesele kalmadığını, mevcut dostane ilişkilerin özellikle yapılan anlaşmalardan sonra çok sağlam esaslara dayandırıldığını söylemiştir (50).

1-6 Aralık 1931 tarihlerinde Bulgaristan Başbakan ve Dışişleri Bakanı Muşanof, Türkiye'yi resmen ziyaret etmiş; bu ziyaret, Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan arasında bir ittifak anlaşması yapılacağı yolunda şayialar çıkmasına sebep olmuştur. Muşanof ile Ankara'da yapılan temaslarda hararetli konuşmalar yapılmış, ziyaret her iki ülke basınında uzun süre yer almış ve karşılıklı dostluk övülmüştür (51). Ancak yaratılan iyi havaya rağmen bazı Bulgar gazetelerinde, Akdeniz Trakyasından göç eden Bulgarların mal ve paraları meselesi ısrarla ele alınmıştır. Muşanof'un Türkiye'yi ziyareti do-

(48) Yalçın Oral, Türk-Bulgar Münasebetleri (1923-1945), T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1968, s. 141.

(49) Ibid, s. 19-21.

(50) Ibid, s. 19.

(51) Ibid, s. 20.

layısıyla, 5 Aralık 1931 tarihinde bir ortak bildiri yayınlanmıştır (52).

Bu gelişmeler içerisinde ekonomik ve ticari ilişkilere yeni bir yön verme ihtiyacı duyulmuş ve bu amaçla 27 Mayıs 1930 tarihinde yeni bir Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması (53) imzalanmıştır.

Bu anlaşma ile "En fazla müsaadeye mazhar millet" ilkesi çerçevesinde yeni vergi ve kota miktarları tablolara bağlanmış; gümrüğe ve kotaya tabi olacak malların listeleri oluşturulmuş; kullanılacak menşe şahadetnamelerinin içerik ve biçimleri belirlenmiş; transit ve sınır ticareti ile ilgili yeni düzenlemeler getirilmiştir.

Anlaşma maddelerininin 1929-1930 dünya ekonomik bunalımı koşullarından etkilendiği görülmektedir. Her iki ülke de ticari alanda öncesine göre daha korumacı bir dış ticaret sistemi getirmeyi önemsemiştir.

1932 yılı içinde Türk-Bulgar ilişkilerinde kayda değer bir gelişme görülmemektedir. Bu durgunluğun sebebini Bulgaristan dışındaki Balkan ülkeleri arasında hızlı yakınlaşma dolayısıyla Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı tedirgin, biraz da küskün tutumunda aramak mümkündür. Özellikle Türkiye ile Yunanistan arasındaki yakınlaşma, "Mahreç ve Makedonya meseleleri" dolayısıyla Bulgaristan'da olumsuz karşılanmaktaydı.

Türkiye'nin açık ve samimi tutumu, 1933 yılı sonundan itibaren Türk-Bulgar ilişkilerindeki durgunluğun ortadan kalkmasını sağlamıştır. Başbakan Muşanof'un Türkiye'yi ziyaretini iade etmek üzere Türkiye Başvekili İsmet İnönü, beraberinde Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras olduğu halde 1933 Eylülünde Bulgaristan'a gitmiştir.

(52) Ortak bildiri metni için bakınız, Ibid, s. 142.

(53) Resmi Gazete, 18.6.1930, s. 1523; Düstur, III., Cilt 11, s. 595.

Bu ziyaret sırasında, Sofya'da yapılan görüşmelerin ağırlık merkezini, Balkanlarda yaratılan işbirliği ortamı ve özellikle Türkiye ile Yunanistan arasındaki yakınlaşma karşısında Bulgaristan'ın endişeleri oluşturmıştır. Bulgarların, Yunanistan ve Yugoslavya ile mevcut sorunları üzerindeki oldukça sert tutumları, müzakereler sırasında yumuşatılmaya çalışılmış ve bu çabada bir dereceye kadar başarı da sağlanmıştır. Ayrıca, Balkanlardaki yakınlaşmanın niteliği hakkında verilen bilgiler ve sözlü garantiler zaman ve zeminin elverdiği ölçüde Bulgarları yatıştırmıştır. Özetle ziyaret, Türk ve Bulgar yetkilileri arasında kararsızlık ve samimiyetsizlikten arınmış bir havada görüş alışverişine olanak sağlamış ve Türk-Bulgar ilişkilerinde gelecek yıllarda, görülecek olumlu gelişmeler bakımından yarar getirmiştir.

Türkiye ile Bulgaristan arasında 6 Mart 1929 tarihli "Bitaraflık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedenamesi"nin 5 sene uzatılmasına dair Protokol (54) 23 Eylül 1933 tarihinde Sofya'da imzalanmıştır.

22 Aralık 1933 tarihinde ise Ankara'da, Türkiye ile Bulgaristan arasında "Baytarî Mukavelename" (55) yapılmıştır.

C. BALKAN ENTENTE'İ VE BULGARİSTAN

Balkanlarda iyi ilişkiler için havanın düzelmeye başladığı sıralarda, 1929 Ekiminde, Dünya Barış Kongresi'nin Atina'da yapılan toplantısında, devamlı bir Balkan Entente'ı kurulması düşüncesi ortaya atılmış ve bu düşünce bütün Balkan ülkeleri temsilcilerince kabul edilmişti. Bu tarihten sonra her yıl tekrarlanan Balkan İstişare Konferanslarında, Bulgaristan'ın, azınlık sorunlarının da tartışılmasında ısrar etmesi; buna karşılık, Yunanistan,

(54) Resmi Gazete, 25.5.1935, s. 3011; Düstur, III, 16. cilt, s. 518.

(55) Resmi Gazete, 23.5.1934, s. 2708; Düstur, III, 15. cilt, s. 276.

Romanya ve Yugoslavya'nın bu talebi kabul etmemeleri sonucu Balkan devletleri arasında doğal bir ayırım meydana gelmiştir. Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında 1933 Eylülünden sonra daha da hızlanan yakınlaşma sonucunda, 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da bu dört devlet arasında, sınırların karşılıklı olarak garanti edildiği, birbirine danışmaksızın herhangi bir Balkan devleti ile birlikte siyasi bir harekette bulunmamanın ve bir siyasi anlaşma yapmamanın taahhüt edildiği Balkan Entente'ı (56) imzalanmıştır.

Balkan Entente'ı aslında status quo'cu Balkan devletlerinin revizyonist Bulgaristan ve Macaristan'a karşı kurdukları bir savunma sistemidir. Entente'in başlıca hedefi, Balkan devletlerinin sınırlarının garanti altına alınmasıdır. Toprak iddiaları bulunan Bulgaristan bu hedefi kabul etmeyip Entente'in dışında kalırken, Kuzey Epir üzerinde toprak niyeti olan Yunanistan, Arnavutluğun Balkan birliğine katılmasını istemiştir. Yunanistan'ın bu tavrı, Arnavutluğu İtalya hakimiyetine büsbütün itmekle ve İtalya'yı Balkanlara yerleştirmekle esasında, Balkan Entente'ını zayıflatan bir sebep olagelmıştır.

Balkan Entente'ı şanssız bir kuruluştur. Zira, 1934 yılı, Avrupa, dolayısıyla Balkanlar üzerinde derin tesirler yapan bazı olayların meydana geldiği yıldır. Zira, Almanya'da Hitler iktidara gelmiş; İtalya'da Mussolini'nin kudreti çok artmış; İngiltere ve Fransa'nın, Güney Doğu Avrupa'daki nüfuzları azalmış ve dünya ekonomik krizi ve iç siyasi buhranlar, Balkan devletlerinde, demokratik rejimden diktatoryal rejime geçişlere sebep olmuştur.

(56) Resmi Gazete, 12.3.1934, s. 2651; Düstur, III, 15. cilt, s. 118.

Nitekim, bünyedeki bu zayıflık, 1935'ten sonra daha da artmış ve Balkan Entente'ı süratle çökmeye başlamıştır. Şöyle ki:

1. 1935 yılında, İtalya-Habeşistan olayı dolayısıyla, Milletler Cemiyetinin İtalya'ya ekonomik abluka uygulanması yolunda aldığı karar, bu karara uyan Balkan Entente'ı devletlerini iktisadî yönden çok etkilemiştir. Ayrıca, İtalya'dan vazgeçmekle Balkan devletlerinin ekonomik yapılarında meydana gelen boşluk, Almanya tarafından doldurulmuştur. Balkanlara Alman iktisadî sızması şüphesiz siyasî bakımdan etkiler de göstermiştir.

2. İtalya'nın Habeşistan'a saldırması karşısında, Fransa'nın zayıf durumunun ortaya çıkması, Küçük Entente devletleri yanında, Balkan Entente devletlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Moral kırıklığına düşen Balkan devletleri, bundan sonra Almanya ve İtalya'nın her başarısı (Ren bölgesi, İspanya, Mihver'in kuruluşu, v.s.) karşısında, Balkan Entente'ı ruhundan biraz daha uzaklaşmışlardır.

3. 1937'de yapılan Yugoslav-Bulgar Paktı, bir bakıma Bulgaristan'ın yalnızlıktan kurtarılması gayesiyle açıklanmaya çalışılmışsa da, Yugoslavya tarafından müttefiklerine danışmadan gerçekleştirilen bu Pakt, Balkan Entente'nin mevcudiyetini de şüpheye bırakmıştır. Zira, Bulgaristan'a bu Paktla bağlanan Yugoslavya'nın Balkan Birliği içindeki sorumluluğu ne olacaktı? Kısacası, Balkan Entente'ı ile bağdaşamayan bu Pakt, Balkan dayanışmasına bir darbe teşkil etmiştir.

4. Gittikçe artan Alman-İtalyan baskısı sonunda, 1938'de meydana gelen "Anchulus" ve daha sonra Südetler meselesi, Küçük Entente'ı parçalamış, Balkan Entente'ını da dehşet içinde bırakmıştır. Hele, İngiltere ve özellikle Fransa'nın taahhütlerine sadık kalmamaları karşısında, Yugoslavya

ve Romanya'nın Mihveri kendi başlarına yatıştırma politikasına başvurmaları, Balkan Birliğini fiilen parçalamıştır.

5. Nihayet, Münih kararları, Almanya ve İtalya'nın ne derece hareket serbestisine sahip olduklarını tescil etmekle, Balkan Entente'ı devletlerini kendi başlarının çaresine bakmak durumu ile karşı karşıya getirmiştir.

Bundan sonra yapılan Balkan Entente'ı toplantıları plâtonik safhada kalmıştır. Dokusu zedelenmiş Entente, şekli kalmak durumundaydı. Balkan Entente'ının temel zaaflarından birisi, Entente'ın limitli ve belirli bir amaç ile, zayıf ve bilinen iki devletten gelecek saldırıya karşı kurulmuş nazik bir kombinezon olmasıdır. Entente üyeleri, daha başka ve kuvvetli devletlerden gelebilecek saldırılara açık sınırları bulunduğunu unutmuş veya unutmuş görünmüşlerdir. Burada akla gelen bir soru, sağlam temeller üzerine kurulmuş ve kuvvetli kalmış bir Balkan Birliğinin, Mihver tehdit ve saldırısı karşısında etkisinin ne olabileceğidir.

Balkan Entente'ı dışındaki gelişmelere gelince, iki savaş arasında, Balkan devletlerinin durumu şu şekilde görülmektedir:

Arnavutluk, daha önce işaret olunduğu gibi, Balkan Birliği'nin dışında bırakılmıştı. Bu durum, Arnavutluk üzerinde İtalya'nın büyük bir nüfuz tesis etmesine yol açmıştı. 1938'den itibaren, Almanya'nın kazandığı başarılar karşısında İtalya da bir prestij sağlamak için Arnavutluğu işgal etmeye karar vermiş ve bu karar, İtalya ile diğer devletler arasındaki ilişkileri bozacağı ve İtalya'yı Almanya'ya daha çok yaklaştıracığı düşüncesiyle Almanya tarafından da hareketle desteklenmiştir. 7 Nisan 1939'da başlayan İtalyan çıkarması, 12 Nisan'da Arnavutluğun işgali ile sonuçlandı. Bu sonuç, Balkanlarda büyük bir endişeye ve daha önce de söylendiği gibi, Balkan En-

tente'nin zayıflamasına neden olmuştur.

Yunanistan, İngiltere ve Fransa'ya eğilimli idi ve gelişmeleri endişe ile izliyordu. Arnavutluğun İtalya tarafından işgali ve Almanya'nın tutumu karşısında, İngiltere ve Fransa, Yunanistan'a 13 Nisan 1939 tarihinde tek taraflı garanti verdiler.

Yunanistan'a verilen garantinin benzeri Türkiye'ye de verilmek isteniyse de, Türkiye, iki taraflı garanti üzerinde durdu. Tek taraflı bir garanti ile Mihveri kızdırmak ve bir savaş tehdidi altında kalmak istemiyor, böyle bir durumun belirmesi halinde, İngiltere ve Fransa'nın yardımı konusunda açık taahhütlere sahip olmak istiyordu. Makul karşılanan bu istek üzerine yapılan görüşmeler sonunda, 12 Mayıs 1939'da imzalanan Türk-İngiliz Beyannamesi yayınlanmıştır. Beyannamenin önemli olan 4. maddesinde; "iki hükümet, bir saldırı hareketinin Akdeniz bölgesinde bir savaşa sebep olması halinde, birbirlerine her türlü yardımı yapacaklardır" deniliyordu. Ayrıca, Türkiye'ye yapılacak İngiliz askeri ve ekonomik yardımı konusunda görüşmelere devam olunacaktı. Türkiye, aynı nitelikli bir Beyannameyi, 23 Haziran 1939'da, Fransa ile de imzalamıştı.

23 Ağustos 1939 tarihinde, Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktının imzalanmasından sonra, Moskova'da, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında bir Saldırmazlık Andlaşması yapılması konusunda girilen müzakereler sonuçsuz kalmıştı. Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile bir ittifak yapmasına engel olmak konusunda Almanya ile birleşmiş görünen ve bu konuda çaba harcayan Sovyetlerin istekleri şu şekilde belirmişti:

- Çanakkale Boğazı'nın ortak savunması konusunda, Türkiye ile Sovyetler arasında bir Fakt yapılması;

- Karadenize salihdar olmayan devletlerin savaş gemilerinin, Çanakka-
le boğazından geçemeyeceği hakkında garanti verilmesi;

- Yapılması düşünülen Türk-Sovyet Andlaşmasına, bu anlaşmanın Sovyet-
ler Birliği'nin, Almanya ile doğrudan veya dolaylı bir silahlı ihtilafa si-
rüklemeyeceği hususunda bir çekince konulması.

Kabul edilmesine imkân olmayan bu istekler karşısında, Türkiye Dışiş-
leri Bakanı Saracoğlu, 16 Ekim'de Moskova'dan ayrılmıştır.

Koşullar, Türkiye'nin güvenliğini, İngiltere ve Fransa yanında arama-
sını gerektiriyordu. Nitekim, yapılan görüşmeler sonunda, 19 Ekim 1939'da,
Ankara'da, Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında Karşılıklı Yardım And-
laşması imzalanmıştır (57).

1934 yılından itibaren Türkiye, Bulgaristan'a karşı son derece anlayış-
lı bir politika izlemiş, Bulgaristan'ın da Balkan Entente'ine katılması
için, Bulgaristan'a karşı ılımlı davranılması ve hatta bazı isteklerinin
dikkate alınması yolunda Entente'in diğer üyelerine telkinlerde bulunmuştur.
Bulgaristan'la iyi ilişkiler kurma ve Bulgaristan'ın Balkan Pakti'nda yer
alması anlayışı, özellikle İtalya'nın Arnavutluğu işgal etmesinden sonra
daha da kuvvetlenmiştir. Selanik'te yapılan anlaşmadan sonra Türkiye, Yuna-
nistan, Yugoslavya, Romanya kamuoyunda gelişen kanaati, şu şekilde belir-
lemek mümkündür: "Bugün Balkan Devletlerinin her zamankinden fazla birliğe
ihtiyaçları vardır. Bulgaristan'ın da artık Balkan Pakti'na katılmasını sağ-
lamak Balkan siyasetinin ilk işidir". Nitekim Romanya Dışişleri Bakanı Ga-
fenko ile Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu arasında 8-9 Nisan 1939
tarihinde Ankara'da yapılan görüşmeler sonunda yayınlanan bildiride şu konu
yer almıştır: "... iki Bakan, Balkan Entente'inin, hedefi dost ve müttefik
milletlerin güvenlik ve bağımsızlığını kuvvetlendirmek ve komşu milletler-

(57) Armaoğlu, op. cit., s. 337-342.

le olan barışçı ve azimli siyasetine ısrarla devam edilmesi gerektiği hususunda mutabık kalmışlardır ... (58)".

Balkan Entente'ı devletlerinin bu arzuları, Bulgaristan'da da aynı isteği yaratabilmiş midir?

Herşeyden önce çeşitli iç ve dış uğraşları yüzünden dengeli bir genel politikaya erişememiş olan Bulgaristan'da bütün olumlu gelişmelere rağmen esas hedefte bir değişiklik olmamıştır. Nitekim, 20 Nisan 1939 tarihinde Dışişleri Komisyonunda bir konuşma yapan Başbakan Köseivanof, Bulgar Hükümetinin barışçı bir anlaşma yolu ile, 1913 sınırlarını tekrar elde etmeye çalışacağını ve Balkan Entente'ına da, ancak bu şartlar içinde katılabileceğini söylemekle, esas noktaya bir defa daha dokunmuştur (59).

D. İYİ İLİŞKİLER (1935-1939)

i. Karşılıklı Ziyaretler

Bu dönem içerisinde 1935 yılından itibaren Türkiye-Bulgaristan ikili ilişkilerinin öncesine göre çok fazla geliştiği ve temasların yoğunlaştığı görülmektedir.

Cenevre'ye gidiş ve dönüşünde, 1935 Ocak ve Nisan aylarında Türkiye Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, Sofya Garı'nda Bulgar Devlet ricali tarafından karşılanmış ve görüşmelerde bulunulmuştur.

Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, 8 Ağustos 1935 tarihinde Anadolu Ajansı'na Türk-Bulgar dostluğu hakkında bir demeç vermiştir.

Türkiye ile Bulgaristan arasında kurulan iyi ilişkilerin bir diğer sonucu, 1937 yılından itibaren Bulgaristan'ın Balkan komşuları ile ilişkilerinde başlayan gelişmedir. Bu arada 1937 yılı başlarında düzgün bir hâl alan

(58) Oral, op. cit., s. 20.

(59) Ibid, s. 21.

Bulgar-Yugoslav ilişkileri karşısında, Türkiye ile Yunanistan'ı da ilgilendiren Makedonya konusunda, Bulgar Dışişleri, dış teşkilatına gönderdiği genelge ile, Makedonya meselesi hakkında söz ve münakaşalarda bulunulmamasını istemiştir.

Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ile Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras, Belgrad'a yaptıkları ziyaret dönüşünde 20 Nisan 1937 tarihinde Sofya'ya uğramışlardır (60).

Belgrad'ı ziyaret için Türkiye'den ayrılan Başbakan Celâl Bayar ile Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras, 9 Mayıs 1938 tarihinde, trenin Sofya'ya gelişinde Gar'da Bulgaristan Başbakanı Köseivanof ve Kral'ın temsilcileri tarafından karşılanmışlar ve iki Başbakan bir süre görüşmüşlerdir. Belgrad'dan dönüşlerinde Bayar ve Aras Sofya'ya tekrar uğramışlar, Kral ve Başbakan ile yaptıkları görüşmelerden sonra akşam Sofya'dan ayrılmışlardır. Ziyaret dolayısıyla Bayar, Bulgar Ajansına, Köseivanof da Anadolu Ajansı'na birer demeç vermişlerdir (61).

31 Temmuz 1938 tarihinde, Selânik'te, Balkan Entente'ı Devletleri ile Bulgaristan arasında bir Anlaşma (62) imzalanmış ve bir tebliğ yayınlanmıştı (63). Anlaşmanın imzasını takiben, Türkiye Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras ile Bulgar Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Köseivanof arasında 1 Ağustos 1938 tarihinde teati olunan telgraflarda ve Bulgaristan bakımından büyük önemi bulunan bu gelişmeyi kutlama dolayısıyla Türkiye'ye duyulan minnettarlık açıkça görülmektedir (64).

(60) Ibid, s. 163.

(61) Ayın Tarihi, Haziran 1938, No. 55, s. 41-42.

(62) Oral, op. cit., s. 202.

(63) Idem.

(64) Ayın Tarihi, Ağustos 1938, sayı: 57, s. 39-40.

Bulgar Başbakanı Köseivanof, 29 Eylül 1938'de, Bulgar Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada, Selânik'te yapılan anlaşma hakkında "... Bu anlaşma ile 20 sene sonra Bulgaristan ulusal ordusunun tam bağımsızlığını, sınırlarının ve vatan çıkarılarının korunmasını hazırlamak olanağına kavuşmuştur" demiştir (65).

Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu Fransa'dan dönerken 10 Ocak 1939 tarihinde Sofya'ya uğramış ve iki gün orada kalarak Bulgar ilgilileri ile görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerle ilgili olarak 13 Ocak 1939 tarihinde bir bildiri yayınlanmıştır (66).

Bulgar Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Köseivanof, 15-22 Mart 1939 tarihleri arasında Türkiye'yi resmen ziyaret etmiştir. Başbakan Celâl Bayar'ın Bulgaristan'ı ziyaretini iade amacında olan, ancak, Atatürk'ün hastalığı dolayısıyla daha önce yapılmamış bulunan bu ziyaret vesilesiyle, ikinci Dünya Savaşı öncesi gergin havada, dünya haber ajansları sansasyonel yorumlarda bulundular. Ankara'da yapılan görüşmeler iki ülkeyi ilgilendiren konular ve uluslararası durum üzerinde görüş alışverişine olanak sağlamış bu arada, Bulgar Başbakanının, bir süre önce Bükreş'te yapılan Balkan Entente'ı Bakanlar Konseyi toplantısı sırasında, Balkan devletlerinin Bulgaristan'a karşı tutumları ve genel politikaları hakkında bilgi edinmek için gösterdiği gayret gözden kaçmamıştır. Bulgar Başbakanı Köseivanof'un ziyareti sırasında 20 Mart 1939 tarihinde bir ortak bildiri yayınlanmıştır (67).

Türk-İngiliz ve Türk-Fransız Deklârasyonları karşısında Bulgar tepkisi

(65) Ayın Tarihi, Ekim 1938, sayı: 59, s. 25-27.

(66) Oral, op. cit., s. 205.

(67) Ayın Tarihi, Nisan 1939, No: 66, s. 29.

beklenilenden farklı olarak olumlu yönde olmuştur. Bulgaristan bu gelişmeleri, "Avrupa'nın Balkanlar kesiminde faydalı ve semereli bir durum yaratabilir" şeklinde karşılamış ve Bulgar basını ise uzun süre, "Bulgaristan'ın haklı davasına inanen Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasındaki işbirliğinin, Bulgaristan'ın bilinen isteklerinin gerçekleştirilmesi yolunda Balkan Devletlerine etkide bulunabileceği konusunu işlemiştir (68).

1939 yılı Ağustos ayı içinde Bulgar basınında Trakya üzerindeki iddiaların yeniden yer alması, Türk basınında sert cevapların çıkmasına sebep olmuştur.

ii. Montreaux Görüşmeleri ve Bulgaristan

Türk-Bulgar ilişkilerinde bu dönemde görülen yakınlaşma, 1936 yılı içinde hızlanmış bulunan II. Dünya Savaşına gidişte Türkiye bakımından yaşamsal öneme sahip Boğazların statüsünün yeniden düzenlenmesi çabalarında Bulgaristan'ın desteğini getirmiştir.

Türk Hükümeti 11 Nisan 1936 tarihinde, 1923 yılında Lausanne'da yapılan Boğazlar Mukavelesinin, milletlerarası konjonktürün yarattığı durum karşısında Türkiye'nin güvenliği açısından yetersiz hal aldığı ve Boğazların statüsünün yeniden düzenlenmesinde artık zorunluluk bulunduğunu bildiren bir Nota'yı (69) Lausanne müzakerelerine katılmış bulunan Bulgaristan, Fransa, Büyük Britanya, Yunanistan, İtalya, Japonya, Yugoslavya, Romanya ve SSCB Hükümetlerine vermiştir. Bulgar Hükümeti bu Nota'ya, 25 Nisan 1936 tarihinde, Konferansa katılmaya hazır olduğunu ve Türk Hükümetini destekleye-

(68) Oral, op. cit., s. 207-212.

(69) Nota metni için bakınız: Ayın Tarihi, Nisan 1936, No. 29, s. 47-50.

ceğini bildirdiği bir Nota (70) ile cevap vermiştir.

Montreaux Konferansı öncesi Bulgaristan'ın Türkiye lehindeki tutumu, Konferansta cereyan eden müzakereler sırasında da değişmemiştir. 22 Haziran 1936 tarihinde yapılan ilk celsede, Bulgaristan temsilcisi M. Nicolaev, Türk tezini, Bulgaristan'ın çıkarları ve Türkiye ile Bulgaristan arasında mevcut dostluk açısından olumlu şekilde değerlendiren bir konuşma yapmış (71) bunu takip eden celselerde de Bulgaristan Türkiye'yi desteklemiştir.

Öte yandan, Karadeniz'e sahildar olan ve Balkan Entente'ı dışında bulunan Bulgaristan, Türkiye'nin Boğazlar üzerinde mutlak egemenlik kurmasını esas itibariyle istemediği halde, Boğazlar Sözleşmesinde yapılacak bir değişikliğin Neuilly Andlaşmasının da tadiline yol açabileceğini düşünerek Türk teklifine karşı çıkmamıştır (72).

Konferans sonunda, 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan "Boğazların Tabî Olacağı Rejim Hakkındaki Mukavelename"ye (73) Bulgaristan da taraf olmuştur.

Sözleşmede Karadeniz'e sahildar devletlerin ve bu nedenle de Bulgaristan'ın lehine bazı farklar gözetilmmişti. Bu devletler, transit olarak 15 tonilatodan yüksek donajda bulunan savaş gemilerini birer birer ve refakatlerinde en çok iki torpido ile olmak şartıyla Boğazlardan geçirebileceklerdi. Sahildar devletler ve Bulgaristan, bu ayrıcalık dışında, Karadeniz dışında inşa ettirdikleri veya satın aldıkları denizaltı gemilerini, Türkiye'yi önceden haberdar etmek şartıyla, deniz üslerine katılmak üzere Boğazlardan geçirebilme hakkına da sahip olmuşlardır.

(70) Oral, op. cit., s. 173.

(71) Ibid, s. 174-175.

(72) Gönlübol, op. cit., s. 1'5.

(73) Düstur, 3. Tertip, cilt 17, s. 665-679.

Diğer yandan, Lausanne Boğazlar Sözleşmesinin süresiz olmasına karşılık, Montreaux Sözleşmesinin süresi 20 yıldır. Ancak, bu sürenin geçmesinden iki yıl önce taraflardan hiçbirisi sözleşmenin feshini talep etmezse, Sözleşme böyle bir fezhin talebinden itibaren iki yıl sonra, a kadar yürürlükte kalacaktır. Montreaux Sözleşmesinin süresi 1956 yılında sona erdiği halde, böyle bir fesih talebinde bulunulmadığı için Sözleşme halen yürürlüktedir.

Türkiye'nin bugün dahi her türlü çıkarlarına tam bir uygunluk gösteren Montreaux Boğazlar Sözleşmesi'nin fezhedilmesi onun için önemli bir endişe kaynağı olmalıdır. Sözleşmeye taraf olarak Bulgaristan'ın da böyle bir fesih hakkına sahip olması ikili ilişkilerde gelecekte de varlığını hissettirebilecek bir etki unsuru olabilecektir.

IV. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI (1939-1945)

A. BULGARİSTAN'IN İÇ VE DIŞ DURUMU:

1939 yılının ikinci yarısı, artan uluslararası gerginlik içerisinde Bulgaristan'ın yerini belirlemesi bakımından bir kararsızlık devresi sayılabilir. Mihverin ve Müttefiklerin çeşitli teklif ve baskıları karşısında bocalayan Bulgaristan'da seçilecek yolu belirlemek ve kuvvetli bir iktidara yol açmak gerekçesiyle Köseivanof Hükümeti 19 Ekim 1939 tarihinde istifa etmiş, ancak yeni hükümet yine Köseivanof tarafından kurulmuştu. 24 Ekim 1939 tarihli Hükümet bildirisinde "... Tamamiyle barışsever olan ve komşu devletlerle daima daha samimi ve dostane ilişkileri geliştirmek arzusunda bulunan Hükümet, Bulgaristan'ın bu ülkelerle ilişkilerindeki güveni oluşturmaya ve yerleştirmeye gayret edecektir. Bulgar milletinin niyetini yansıtan tarafsızlık politikasını izlemeye kesin olarak azmetmiş bulunan Hükümet,

şimdiye kadar olduğu gibi, büyük devletlerle ve diğer ülkelerle iyi ve dostane ilişkileri devam ettirecektir" deniliyordu (74).

Almanya ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan 23 Ağustos 1939 tarihli Saldırmazlık paktı ile iki devlet, işgal ve nüfuz bölgelerini belirlemişlerdi. Alman-Fransız savaşı devam ederken Sovyetler Birliği'nin 1940 Haziranında Letonya, Litvanya ve Estonya'yı işgal etmesi ve ardından 27 Haziran 1940 tarihinde Romanya'dan Besarabya ve kuzey Bukovina'yı istemesi Balkanlarda endişeye yol açıyordu. Çaresiz kalan Romanya'nın Sovyetler'in bu isteğini yerine getirmesinden cesaret alan Bulgaristan da Romanya'dan 19 Ağustos 1940 tarihinde Güney Dobruca'yı almış; Macaristan ise Transilvanya'nın üçte ikisini eline geçirmişti. Duruma müdahale etme zorunluluğunu duyan Almanya, Kasım 1940'da Romanya ve Macaristan'ı Üçlü Pakt'a dahil etmişti. Bulgaristan ise Üçlü Pakt'a katılma konusunda önceleri kararsız kalmışsa da sonradan 1 Mart 1941 tarihinde o da katılmıştır (75).

Üçlü Pakt'a katılması, savaşın ilk yıllarında "Büyük Bulgaristan" projesini gerçekleştirme yolunda Bulgaristan'a bazı olumlu sonuçlar getirmiştir. Zira, Bulgaristan, Almanya'nın 6 Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya'yı işgal etmesi üzerine Makedonya'yı; yine aynı tarihlerde Yunanistan'ı işgal etmesi üzerine de 31 Mayıs 1941'de Ege Trakyası'nı topraklarına katmıştı.

Bundan sonra başlayan, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne yönelik taarruzu başarısızlığa uğrayıp karşı Sovyet taarruzu gelişince Bulgaristan çok zor bir durumda kalmıştı. Zira, Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı içinde Bulgaristan'a savaş ilân etmemişti. Sovyet kuvvetlerinin ülkeyi işgale baş-

(74) Evans, op. cit., s. 123-129.

(75) Armaoğlu, op. cit., s. 361-371.

lamasından sonra 5 Eylül 1944'te Bulgaristan'a savaş ilân etmesi üzerine Bulgar Hükümeti 8 Eylül 1944'te mütareke istedi. 9 Eylül 1944'te komünistlerin de dahil bulunduğu "Vatan Cephesi" bir hükümet darbesi yaparak iktidara geldi.

29 Ekim 1944'te yapılan ve Bulgar topraklarında, Sovyet Yüksek Komutanlığına tam hareket serbestisi tanıyan mütareke anlaşması, Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Bulgaristan arasında imzalanmıştı.

Savaş yılları içinde, büyük devletler arasında Bulgaristan üzerinde de spekülasyonlar yapılmıştı. Bu arada 5 Mayıs 1944'te İngiltere, Sovyetler Birliği'ne bir teklifte bulunarak, Balkanların İngiltere ve Rusya arasında nüfuz bölgelerine ayrılmasını istemişti. Balkanların tümünün Sovyet nüfuzuna girmemesi açısından bu teklifi yapan İngiltere, Romanya ve Bulgaristan'ın Sovyet nüfuz bölgesi, Yugoslavya ve Yunanistan'ın da İngiliz nüfuz bölgesi olmasını istiyordu. Prensipite anlaşılan iki devlet Amerika Birleşik Devletlerinin sert tepkisi ile karşılaştılar. Halbuki bu sırada Sovyetler Birliği Romanya'ya girmeye başlamıştı.

Daha sonra, 9-20 Ekim 1944 tarihinde Moskova konferansında, Churchill ve Stalin'in nüfuz bölgeleri konusunda yaptıkları anlaşmaya göre, Bulgaristan'da temsil edilecek siyasi eğilimler bakımından % 75 Sovyet, % 25 İngiliz (Kabine'de 1 İngiliz taraftarı, 3 Sovyet taraftarı) nüfuzu hakim olacaktır (76). Daha sonraki gelişmeler bu kararların uygulanabilmesine olanak vermemiştir.

Yalta Konferansı kararlarından birisi, Savaşın sonra Balkan Üikele-

(76) Ibid, s. 399.

rinde serbest seçimlerle Demokratik idareler kurulacağı hakkında idi. Ancak, Sovyetlerin tutumu dolayısıyla bu karar da askıda kalmıştır. 28 Ekim 1944 tarihinde Müttefiklerle Mütareke Anlaşmasını imzalayan Bulgaristan'ın ordusu Sovyet komutasına geçmişti (77).

B. TÜRKİYE'NİN DURUMU

Lausanne Andlaşması'ndan sonra Türkiye'nin bir türlü uzlaşmadığı devlet İtalya olmuştu. Bu devletin Akdeniz'de yarattığı tehdit, 1928 yılında imzalanmış olan dostluk anlaşmasına rağmen, Türkiye'nin İtalya'ya güvenini sağlayamamıştır. Mussolini'nin sık sık İtalya'nın emperyalist emellerinden söz açması, Türkiye'nin dış politikasına yön veren önemli bir etken olmuştur. Bu güvenlik endişesinin bir sonucu olarak Türkiye'nin İngiltere ile ilişkileri iyiye doğru gitmeye başlamış ve özellikle 1936 Montreaux Boğazlar sözleşmesinden sonra çok gelişmişti.

Türkiye açısından, İngiltere ile dostluk, Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan beri dayandığı Sovyetler Birliği ile yakın ilişkilerde de bir değişiklik yaratmayacaktı. Bu devlet, Alman ve Japon baskısı altında Batıya kaydığından, Türkiye açısından bu iki dostluğu bağdaştırmak kolaydı. Türkiye, İtalyan ve Alman tehlikesine karşı İngiltere ve Sovyetler Birliğine dayanmak istiyordu. Ancak İngiltere ile ilişkilerin giderek gelişmesi ve bir ittifak anlaşmasına kadar gitmesi karşısında Sovyetler Birliğinin memnuniyetsizliği İngiltere'yi, Türk dış politikasında, önce İtalya ve Almanya'ya, sonra da Sovyetler'e karşı bir dayanak haline getirmiştir (78).

(77) Ibid, s. 397.

(78) Ahmet Şükrü Esmer, Oral Jander, Olaylarla Türk Dış Politikası (1939-1945), Dışişleri Bakanlığı Matbaası, Ankara 1968, s. 126.

Olayların gelişimi 19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye-İngiltere ve Fransa İttifak Anlaşmasının imzalanmasına yol açmıştı.

Diğer taraftan, Türkiye savaşın başında tutumunu açıkça belirlemiş ve savaş taraftarı olmadığını, bununla beraber gerekirse yerinin Müttefikler yanında olacağını açıklamıştı. Bu perspektif içerisinde Türkiye, savaş öncesi statüsü kesin bir hal alamayan ve gelişmeleri endişe ile izlenen kritik bir bölge haline gelen Balkanlar'da Bulgaristan'ın hareketlerini dikkatle izliyordu.

C. İKİLİ İLİŞKİLERDE KARŞILIKLI ENDİŞE VE GÜVENSİZLİK YILLARI

1939'dan sonra, Bulgaristan'ın dış ilişkilerine güven vermeyen bir nitelik hakim olmuştur. Bütün devletlerle iyi ilişkiler kurma, tarafsızlık ve barış taraftarlığı konuları her vesile ile işlenir ve Bulgaristan'ın bu yoldaki tutumu, Bulgar devlet adamları tarafından her fırsatta açıklanırken, Bulgar basınında yer alan "Büyük Bulgaristan" projesine yönelik iddialar ve Mihver'le bir süre sonra "Üçlü Fakt"a katılacak derecede geliştirilen ilişkiler Bulgaristan'a karşı genel bir güvensizlik yaratmıştı.

15 Şubat 1940 tarihinde Köseivanof Hükümetinin ikinci defa istifa etmesi Balkanlarda endişelere yol açmıştır. Gerçi, yeni Hükümet Profesör Filof başkanlığında Köseivanof'un mesai arkadaşlarından kurulmuş ve Köseivanof'un yolunun takip edileceği açıklanmışsa da, bu sırada Bulgaristan'ın mutlak hakimi bu ülkenin Mihver safında yer alması yönünde politika izlenmesi taraftarı olan Kral Boris idi. Bulgaristan'ın Mihver safında yer alması halinde ise, Balkanlarda statükonun korunabileceğini düşünmek zordu.

1940 Mayısında, Bulgaristan'da yabancıların hareket serbestisinin kısıtlanması ve sınırlarda güvenlik önlemlerinin artırılması yolunda alınan

bazı tedbirler yanında Romanya ile Bulgaristan arasında meydana gelen sınır olayları, resmi bildirimlerdeki iyimserliğe rağmen, Türkiye dahil Balkan ülkelerinde endişe ve genel durumda bir gerginlik yaratmıştır.

1940 yılı Mayıs ayını takip eden günlerde Bulgaristan'ın Mihvere yaklaşması hızlanmış, bu ülke ile Almanya arasında bir Anlaşma imzalandığı yolundaki haberler doğrulanmadıysa da Bulgaristan'da girişilen askeri hazırlıklar ve yapılan sivil seferberlik bölge ülkelerinin ve özellikle Türkiye'nin endişelerini artırmıştı.

Eski Zağra Üniversitesi'nde konuşan Başbakan Prof. Filof, "Bulgaristan, tarihi bir an yaşamaktadır ve layık olduğu yeri bulacaktır" diyordu (79).

1940 yılının ikinci yarısı Almanların Balkanlara el attığı, Romanya'nın Mihvere katıldığı ve İtalya'nın Yunanistan'a saldırdığı buhranlı bir devredir.

Bu devrede Bulgaristan'a duyulan güvensizlik ve endişe ortamı içerisinde, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, 11-13 Ocak 1940 tarihleri arasında Sofya'yı ziyaret etmiş ve Bulgaristan Başbakanı Köseivanof ile görüşmüştür (80).

1940 yılının Şubat ayının ikinci haftası içerisinde Belgrad'da toplanan Balkan Entente'ı Daimi Konseyi çalışmalarına katılan Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, gidiş ve dönüşünde Sofya'ya da uğramış ve Bulgar Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Köseivanof ile görüş alışverişinde bulunmuştur (81).

(79) D.G. Kiossev, *Istoria Na Makedonskoto Natsionalno Revoliutsionno dvizhenie*, (History of the Macedonian National Revolutionary Movement), Sofia, 1954.

(80) *Aydın Tarihi*, Şubat 1940, sayı: 75, s. 33-34.

(81) *Aydın Tarihi*, Mart 1940, sayı: 76, s. 21.

Daimi Konseyin çalışmaları sonunda 4 Şubat 1940 tarihinde yayınlanan bildiride Bulgaristan'ın hoşnut edilmesi için özel bir dikkat gösterildiği gözden kaçmamaktadır. Balkan ülkelerinin Bulgaristan'a yönelik bu tutumlarının, savaşa doğru giden yıllarda Batı Avrupa Devletlerinin Hitler'e karşı uyguladığı "yatıştırma politikası"na benzetmek mümkündür. "Büyük Bulgaristan" projesi peşinde yayılmacı emellerini gerçekleştirmek için uygun fırsatlar kollayan Bulgaristan, Balkanlarda güvensiz ve endişe verici bir konuma girerken bölge ülkelerince yatıştırılmaya çalışılıyordu.

Türkiye bakımından 1940 yılı Sovyet tehlikesinin had safhaya vardığı yıldır. Almanya ile Polonya'yı paylaşan Sovyetler Birliği, yayılmacı yaklaşımını "karşılıklı yardım paktları" kisvesi altında Baltık ülkelerini ilhak ederek yürütüyordu. Bu arada, Almanya ile Sovyetler arasında Türkiye ve Boğazlar üzerinde de, pazarlığa girilmiş, ancak, anlaşmaya varılamamıştı. İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye'nin özellikle Sovyetlerden gördüğü tehdit, savaşın gidişine göre inişli çıkışlı bir durum göstermiştir. Savaş alanı Doğuya kaydıkça, Müttefiklerin Türkiye'ye karşı tutumu yumuşuyor, Türkiye dostluğu aranan bir devlet durumuna geliyor, savaş alanı Batıya kaydıkça, Türkiye'ye karşı davranışlar sertleşiyordu.

1940 Kasımında Bulgar Kralı Boris'in gizlice Berlin'e giderek Hitler ile görüşmesi ve bunu takiben haber ajansları tarafından Türk ve Bulgar sınırlarında yığınak yapıldığı yolunda yayılan haberler (82) Türkiye'de büyük bir gerginlik yaratmıştır. Bulgar Dışişleri Bakanı Popof'un, 4 Aralık 1940 tarihinde yaptığı konuşmada Türk-Bulgar ilişkilerinden olumlu bir dille bahsetmesi olumlu bir etki yarattı ise de, günün şartları içerisinde daha geçerli bir güvenceye ihtiyaç vardı.

(82) Ayın Tarihi, Ocak 1941, sayı: 86, s. 15.

D. TÜRKİYE'NİN GÜVENSİZLİK VE ENDİŞEYE KARŞI ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: BALKAN ENTENTE'İNİ CANLANDIRMA GİRİŞİMİ VE BULGARİSTAN

Almanya ve Sovyetler Birliği'nin Polonya'yı işgalini ve bu ülkenin iki totaliter devlet arasında paylaşılmasını büyük bir kaygı ile izleyen Türkiye, kendisine Balkanlar yönünden gelecek olan tehdidi önlemek amacıyla Balkan Entente'ini canlandırma çabalarına girmiştir. Bunu yapmakla Türkiye, Almanya'ya karşı Balkanlarda kuvvetli bir birlik kurmak ve böylece batısında bir "güvenlik alanı" oluşturmak istiyordu. 2 Şubat 1940 tarihinde başlayacak olan Balkan Entente'nin yıllık Bakanlar Konseyi toplantısı bu yolda iyi bir fırsattı.

Konsey toplanırken Almanya Avrupa'da, Sovyetler Birliği de Finlandiya'da savaşıyor ve Balkanların kaderi de böylece giderek belirginleşiyordu. Bu şartlar altında Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Balkan ülkelerinin Bakanlarını "ortak tehlike" karşısında "ortak karar ve tutum"un gerekliliğine inandırmaya çalışmış ve dört üye devletin genelkurmaylarının bir ortak savunma plânı hazırlamalarını önermişse de diğer üye devletlerin isteksiz tutumları bu yolda bir karara varılmasını engellemiştir.

Balkan ülkelerini bu davranışa zorlayan, bazı sebepler vardı. Bir ke-re, Almanya'dan korkmakta ve onu kışkırtacak hareketlerde bulunmak istememekteydiler. Sonra, birlik yolunda çabaları, Türkiye'nin Balkan devletlerini İngiltere ve Fransa safına çekmek amacıyla yaptığı "kışkırtıcı manevra" olarak görmüşler ve bu şüphelerinde ileri giderek Türk tehdidine karşı Bulgaristan'ı da içine alan yeni bir Balkan Entente'nin kurulmasını ciddi bir şekilde düşünmüşlerdir. Hatta, Bulgaristan, Türkiye ve Bulgaristan'ın iki düşman kamp içinde karşı karşıya gelebilecekleri tehlikesinin varlığını ile-

ri sürmüştür. Türkiye, Balkanlar'da Almanya'ya karşı bir "güvenlik alanı" kurma çabasında yalnız kalmıştı (82). Karşılıklı güvensizlik ve endişe duyguları içerisinde Türkiye-Bulgaristan ilişkileri belirli bir soğukluk devresine giriyordu.

E. GÜVENSİZLİK VE ENDİŞEYE GEÇİCİ ÇÖZÜM: TÜRKİYE-BULGARİSTAN SALDIRMAZLIK ANLAŞMASI

Almanya'nın Balkanlarda ilerlemesi karşısında Türkiye, İstanbul ve diğer bazı illerde sıkıyönetim ilan edip Trakya sınırı boyunca bazı güvenlik önlemleri almıştı. Ancak, Bulgaristan bu önlemlerin kendisine karşı alınmakta olduğunu düşünerek büyük endişeye kapılmıştı. Bulgaristan'ın bu endişelerini ortadan kaldırmak isteyen Türkiye ile takınacağı tutum hâlâ bilinmeyen ve bir endişe kaynağı olan Bulgaristan Ankara'da bir bildiri yayınlarak birbirlerine saldırmamayı taahhüt etmişlerdi (83). Böylelikle Türkiye Balkanlardan gelebilecek bir tehlikeyi bir süre için önliyordu. Bu bildiri-
/17 Şubat 1941 tarihinde
nin imzalanmasında Bulgaristan üzerinde Alman telkininin de etkisi olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye ile Bulgaristan arasında bu anlaşmanın yapılması İngiltere başınında, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında yeni bir Balkan Entente'ı yapılmaya çalışıldığı yolunda yorumlar çıkmasına sebep olmuştu. Türk başınında da aynı hedefi gösteren yazılar yayınlanmıştı. Mihver başını ise, bildiriye Balkanlarda savaşçı amaçlar güden İngiliz politikasının iflası ve kendi politikalarının bir başarısı olarak göstermiştir (84).

Diğer yandan, İngiltere, bu anlaşma ile Türkiye'den korkusu kalmayacak

(82) Esmer-Sander, op. cit., s. 133-134.

(83) Ibid, s. 140.

(84) Oral, op. cit., s. 42-46.

olan Bulgaristan'ın Almanya'ya kapılarını açabileceği gerekçesiyle endişeye kapılmıştı.

Bu koşullar altında Türkiye Dışişleri Bakanı Saraçoğlu, özellikle komşuları ile iyi geçinme kararında olan Türkiye'nin ittifaklarına bağlı olduğunu, politikasında herhangi bir değişikliğin sözkonusu olmadığını açıklamak gereğini duyuyordu (85).

F. YOLLARIN AYRILMASI: BULGARİSTAN'IN ÜÇLÜ PAKTA KATILMASI

Türkiye ile imzaladığı saldırmazlık bildirisinden hemen iki hafta sonra Bulgaristan'ın 1 Mart 1941 tarihinde Mihver devletleriyle Viyana'da bir anlaşma (86) yaparak Üçlü Pakt'a katıldığı görülmektedir. İngiltere'nin endişesi doğru çıkmıştı.

Bu anlaşmaya göre Bulgaristan alman ve italyan idaresinde yeni bir Avrupa düzeni kurulmasını kabul ediyor ve "henüz savaşa katılmamış bir devlet tarafından Mihver'e karşı bir saldırı olursa, elinde bulunan bütün siyasi, ekonomik ve askeri araçlarıyla karşı koymayı" taahhüt ediyordu. Sözkonusu "henüz savaşa katılmamış bir devlet" cümlesi, herhalde en yakından Türkiye'yi de ilgilendiriyordu.

Bir süre önce imzalanan Türk-Bulgar bildirisi ile çelişen bu gelişme, Türkiye'de endişe ile karşılanmıştı. Nitekim, savaş sonrasında Bulgaristan'da suçluların yargılanması sırasında verdiği ifadede, eski Bulgar Savaş Bakanı Daskalof, "Bulgaristan'ın Üçlü Pakta katılması dolayısıyla yapılan anlaşmaya göre, bir zırhlı tümenle takviye edilecek Bulgar kataları, Türk sınırını tutan Alman Ordusunun gerisini koruyacaktı. Türkiye'nin Bulgaris-

(85) Esmer-Sander, op. cit., s. 140.

(86) Armaoğlu, op. cit., s. 371-375.

ten'a saldırması halinde, Alman-Bulgar kotaları komutanlığının Almanlara geçmesi de kararlaştırılmıştı" (87) demıştır.

Türkiye'nin Bulgaristan'dan duyduğu endişenin belki de daha fazlasının Bulgaristan tarafından Türkiye'ye karşı duyulduğunu düşünmek mümkündür.

Kendisi tarafından Balkanlarda girişilecek bir hareketi başlangıcından beri tutumu açıkça belli olan Türkiye'nin Balkan Entente'ı ve Türk-İngiliz-Fransız bildirileri karşısında kabul etmeyeceği inancını taşıyan Bulgaristan'ın bu endişe içinde kendisini frenlediğini de düşünmek yanlış olmasa gerektir.

Bulgaristan'ın Üçlü Pakte katılmasının hemen ardından Almanya'nın 6 Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırarak bu ülkeleri işgal etmesi, Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı duyduğu endişeleri oldukça artırmıştır. Durum Türkiye bakımından son derece kaygı verici idi. Trakya'da büyük ölçüde yığınak yapmaya girişen Türkiye savaş hazırlıklarını da artırmıştı.

Türkiye'nin duyduğu endişenin yersiz olmadığı, eski Bulgar Başbakanı Filof'un Bulgaristan'da savaş suçluları yargılanması sırasında açıklanan hatıra defterindeki ifade de görülmektedir. Filof şöyle diyordu: "Alman Generali Brauhich ile Kralın yapacağı mülakat dolayısıyla, Yugoslavya ile savaş halinde Bulgaristan'da alınacak tedbirlerin ve durumumuzun ne olacağı konusunda 2 Nisan 1941'de yapılan kabine toplantısında şu kararları aldık:

1- Hemen hemen bütün ordumuzu, bizim için en büyük tehlikenin var olduğu Türk sınırında toplamak;

2- Savaşa katılmamış Türkiye'yi tahrik edeceğinden Yugoslavya'ya karşı

(87) Nediu T. Nedev, Otrazhenie ne laiptsigskia potses v Bulgaria

(Reflections of the Leipzig Trial in Bulgaria), Sofia, 1962, s. 70-89.

yapılacak savaşa katılmamak (88)".

Filof, Yugoslavya harekâtından iki gün sonra ise hatıra defterine şunları kaydetmiştir: "Von Ribbentrop, Bulgar Elçisi Draganof'u Sofya'ya göndererek Hitler'in arzusunu Bulgar Hükümetine iletmıştır. Hitler, Bulgaristan'ın Sırp Makedonyasına üç tümen göndererek oradaki Alman kitalarının yerini ve idareyi ele almasını istemiştir (89)".

Bu istek üzerine Bulgaristan, tarihi hedeflerinden birinin gerçekleşmesi olanağını, daha sonraları "Sırp kardeşlerimizi kurtarmak için" formülüne bağlamak üzere dolaylı bir yolla ve bir polis kuvveti gibi Sırp Makedonyasını kontrol altına almakta bulmuş oluyordu. 15 Mayıs 1941 tarihinde Bulgar dış politikası hakkında Mecliste yaptığı konuşmada, "... Bu savaşın mutlu bir şekilde sonuçlanması, bizim için Ege sahillerindeki ve Makedonya'daki Bulgar toprakları ile batı sınırlarımız boyundaki Bulgar topraklarının kurtulması demektir. Bu topraklar şemdiye kadar Yunan ve Sırp boyunduruğu altında bulunuyordu ... (90)" diyen Bulgar Başbakanı Filof'un, Türkiye'den, hiç bahsetmemesini de anlamlı karşılamak gerekir. Bu tutumda, Türkiye'yi kızdırmaktan çekinen Almanya'nın da telkini bulunduğu herhalde düşünülebilir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarının Türkiye bakımından en sıkıntılı devresi sayılabilecek 1941 yılının ilk yarısını müteakip, Türk-Bulgar ilişkilerinde bir süre herhangi bir gerginlik görülmemiştir. Bir ara Tass ve Reuter Ajansları tarafından, Bulgaristan'ın Türkiye sınırında büyük çapta yağanağa girdiği, aynı zamanda Bulgar Hükümetinin İtalya'dan savaş gemileri satın

(88) Ibid, s. 77.

(89) Ibid, s. 81.

(90) Oral, op. cit., s. 47.

almak üzere olduğu ve bunlarla Boğazları zorlamak isteyeceği şeklinde yayı-
lan haberler derhal Bulgar ajansı tarafından yalanlanmıştır.

Bulgar Kralı Boris, 28 Ekim 1941 tarihinde Bulgar Meclisinde yaptığı konuşmada Türkiye'den söz ederek "Bulgaristan'ın Türkiye ile olan ilişkilerinin, Dostluk Paktı ve 17 Şubat 1941 tarihinde yapılan Saldırmazlık Bildirisi dahilinde olumlu bir şekilde gelişmiş olduğu büyük bir memnuniyetle müşahade edilebilir. Bu ilişkiler daha sonra, karşılıklı güven ve dostluk duyguları ile de geliştirilebilir" demıştır. Aynı şekilde, 20 Kasım 1941 tarihli Meclis konuşmasında Bulgaristan Başbakanı Filof, "Türkiye ile ilişkilerimiz, son yıllarda Dostluk Anlaşması ve 17 Şubat 1941 Bildirisi zihniyeti içinde, çok olumlu şekilde gelişmektedir. Uluslararası durumun gelişmesi ile ilgili olarak bazı unsurların aramızda güvensizlik yaratmak için yaptığı girişimler kesinlikle başarısızlığa uğramıştır. Bu ilişkilerimiz gelecekte de aynı karşılıklı güven ve dostluk zihniyeti içinde gelişmeye devam edeceğine olan inancımızı daha da kuvvetlendirmektedir (91)" diyordu.

G. ALMAN BASKISI KARŞISINDA BULGARİSTAN'IN TÜRKİYE'YE YÖNELİK DENGE POLİTİKASI

Savaş yılları içerisinde Türkiye ve Bulgaristan'ın birbirlerinde devamlı olarak endişe duyduklarına, birbirlerinin her hareketini büyük bir dikkatle takip ettiklerine ve ilişkilerde genel bir güvensizlik duygusunun hakim olduğuna evvelce değinilmişti.

Bu çerçevede, Bulgaristan'ın, özellikle Alman telkinleri ve baskıları karşısında daima Türkiye'nin tepkisini dikkate aldığı görülmektedir. Tür-

(91) Ibid, s. 49.

kiye'nin tepkisine yol açmayacak Almanya telkinlerini rahatlıkla yerine getiren Bulgaristan aksi yöndeki Alman baskıları karşısında ise daima Türkiye'nin karşı hareketinden çekinmiştir. Fiilen savaşa katılması konusunda Almanya'dan gelen telkin ve baskıları, Bulgaristan, özellikle Türkiye'yi tahrik etmek endişesi içinde kabule yanaşmamıştır.

Filof, Bagriyanof ve Draganof gibi eski Bulgar ileri gelenlerinin yararlanmaları sırasında birbirine uyan ifadelerinden çıkan sonuç şudur: "Bulgaristan, Türk sınırını ve Karadeniz sahillerini koruyabilmek için yeteri kadar silahlanmadığı gerekçesiyle, Türkiye'yi tahrik edecek herhangi bir hareketten kaçınmış ve bu durumunu Alman ısrarları karşısında ikili bir koz olarak kullanmıştır (92).

24 Mart 1942 tarihinde Hitler ile Bulgaristan Kralı Boris arasında yapılan görüşmeden sonra Bulgaristan'ın savaşa fiilen katılacağını gösteren hazırlıkların başlaması karşısında Türkiye'nin infiale kapılmaması için Bulgaristan'ın özel bir dikkat gösterdiği görülmüştür.

Bu çerçevede Bulgaristan Başbakanı Filof'un, 13 Nisan 1942 tarihinde yaptığı bir radyo konuşması anılmaya değerdir. Filof, bu konuşmasında "... Hükümet, Bulgaristan'ın şimdiye kadar güttüğü dış politikayı güdecektir. Bu siyaset, şimdiye kadar olduğu gibi, Mihver devletleri ve Üçlü Pakt üyeleri ile sıkı işbirliğinden ve aynı zamanda, Güney Doğu komşumuz Türkiye ile mevcut dostane ilişkilerden daha kuvvetli ilişkiler idame etmek ve bu ilişkileri kuvvetlendirmek arzusundan ilham alacaktır... (93)" diyordu.

Müttefik devletlerin baskısı üzerine Türkiye'nin 1944 yılı Mayıs ayın-

(92) Nedev, op. cit., s. 70-89.

(93) Oral, op. cit., s. 50.

da Almanya'ya krom satışını durdurması Türk-Alman ilişkilerinde gerginliğe yol açarken Bulgaristan üzerinde Türkiye'ye karşı savaşa girmesi için şiddetli bir Alman baskısına sebep olmuştur. Savaş sonrasında yargılanmaları sırasında Bulgar devlet adamları, güvenemediği Türkiye ile Bulgaristan'ın çatışmasından yararlanarak Almanya'nın bütün gücü ile Sovyetlerle uğraşmak için Bulgaristan üzerinde yoğun baskı oluşturduğunu (94) ifade etmişlerdir.

Aynı yöndeki bir başka Alman baskısı da, 1944 yılı Haziran ayında, ticaret gemisi şekline sokulmuş, fakat silah yüklenmiş Alman gemilerinin Boğazlardan geçişine, Müttefik devletlerin baskısı üzerine Türkiye'nin izin vermemesi sonucunda oluşmuştur. Türkiye ile gerginleşen ilişkileri karşısında Almanya Bulgaristan'ı bu ülkeye karşı savaşa girmeye zorluyordu.

Bulgaristan'ın Almanya ile Türkiye arasında bu tür bir denge politikası kendi ulusal çıkarları ile de bağdaşlıyordu. Zira, Türkiye sınırlarını ve Karadeniz sahillerini koruyacak yeteri kadar silah bulunmadığını öne sürerek bir yandan zaman kazanma, diğer yandan da Almanya'dan sağlayacağı silahlarla güçlü duruma geldiğini hissettiği an Mihver'in de desteği ile "Büyük Bulgaristan" projesi için fırsat kollama politikası bunu gerektiriyordu.

Bulgaristan, Almanya'nın baskıları karşısında zaman kazanmaya çalışırken, Türkiye'nin savaşa girmesi ve Balkanlarda yeni bir cephe açılması yolundaki Müttefik devletlerin baskılarını ve bu baskılar karşısında Türkiye'nin takınacağı tutumu da büyük dikkat ve endişe ile izlemiştir.

1943 yılının Aralık ayında toplanan Kahire Konferansı sırasında Balkanlarda bir cephe açılması için Türkiye'nin zorlandığı ve belki de buna

(94) Nedev, op. cit., s. 89.

razı olduğu yolunda haber ve yorumlar Bulgaristan'da endişeli bir hava yaratmıştır. Bu durum karşısında Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun Türkiye'nin tarafsızlık politikasından ayrılmadığını açıklamaları Bulgaristan'ı belirli ölçülerde rahatlatmıştır.

1943 yılı sonunda Tahran Konferansı'nda İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin savaşa girmesi halinde Bulgaristan Türkiye'ye karşı harekete geçerse, Sovyetler Birliği'nin de Bulgaristan'a karşı harekete geçmesi konusunda anlaşmaları karşısında Bulgaristan Kralı, özel temsilcisi Savof'u 1944 yılı Şubat ayında Türkiye'ye göndermiştir. Sofya'ya dönüşünde bir açıklama yapan Savof, Kralın emri ile Bulgaristan'a karşı tutumu hakkında bilgi edinmek üzere Türkiye'ye gittiğini, çeşitli çevrelerle yaptığı temaslar sonunda Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı iyi niyet beslediği ve Bulgaristan ile bir çatışmayı düşünmediği kanaatini edindiğini (95) söylemiştir.

Özellikle 1942 yılından sonra Bulgaristan'ın Türkiye'ye yönelik politikasında Almanya etkisi gözlenmektedir. Almanya'nın Türkiye'ye karşı değişik zamanlarda takındığı değişik tavırlar Bulgaristan'ı da yakından etkilemiştir. Savaş yıllarında Almanya Türkiye'ye karşı üç aşamalı bir politika izlemiştir: 1) Türkiye'yi Mihver Devletleri safına katmak; 2) Sovyetler Birliği'ne yönelik harekâtı sırasında Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamak; 3) Savaşın sonlarına doğru, Bulgaristan vasıtasıyla Türkiye'ye savaş açmak.

Almanya, Bulgaristan üzerinde baskı ve telkin faaliyetlerini sürdürürken, Sovyetler Birliği'nde duyduğu endişeden yararlanarak onu kendi safına

(95) Oral, op. cit., s. 53.

çekmek ümidiyle Türkiye üzerinde de baskı faaliyetlerine girişmişti. Sovyetler Birliği'nin Boğazlar üzerindeki isteklerini gerekçe göstererek Türkiye'nin izlemekte olduğu dış politikanın gerçekçi olmadığını ileri sürmüş ve çeşitli yollarla Türkiye'de Panturanizm akımını tekrar canlandırmaya çalışmıştı. Aslında Hitler bu baskının istenen sonucu vereceğinden ümitli idi (96). 29 Nisan 1942 tarihinde Salzburg'da Mussolini ile yaptığı görüşme sırasında, ona, Türkiye'nin Sovyetler'den duyduğu endişeden dolayı hızla Mihver'e kaymakta olduğunu söylemiş ve hatta bu görüşmede Türkiye'ye, Mihver'e katılmasına karşılık Yunan Adalarının verilmesi de kararlaştırılmıştı.

Türkiye'yi kendi safına çekebilmesinin yanında Almanya'nın Türkiye üzerindeki baskısının bir diğer sebebi de Balkanlardaki endişesidir. Savaş başladıktan bu yana İngiltere Türkiye'ye cephane vermekte ve Türkiye'deki ulaşım olanaklarını geliştirmekteydi. İngiltere Balkanlara saldırıya geçebilmek için Türkiye'den hava üslerini kurma izni alabilirdi (97). Hatta bizzat Türkiye Bulgaristan'a saldırabilirdi. Her iki halde de Bulgaristan'ın durumu önem kazanmaktaydı. Bu nedenle Almanya, Bulgar ordusunu yeni ve modern silahlarla donatmıştı.

Türkiye konusunda Almanya ile aynı endişeyi paylaşan Bulgaristan, onun karşısında aynı çözümü benimsemiyordu. Almanya'nın Türkiye endişesi karşısındaki çözümü Bulgaristan'ı bu ülke ile savaşa sokmaktı. Bulgaristan'ın Türkiye endişesi karşısındaki çözümü ise yukarıda belirtildiği şekilde zaman kazanmak ve Türkiye'yi ürkütmeden silah yardımı alarak yığınak yapmak ve güçlenmektir.

(96) Esmer-Sander, op. cit., s. 149.

(97) Idem.

H. BULGARİSTAN'DA RADİKAL İÇ VE DIŞ POLİTİK GELİŞMELER: SAVAŞTAN ÇEKİLMESİ VE HIZLA SOVYETLER BİRLİĞİNE YAKLAŞMASI KARŞISINDA TÜRKİYE

1943 yılı ile birlikte Bulgaristan'da Sovyetler Birliği yanlısı ideolojik faaliyetler tedhiş hareketlerine dönüşerek hızla yaygınlaşmış, kamuoyunda Mihver'in savaşı kaybedeceği yargısı kuvvetlenmeye başlamıştı. Ülkenin iç durumu, gerek uzayan savaşın yarattığı ekonomik sarsıntı, gerekse başta Kral olmak üzere yöneticilerle halk arasında oluşan güvensizlik ortamı sonucu bir kaos havasına dönüşmüştü.

28 Ağustos 1943 tarihinde Kral Boris'in ölümü üzerine Filof Kabinesi istifa etmiş, yeni Hükümet Dobri Bojilof başkanlığında kurulmuştur. Bu ortamda Kralın ölümünden Almanya sorumlu tutularak bir süre önce Berlin'de Hitler ile görüşen Kral'ın orada iken uzun sürede etki yapacak şekilde zehirlendiği de ileri sürülmüştür (98).

Yeni Başbakan Boji of, 19 Eylül 1943 tarihli radyo konuşmasında, "... Yeni Bulgar Hükümeti Almanya ve diğer müttefikleri ile işbirliğinden ve tarafsız ülkelerle, özellikle ortak çıkarların ve Balkanlarda barış ve düzenin korunması yolunda samimi arzunun birleştiği komşu ve dost Türkiye ile dostluk ilişkilerini devam ettirme arzusu ile şimdiye kadar izlenilen dış politikasına devam edecektir (99)" diyordu.

1944 yılı başından itibaren Sovyetler Birliği, Bulgaristan'a karşı bir psikolojik taarruza girişerek Bulgar çıkarlarının Sovyetlerin yanında olduğu propagandasını yapmaya başlamıştır. Bu faaliyetleri sırasında Sovyetler Birliği, Türkiye'nin kendilerine saldırmayacağı yolunda Bulgaristan'a güvence de vermiştir.

(98) Nissan Oren, *Bulgarian Communism, The Road to Power (1934-1944)*, Columbia University Press, New York and London, 1971, s. 1-65.

(99) Oral, op. cit., s. 51.

Sovyet ideolojik propogandasının da etkisiyle 1944 yılı Ağustos ayından itibaren Bulgaristan'ın süratli bir dönüşle Almanya'dan uzaklaştığı görülmektedir. Almanya'nın ülkesinden çekilmesini istemeye başlayan Bulgaristan hızla Sovyetler Birliği'ne yaklaşıyor ve barış yapma çarelerini arıyordu.

Bu koşullar altında Bulgaristan, Müttefik Devletlere tam tarafsızlıkla savaştan çekilme önerisinde bulunmuştur. Bulgaristan'ın bu önerisi 29 Ağustos 1944 tarihli ortak İngiliz-Amerikan Notası ile reddedilmiş ve ondan "ya Müttefikler safında Almanya'ya karşı savaşa girmesi veya topraklarını Müttefik kuvvetlerine açması" istenmiştir.

Her iki öneriyi de aynı anda yerine getiren Bulgaristan 6 Eylül 1944 günü Almanya'ya savaş ilân etmiş; aynı gün Müttefikler ile barış yapma isteğini açıklamıştı. Bu arada Sovyetler Birliği 28 Ağustos 1944 tarihinde Alman kuvvetlerinin çekilmesinden yararlanarak Eylül ayı başından itibaren Bulgaristan'ı işgal etmeye başlamış ve daha sonra 5 Eylül 1944 tarihinde bu ülkeye savaş ilân etmişti. Bu sırada Bagriyanof hükümeti, 9 Eylül 1944 tarihinde istifa etmiştir. Kimon Georgief tarafından kurulan yeni hükümet Sovyetler Birliği benzeri bir rejime kayışın ilk ciddi temsilcisi olmuştur. Bu gelişmeler ile birlikte Bulgaristan'da ideolojik sol gösteriler başlamış, Sovyetler Birliği ile işbirliği konusunda önemli adımlar atılmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği şekilde Bulgaristan'ın 6 Eylül 1944 tarihinde barış yapma isteğini bildirmesi üzerine 29 Ekim 1944 tarihinde Moskova'da Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD ile Bulgaristan arasında mütareke anlaşması (100) imzalanmıştır.

(100) I. Mitev, *Kratka Istoriia na bulgarskiiia narod* (A Short History of the Bulgarian People), Sofia 1951, s. 45-80.

Mütareke anlaşmasının, kesin barış sağlanıncaya kadar Bulgaristan üzerinde Müttefiklere ortak hareket yetkisi tanınmasına rağmen, Sovyetlerin hakimiyeti ilk günlerden belli olmuştu. Bu çerçevede 1944 yılı sonunda Bulgaristan'da, "Coğrafya bizi kesin olarak ve sonsuza dek Sovyetler Birliğinin mukadderatına bağlamıştır. Dış politikamızın izleyeceği yol Moskova'ya uzanan tarih ve coğrafya ile çizilmiş bulunan Sovyet Rusya ile birlik yoludur" propagandası geniş çapta başlamıştı. Bu sırada iç düzen, faşistlerin yaptığı söylenen sabotajlarla hayli büyük hasar görüyor ve Hükümet, "devlet emniyeti ve asayiş bakımından tehlikeli görülen kimselerin çeşitli bölgelerde hazırlanmış bulunan ıslah evlerine gönderilmesi" hakkında, 24 Aralık 1944'te kabul edilen kanunun uygulanmasına girişiyordu. Böylelikle Bulgaristan'da terör idaresi yeniden ve bütün şiddetiyle başlamıştı.

Bulgaristan'ın savaştan çekilerek Müttefik devletlerle mütareke yapması Türkiye'yi oldukça rahatlatmıştı. Böylelikle, Balkanlardan Bulgaristan yoluyla gelebilecek bir Alman tehlikesi önlenmiş oluyordu. Ancak, bu kere başka bir tehlike gündeme geliyordu. Savaş sırasında değişik zaman ve şekillerde baskı ve taleplerine maruz kaldığı Sovyetler Birliği'nin emellerinde Bulgaristan'ın kullanılması ve onun bu politikaya alet olması endişesi...

Bu bakımdan Bulgaristan'ın Sovyetler tarafından işgal olunması Türkiye'de endişe yaratmıştır. Fakat 1944 sonbaharında, İngiltere'nin Yunanistan'a asker çıkarması, Balkanlarda dengeyi yeniden sağlıyor ve Türkiye'de sevinçle karşılanıyordu.

Ancak Türkiye açısından Sovyetler Birliği yoluyla Bulgaristan endişesi hâlâ devam ediyordu. Türkiye'nin bu endişesini belirli ölçülerle hafiflet-

mek için, 24 Eylül 1944 tarihinde Bulgaristan Dışişleri Bakanı Petko Stay-nof'un Türk-Bulgar ilişkileri hakkında Türk Anadolu Ajansı'na verdiği özel demecinde de görüleceği üzere, Bulgaristan'ın, belki de kısa vadede Türkiye'ye yönelik politikasının bir gereği olarak Sovyetler Birliği'nin telkinle-riyle, Türkiye'yi rahatlatıcı bazı girişimlere yöneldiği görülmektedir. Staynof bu demecinde şunları açıklıyordu:

"Bulgar politikasında meydana gelen değişiklik doğal olarak ekonomik yaşamımızın coğrafya bakımından yön değiştirmesini gerektirecektir ve ben bunu bütün kuvvetimle temenni ediyorum. Ekonomik faaliyetimiz bundan böyle, Karadeniz havzası ile Akdeniz bölgesi yönünü tutacaktır. Bu suretle Türkiye ile ilişkilerimiz şimdiye kadar görülmemiş derecede gelişecektir (101)".

I. TÜRKİYE'NİN ALMANYA'YA SAVAŞ İLAN ETMESİ VE BULGARİSTAN

Bulgaristan'ın Almanya ile ittifakının hukuken devam ettiği bir sırada Türkiye'nin 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile siyasi ilişkilerini kesmesi müttefik devletlerce olumlu karşılanırken Bulgaristan'da telaş ve endişe yaratmıştır. Türkiye'nin bu tavrını, kendisine saldıracağı şeklinde yorum-layan Bulgaristan, Dışişleri Bakanı Draganof vasıtasıyla 22 Ağustos 1944 tarihinde bir açıklama yapıyor ve adeta bir savunma niteliği taşıyan söz-lerle Bulgaristan'ın Almanya safında yer almasının nedenlerini izaha çalış-tıktan sonra (102) Türkiye ile ilişkileri üzerinde hassasiyetle duruyordu.

Belki de Türkiye'nin bu tavrı nedeniyle Bulgaristan aynı ay içinde Müttefik devletlere tam tarafsızlıkla savaştan çekilme önerisinde bulunmuş-

(101) Aynı Tarihi, Ekim 1944, sayı: 131, s. 21.

(102) Oral, op. cit., s. 55.

tur. Yukarıda da ifade olunduğu şekilde bu öneri 29 Ağustos 1944 tarihli ortak İngiliz-Amerikan Notası ile reddedilmiştir. Türkiye'nin bu tavrı ve Müttefik devletlerin karşı önerisi sonunda Bulgaristan 6 Eylül 1944 günü Almanya'ya savaş ilan ediyordu.

Türkiye ise Almanya'ya ancak 23 Şubat 1945 tarihinde savaş ilan etmiştir. İkibuçuk ay sonra 7 Mayıs 1945'te ise Almanya teslim olmuştu.

Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etmesi, Bulgaristan'da memnuniyetsizlik yaratmıştı. Bulgarlar, Türkiye'nin o sırada izlediği politika ile kendisini bir tecrit durumuna sürüklediği düşüncesine kapılmışlardı. Özellikle Churchill'in, Yalta Konferansı'ndan sonra Türkiye'ye uğramaması ve Türk Cumhurbaşkanı ile herhangi bir yerde temas aramaksızın Atina ve Kahire'de görüşmeler yapması bu düşüncelerini pekiştirmişti. Bu durum, Bulgar tarafında, bu suretle tecrit olunmuş Türkiye'nin, bundan sonra Balkanlar'da etkili bir rol oynayamayacağı ve Balkan yarımadasında Bulgarların kendi emel ve siyasetlerinde daha serbest ve geniş olanaklar bulabilecekleri ümidini doğurmuştu.

Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etmekle, savaş sonrası kurulacak düzende haklar elde etmesi, Bulgarlarda hayal kırıklığına yol açmıştır. Nitekim, 26 Şubat 1945 tarihinde Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü "Türkiye, savaşın son devresinde verdiği bu kararlar, müttefik sıfatını almış ve harp sonrası düzeninde oy ve rol sahibi olmak hakkını elde etmiştir. Biz ise bugün, müttefikler davasına kan dökmek suretiyle iştirak ettiğimiz halde, hiç değilse İtalya gibi ortak savaşan sıfatını bile alamamaktayız" demiştir (103).

(103) Ayın Tarihi, Mart 1945, sayı: 136, s. 45.

Türkiye'nin umdukları duruma düşmemesi karşısında Bulgarlarda meydana gelen hayal kırıklığı sonucunda, Bulgar basınında Türkiye'ye karşı uzun süren bir kampanya açılmıştır. Yazılarda, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı içindeki tutumu, tek kurşun atmadığı halde "Türkiye'nin yeni düzenlemede söz sahibi olması, Türkiye'nin hak etmediği halde kahramanlık tasladığı konuları işlenmiştir.

J. İKİLİ İLİŞKİLERDE GEÇİCİ GERGİNLİĞE YOL AÇAN DİĞER OLAYLAR

i. Eski Bulgaristan Başbakanı Filof'un Türkiye'ye İltica Talebi

1944 yılı Ekim ayı içinde, eski Bulgar Başbakanı Filof'un, yanında Vasilef adlı bir Bulgar vatandaşı olduğu halde Türkiye'nin Sofya Elçiliği'ne iltica etmesi, üç gün kaldıktan sonra ayrılması ve eşyalarını bırakması, Türkiye üzerinde Bulgaristan'ın baskı yapmasına sebep olmuş ve iki ülke ilişkileri bir ara kesilme tehlikesi geçirmiş, daha sonra Bulgar tutumunun yumuşaması üzerine buhran atlattırılmıştır.

ii. İki Ülke Arasında Telekomünikasyon ve Posta İlişkilerinin Kesilmesi

Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilân ederek savaş sonrası kurulacak düzende haklar elde etmesinin Bulgaristan kamuoyunda yarattığı şaşkınlık ve kızgınlık, beklenilmedik bir şekilde iki ülke arasında özel şahıslar ve kurumlar arasında her türlü haberleşme ve ilişkilerin 1945 yılı Mayıs ayından itibaren kesilmesi sonucunu getirmiştir. Aynı tarihten itibaren, Türkiye'den Bulgaristan'a gönderilen her türlü yayın sınırdan geri çevrilmeye başlanmış, telefon konuşması yapma olanakları da kaldırılmıştır.

K. GENEL DEĞERLENDİRME

Savaşın başında mevcut uluslararası gerginlik içerisinde Mihverin ve

Müttefik devletlerin öneri ve baskıları karşısında belirli bir kararsızlık devresi geçiren Bulgaristan'ın dış ilişkilerine hakim olan güven verici olmaktan uzak görünüm Türkiye bakımından Bulgaristan konusunda belirli bir endişe ve güvensizlik yaratmıştır. Bu ortam içerisinde savaşın ilk iki yılında temkinli bir şekilde devam eden ilişkiler, Bulgaristan'ın 1941 yılında Üçlü Pakt'a katılarak savaşa girmesi ile oldukça güvensiz bir havaya bürünmüştü.

Savaş sırasında ilişkilere sürekli bir şekilde ve karşılıklı olarak endişe hakim olmuş; Türkiye Bulgaristan'ın Almanya'nın baskı ve isteklerine alet olmasından endişe duyarken, Bulgaristan ise Müttefik devletlerin Türkiye yoluyla Balkanlarda bir cephe açmasından korkmuştur. Bu sebeple birbirlerini kışkırtıcı hareketlerden özellikle kaçınıldığı görülmüştür.

Savaşın sonuna doğru Bulgaristan'ın hızla Sovyetler Birliği'ne yaklaşması Türkiye için yeni bir endişe kaynağı oluşturmuştur.

Türkiye'nin savaşın son devresinde Müttefik devletlerinin safına katılarak Mihvere savaş ilân etmesi ve böylece savaş sonrasında kurulacak düzende hak sahibi olması Bulgaristan'da hayal kırıklığına yol açmış ve ilişkilerde önemli bir gerginlik devresi yaşanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-BULGARİSTAN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ (1946-1988)

I. SOĞUK VE VERİMSİZ İLİŞKİLER DEVRESİ (1946-1952)

A. GENEL OLARAK

Türkiye ile Bulgaristan, İkinci Dünya Savaşı sonunda, her iki devletin de geleceğini tayin edecek köklü ve zor sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Türkiye, Sovyet tehdidi yanında yeni dünya düzeninde kendisine bir yer bulma çabasına düşmüş, Bulgaristan ise iç ve dış sorunlarının yarattığı gerginlik içinde kalmıştır. Yaşamsal sorunlarla karşı karşıya olan bu iki devletten özellikle Bulgaristan'ın, sınır komşusu Türkiye ile yeni anlaşmazlıklar yaratmamasını beklemek gerekirken, 1948 yılına kadar tutarsız bir tutum takip ettiği ve Türkiye bakımından hoş karşılanamayacak bir takım teşebbüslere giriştiği görülmüştür. Bulgar yetkilileri iyi ilişkiler kurulması arzusunu bildirdikten hemen sonra, Türkiye'yi kınayabiliyor, Türkiye'nin bir Balkan devleti olmadığını iddia edebiliyor, üstü kapalı sözlerle Türkiye'ye karşı toprak iddialarını tekrarlamaktan çekinmiyorlardı.

Bu gelişmeleri, hiç değilse başlangıç için, yanlış tesbit edilmiş bir politikanın sonuçları olarak nitelendirmek mümkündür. Bulgaristan, Türkiye'ye karşı tutumunu, daha sonra iflâs eden yanlış bir takım hesaplar üzerine oturtmuştu. Bulgaristan'da Türkiye'ye hücumların temelinde, İkinci Dünya Savaşına katılmamış bir Türkiye, herhangi bir sorumluluk altına sokulmaksızın yeni dünya düzeninde kendisine onurlu bir yer sağlarken, Müttefiklere hiç bir şekilde zararı dokunmamış, aksine, savaşın son yıllarında Müttefikler safında çarpışmış bir Bulgaristan'ın harp mağlûbu muamelesi görmesinin

yarattığı kızgınlık yatıyordu.

İkinci önemli unsur, Balkanlarda, Bulgar-Yugoslav işbirliğinin hedefidir ki, bu hedefin kapsamı içine, o sırada devam eden Yunan iç savaşının komünistlerin zaferi ile biteceği ve kısa bir süre içinde Yunanistan'ın da dahil olacağı bir birliğin Balkanlar'a hakim olacağı düşüncesi de girmekte idi.

Bu hedef, Türkiye ile Bulgaristan arasında zaman zaman görülen iyi ilişkilere rağmen, esas itibariyle, Bulgarların, ulusal hedefleri karşısında, Türkiye'ye karşı daima canlı tuttukları "Türkiye'nin Balkanlarda söz sahibi olmaması gerektiği inancı" ile de desteklenmekteydi.

1948 yılından sonra, her iki devletin dünya siyaset sahnesindeki yerlerini kesin olarak tesbit etmiş olmaları, ilişkilerinin, genel olarak Doğu-Batı ilişkileri paralelinde seyrini gerektirmiştir.

Kısaca, 1962 yılına kadar kötü, 1964 yılına kadar verimsiz olarak tanımlanabilecek Türk-Bulgar ilişkileri 1964 yılı sonundan itibaren dünyada gelişen "détente" havasına uygun ve Sovyetlerin Türkiye'ye karşı değişen tutumlarına paralel durumda, her iki taraf için de faydalı olarak nitelendirilebilecek bir komşuluk ilişkisi şeklini almıştır.

B. SAVAŞ SONRASINDA BULGARİSTAN'IN İÇ VE DIŞ DEĞİŞİKLİK ÖGELERİ

Biçimsel olarak Müttefik işgalinde görülmesine rağmen mutlak Sovyet hakimiyetinde bulunan Bulgaristan'da Sovyet ideolojik hareketi hızla gelişmiştir. Yalta Konferansı kararları uyarınca savaş sonrasında Balkan ülkelerinde serbest seçimlerle demokratik idareler kurulacaktı. Savaş sonrası uğraşmaları içinde gerekli tepkiyi göstermeyen Batı karşısında Sovyetler Bir-

liği Bulgaristan'da rahatlıkla hareket edebilme imkânını bulmuştı.

Almanlarla işbirliği yapan eski Naziler ve idareciler tutuklanmışlar, Aralık 1944'te başlayıp 1945 yazına kadar süren mahkemeler sonunda Kral Naibi Prens Kiril dahil olmak üzere 3 Naip, 22 Bakan, 68 milletvekili ve 2680 kişi idam cezasına çarptırılmışlardı. 6870 kişiye de çeşitli hapis cezaları verilmişti (1). İdare tamamen tasfiyeye tabi tutulmuş, özel polis kuvveti kurulmuş, kilit noktalarına komünist partisi mensupları getirilmişti.

Bulgaristan'da sosyalist ideolojik hareketin lideri Komüntern Genel Sekreteri Georgi Dimitrof, Mart 1945'te Moskova'dan Bulgaristan'a gelmiş, birkaç ay sonra da, diğer öndegelen bir lider Vasili Kolarov Moskova'dan ülkesine dönmüştür. Dimitrof ve Kolarov'un da katılmaları komünist cepheyi çok kuvvetlendirmişti (2).

1945 yazında Başbakan Georgiyef'in serbest seçim ve bağımsız aday listesi tekliflerini reddetmesi üzerine 6 Bakan hükümetten ayrıldılar. Böylelikle doğan siyasi bunalım karşısında Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin müdahalesi üzerine Aralık 1945'te Moskova'da yapılan Konferansta, Sovyet hükümetinin Bulgaristan Hükümetine diğer demokratik gruplardan da birer üyenin kabineye alınmasını tavsiye etmesi kararlaştırıldı.

Vatan Cephesi'nin 276 kişilik tek bir liste halinde katıldığı 1946 seçimlerinden sonra yeni hükümetin kuruluş şekline nezaret etmek üzere Sovyetler Birliği Dışişleri Bakan Yardımcısı Vişinski Sofya'ya gelmişti. Kimon Georgief başkanlığında kurulan bu kabine kısa zamanda gerekli ortamı hazırlamış ve 10 Eylül 1946 tarihinde yapılan referandumla Krallık ilga olunarak

(1) Oren, op. cit., 35-101.

(2) İdem.

Cumhuriyet ilân edilmiştir. Cumhuriyet ilân olunmasıyla birlikte Kral Simon ve ailesi sınırdışı edilmişlerdir. Yeni Anayasanın Aralık 1946'da yürürlüğe girmesinin hemen ardından Dimitrof Başbakan olmuştur.

Daha sonra, Anayasayı hazırlayacak Kurucu Meclis seçimlerinde 366 üyelikten 279'unu komünist ve sosyalistler kazandılar. Bu durumda 1947 yılı sonuna kadar rejime muhalif unsurlar tamamen temizlenmiş, muhalefet tasfiye olunmuş ve sosyalist rejim Bulgaristan'a yerleşmiştir. Bu tarihten sonra Bulgaristan Sovyetler Birliği paralelinde bir dış politika geliştirmiştir.

1947 yılı içinde Bulgaristan, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere tarafından tanınmıştır. 1947 ve 1948 yıllarında tasfiye hareketi devam etmiş, bu arada ülkenin önemli siyasi şahsiyetlerinden Petkof ve Trayço Kostof idam olunmuş, General Stançef hapsedilmiştir. 1949'da ölen Dimitrof'un yerine geçen Kolarov'un 1950'de ölümü üzerine V. Iko Çervenkov Başbakan olmuştur. Bundan sonra rejim aleyhtarları görünenlerin imhası devam etmiş ve rejim Sovyetler Birliği paralelinde ve aynı şiddetle ülkeye yerleşmiştir. 1950 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Bulgaristan'la siyasi ilişkilerini kesmiştir.

Komünist rejimin kurulmasından sonra Bulgaristan'ın iç politikası Stalin'in ölümüne kadar tamamen Sovyet etki ve nüfuzu altında Bulgar Komünist Partisi'nin kuvvetli adamları tarafından yürütülmüştür (3).

Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev'in tutumuna ayak uydurmak üzere Bulgaristan bazı iç değişiklikler geçirmiştir. Stalinizm'e ilk darbe, 1956 yılında Başbakan Çervenkov'un "şahsa tapma" ile suçlandırılarak azli olmuş-

(3) Zbigniew Brzezinski, The Soviet Bloc: Unity and Conflict, Harvard University Press, 1967, s. 50-61.

tur. Bununla beraber, Bulgar Komünist Partisinde Stalinistlerin nüfuzu daha bir süre devam etmiştir. Bu arada Bulgaristan ziraat sisteminde 1958-1959 yıllarında Mao Çin'inin yöntemleri uygulanmış, ancak daha sonra değiştirilmiştir. 1959'dan itibaren Stalinistler aleyhinde önlemler alınmış, Boris Taskof (eski Başbakan yardımcısı), Terpeçev (eski Başbakan yardımcısı), General Panof (Partizan lideri), Kovaciyef (Bakan yardımcısı) gibi önemli simalar tasfiye olunmuşlardır.

1961'de, Sovyetler Birliği Komünist Partisi 22 nci Kongresinden sonra Stalinizm'e karşı hızlanan hareket, 1962 yılında yapılan 8 nci Bulgar Komünist Partisi Kongresinden sonra daha da ileri götürülmüştür. Bu arada önemli isimlerden, Çervenkof, Çankof, Kumbiliyef, Hristozof ve Başbakan Yugov tasfiye olunmuşlar, Partiden ihraç edilmiş veya pasif görevlere atanmışlardır.

1962 yılında, Komünist Partisi Birinci Sekreteri Todor Jivkov, Başbakanlığa getirilmiş ve her iki görevi de uhdesinde toplamıştır (4).

Bu dönemde Bulgaristan'ın dış durumuna gelince; İkinci Dünya Savaşı içinde Almanya safında yer almış olmasına rağmen Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan ile siyasi ilişkilerini kesmemiş olması bu ülke üzerinde uzun vadeli hesaplar yaptığını ve bu bakımdan Bulgaristan'a karşı aşırı sertlikten kaçındığını göstermiştir. 1944 yılı Eylül ayı içerisinde Bulgaristan'da Kosta Muravief tarafından kurulan yeni hükümet, Bulgaristan'ın kesin tarafsızlığını ilân etmiş ve bu suretle Romanya üzerinden Bulgaristan'a yaklaşan Sovyet kuvvetlerinin ülkesini işgal etmelerini önlemek istemişti.

(4) L.A.D. Drellin, Bulgaria, Published For the Mid-European Studies Center of the Free Europe Committee by F.A. Fraeger, New York, 1957, s. 1-139.

Ancak Sovyetler Birliği tarafsızlık ilânını yetersiz bulmuş ve 5 Eylül 1944 tarihinde Bulgaristan'a savaş ilân etmişti. Aynı gün Bulgaristan Almanya'ya karşı harbe girdiğini bildirerek Sovyetlerle mütareke yapmak istediğini belirtmiştir.

28 Ekim 1944 tarihinde, Georgief hükümeti, müttefiklerle mütareke anlaşmasını imzalamış, arkasından Bulgar ordusu Sovyet komutasına geçerek Yugoslavya, Macaristan ve Avusturya'daki Alman kuvvetlerinin nihai yenilgisine katılmıştı.

Savaş sonunda, Bulgaristan'ın çabalarının iki esas yönde toplandığı görülmektedir: Birincisi, Sovyetler Birliği desteğiyle rejim değiştirmek, ikincisi de, Almanya'nın müttefiki olarak katıldığı savaş sonunda yapılacak barış anlaşmalarından mümkün olduğu kadar az zarara uğrayarak kurtulmaktır.

İtalya, Macaristan, Romanya, Finlandiya ve Bulgaristan ile yapılacak anlaşma çalışmaları 1947 yılı başlarında bitirilmiş ve bu devletlerle barış anlaşmaları 10 Şubat 1947 tarihinde Paris'te imzalanmıştır.

Bulgaristan ile yapılan anlaşma (5) bu ülkenin Yugoslavya ve Yunanistan'a bir miktar tazminat ödemesini hüküm altına almıştı. Buna karşılık, Bulgaristan toprak kaybına uğramadı, hatta Güney Dobruca'nın bu ülkeye aidiyeti anlaşmada teyid olundu.

İkinci Dünya Savaşı içinde Mihverle işbirliği yapmış olmasına rağmen, Sovyetlerin himaye ettiği Bulgaristan, yapılan bu anlaşma ile ağır bir yük altına sokulmamışsa da, ülkede memnuniyetsizlik yaratan anlaşma karşısında resmi ve gayri resmi Bulgar ifadelerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

(5) Recueildes Traités, United Nations Publications, Vol.: 41, Doc. no.: 643, p. 87-103.

"Bu barış andlaşması, Neuilly Andlaşmasını düzeltmemekte, Bulgaristan'ı hayati önemi olan Ege'ye mahreçten mahrum bırakmakta, Bulgar halkına taşıyamayacağı ağır iktisadi yükler yüklemektedir. Müttefikler safında savaşmış olmasına rağmen, Bulgaristan'a 1919'daki gibi ağır bir barış andlaşması kabul ettirmek adalete uygun değildir" (6).

C. SAVAŞ SONRASINDA TÜRKİYE'NİN DURUMU VE DEĞİŞİKLİK ÖGELERİ

Savaşı izleyen ilk yılda Türkiye'nin dış politikasının en önemli sorunu savaş içinde düştüğü yalnızlıktı. Son anda Mihver devletlerine savaş ilân eden Türkiye, kurucu Üyeler arasına girme hakkını kazandığı Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmasına yönelik San Fransisco Konferansı'nda bu yalnızlığını belirli bir biçimde hissetmiştir. Kurulacak örgüt esas olarak savaş kazanan devletlerin bir örgütü olacağı ve savaş sonu dünyasının bu devletlerin istek ve çıkarlarına göre yürütüleceği için, savaş sırasında çatışmaya katılmaktan dikkatle kaçınan Türkiye, şimdi bu çekimserliğinin olumsuz etkilerini görmekten ciddi şekilde endişe duymuştur.

Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısındaki endişesi temelsiz değildi. Savaş içindeki tutumu bu ülkenin Türkiye karşısına bazı isteklerle çıkacağını açıkça belli etmişti. Nitekim Yalta Konferansından birkaç hafta sonra 19 Mart 1945 tarihinde Sovyet Hükümeti, süresi 7 Kasım 1945 tarihinde bitecek olan 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşmasını yenilemeyeceğini bildirmişti (7).

Savaşın son yıllarında Türkiye'ye karşı tutumunu gittikçe sertleştiren Sovyetler Birliğinin hedefi, "Sovyet Güvenlik Bölgesi"ni Akdeniz'e doğru

(6) Oren, op. cit., s. 221-259.

(7) Gönlübol, op. cit., s. 172-175.

genişleterek tamamlamaktı. Bu hedef, ancak, Türkiye'nin kuzeydeki Finlandiya gibi yarı bağımlı bir duruma gelmesiyle gerçekleşecekti.

Savaşı izleyen yıllarda Sovyetlerin, Türkiye'yi yarı bağımlı hale getirmek için, önce şiddetli bir sınır harbi ile Türkleri sindirmek, sonra da taleplerini kabul ettirmek istedikleri anlaşılmaktadır. Nitekim, 1945 yılı başlarından itibaren, toprak talepleri (Kars, Ardahan) ve Boğazların statüsünün değişmesi istekleri yanında, Türk Hükümetinin Türk halkını temsil etmediği iddiaları ve İkinci Dünya Savaşı içindeki tutumu dolayısıyla yöneltilen ithamlar bir süre için, Türkiye'yi oldukça zor şartlar içinde bırakmıştır.

1946 yılı sonlarında, Sovyetlerin Türkiye üzerindeki askeri baskısı daha da şiddetlenmiş, Kafkaslar'a ve Bulgaristan'a Sovyet askerlerinin yığıldıkları görülmüştür. Tahminlere göre, Kafkaslar'a 190 bin, Bulgaristan'a 90 bin Sovyet askeri yığılmıştı. Türk Genelkurmayı, Sovyetlerin fiili bir taarruz ihtimaline karşı "manevra" adı altında genel seferberlik ilân etmiş, ayrıca, savunması güç olan Kars bölgesini boşaltarak Erzurum'un hemen doğusundaki Pasinler mevkiinde yığınak yapmıştı.

Gerginliğin bu dereceye vardığı bir sırada, 1947 yılı Şubat ayı içinde İngiltere'nin, Türkiye ve Yunanistan'a yapmakta olduğu malî ve iktisadî yardımı keseceğini bildirmesi karşısında, Türkiye bakımından güvenilebilecek tek büyük devlet olarak Amerika Birleşik Devletleri kalmıştı.

ABD'nin 12 Mart 1947 tarihinde kabul olunan Truman Doktrini ile Türkiye'ye ekonomik yardım yapmaya başlaması büyük ölçüde rahatlatıcı bir etki göstermiştir. Güvenliğini sağlamak için Batı'ya yönelen Türkiye, Sovyetler Birliği tehlikesine karşı ABD ve Batı Avrupa devletleri ile yakın ilişkiler

kurmuş, 8 Ağustos 1949 tarihinde Avrupa Konseyi'ne kabul edilmiş, 19 Şubat 1952 tarihinde de NATO üyesi olmuştu.

Türkiye, NATO'ya girdikten sonra, bütün güvenliğini "ortak savunma" sloganı ile bu örgüt içinde yapılan işbirliğine bağladığı gibi, ABD ile de çok yaygın bir ikili anlaşmalar ağı kurmuştur. Bu ikili anlaşmalarla Türkiye'de Amerikan hava ve füze üsleri ile dinleme istasyonları tesis olunmuştur.

Diğer bir ifade ile Bulgaristan, savaşı izleyen yıllarda hızla Sovyetler Birliği'ne yaklaşarak dış politikasını bu devlet paralelinde oluşturmaya başlarken Türkiye ise aynı yıllarda hızla Batı'ya ve özellikle ABD'ne yaklaşmaktaydı.

NATO'ya girmesinden sonra Türkiye, Sovyetler Birliği'nin yakın müttefiki Bulgaristan ile ilişkilerini yeni temeller üzerine kurmaya başlıyordu.

Bulgaristan ise, Sovyetler Birliği ve onun çevresindeki devletlere karşı kurulmuş olan NATO ittifakına dahil olmuş bir Türkiye'ye yönelik ilişkilerini Sovyet ideolojisi temelleri üzerine oturtuyordu.

Böylelikle iki ülke ilişkilerinde etkisini bugün de sürdüren yeni bir süreklilik ögesi oluşmuştu. Farklı rejimlerin ve ittifakların mensubu sınır komşuları Türkiye ve Bulgaristan...

D. BULGARİSTAN'IN GÜNEY SLAVLARI FEDERASYONU PROJESİ VE BALKANLARA YÖNELİK YENİ BULGAR TUTUMU KARŞISINDA TÜRKİYE

1946 yılı başından itibaren Bulgar yetkilileri, Türkiye'ye karşı beyanlarını sertleştirip, Balkanların Slavlara ait olduğu iddiasını işlemeye başlamışlardır.

Komünist Partisi lideri Georgi Dimitroff, 19 Şubat 1946 tarihinde yap-

tiği bir konuşmada, "Balkanların yalnız Balkanlılara ait olmasını ve Slavların bu bölgede başlıca rol oynamalarını sağlamalıyız. Osmanlının ve Bizansın Balkanlara hükmettiği geçmiş zamanın izleri tamamen silinmelidir." demiştir (8).

Savaşı müteakip Yugoslavya lideri Tito ve Dimitrof tarafından plânlanan Güney Slavları Federasyonunun ilk ciddi işareti sayılabilecek bu sözleri Dimitrof'un Bulgaristan'ın bilinen emelleri için savaş istediği şeklinde yorumlayan ve "Bulgar milletinin bir takım ulusal emelleri vardır. Bunları en cahil köylüler bile biliyor. Fakat artık millet, ulusal emel adına savaşa girmek istemiyor" diyen sosyalist partisi liderlerinden ve eski Bakanlardan Postukof'un tutuklanması (9) ilgi çekici bir olaydır.

27 Şubat 1946 tarihinde Parlamento'da yaptığı konuşmada Georgi Dimitrof "Vatan Cephesi Hükümeti, Makedonya meselesini çözmek için elinden geleni yapmalıdır. Makedonya, Balkanlarda bir ihtilaf noktası olmaktan çıkmalı ve yeni Bulgaristan ile yeni Yugoslavya arasında bir bağlantı hattı haline gelmelidir" (10) demekle Bulgar-Yugoslav yakınlaşması konusunda, hükümetin daha aktif davranmasını istemiştir.

Krallığın ilga olunmasını takip eden 9 Eylül 1946 tarihinde radyoda bir konuşma yapan Georgi Dimitrof, "Bulgar Cumhuriyeti bir Sovyet Cumhuriyeti olmayacaktır. Diktatörlük kurulmayacak, fakat ülke halkın çalışan tabakalarını temsil eden bir çoğunluk tarafından yönetilecektir... Bulgar

(8) Georgi Dimitrof, Political Report Delivered to the V. Congress of the Bulgarian Communist Party, Sofia, 1949.

(9) Elisabeth Barker, Macedonia: Its Place in Balkan Power Politics, London, 1950, s. 79.

(10) Georgi Dimitrof, Bulgaria's Road to Salvation, Sofia, 1945.

Cumhuriyeti, Balkanlarda önemli bir barış unsuru olacak ve büyük Bulgaristan hayallerine kesin şekilde set çekecektir" (11) demiştir.

Dimitrof'un konuşmasının Türkiye basınında yankıları devam ederken Bulgaristan Başbakan Yardımcısı Traicho Kostov 29 Eylül 1946 tarihinde Askeri Şûra'nın açılışında bir konuşma yapıyor ve "Biz Bulgarların, sadık dostumuz ve koruyucumuz olan Sovyet Rusya ve onun namağlup Kızılordusu ve Kardeş Yugoslav milleti ve onun halkçı ordusu ile birlikte, yalnız kendimiz için değil, bütün Balkan milletleri için başarılacak tarihi bir görevi vardır. Balkanların Balkan milletlerine ait olması ve Güney Slavlarının Balkanlarda yol gösterici rollerini oynayabilmelerine tarafımızdan yardım edilmesi, öncelikle Bizans, sonra da Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlara hükmettikleri tarihsel geçmişin izlerinin kesin olarak silinmesini gerekli kılmaktadır (12)" diyordu.

Güney Slavları Birliği projesinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak Bulgar üst düzey yetkililerince açıklanan bu görüşlerden sonra Başbakanlık görevini devralan Dimitrof, 28 Kasım 1946 tarihinde Parlamento'da programını okurken, "Hükümet, Bulgaristan'ı yabancı iddialara karşı korumaya ve kendisinden haksızca koparılıp alınmış olan Batı Trakya'yı tekrar ele geçirmek ve bu suretle Ege Denizi'ne tabii bir mahreç elde etmek yolundaki tartışma kabul etmez haklarını savunmaya artan bir azimle devam edecektir. (13)" diyor ve Bulgaristan'ın bu devredeki tutarsız tutumunu açığa vuruyordu.

(11) Ayın Tarihi, Ekim 1946, sayı: 155, 143.

(12) Traicho Kostov, Izbrani Statii, dokladi, rechii (Selected Articles, Reports, Speeches), Sofia, 1964, s. 93.

(13) Ayın Tarihi, Aralık 1946, sayı: 157, s. 169.

Bulgaristan'ın en yetkili adamı tarafından ifade edildiği gibi, Batı ve Doğu Trakya meselesinin yeni Bulgar hükümetinin programı içine alınmış bulunması, o sırada Balkanlarda mevcut gerginliği fazlasıyla arttırmıştır. Bu ifade ile açığa çıkan gerçeğe, Bulgaristan'da, faaliyeti bir süredir yavaşlamış veya yön değiştirmiş bulunan bazı cemiyetlerin (Bulgar, Yugoslav, Yunan ve Arnavut Makedonyalarının Bulgaristan'a ilhakı amacını güden Makedonya Cemiyeti; Romanya'dan bazı toprak iddiaları bulunan Dobruca Cemiyeti; ve Türk ve Yunan Trakyalarının Bulgaristan'a katılmalarını hedef alan Trakya Cemiyeti) çalışmalarının genişletileceği ve bunların faaliyetinin Bulgar dış politikası içine alınacağı düşüncesini yaratmıştır. Bu gelişmeler Türkiye'de Bulgaristan üzerinde toplanan endişeleri daha da artırmıştır. Zira bu yıllarda Batı ve doğu Trakya ile Bulgaristan Trakyasının bir kısmından oluşacak ve başkenti Filibe olacak bir "Federatif Trakya Devleti" kurulması amacıyla oluşturulan bir örgütün faaliyetlerini hızlandırdığı ve bu devletin kurulması için büyük devletlerin veya Birleşmiş Milletlerin yardımının isteneceği haberleri yayılmaktaydı. Kurulacak devlet içerisinde Bulgarlardan başka Ermeni ve Yahudilerin de yer alacağı ileri sürülüyordu.

Örgütün bu amaçla Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne gönderdiği 14 Mayıs 1946 tarihli bir muhtıra (14) Bulgar Telgraf Ajansı tarafından da açıklanmıştı. Bu mektupta, Trakya'nın yedinci yüzyıldan beri Bulgar çoğunluğunda olduğu ileri sürülüyor ve Türk ve Yunan "şovenistleri" tarafından sistemli bir şekilde "yok etme" politikasına maruz bırakılan Bulgarların desteklenmesi talep ediliyordu.

(14) Oral, op. cit., (2. cilt), s. 17-20.

Türkiye Balkanlarda gelişen bu hareketleri, Sovyetlerin Akdeniz politikasının yeni bir şekilde ortaya çıkışı olarak görüyordu.

1947 yılı sonunda Bulgaristan'da meydana gelen iki önemli olay yeni rejim'in Bulgaristan'daki kesin zaferini göstermiştir.

Bunlardan birincisi, bazı ılımlı unsurların da yer aldığı Dimitrof kabinesinin 9 Aralık 1947 tarihinden itibaren çekilmeye başladıklarının Moskova radyosu tarafından 17 Aralık'ta açıklanmasıdır. Sovyetler Birliği böylelikle, Bulgaristan'da yeni rejimin tartışma kabul etmez şekilde oturduğunu göstermiştir.

1948 yılı içinde Balkanlar ve Türkiye yönünden önemli bir gelişme, Bulgar-Yugoslav ilişkilerinin bozulmasıdır. Güney Slavları Federasyonu, Mareşal Tito ile Georgi Dimitrof arasında kararlaştırılmış ve bu büyük hedef yolunda, Bulgaristan'la Yugoslavya arasında yakın işbirliği kurulmuştu. Ancak, Stalin'in Balkan politikası ile bağdaşmadığı daha sonraki gelişmelerle de ortaya çıkan böyle bir birlik fikrinin savunulması konusunda hazırlıksız kalındığı da ilk andan itibaren ortaya çıkmıştır.

Güney Slavları Federasyonu hedefinin Balkan devletleri üzerinde yaratabileceği tepkilere engel olmak için, Sovyetlerin de öteden beri üzerinde durdukları "Birleşik Balkan Devletleri" fikri, 1945 yılı sonlarında Bulgar Dışişleri Bakanı Stainof tarafından sözkonusu edilmiş ve Bulgar basını, "Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, Yunanistan, Arnavutluk ve Türkiye'nin iştirakiyle kurulacak böyle bir birliğin bölgede ve dünyada barış ve refahın temini için çok faydalı olacağı, Bulgaristan'ın da bu yolda gayret sarfedeceği" konusunu işlemiştir.

Ancak Bulgar yetkililerince Türkiye hakkında yapılan açıklamalar da

ortaya koymaktadır ki, tutumu belli bir Türkiye ile işbirliği yapılmasına imkân yoktu. Yunanistan bakımından da aynı ifadeyi kullanmak mümkün olduğuna göre, bir "Birleşik Balkan Devletleri" fikrinin büyük ölçüde "Güney Slavları Federasyonu" için bir örtü olarak düşürüldüğü söylenebilir.

Güney Slavları Federasyonu fikrine başlangıçta bir tepki göstermeyen Sovyetler Birliği'nin bu tutumundan cesaret alan Dimitrof, gittikçe Türkiye'ye karşı ifadelerini sertleştirmiş ve nihayet 26 Temmuz 1947 tarihinde Rizos Pastis gazetesinde yaptığı açıklamada, "kesin olarak şunu belirtmek isteriz ki, ben, şahsen Türkiye'yi bir Balkan devleti olarak görmüyorum. Türkiye'nin geleceğinin Küçük Asya'da olduğu ve demokratik bir devlet sıfatıyla, orada, mükemmelen gelişebileceği aşikârdır (15)" demişti.

Dimitrof'un bu sözlerinin değerlendirilmesinden şu sonuçlara varılmaktadır:

- 1) Bulgaristan, Balkanlar'daki faaliyetler. (Güney Slavları, Ege'ye mahreç, Federatif Trakya Cumhuriyeti gibi) bakımından Türkiye'yi büyük bir engel olarak görmektedir;
- 2) Bulgaristan, Türkiye'nin Balkan işlerine karışmasını kesinlikle istememektedir.

Bulgar Başbakanı Dimitrof'un 1947 yılı Temmuzunda Yugoslavya'yı ziyareti sırasında yayınlanan bildiride (16) bir Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalandığı, iktisadi alanda tam bir işbirliği kurulacağı, dış sorunlarda ve milletlerarası konularda ortak bir siyaset izleneceği kaydedilmekte,

(15) Ayın Tarihi, Ağustos 1947, no: 165, s. 112.

(16) D.G. Kiosev, Istorija Na Makedonskoto Natsionalno revoliutsionno dvizhenie (History of the Macedonian National Revolutionary Movement), Sofia, 1954, s. 69-73.

ayrıca, Yugoslavya'nın, Bulgaristan'dan alacağı 25 milyon dolarlık savaş tazminatından vazgeçtiği belirtilmekte idi.

Bu sırada alınan önemli bir karar da, "Pirin bölgesinin, Güney Slavları Federasyonunun kurulması halinde Makedonya Halk Cumhuriyetine ilhak edileceği, buna karşılık Batı eyaletlerinin Bulgaristan'a iade olunacağı, Federasyonun kurulmasına kadar bu bölgelerin Bulgaristan ve Yugoslavya'nın hakimiyeti altında kalacakları, ancak buraların halklarına kültürel özerklik verileceği" hakkında idi.

1947 Kasım'ında, Tito'nun Bulgaristan'a yaptığı ziyaret ve bu sırada alınan ve açıklanan kararlar (17), Yugoslav-Bulgar işbirliğini oldukça ileri bir noktaya getirmiştir.

1948 yılı başlarında, 19 Ocak'ta, Londra'daki Romanya Büyükelçiliği Basın Servisi tarafından, Dimitrof'la yapılan bir söyleşi yayınlanmış ve bu söyleşide, Bulgar Başbakanının Balkan Devletlerinin, Polonya, Çekoslovakya ve Yunanistan ile birlikte bir federasyon ve gümrük birliği kurulmasını teklif ettiği bildirilmişti. 23 Ocak 1948 tarihinde radyoda konuşan Dimitrof, "Bir Balkan Birliğinin kurulması meselesi, acil olmamakla beraber, bunun yakın bir gelecekte gerçekleştirilmesi milletimizin şimdi yaptıklarıyla pek kolaylaşmıştır. Bu mesele, hiç şüphesiz gerektiği gibi olgunlaşınca, bu birliğin bir federasyon veya konfederasyon mu olması gerektiği, Doğu Avrupa ülkeleri tarafından kararlaştırılacaktır." (18) demiştir.

(17) Kosta Todorov, Politichka istoriya savremene Bulgarske (Political History of Contemporary Bulgaria), Belgrad 1948, s. 91.

(18) Oral, op. cit., s. 26-30.

28 Ocak 1948 tarihli Pravda gazetesi, Dimitrof'un 19 Ocak tarihli söyleşisini ve 23 Ocak'ta yaptığı radyo konuşmasını şiddetle eleştirmiş, "adıgeçen ülkelerin ne bir gümrük birliğine ne de bir federasyona ihtiyaçları olmadığını, bu ülkelerin muhtaç oldukları şeyin, bağımsızlık ve hükümlerinin korunması ve kuvvetlendirilmesi olduğunu belirtmiş ve bu meselelerin de her memleketteki demokratik kuvvetlerin örgütlenmesiyle sağlanabileceğini" ileri sürmüştür (19).

Pravda tarafından sert muhalefetle karşılaşan Dimitrof, 30 Ocak 1948 günü bir bildiri yayınlatarak durumu tavrini belirtmek istemiş ve bildiride, Dimitrof'un "milletlerimizin gelişmesine yalnız gümrük birliğinin hakikaten yardım edebileceğine kani bulunduğunu" söylediği ifade olunmuştur (20).

Bulgarların, Balkanlarda çeşitli "birlikler" kurulması konusunda gıristikleri faaliyete karşı Sovyetlerin ilk açık tutumunu ortaya koyan Pravda'nın bu yayınından sonra Dimitrof'un durumu tersine döndü. 30 Ocak 1948'de yayınlattığı tavrındaki ifadeden de anlaşılacağı üzere, Bulgar-Yugoslav Birliği, Balkan Devletleri Birliği ve Trakya Federatif Cumhuriyeti fikirlerini bir anda, hiç bahis konusu olmamışçasına unuttu görünmesine ve sadece "gümrük birliği"nden bahsetmesine rağmen, Sovyetlerin güvenini tekrar kazanamadı. İnandırıcı olmaktan uzak bir takım bahanelerle Dimitrof'un yetkileri elinden alındı.

Yugoslavya'nın, Sovyetler Birliği tarafından onaylanmayan tutumu, 1948 yılı içinde su yüzüne çıkmıştır. 3 Haziran 1948 tarihinde, Prag'da

(19) Ibid, s. 29.

(20) Ibid, s. 30.

yayınlanan Rude Pravo gazetesi, Yugoslavya komünistlerinin Komintern'den ihraç edildiklerine dair bir bildiri yayınlanmış, "Tito'nun, Troçkizm ve Sovyet aleyhtarlığı ile suçlandığı bildiride, "Yugoslav Komünist Partisi, kendi kendini Komintern ve kardeş partiler ailesinden çıkartmaktadır" (21) ifadesi yer almıştır.

Yugoslavya'nın Sovyetlerle ilişkilerinin bozulması ve Komintern'den atılması karşısında, en şiddetli tepkiyi gösteren devlet Bulgaristan oldu. Birlik kurulması üzerinde hayli ileri adımlar atmış görülen ve birkaç ay öncesine kadar parlak sözlerle kaynaşmış oldukları intibasını veren Bulgaristan ile Yugoslavya'nın ilişkileri, 1948 Temmuz'unda, çok açık bir şekilde kötüleşmiştir.

Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin, 12-13 Temmuz 1948 tarihleri arasında yapılan toplantısı sonunda, alınan kararlar ile ilgili olarak yayınlanan bildiride, Yugoslav siyaseti şiddetle eleştirilmiş ve sunlar ileri sürülmüştür:

"Yugoslav idarecileri Güney Slavları Federasyonu'nun kurulmasına engel olmuşlar ve faaliyetlerini münhasıran Pirin bölgesinin ilhakına hasretmişlerdir. Bu bölgeye gönderilen Yugoslav ajanları Bulgaristan aleyhinde faaliyete geçmişler ve Makedonya'daki Bulgar azınlığı haklarını tanımamışlardır. Yugoslav idarecilerinin Bulgar düşmanlığı politikası devam ettiği müddetçe Pirin bölgesinin Yugoslavya'ya veya Makedonya Halk Cumhuriyetine iadesi sözkonusu olamaz (22)."

(21) Ibid, s. 29.

(22) Ibid, s. 31.

1949 Eylül'ünde Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya ile 1945'te yaptığı Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşmasını feshetmelerini takiben, Bulgarlar da aynı yola gitmişler ve Yugoslavya ile aynı konudaki 2 Ağustos 1947 tarihli anlaşmayı feshetmişlerdir.

Yugoslav-Bulgar işbirliğinin bu şekilde sona ermesine rağmen Dimitrof, Sovyetler Birliği'nin onayı dışında bir takım teşebbüslere girişmiş bulunmasından ötürü, tasfiye olunmaktan kurtulamadı. 1949 Nisan'ında, hiçbir sebep belirtmeksizin, bir süre izinli olduğu açıklandı. Müteakip günlerde, Dimitrof'un hastalandığı, bilahare de tedavi edilmek üzere Moskova'ya gittiği bildirildi. Başbakan Vekilliğine Vasil Kolarov'un getirilmesini takiben, Balkanlarda "Birlikler" fikrinin önde gelen temsilcilerinden Traitcho Kostov, 1 Temmuz 1949 tarihinde tutuklandı, daha sonra da idama mahkûm edildi. Kostov'a isnad edilen suç, vatan ihaneti idi. 2 Temmuz 1949 tarihinde Tass Ajansı, Georgi Dimitrof'un, tedavi görmek üzere Moskova'da öldüğü haberini verdi. Bu arada, Bulgaristan'da, Dimitrof'a yakınlığı ile tanınan pekçok kimse tasfiye olundu (23).

Üzerinde kısaca durduğumuz, "Birlikler" fikri, bu arada Güney Slavları Federasyonu, görüldüğü gibi Sovyetler Birliğinin onaylamadığı hareketler olmaları itibariyle sonuçlanamamış ve birlik fikrinde başlıca rol oynayanların faaliyetlerine kesin olarak son verilmiştir. Başka sebeplerin de etkisiyle Yugoslavya Komintern'den atılmış, Bulgaristan'da da birlik fikrini yaratan ve savunular tasfiye edilmiştir. Hernekadar, Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasındaki bozulma, iki tarafça da Makedonya meselesine bağlanmak istenmişse de, bu kopmada ana kolü, Sovyetlerin oynadığı açıkça görülmektedir.

(23) Oren, op. cit., s. 144-166.

Böylece bozulan Bulgar-Yugoslav ilişkilerinin tekrar düzelebilmesi için Yugoslav-Sovyet ihtilâfının yumuşatıldığı 1960 yılına kadar beklemek gerekecektir.

E. İKİLİ İLİŞKİLERDE GEÇİCİ GERGİNLİK YARATAN OLAYLAR VE GELİŞMELER

1. Boğazlar Konusunun Yeniden Ortaya Atılması ve Bulgaristan

İkinci Dünya Savaşı içinde meydana gelen olayların Montreaux Sözleşmesi ile oluşturulmuş Boğazlar rejiminin Karadeniz devletlerinin güvenliğini korumaya yetmediğini gösterdiğini ileri sürerek Sovyetler Birliği'nin 7 Ağustos 1946 tarihinde Türkiye'ye bir Nota vermesi ve aynı Nota'yı ABD ve İngiltere'ye de göndermesi boğazlar konusunu Türkiye bakımından bir ke-re daha ve tehlikeli bir biçimde gündeme getirmişti.

Savaş sırasında Türkiye'nin bazı düşman gemilerinin Boğazlardan geçmesine göz yumduğunu ileri süren Sovyetler Birliği bu Notasında şu esaslara dayanan yeni bir rejim kurulmasını istiyordu:

1. Boğazlar bütün devletler ticaret gemilerinin geçişine devamlı olarak açık tutulmalıdır;
2. Boğazlar Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin geçmesine devamlı olarak açık tutulmalıdır;
3. Özel surette öngörülecek haller dışında, Boğazlar, Karadeniz sahili olmaayan devletlerin savaş gemilerinin geçişine kapalı olmalıdır;
4. Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için doğal su yolu olan Boğazlara müteallik rejimin kurulması, yalnız Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili olan diğer devletlerin yetkisi dahilinde olmalıdır;
5. Boğazlarda ticari trafiğin serbestliğini ve Boğazların güvenliğini

sağlamakla en fazla ilgili ve bunu gerçekleştirmeye en güçlü oldukları için, Türkiye ve Sovyetler Birliği, Boğazların diğer devletler tarafından Karadeniz'e sahili bulunan devletler aleyhine kullanılmasının önüne geçmek amacıyla, bunların savunmasını ortaklaşa sağlamalıdır (24).

Sovyetler Birliği aynı konuda Türkiye'ye 24 Eylül 1946 tarihli ikinci bir Nota daha vermiştir. Bu Nota bu kere ABD ve İngiltere'ye gönderilmemişti.

Türkiye'nin sert ve olumsuz cevabı ve ABD'nin de aynı yönde tutumu ile bir süre sonra unutulmuş Boğazlar konusunun yeniden gündeme getirildiği bu endişeli ve buhranlı devrede Bulgaristan'ın Türkiye'nin yanında olması beklenemezdi: Zira bir Karadeniz devleti olarak öngörülen sistem çıkarlarına daha uygundu.

Boğazlar meselesi karşısında Bulgaristan'ın tutumu, hükümet organı olan Otetchestven Front gazetesinin 8 Ocak 1947 tarihli nüshasında şu şekilde belirtilmektedir: "Montreaux Sözleşmesi, Karadeniz'i kapayan kapının anahtarlarını Türkiye'nin eline teslim etmiştir. Geçen harbin tecrübeleri göstermiştir ki, faşist hırsızların yabancılara evlerine girmelerine müsaade ederek büyük bir misafirperverlikle kapılarını açan Türk Hükümeti, maalesef sadece saldırganlara hoşgörü göstermektedir. Gelecekte, yuvalarına davetsiz misafirlerin sokulmaması yolundaki meşrû haklarının savunulmasını getirecek bir duruma, Karadeniz'de kıyısı bulunan devletlerin katlanmaları mümkün müdür? (25)".

ii. Türk-Batı İlişkilerinin Gelişmesi Karşısında Bulgaristan

1947 yılının Türk-Bulgar ilişkileri bakımından özelliği, Türkiye'ye

(24) Gönlübol, op. cit., s. 182-186.

(25) Oral, op. cit., s. 20.

Truman Doktrini ile başlayan yardımın ve Türk-Amerikan yakınlaşmasının Bulgaristan üzerinde yarattığı etkidir. Bulgarlar, Türkiye'nin durumunda başlayan değişikliği büyük bir endişe ve sinirlilik içinde izlemekte, Bulgar basını ve yetkilileri Türkiye'ye sert eleştirilerde bulunmaktadırlar.

Bulgar Başbakan yardımcısı Traitcho Kostof ve Dışişleri Bakanı Kimon Georgiyef'in de katıldıkları Vatan Cephesi Yerel İdare Komitesi tarafından düzenlenen toplantıda kabul olunana karar suretinde, "Güney sınırlarımızdaki iki tehlikeli savaş kaynağı ve Amerika'nın saldırı uzlelerini topraklarında kurduran Türkiye ile Yunanistan'ın arzetmekte olduğu tehlikeyi bütün dikkatimizle takip etmekteyiz" (26) ifadesi yer almıştır.

Aynı şekilde, 24 Aralık 1947 tarihinde, Gençlik Teşkilatı Kongresinde bir konuşma yapan Bulgar Başbakanı Dimitrof, "Atina ve Ankara'da övünenler ve onlara ilham verenler Bulgar gençliğinin vatan ve hürriyetlerini bütün kuvvetiyle ve kanlarının son damla na kadar savunacaklarını çok iyi bilmelidirler..." demiştir (27).

Ankara'daki Bulgar Elçisi Verban Anfielov'un, 1 Temmuz 1947 tarihinde İstanbul'da, Bulgar Konsolosluğunda gazetecilere yaptığı açıklama (28) yan-
kı yaratmıştır. Bulgar Elçisinin bu açıklaması, Türk basınında sert tepki uyandırmış; ayrıca, Türk resmi çevreleri de konu üzerine eğilmişlerdir.

iii. Türk ve Bulgar Basını Arasında Polemik

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda Türk-Bulgar ilişkilerinde dikkati çeken bir husus, iki taraf basını arasında devam eden polemiktir. Türk Hü-

(26) Kostov, op. cit., s. 113.

(27) Ayın Tarihi, Ocak 1948, sayı: 170, s. 59.

(28) Ayın Tarihi, Ağustos 1947, sayı: 165, s. 75.

kümetinin, Bulgar basınının saldırgan tutumu karşısında herhangi bir yazılı teşebbüsüne rastlanmamış olmakla beraber, Bulgaristan Hükümeti bu hususta aşırı titizlik göstermiş ve genellikle kendi basınının başlattığı polemik dolayısıyla veya Türk basınında Bulgaristan hakkında çıkan eleştiri yazıları üzerine sürekli girişimlerde bulunmuştur.

Türk basınında Bulgaristan aleyhinde yayınlanan yazılar dolayısıyla hassasiyet göstermek Krallık dönemi Bulgaristan'ında da görülmektedir.

iv. İki Türk Savaş Uçağının Bulgaristan Tarafından Düşürülmesi

9 Şubat 1948 tarihinde Yeşilköy havaalanından normal eğitim uçuşu için kalkan iki Türk avcı uçağı yanlışlıkla Bulgar semalarına girmiş ve Bulgarlar tarafından düşürülmüştür. Bu olay nedeniyle ikili ilişkiler oldukça gergin bir havaya girmiştir.

20 Şubat günü Büyük Millet Meclisinde konuşan Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, "Bizzat Bulgar makamlarının yaptığı açıklamaları okuyan herkes anlar ki, yollarını şaşırması ve Bulgar toprakları üzerine gelmiş pilotlarımız, Bulgar muhafızlarının verdikleri işaretler üzerine yere inmeye ve konacak elverişli bir yer aramaya başlamışlardır. İşte, Bulgar muhafızları, uçaklarımız üzerine bu sırada, yani tam iniş yapmak üzere iken ateş açmak cinayetini işlemişlerdir... Bu gibi hareketleri, dost geçinmek isteyen komşu ülkelerin bu gayeye doğru sarfedilen gayretleri olarak görmek biraz zordur. Dün Bulgar Hükümetine tevdi ettiğimiz çok sert ifadeyi bir Nota'da, yaralanan pilotumuzla, uçakların iadesini, bu gayri insani hareketi yapanların cezalandırılmasını, şehit olan pilotumuzun ailesine tazminat verilmesini istedik" demiştir (29).

(29) Ayın Tarihi, Mart 1948, sayı: 172, s. 43-44.

v. Sofya'daki Türkiye Askeri Ataşesinin "Persona Non Grata" İlan Edilmesi

1948 yılı Şubat ayında Sofya'daki Türk Askeri Ataşesinin "persona non grata" ilan edilmesi ve Türkiye'nin de buna karşılık vermesi ile aynı yıl Mart ayında Askeri Ataşelikler karşılıklı olarak kapatılmıştır. Bunların tekrar açılmaları konusunda 1960 yılından itibaren Bulgaristan'ın yaptığı teşebbüsler Türkiye tarafından olumlu karşılanmış ve Askeri Ataşelikler 1961 yılı başından itibaren karşılıklı olarak tekrar açılmıştır (30).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1948 tarihinde yaptığı Meclis açış konuşmasında, "komşularımızın hepsi ile iyi geçinmek hususunda samimi kararımız, bu kararın uygulanması yolunda gösterdiğimiz bütün gayretlere rağmen dilediğimiz semereyi verememektedir" demiştir (31).

vi. Türkiye'nin Filibe Başkonsolosluğuna Bomba Atılması

9 Ekim 1948 tarihinde Filibe'deki Türkiye Başkonsolosluğuna kimliği belirsiz kişilerce bomba atılması ilişkilerde yeni bir gerginliğe yol açmıştır.

Türkiye Hükümeti'nin Nota'sına cevaben 21 Ocak 1950 tarihinde gönderilen Bulgaristan Nota'sında, olayın faillerinin yakalandıkları ve 1 Şubat 1950 tarihinde Sofya'da yargılanmalarına başlanacağı bildirilmiştir. 2 Şubat 1950 tarihinde bir gün süren duruşma sonunda, sanıklardan biri idama, ikisi ömür boyu hapse, diğer beşi de 5-15 yıl arasında hapis cezalarına mahkûm edilmişlerdir (32).

Bulgar Haber Ajansının, 2 Şubatta verdiği bilgiye göre, "san.klar suç-

(30) Oral, op. cit., s. 35-40.

(31) Ayın Tarihi, Aralık 1948, sayı: 181, s. 45.

(32) Ayın Tarihi, Ekim 1948, sayı: 179, s.31-32; Mart 1950, sayı:196, s.49.

larını kabul etmişler ve affedilmelerini istemişlerdir. Bu kişiler Faşist bir teşkilata mensup bulunuyorlar ve "Vatan Cephesi"nin prestijini düşürmeye çalışıyorlardı".

14 Eylül 1950 tarihinde Bulgar Haber Ajansı tarafından yayınlanan resmi Hükümet bildirisinde, "... Bu suikastın faillerinin, Bulgar Hükümetinin, güney komşumuz Türkiye ile olan normal ve dürüst ilişkilerini sürdürmek konusundaki gayretlerini baltalamayı hedef tutan caniyane bir gaye gütmekte oldukları barizdir" denilmekte idi (33).

vii. Bulgaristan'ın Türk Azınlığı Arasında Geniş Çaplı Tutuklamalara Gitmesi, Göçe Zorlama Uygulamasına Başlaması

1948-1949 yılları içinde Bulgaristan'da Türk soylular arasında geniş çapta tutuklamalar yapılmıştır. Tutuklananlardan bazıları idam cezasına çarptırılmıştır. Bunlara, Bulgaristan'da Türkiye'nin ajanlığı ve Türkiye lehine casusluk yapmak suçları isnat olunmuş, cezaları da temyiz mahkemesi tarafından tasdik edilmiştir.

Bu uygulama karşısında Türkiye sert tepki göstermiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1949 tarihinde yaptığı Meclis açış konuşmasında, "Bulgaristan'la ilişkilerimizi, devletler hukukunun asgari prensiplerine uygun bir hale getirmek için bile güçlük çekmekteyiz. Gayretlerimiz karşılıksız kalmaktadır (34)" diyordu.

10 Ağustos 1950 tarihinde, Bulgaristan tarafından verilen bir Nota ile 1950-51 yıllarını kapsayacak göç meselesi ortaya çıktı. Bulgaristan Nota'sında, 250.000 Türk'ün sınır dışı edileceği, bu işin 3 ay içinde bitirile-

(33) Ayın Tarihi, Ekim 1950, sayı: 203, s. 39.

(34) Ayın Tarihi, Aralık 1949, sayı: 193, s. 49.

ceği, Türkiye'ye göç isteğinin doğrudan doğruya Türk azınlığından geldiği, Bulgaristan'ı terketmek isteyen bütün Türk Müslümanlara göç izni verileceği bildiriliyor, ayrıca, 1925 tarihli Dostluk Anlaşmasında yer alan "göç etmek isteyenlere hiçbir şekilde engel olunmayacaktır" hükmüne göre, Türkiye'nin bu göçmenleri kabul etmesi gerektiği de ilave olunuyordu.

Nitekim 1950-51 yıllarında Bulgar Hükümeti, 250.000 Türk soyluyu toplu halde Türkiye'ye göçe mecbur etti. Göçmenler arasında, Bulgarların, 1000'den fazla Türk olmayan Bulgar asıllı zararlı eşhası da sahte pasaport ve vize-lerle Türkiye'ye sokmak istemeleri, iki ülke arasında gerginlik yarattı. Sınırdan enterne edilen bu kimselerin Bulgaristan'a iadesi konusunda yapılan temaslar olumlu sonuçlanmayınca, Türk-Bulgar sınırı, 18.11.1951 tarihinde, Türkiye tarafından kapatılmıştır.

Göç konusu ve Bulgaristan'daki Türk azınlığı, ileride inceleneceğinden burada üzerinde durulmayacaktır.

viii. Türkiye'nin NATO'ya Girmesi ve Bulgaristan

18 Şubat 1952 tarihinde, TBMM'nde Türkiye'nin NATO'ya girmesi hakkında kanunun kabul olunması üzerine Bulgaristan resmi ve gayri resmi düzeyde büyük tepki göstermiştir. Türkiye'nin Balkanlarda, doğrudan doğruya Bulgaristan'a yönelik olan askeri nitelikte tedbirler aldığını, Doğu Trakya'da tahkimata giriştiğini, NATO'ya girmekle Bulgaristan'ın güvenliğini doğrudan doğruya tehdit ettiğini bildirmiştir.

Türkiye ve Yunanistan'ın bilinen sebepler dolayısıyla NATO ittifakına

katılmaları özellikle 1952 yılından sonra Sovyetlerin paralelindeki Yugoslavya dışında kalan Balkan ülkelerinde, Sovyet görüşünün tekrarı durumunda ki protesto ve kinamalara yol açmıştır. Türkiye'nin bunlara cevabı, Sovyetler Birliği'nin gözetiminde askeri hazırlıklar yapan komşu Balkan ülkeleri için de aynı şeylerin söylenebileceği şeklinde olmuştur.

Bu cümleden olarak Bulgaristan 22 Şubat 1952 tarihinde Türkiye'ye bir Nota (35) vererek, Türkiye'nin, Balkanlarda, doğrudan doğruya Bulgaristan'a yönelik, askeri nitelikli önlemler aldığını, Amerikan yardımları ile Doğu Trakya'da tahkimata ve stratejik yollar yapımına giriştiğini, NATO İttifakına katılmakla Bulgaristan'ın güvenliğini doğrudan doğruya tehdit ettiğini, Bulgar Hükümetinin, Türkiye'nin izlediği bu düşmanca siyasete kayıtsız kalamayacağını ve Türkiye ülkesinin Balkanlarda barışa karşı bir saldırı üssü hali almasının sorumluluğunun Türk Hükümetine ait olacağını bildirmiştir.

Türkiye bu Nota'ya cevaben 16 Nisan 1952 tarihinde Bulgaristan'a bir Nota (36) vermiştir. Bu Nota'da Türkiye, NATO İttifakının, hür dünya ülkelerine karşı beliren saldırı tehlikesini önlemek amacıyla kurulduğunu, savunma niteliğindeki bu Paktın, barış ve uzlaşma yanlısı devletlerin ittifakı olduğunu, diğer devletlerin bağımsızlık, hürriyet ve yaşamsal çıkarlarına saygı esası üzerine dayanan bu Paktın hiçbir devleti endişeye düşürmemesi gerektiğini ifade ediyordu.

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılmaları, Bulgaristan'ın Yunanistan ve Türkiye'den gizli ve açık taleplerini ve bu devletlere karşı ileriye dönük plânlarını sonuçsuz bırakacak bir etki yaparken Yugoslavya'nın Türkiye ve Yunanistan ile Bled Paktına varacak bir işbirliğine girişmesi,

(35) Oral, op. cit., s. 285-287.

(36) Ibid, s. 288.

bu ülkenin Balkan politikasını ve Balkanlardaki emellerini temelinden sarsıyordu.

Diğer yandan Bulgaristan, bu arada Sovyetler Birliği öncülüğünde kurulan COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi)'a 1949 yılında kurucu üye olarak katılmıştı.

F. GENEL DEĞERLENDİRME

İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda Türk-Bulgar ilişkileri özellikle Bulgaristan'daki yeni rejimin unsurlarının söz ve yetki sahibi olmalarından itibaren çok kötü bir seyir takip etmiştir.

Doğu-Batı ilişkilerinin de çok gergin bir seyir takip ettiği bu yıllarda, çatışan bloklarda yer alan, Türkiye ve Bulgaristan'ın ilişkileri esas olarak blokların tutumuna bağlı kalmıştır. Bu devrede büyük bir anlaşmazlık olarak ortaya çıkan 1950-51 yılları içinde Bulgaristan tarafından çok sayıda Türk soydaşının göçe zorlanması, iki ülke ilişkilerine derin etkiler yapmıştır. Aynı şekilde, Türkiye'nin Batı ile daha da gelişen ilişkileri bu arada NATO ittifakına katılması gerginlik için doğal bir gerekçe oluşturmuştur. Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği politikasında meydana gelen değişmelere paralel olarak Bulgaristan dış politikasında da barışçıl sözleri ön plânda tutma yönünde değişmeler oluşmaya başlamıştır.

II. DURGUN VE DİNGİN KÖTÜ İLİŞKİLER DEVRESİ (1953-1962)

A. BLED PAKTI VE BULGARİSTAN

Türkiye'nin NATO'ya katılması, Sovyetler Birliği ile Bulgaristan'ın tepkisine yol açmış ve 13 Kasım 1951 tarihinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye iki Nota vermesini beraberinde getirmiştir. Birinci Nota'da Sovyet-

ler Birliği, doğrudan doğruya kendilerine yöneltilmiş olan bu "saldırgan" bloka Türkiye'nin katılmasıyla ve "emperyalist" Amerika'ya topraklarında üs vermesiyle doğacak sorumluluğun, doğrudan doğruya Türk Hükümeti'ne ait olacağını bildirmişti. 30 Kasım 1951 tarihli ikinci Notasında ise Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı yöneltilmiş bulunan Atlantik Bloku'nun saldırgan plânlarına katılmış olmasının ikili ilişkilere ciddi zarar vereceğini ve böyle bir politikanın sonuçlarından doğan sorumluluğun da tamamıyla Türk Hükümeti'ne ait olacağını ileri sürüyordu.

Bu gelişme, Türkiye'yi Balkanlarda yeni savunma sistemleri kurmaya yöneltmiştir. NATO'nun sağ kanadı Balkanların bir kısmını içine almakta idiyse de, burada Yugoslavya önemli bir boşluk oluşturmuyordu. Bu kere, ABD'nin de teşviki ile Türkiye, Balkanlarda ikinci kez işbirliği denemesine girişiyordu.

Özellikle Türkiye tarafından gösterilen çabaların ilk olumlu sonucu, 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasınının (37) imzası olmuştur.

Bazılarınca "Pakt" olarak anılmakla birlikte bir ittifak yaratmayan ve Üç devlet arasında yalnızca işbirliğini öngören bu antlaşma, daha sonra 9 Ağustos 1954 tarihinde Bled'de yapılan antlaşma ile resmen bir ittifake dönüşüyordu. Bled Antlaşması ile Üç devlet, içlerinden birine veya birkaçına yapılacak bir silahlı saldırının kendilerine yapılmış kabul edileceğini ve saldırıyı önlemek için gerekli önlemleri almak üzere üye devletler arasında derhal istişarelerde bulunulacağını ve ortaklaşa alınacak kararlara göre hareket edileceğini öngörmekteydi.

(37) Armaoğlu, op. cit., s. 521-524.

Bulgaristan, Paktın imzalanmasını nisbeten hafif bir tepki ile karşılaşmış, ancak bu ülke basınında, Balkanlarda barışın tehlikeye düşürüldüğü ve bu Paktın, saldırgan NATO'nun bir kolu olduğu şeklinde yazılar yayınlanmıştı.

Stalin'in, 6 Mart 1953 tarihinde ölmesinden sonra Sovyetler Birliği'nin genel tutumunda görülen değişiklik belirtileri çerçevesinde 1953 yılı Mayıs ayı sonunda, bu devlet, Türkiye'den toprak taleplerinden vazgeçtiğini bildirmişti. Aynı şekilde, Sovyet liderlerinin Yugoslavya'ya karşı tutumlarının yumuşadığı gözlenmiş, 1955 Haziran'ında Belgrad'a ziyaret eden Bulgarın ve Kruşçev'in, Tito'nun afaroz edilmesi durumunu Stalin'in hatası olarak göstermeleri ve adeta Tito'dan özür dileyerek "Sosyalizme giden çesitli yollar olabileceğini" kabul etmeleri sonucunu getirmişti. Titoculuk böylelikle meşrulaştırılmış oluyordu.

Yugoslavya'yı Bled Paktına iten başlıca sebebi bu şekilde ortadan kalkması yanında, Türkiye ile Yunanistan arasında çıkan Kıbrıs anlaşmazlığı Pakt için ikinci bir zaaf unsuru oluşturmuştu (38).

Paktın "ölü doğmuş" bir ittifak niteliği almasına sebep olan bu gelişmeleri, Bulgaristan Sovyetlerin paralelinde memnuniyetle fakat yorumdan kaçınan bir tutum içinde izlemiştir.

Mayıs 1953 sonunda, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak taleplerinden vazgeçtiklerini bildirmesinin arkasından Haziran-Temmuz 1953 aylarından itibaren Bulgaristan'ın da Balkanlarda bir barış taarruzuna giriştiği görülmektedir.

(38) Oral Sander, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye, 1945-1965, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968.

Bu ortamda Bulgar basınında Türkiye ile ilgili sorunlar dikkatli ve yumuşak bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Başbakan Çerçenkov, 19 Aralık 1953 tarihinde bir toplantıda yaptığı konuşmasında, "Sofya ile Atina arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması ve Türkiye ve Yugoslavya ile de ilişkilerin düzeltilmesi yolunda Bulgaristan'ın arzuları bulunduğunu dile getirmiştir (39).

B. TÜRKİYE-BULGARİSTAN TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI

Özellikle 1955 yılından itibaren Türkiye, bir yandan Batının genel savunma politikası çerçevesinde askeri gücünü korumaya çalışırken, diğer yandan da bozulmaya başlayan ekonomik durumunu düzeltebilmek için Batıdan daha fazla yardım beklemeye başlamıştır.

Bu amaçla ABD, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE) ve diğer uluslararası ekonomik kuruluşlardan dış yardımlar almaya çalışırken, diğer yandan da ikili ilişkilerini geliştirmeye gayret etmiştir.

Bu gayretleri çerçevesinde Türkiye 23 Şubat 1955 tarihinde Ankara'da Bulgaristan ile Ticaret ve Ödeme Anlaşması (40) yapmıştır.

Dış politikasında ekonomik ve ticari ilişkilere özel bir önem veren Türkiye İkinci Dünya Savaşı sırasında 27 Mart 1942 tarihinde Bulgaristan ile bir ticaret anlaşması (41) da imzalamıştı. Değişen koşullara göre yeniden düzenlenmesi ihtiyacı duyulan ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla ve bu anlaşmanın yerine olmak üzere yapılan Ticaret ve Ödeme Anlaşması "A" ve "B" listeleri şeklinde hazırlanan ithal ve ihraç mallarının konten-

(39) Oral, op. cit., s. 59-60.

(40) Resmi Gazete, 2 Şubat 1956, No: 9223; Düstur, III, 37.269.

(41) Resmi Gazete, 8 Ağustos 1942, No: 5179; Düstur, III, 23.1671.

jan ve kotalarını belirliyor, doğabilecek sorunların çözümlenmesi için bir karma komisyon oluşturulmasını öngörüyordu.

Kliring esasına dayanan Anlaşma karşılıklı olarak 2.500.000 Dolarlık bir mal alışverişini öngörmektedir. Anlaşma gereğince Türkiye, Bulgaristan'a özellikle, balık ve diğer deniz ürünleri, kuruyemiş, narenciye, bakliyat, zeytin ve zeytin ürünleri, pamuk ve tekstil ihraç edecek. Karşılığında Bulgaristan'dan, tarımsal alet ve makineler, çimento, suni gübre, kimyevi maddeler, profil demiri, cam, kâğıt boya ve bitki tohumu gibi mallar ithal edecektir.

C. STALİN'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA BULGARİSTAN'IN TUTUMU

Stalin'in ölmesinden sonra Sovyetler Birliği'nin genel tutumunda görülen değişiklik belirtilerine paralel olarak Bulgaristan'ın da Balkanlarda genel bir barış havası yaratma tutumu içerisine girdiği görülmektedir. Bulgar basınında Türkiye ile ilgili sorunlar ılımlı ve yumuşak bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır.

Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Başbakan Çervenkov, 19 Aralık 1953 tarihinde yaptığı bir konuşmada, "Sofya ile Atina arasında diplomatik ilişkilerimiz yeniden kurulacaktır. Türkiye ve Yugoslavya ile de ilişkilerimizi düzeltmek arzusundayız." (42) diyordu.

4 Ağustos 1955 tarihinde, İzvestiya Gazetesine verdiği demeçte, Bulgar Dışişleri Bakan Yardımcısı Dr. Mintcho Neytchev, "Bulgaristan'ın, Balkanlardaki durumu düzeltecek ve ilişkileri normal hale getirebilecek her türlü gayreti göstermeye hazır olduğunu" söylemiştir (43).

(42) Oral, op. cit., s. 9-60.

(43) Ayın Tarihi, Eylül 1955, sayı: 262, s. 49.

Bulgaristan Komünist Partisi Merkezî Komitesi tarafından 25 Ağustos 1955 tarihinde yayınlanan bildiride, "Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin ve devamlı bir işbirliğinin Balkanlarda barışın, korunmasına yarayacağı ve bu ülkeler halkına refah içinde yaşamak fırsatı vereceği" ifadesi yer almıştır (44).

Aynı şekilde, Bulgar Başbakan Yardımcısı Georgui Çankof, 8 Eylül 1955 günü yaptığı konuşmasında, "Cenevre konferansından beri dünyada var olan gerginliğin yumuşamış olduğunu, Bulgaristan'ın Balkan ülkeleri ile, özellikle Yunanistan ve Türkiye ile iktisadi ve kültürel ilişkiler kurmak ve geliştirmek arzusunda olduğunu" belirtmiştir (45).

Bulgaristan Başbakanı Yugof, 17 Nisan 1956 tarihinde yaptığı Meclis konuşmasında, Türk Bulgar ilişkileri konusunda, Türkiye ile ilişkilerin iyileştirilmesi ve kuvvetlendirilmesi için Bulgar Hükümeti gayret göstermektedir. Bu gayreti göstermeye de devam edecektir İki ülke arasında iyi niyetle ve müzakere yoluyla çözülemeyecek hiçbir sorun bulunmamaktadır. Bulgar halkı komşu Türk milletine karşı dostluk hisleri beslemektedir ve karşılıklı anlayışla işbirliğinde bulunmak istemektedir. Böyle bir işbirliği her iki ülkenin çıkarına ve Balkan barışına hizmet edecektir" demiştir (46).

Bulgar yöneticilerinin Türkiye'ya karşı yumuşak ve yakınlaşma arzu eder tutumlarına karşılık, bu sıralarda, Türk resmi çevrelerinin Bulgaristan'la ilgili olumlu-olumsuz beyanlardan kaçındıkları dikkati çekmektedir. Zira bu yıllarda Türkiye bazı dış politik sorunlarla karşı karşıyadır. Kıb-

(44) Ayın Tarihi, Eylül 1955, sayı: 262, s. 51.

(45) Ayın Tarihi, Ekim 1955, sayı: 263, s. 88.

(46) Ayın Tarihi, Mayıs 1956, sayı: 270, s. 112.

rıs nedeniyle bozulan Türk-Yunan ilişkileri yanında, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile de ilişkileri kötüleşmiştir.

Bu yıllarda, Türk resmi çevrelerinde ve Meclis konuşmalarında Bulgaristan konusunda herhangi bir beyanda bulunulmamış olmasını, Türkiye'nin karşılaştığı diğer problemlerin öncelik kazanmasında aramak mümkündür.

D. 1956-1958 YILLARINDA ORTADOĞU'DA MEYDANA GELEN GELİŞMELER ÜZERİNE TÜRKİYE'NİN ALDIĞI TEDBİRLER KARŞISINDA BULGARİSTAN'IN TEPKİSİ

1958 yılı Şubat ayında Suriye-Mısır birleşmesini takiben 3 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta meydana gelen ihtilal hareketi, Bağdat Paktında ve Ortadoğu statüsünde köklü değişikliklere sebep olmuş, bu arada, Lübnan'da beliren huzursuzluk üzerine, ABD ve İngiltere'nin Lübnan ve Ürdün'e asker çıkarmaları uluslararası alanda büyük bir gerginlik yaratmıştı.

Bulunduğu bölgede meydana gelen olaylar, Türkiye'nin de kendi durumunu tekrar gözden geçirmesini ve bazı önlemler almasını gerektiriyordu. Türkiye ile ABD arasında askeri alanda başlanan temas ve çalışmalar, Sovyetler Birliği'nin yanında Bulgaristan'ı da harekete geçirmiştir.

Bulgar Telgraf Ajansı 28 Aralık 1958 tarihinde yayınladığı bir bildiri ile, "Son zamanlarda Türkiye'de çok artmış olan savaş hazırlıkları ve Türkiye ile ABD arasında iki taraflı bir askeri anlaşma imzalanması için yapılan görüşmelerle ilgili olarak Sofya'daki Türk Elçisi Talât Miras'ın, Bulgar Dışişlerine çağırılarak kendisine bir Nota verildiğini belirtmiş ve Nota metnini yayınlamıştır.

Ajansın yayınladığı Nota metnine göre, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı dostane emeller beslediğini ileri süren Bulgaristan Türkiye için herhangi bir tehdidin söz konusu olmadığını, buna karşılık Türkiye'nin gi-

riştiği askeri hazırlıkların hayret verici olduğunu, bölge ile hiçbir ilgisi olmadığı halde saldırgan emeller peşinde koşan ABD'nin politikasının Türkiye tarafından kolaylaştırıldığını, bu durumun Türk-Bulgar ilişkilerini etkilememesinin imkânsız olduğunu, politikalarını bu duruma ydurmak zorunda kalacaklarını bildirmiştir (47).

E. TÜRKİYE-ABD ASKERİ İŞBİRLİĞİ ÇALIŞMALARINA BULGARİSTAN'IN TEPKİSİ

Türkiye'nin 1958 yılından itibaren ABD ile askeri alanda yakın işbirliğine yönelik girişimleri ve bununla ilgili görüşmeler devam ettiği sırada Sovyetler Birliği basınında Türkiye topraklarında orta menzilli füze rampaları kurulacağı yolunda iddialar yer almıştı. 1959 yılı başlarında Sovyetler Birliği Türkiye'ye çeşitli uyarılarda bulunmuş ve yaptığı açıklamalarla, "Yakın ve Ortadoğu ile Balkanlarda barışın tehlikeye düşürüldüğü, Türkiye'nin giriştiği askeri hazırlıkları haklı gösterecek bir sebep bulunmadığı, girişimlerin sonuçlarından doğacak sorumluluğun Türkiye'ye ait olacağı" konusunu işlemiştir (48).

Sovyetler Birliği'nin bu yoldaki girişimlerine paralel olarak Bulgaristan'ın da aynı yola gittiği görülmektedir. İki ülke ilişkilerini genel konjonktür içerisinde hayli gergin bir duruma getiren Türk-Amerikan askeri görüşmeleri ve Türkiye'nin gerekli gördüğü önlemleri alma yolunda giriştiği çalışmalar karşısında Bulgaristan 3 Nisan 1959 tarihinde Türkiye'nin Sofya Büyükelçiliği'ne bir Nota vermek istemiştir. Türkiye Büyükelçisi Talât Miras tarafından reddedilen Bulgar Notası 10 Nisan 1959 tarihinde

(47) Oral, op. cit., s. 68-69.

(48) Belgelerle Türk-Sovyet İlişkilerinde 48 Yıl (1917-1965), s. 45.

tarihinde Bulgaristan basınında ve radyosunda açıklanmıştır. Nota'nın reddedilmesine Bulgar Hükümeti büyük tepki göstermiştir (49).

F. ROMANYA BAŞBAKANI STOICA İLE SOVYETLER BİRLİĞİ LİDERİ KRUŞÇEV'İN BALKANLARLA İLGİLİ TEKLİFLERİ VE BULGARİSTAN

Romanya Başbakanı Stoica'nın 10 Eylül 1957 tarihinde Türkiye, Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya Başbakanlarına birer mesaj göndererek, altı Balkan ülkesi arasında işbirliğini arttırmak ve bölgede güvenliği oluşturmak konusunda aşağıdaki teklifleri ileri sürmesi Bulgaristan tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

- Balkan devletlerinin, bölgelerinin ve kendi uluslarının güvenliğini ve halklarının gelişme ve refahını sağlamak için tam eşitlik, birbirlerinin içişlerine karışmama ve egemenlik haklarına riayet ilkeleri çerçevesinde işbirliği yapmaları;

- Altı Balkan ülkesi Başbakanları arasında toplanacak bir Konferansta Balkanlarda barışı kuvvetlendirmek, saldırıyı önlemek, anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesini sağlamak, iktisadî ve kültürel ilişkileri geliştirmek ve liderler arasında şahsi temaslar yapılması konularında olumlu kararlar alınması;

- Altı Balkan ülkesinin, birbirlerinin sınırlarını garanti eden bir ortak güvenlik anlaşması üzerinde mutabakata varmaları;

- Balkan devletleri arasında işbirliğinin devamlı bir mahiyet alması, bölgede barışın sağlanması ve Balkan uluslarının beraberce kalkınmasını sağlamak üzere Balkan devletleri arasında bir Antant kurulması (50).

(49) Oral, op. cit., s. 70-74.

(50) Sander, op. cit., s. 50-68.

Sovyetlerin, Varşova Paktı ile NATO İttifakı arasında yapılmasını ileri sürdükleri Avrupa Güvenlik Anlaşmasının muhtevasını andıran Stoica'nın teklifleri, Bulgaristan ve Arnavutluk tarafından kabul edilmiş, Yugoslavya, bunu diğer ilgili devletlerin uygun bulmaları koşuluyla uygun karşılamış, Yunanistan reddetmiş, Türkiye ise Sovyetler Birliği'nin vesayeti altında bir Balkan bölgesi anlamına geldiğini ileri sürdüğü bu öneriye herhangi bir cevap vermemiştir.

25 Mayıs - 4 Haziran 1959 tarihleri arasında Arnavutluğu ziyaret eden Kruşçef'in bu ziyareti sırasında yapılan açıklamalarda ve 30 Mayıs'ta yayınlanan ortak bildiride, Yunanistan ve İtalya'nın topraklarında füze üsleri kurulmasına izin vermekle, Balkan devletlerinin güvenliğini tehdit ettikleri, Balkanlarda barışı tehlikeye düşürdükleri ileri sürülmüş, Balkanlar ve Adriyatik'te, nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge yaratılması teklif edilmiştir. Teklife göre, Balkanlarda oluşturulacak nükleer silahtan arındırılmış ve silahsızlandırılmış "barış yarımadası", Doğu Akdeniz'i de içine alarak, bir "barış bölgesi" haline gelmeli idi (51).

O zamandan bu yana Sovyetler Birliği ve diğer Varşova Paktı ülkeleri yanında Bulgaristan tarafından bazı vesilelerle gündeme getirilen bu önerileri Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Arnavutluktan Irak'a kadar, Balkanları ve Doğu Akdeniz'i kaplayan bir "tehlikesiz kuşak" veya "güvenlik çemberi" yaratma çabası olarak değerlendirmiş görünmektedir.

G. BULGARİSTAN'IN TÜRKİYE'YE YÖNELİK SUÇLAMA KAMPANYASINA BAŞLAMASI

Bulgaristan'ın her iki öneriyi de kuvvetle desteklerken aynı yıllarda Türkiye'ye karşı şiddetli bir suçlama kampanyası başlattığı görülmüştür.

(51) Ibid, s. 75-81.

NATO'nun 10 yılı dolayısıyla yapılan bir toplantı hakkında yayınlanan bir bildiride, NATO'nun başta Amerikan tekelleri olmak üzere, Avrupalı emperyalist devletler tarafından Avrupa'da saldırıyı ve aktif kuvvetleri örgütlendirmek için kurulduğu ileri sürülmekte, NATO hakkında ideolojik iddialar tekrarlanarak Balkanlarla ilgili olarak şöyle denilmekteydi:

"NATO, Balkanlarda ve Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerde olumsuz bir rol oynamaktadır. NATO'nun kurucuları aralarına bazı Balkan ülkelerini almak suretiyle bu ülkeleri komşularına karşı bir saldırı üssü haline getirmişlerdir. Herkesin bildiği gibi Türkiye topraklarında NATO üsleri kurulmuştur. Ve yine bu örgüt tarafından güdülen siyaset zihniyetine uygun olarak Amerika ile Türkiye arasında imzalanan son anlaşma neticesinde Türk topraklarında yabancı askerler tarafından kontrol edilen füze rampaları inşa olunmaktadır. NATO üyesi bazı Balkan ülkelerinin değişik gruplarının karşı koymalarına rağmen, topraklarını NATO kuvvetlerinin emine tahsis etmek, komşuları ile ilişkilerini kötüleştirmek, Balkan ülkeleri arasında düşmanca bir hava yaratmak siyaseti takip etmektedir. Balkan ülkeleri arasındaki ilişkileri kötüleştirmek hususunda NATO'nun faaliyetleri sonucu budur. Bu sebeptendir ki, son on senelik süre zarfında, NATO üyesi komşu ülkeler, Yunanistan ve Türkiye yöneticileri, Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerinde, onlarla iktisadi ve kültürel ilişkilerinin genişletilmesi hususunda NATO'nun takip ettiği siyasete tabi olmuşlardır (52)".

Bildiride bunlardan başka, Bulgar Hükümetinin, NATO ülkeleri ile Varsova Paktına dahil ülkeler arasında bir saldırmazlık paktı yapılması hususunda Sovyet teklifini tamamiyle desteklediği ve böyle bir Paktın imzalan-

(52) Oral, op. cit., s. 73.

ması için her türlü gayretin sarfedileceği belirtilmekteydi.

14-15 Eylül 1961 tarihleri arasında Türk ve Yunan topraklarında, Türk, Yunan ve Amerikan birliklerinin katılımı ile yapılan manevralar, sosyalist ülkelerde endişe ve kızgınlık yaratmıştır. O sırada Berlin dolayısıyla başgösteren kriz ortamında manevralar hakkında Doğu Avrupa basınında ve resmi çevrelerinde geniş bir kampanya açılmıştır.

Bulgaristan'da ihtilalin 17. yıldönümü dolayısıyla 6 Eylül 1961 akşamı Sofya'da düzenlenen, Parti ve Hükümet ricali ile Kordiplomatığın de hazır bulunduğu toplantıda, Başbakan Birinci Yardımcısı Damianov tarafından Hükümet adına okunan raporun Balkanlara ait kısmında şöyle denilmiştir: "Bulgar Hükümeti, Balkanlar ve Adriyatik bölgesinin atom silahlarından ve roketlerden arındırılmış bir barış bölgesi haline getirilmesi için devamlı gayret sarfetmekte, fakat bazı komşu ülke Hükümetlerinden gereği gibi karşılık görememektedir. Yunanistan'da bazı nüfuzlu çevreler, son zamanlarda yapay bir güvensizlik havası yaratarak Balkanlarda gerginliği arttırmaya çalışmaktadır. 14 Eylül'de, Türkiye ve Yunanistan'da, Bulgaristan'ın güney sınırı boyunca Amerikan Altıncı Filosu'nun iştirakiyle yapılacak manevralar, gerginlik ve Bulgar hududu üzerinde savaş tehdidi yaratmak amacıyla yöneliktir. Bu açık tahrikler karşısında, Bulgar Hükümeti, ülkenin güvenliğini garanti etmek üzere, Varşova Paktı üyesi ülkelerle birlikte gerekli her türlü tedbiri alacaktır. Barışsever Bulgar Hükümeti, Balkanlarda halledilmemiş ihtilafli sorunları görüşmek üzere bir toplantı yapılmasını sürekli olarak önermişse de, Yunanistan'daki yönetici çevreler, Batı'nın savaşçı, emperyalist kuvvetleriyle birleşerek bunu baltalamışlardır. Bulgar barışçı önerilerinin Yunan Hükümeti tarafından devamlı surette reddi, iki komşu ülkenin çıkarla-

rına, Balkan ülkeleri arasındaki anlayışa aykırıdır (53)."

Yukarıdaki ifadelerde dikkati çeken bir konu Bulgar Başbakan Yardımcısının konuşmasında, Yunanistan'a şiddetli bir dille saldırılırken, Türkiye'nin hücumlar için hedef alınmamasıdır. Aynı konuda, bir süre önce Sovyetler Birliği tarafından yapılan protesto da, sadece Yunanistan'a yöneltilmiştir.

Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreteri Todor Jivkov 12 Şubat 1962 tarihinde yaptığı bir konuşmada, Sovyetlerin, topraklarını Amerika'ya üs olarak veren komşu ülkeleri yeryüzünden silebilecek nükleer güce sahip olduğunu belirterek Türkiye ile ilişkileri iyileştirmek için gayretler ve teklifler yapıldığını, NATO'ya bağlılık yüzünden büyük bir ekonomik kriz içine düşen Türk halkına acıdıklarını, Atatürk'ün yolundayürünse idi, bu kötü duruma düşülmeyeceğini, Türkiye ve Yunanistan'da yapılmakta olan askeri NATO hazırlıkları karşısında müteyakkız bulduklarını herşeye rağmen Balkanların bir barış, güvenlik ve iyi komşuluk bölgesi haline gelmesi için gayretlere devam olunacağını söylemiştir (54).

19 Şubat 1962 tarihinde Bulgaristan Başbakanı Anton Yugof, Filibe'de yaptığı seçim konuşmasında Türkiye ve Yunanistan ile ticari, iktisadi ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi, karşılıklı saygı ve işlerine karışmama esaslarına dayalı iyi komşuluk ilişkilerinin iyileştirilmesi amacı ile tekliflerde bulduklarını belirtmiş, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO ile bağlarını eleştirmiş, Türkiye'ye yaptıkları belirli tekliflere anlayış gösterilmediğini söylemiştir (55).

(53) Ibid, s. 78.

(54) Ibid, s. 81.

(55) Idem.

Todor Jivkov ise 28 Nisan 1962 tarihinde Bulgaristan Halk Çiftçi Birliğinin 30 ncu kongresinde yaptığı konuşmada, Türk-Amerikan ilişkileri ve Amerika'nın Türkiye'ye yardımı üzerinde durarak, "Güney komşumuz Türkler de Birleşik Amerika'dan yardım almaktadırlar. Yapılan bu yardım, Türkiye'yi ne hale getirmiştir? Türkiye'ye yapılan bu Amerikan yardımının sonuçları nelerdir? Türkiye'nin ağlanacak hali şöyledir: Bu ülke aslında gerçek bir ekonomik felâket karşısındadır, ekonomisi korkunç bir çöküntü halindedir. Bunlar en üst devlet yöneticilerinin itiraflarıdır. Türk ekonomisi neden böylesine ağır bir durumdadır? Resmi bilgiye göre, Türkiye'nin Birleşik Amerika'dan aldığı yardım az değildir. Fakat, neden Amerika, Türk ekonomisinin kalkınması, maden, makina ve kimya endüstrisinin kurulması için krediler vermemektedir? Neden ziraat için yardım yapılmamaktadır? Birleşik Amerika'nın yardımı aslında, ağır bir durumda bulunan Türk milletine, ancak bir dilenci sadakasıdır. Bu sadaka, Türk emekçilerine sefil bir yaşayış temin edebilmektedir. Amerikan yardımından en büyük pay silaha ve Türkiye'de askeri üsler kurulmasına ayrılmaktadır. Türkiye'ye verilen Amerikan yardımları nerelerde kaybolmaktadır? Bundaşaşılacak bir şey yoktur. Onlar mümkün olduğu kadar fazla kazanç temin etmektedirler. Amerikan tekelleri Türkiye'de, maden, makina ve kimya endüstrisinin kurulmasıyla ilgilenmezler. Çünkü, Türkiye'de ileri sanayi kurmak demek, Amerikan emperyalistlerine, iktisadi sahada bir rakip daha yetiştirmek demektir. Türkiye onlar için, Türk milletini gaddarca yağma ve istismar ettikleri ve büyük kazançlar temin ettikleri bir piyasadır". Jivkov bundan sonra, Amerikan ve Sovyet yardımları arasında bir değerlendirme yapmış ve "Amerikan ve Sovyet yardımları arasındaki farka bakan, Amerikan yardımı ekonomiye yıkım, bedbahtlık ve se-

falet getirmektedir. Sovyet yardımları ise, ekonomiye ve kültüre yükselme, saadet ve refah getirmektedir" demiştir (56).

Bulgar Öğretmenler Kongresi'nde 23 Mayıs 1962 tarihinde yaptığı konuşmada ise Todor Jivkov, Türkiye ve Yunanistan ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Yunanistan ve Türkiye ile ilişkilere gelince, ülkelerimiz arasında da iyi komşuluk ve işbirliği ilişkilerini genişletmek ve derinleştirmek bakımından bizler için büyük olanaklar bulunduğunu bir kere daha belirtiyoruz. Bununla beraber vaziyetin yerinde saydığını, hatta bazen geriye gittiğini kabul etmemiz gerekiyor. Bu durumun Türk ve Yunan milletlerine ve genel olarak Balkan milletlerine faydası var mı? Hayır, bu durum, Balkan milletleri için faydalı değildir.

Bu engellerin arkasında, Türk ve Yunan milletlerinin iradesine, Balkan milletlerinin iradesine uymayan, emperyalistlerin emirlerini körü körüne yerine getiren, Yunanistan ve Türkiye'deki Hükümet çevrelerinin bulunduğu belirtilmelidir. Böyle bir siyaset realist değildir. Başarıyla sonuçlanması beklenemez ve uzun süreli olamaz. Ergeç milletlerin arzuladığı siyaset kazanacaktır. Milletler ise, Balkanlarda devamlı barış, iyi komşuluk ilişkileri ve karşılıklı işbirliğinin muzaffer olmasını arzu ediyorlar (57)".

28 Mayıs 1962 tarihinde, çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Razgrad bölgesine dahil bir köyde yaptığı konuşmada ise Todor Jivkov, Bulgaristan'daki Türk azınlığını, diğer azınlıklarla beraber, Bulgar vatandaşlarının bütün hak ve hukukundan faydalandıklarını, Bulgar Hükümetinin azınlıkların haklarına tam anlamıyla riayetkâr bir politika izlediğini ve Türk azınlığının Bulgar komünizmine sadakatle bağlı bulunduğunu ileri sürdükten sonra: "Ekonomisi gittikçe felâkete doğru sürüklenmekte olan Türkiye'deki bugünkü

(56) Ibid, s. 82.

(57) Ibid, s. 83.

feci durumdan Türk yöneticileri ve emperyalistler sorumludur." demıştır. Aynı konuşmada, Türkiye'nin ekonomik durumu hakkında çok karanlık bir tablo çizen Todor Jivkov, Türkiye'ye göç eden Türklerin, kötü hayat şartları yüzünden tekrar Bulgaristan'a dönmeyi arzu ettiklerini ve bu durumun ancak sansürden kaçan mektuplardan öğrenildiğini söyleyecek kadar aşırı ifadeler sarfetmiş ve "reaksiyoner Batı propagandasının sözcülüğünü yapan Türk yöneticilerinin Bulgaristan'ın birliğini bozmaya yönelik zararlı propaganda faaliyetlerine giriştiklerini (58)" ileri sürmüştür.

1962 yılı içinde Türkiye'ye karşı Bulgar tutumunun sertleştiği görülmektedir. Ancak, bu sertleşmenin özelliği, Türkiye'nin, iki ülke arasında belirli alanlardaki anlaşmazlıklar dolayısıyla değil, mensubu olduğu Batı camiası ve Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkileri karşısında hücumlara hedef olmasıdır. Bu yıl içinde Doğu-Batı ilişkilerinin hayli gergin bir hal alması, 1959-61 yılları arasında Türk-Bulgar ilişkilerinde farkedilen nisbi düzelme havasını gölgelemiştir.

Bulgar yetkililerinin, Türkiye'nin izlemekte olduğu dış politikayı ve sosyo-ekonomik durumunu hedef alan sert eleştirileri karşısında ise Türkiye Hükümeti Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin vasıtasıyla 6 Haziran 1962 tarihinde Anadolu Ajansı'na yaptığı bir açıklama ile "Türk Hükümeti, uluslararası ilişkilerde diğer devletlerden bizzat kendisinin onlara gösterdiği itibar ve saygıyı bekler" cevabını vermiştir (59).

H. İKİLİ İLİŞKİLERDE GERGINLIĞI ARTIRICI DİĞER OLAYLAR

i. Çolakof'un Türkiye'de Casusluk Suçundan Mahkûm Edilmesi

Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine bir süre için olumsuz etkide bulunan

(58) Ibid, s. 84.

(59) Ayın Tarihi, Temmuz 1962, sayı: 343, s. 46.

bir olay, Bulgaristan'ın İstanbul Başkonsolosluğunda Muavin Konsolos Georgui Verbanof Çolakof'un Türkiye aleyhine casusluk yapmak suçundan 29 Haziran 1955 tarihinde tutuklanmasıdır. Yapılan duruşması sonunda Çolakof, 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır (60).

Bulgaristan Hükümeti, Çolakof'un tutuklanması ve mahkûm edilmesine, başından itibaren büyük önem vermiş ve bu sorunun ikili ilişkilerin iyileşmesine başlıca engel oluşturduğunu her fırsatta ileri sürmüştür.

ii. 6-7 Eylül Olayları ve Bulgaristan

Yunanistan ve Kıbrıs'ta Türkiye ve Türklere karşı girişilen tahrik, gösteri ve hareketlerin Türkiye kamuoyunda büyük gerginlik yarattığı bir sırada, Selanik'teki Türkiye Başkonsolosluğu binasına bomba atıldığı yolunda bir haberin yayılması 6 Eylül 1955 tarihinde bir anda İstanbul, İzmir ve Ankara'da Rumlar aleyhine gösteriler yapılmasına sebep olmuş ve sonradan bu gösteriler taşkınlıklara ve mal tahriplerine yol açmıştır. Türk Hükümeti bu olaylar üzerine sıkıyönetim ilân etmişti.

Bu olaylar sırasında Bulgar soylu kimselerin de zarara uğradığını ileri süren Bulgaristan Hükümeti, Ankara'da Elçiliği vasıtasıyla Türk Hükümetine başvurarak 67 Bulgar vatandaşının uğradığı 1.298.515 Türk Lirası tutarındaki zararın ödenmesini talep etmiştir.

Sözkonusu zarar İstanbul Ticaret Odası tarafından o tarihlerde kurulan "6-7 Eylül Olaylarında Zarar Görenlere Yardım Komitesi" vasıtasıyla Bulgaristan Hükümetine ödenmiştir (61).

(60) Oral, op. cit., s. 62.

(61) Ibid, s. 61.

iii. Hürriyet Kahramanları Filmi

Sovyet-Bulgar ortak yapımı "Hürriyet Kahramanları" isminde ve Türk-Osmanlı tarihini tahrif ile onu kötülemeyi hedef alan bir filmin Arap ülkelerine gönderilmesi ve bazı Arap şehirlerinde gösterilmesi 1956 yılının Aralık ayında Türk kamuoyunda tepkilere yol açmıştır (62).

iv. Türk Azınlığına Karşı Bazı Zorlamalar

1957 yılı sonlarından itibaren, Bulgaristan 'da yaşayan Türk azınlığına mensup kişilerin Bulgar Anayasasının tanıdığı hakka rağmen, tarım kooperatiflerine katılmaya mecbur edilmeleri yolunda girişilen hareketler kuvvetli bir baskıya dönüşmüştü.

20 Mart 1958 tarihinde Türk Hükümeti, "Bulgar mevzuatının tarım kooperatiflerine girmeyi serbest bırakması karşısında soydaşlara karşı girişilen bu tedhiş hareketinin, insan ve azınlık hakları ile bağdaşmadığını bildirmiş; Türkiye'nin ırkdaşlarına yapılan bu muamele karşısında Birleşmiş Milletler nezdinde girişimde bulunabileceğini ifade edecek, iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmek istemeyen Türk Hükümetinin, sorunu uluslararası plâna yansıtmadan önce, bu gibi tedhiş hareketlerinden kaçınılmasını Bulgar Hükümetinden beklediğini belirtmiştir (63).

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin durumunu milletlerarası bir konu olması tehdidi, Bulgar tutumunu yumuşatmış ve tarım kooperatiflerine girme konusundaki Bulgar tehdit ve baskısı 1958 yılı Nisan ayından itibaren durmuştur.

(62) Ibid, s. 68.

(63) Ibid, s. 66-67.

I. GENEL DEĞERLENDİRME

1954-1959 yılları arasında Türk-Bulgar ilişkilerinin nisbi bir sükûnet içinde geçtiği görülmektedir. 1959 yılının sonlarından itibaren uluslararası genel duruma uygun şekilde ve Sovyetlerin paralelinde Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı tutumunu sertleştirerek Türkiye'yi Balkanlarda barışı tehdit edici ve Balkan ülkeleri arasında yakınlaşmayı zorlaştırıcı bir tutum içinde olmakla suçladığı görülmüştür. Bu devrenin genel niteliği, Bulgaristan'ın Balkanlarda yakınlaşma ve işbirliğini teşvik eder bir tutum içinde görülmesi ve Stoica teklifleri ile Kruşçef'in Balkanlar ve Adriyatik'te, nükleer silahlardan arınmış bir bölge oluşturulması tekliflerini kuvvetle desteklemesi olmuştur. Bulgar resmi çevrelerinin ve yayın organlarının Stalin'in ölümünden sonra Doğu blokunun işlemeye başladığı "yumuşama" politikasına uygun bir hareket tarzını benimsemeleri de dönemin diğer bir özelliği olarak gündeme gelmiştir.

Türkiye'nin tutumu ise, geçmiş tecrübelerin ışığında ihtiyatlı ve fazla iyimserliğe kapılmamak şeklinde belirlediği görülmektedir. Bununla beraber, Türk basınında geniş yer verilen Bulgaristan'a karşı hücumların bu devrede çok azaldığı dikkati çekmektedir. 1959 yılı sonunda ve 1960 yılı başında Türk-Sovyet ilişkilerinin de düzelmeye başlamasıyla, Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı tutumundaki yumuşama daha belirli bir hal almıştır.

1961-62 yıllarının incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, bu yıllarda Bulgar yetkilileri Türkiye'ye karşı suçlamalara devam etmişlerdi. Bu ülke Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ise 6 Haziran 1962 tarihinde yaptığı açıklamayla bu suçlamalara cevap vermek gerektiğini duymuştu.

III. İYİ VE VERİMLİ İLİŞKİLER DEVRESİ (1963-1983)

A. ÖNEMLİ DÖNEMSEL DEĞİŞİKLİK ÖGELERİ

1. Uluslararası İlişkilerde Yumuşama

Uluslararası ilişkilerde 1960'lı yıllarla birlikte meydana gelen yapı değişiklikleri, blokların birbirlerine yaklaşmasında veya hiç değilse davranışlarında sertlikten vazgeçerek anlaşmazlıkları nisbeten daha yumuşak yaklaşımlar içinde ele almalarında önemli rol oynamıştır. Bu gelişmede büyük etkisi olan 1962 yılındaki Küba bunalımı, özellikle iki blokun, aralarındaki çatışmalara öncesinden daha farklı bakmaya ve bu çatışma ve buhranları daha farklı yorumlamaya başlaması bakımından, önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

Diğer taraftan, yine 1960'lı yıllarla birlikte blokların dışında meydana gelen gelişmeler de, blokların karşılıklı ilişkilerine etkiye bulunarak yumuşamaya büyük katkı sağladığı gibi, uluslararası ilişkilerin yapısını da belirli ölçüde değiştirmeye neden olmuştur. 1960'lardan itibaren Üçüncü Dünya, Asya-Afrika Bloku, Asya-Afrika-Latin Amerika Grubu, Tarafsızlar, Bağlantısızlar gibi gruplar, kavramlar ve hareketler ortaya çıkmıştır.

Yine 1960'lardan itibaren silahsızlanma ve bazı silahların sınırlandırılması konusunda atılan adımlar, alınan sonuçlar, gösterilen çabanın genişliği ile orantılı olamamışsa da, yumuşama havasının oluşturulmasında önemli ve etkili bir faktör olmuştur.

Özellikle 1960'lardan itibaren uluslararası ilişkilerde görülen diğer bir önemli gelişme de Batı ve Doğu bloklarında meydana gelen çözülmeler olmuştur. Bir yandan Mao Tse Tung'un liderliğindeki Çin Halk Cumhuriyeti'nin

hızla Sovyetler Birliği'nden uzaklaşarak iki ülke ilişkilerinin gerginleşmesi ve Romanya'nın Doğu blokundan ekonomik, siyasi ve askeri bakımlardan ayrı hareket etmeye başlaması; diğer yandan De Gaulle yönetimindeki Fransa'nın 1966 yılı başında NATO'nun askeri kanadından çekilmesi bu çözümlenin somut belirtileri olarak ortaya çıkarken 1950'li yılların ortalarında başlayan Bağlantısızlar hareketinin güç kazanmasının da etkileriyle uluslararası ilişkilerde bir çok yönlülük ve yumuşama havası oluşuyordu.

Bu yumuşama ortamında Varşova Paktı'nın Avrupa'da bir güvenlik ve işbirliği oluşturulması için NATO'ya 1966 yılında yaptığı öneri ile NATO'nun karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi için 1968 yılında yaptığı öneri dokuz yıl sürecek bir bloklararası tartışma ve müzakere kapısını açıyordu.

ABD ve Sovyetler Birliği bu arada stratejik silahların sınırlandırılması konusunda SALT-I ve SALT-II Anlaşmalarını imzalamışlardı. Avrupa'da bir güvenlik ve işbirliği sisteminin kurulması (Conference on Security and Cooperation in Europe - CSCE) ile karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi (Mutual and Balanced Force Reductions - MBFR) müzakereleri sonunda 1 Ağustos 1975 tarihinde Türkiye ve Bulgaristan'ın da dahil olduğu 35 ülke tarafından Helsinki Deklarasyonu imzalanıyordu.

ii. Türk Dış Politikasında Değişme Belirtileri

1960'lı yılların başında Kıbrıs'ta Makarios yönetiminin adadaki Türk toplumuna karşı giriştiği eylemler ve bu yönetimin arkasında yer alan NATO müttefiki Yunanistan'ın davranışları yanında başta ABD olmak üzere, Türkiye'nin devlet düzenini seçerken kendisine örnek olarak aldığı ve bir dizi siyasal, ekonomik ve askeri bağlarla bağlandığı Batılı devletlerin bu durum karşısındaki tutumları, o zamana kadar izlenen dış politikanın yeniden göz-

den geçirilmesine önyak olmuştur. Müttefiklerinden beklediği anlayış ve yardımı göremeyen ve 1964 yılı Haziranında ABD Başkanı Johnson'un mektubu ile hayalkırıklığına uğrayan Türkiye, kendi hak ve çıkarlarını çok taraflı bir politika ile korumaya koyulmuştur.

Bu çerçevede 1960'lı yıllarla birlikte Türkiye'nin Batı ülkeleri ile ilişkilerinin bir ölçüde uzaklık kazandığı görülmektedir. Son yıllara kadar Batıdan gelen her teklife büyük bir istekle katılan Türkiye, 1964 yılı sonlarında, ABD tarafından ileri sürülen "Çok Taraflı Kuvvet" (MLF)'e katılmayacağını açıklamış ve böyle bir kuvvetin kurulması için yapılan deneme çalışmalarına gönderdiği subay ve erlerini geri çekmiştir. Bu kararın üzerinden uzun süre geçmeden, Milli Savunma Bakanı'nın ağzından NATO'nun Türk ordusunda yapmak istediği çoğaltmaya yanaşmayacağını açıklamış ve NATO'nun Türk savunma giderlerine yeteri kadar yardımda bulunmadığından yakınmaya başlamıştır. Daha sonra, Türkiye nükleer yakıtla çalışan bir Amerika ticaret gemisinin kendi limanlarına gelmesine izin vermemiştir (64).

Bu arada Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin iyileştiği görülmektedir. Bu ilişkilerin iyi komşuluk ve dostluk veya hiç değilse normal hale gelmesi için hangi esaslarda birleşilebileceği üzerinde iki ülke arasında karşılıklı bir mutabakat anlayışı da oluşmuştu. Bu anlayış, Türkiye'nin Batı ittifakından çıkmadan Sovyetler Birliği ile ilişkilerini iyileştirebileceği yönünde idi. Böylece Türkiye, hâlâ bir blok politikası izlemekle beraber Sovyetler Birliği ile ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. 1964 yılı sonlarında Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 1965

(64) Mehmet Gönlübol, Halûk Ülman, et. al., Olaylarla Türk Dış Politikası, Dışişleri Bakanlığı Matbaası, Ankara, 1968, s. 288.

yılı Ağustosunda da Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Moskova'yı ziyaret etmiştir. Buna karşılık 1965 yılı Ocak ayında Sovyetler Birliği Başbakanı Podgorni başkanlığında bir Sovyet heyetinin; aynı yılın Mayıs ayında ise Dışişleri Bakanı Gromiko'nun Türkiye'yi ziyaret ettikleri görülmektedir.

B. VERİMLİ İLİŞKİLERE GEÇİŞ YILLARI (1963-1964)

i. Genel Olarak

Uluslararası ilişkilerde görülen yumuşama havasına uygun şekilde Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin düzelmesi için bir süre daha beklemek gerekmiştir.

Bir yandan Türkiye'nin genel dış politikasını yeniden gözden geçirmesi diğer yandan Sovyetler Birliği ile ilişkilerini normalleştirmeye başlaması bu geçişi hızlandıran gelişmeler olmuştur. 1960 yılından itibaren Bulgaristan yetkililerinin Türkiye ile ilişkilerin iyileştirilmesini istedikleri, ancak Türkiye'nin yapılan olumlu Bulgar tekliflerini cevapsız bıraktığı yolundaki açıklamaları da bu süreci hızlandıran bir etken olmuştur.

1963 yılının genel karakteri, özellikle Bulgar tarafında, Türkiye'ye karşı suçlamaların durdurulması ve iki ülke ilişkilerine bir sükûnet havasının hakim olmasıdır. Bu yıl içinde, Türk-Sovyet ilişkilerinde görülen olumlu gelişmeler, davranışlarını genellikle Sovyetlerin paralelinde tutan Bulgaristan'dan da iki ülke ilişkilerinin iyileştirilmesi yolunda daha yapıcı teklifler gelebileceği umidini doğurmuştur.

1964 yılından itibaren, Doğu-Batı ilişkilerine paralel olarak iki ülke ilişkilerinde hakim olmaya başlayan anlayışlı hava, bu yılın sonunda somut gelişmelerle verimli bir komşuluk ilişkisine dönüşmeye başlamıştır. Daha

sonraki yılların incelenmesinden de görüleceği üzere, çok uzun yıllar boyunca askıda kalan ve Türk-Bulgar ilişkilerinde gerginliğin devam etmesine sebep olan sorunlar üzerine ciddi şekilde eğilinmiş, her iki taraf için de faydalı bir ilişki şekline girilmiştir.

ii. İlişkilerin İyileştirilmesine Yönelik Bulgaristan Talep ve Eleştirilerine Türkiye'nin Cevabı

1960 yılından itibaren Türkiye ile ilişkilerin iyileştirilmesi için yaptıkları taleplerin bu ülke tarafından cevapsız bırakıldığı konusunda Bulgaristan yetkililerinin Türkiye'ye karşı eleştiri kampanyası başlattıkları görülmektedir.

Şüpheli bir yaklaşımla beklemeyi tercih ettiği anlaşılan Türkiye, bu tutumunun gerekçelerini Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in ağzından, TBMM görüşmeleri sırasında 17 Şubat 1963 tarihinde şu şekilde açıklamıştır: "Bulgaristan'da sayısı yüzbinlere varan Türk topluluğunun varlığı, bu komşu ülkeyle olan siyasi ilişkilerimize özel bir önem vermektedir. 1944 yılında, Bulgaristan'daki rejim değişikliğinden sonra, Bulgar makamları tarafından aramızdaki anlaşmalar ihlal edilerek soydaşlarımıza yapılan hiçbir surette azınlık hukuku ile bağdaşmayan muamelelerden daima haklı olarak şikâyet ettik. Durum böyle olmakla beraber bir yandan yeni Bulgar Hükümetinin soydaşlarımıza karşı tutumunu azami dikkat ve teyakkuzla izlerken diğer taraftan dasoydaşlarımızın durumunun düzeltilmesi yolunda ortaya çıkacak olumlu hareketleri iki ülke ilişkilerinin normal bir şekilde gelişmesine yol açacağından şüphe etmeyerek yapıcı bir zihniyetle beklemekteyiz (65)."

(65) Ayın Tarihi, Mart 1963, sayı: 352.

Diğer taraftan Bulgaristan'ın bu yöndeki taleplerine Türk Hükümeti'nin 28 Eylül 1960 tarihli bir Nota ile cevap ve bu Notasında ilişkilerin düzeltilmesi için bazı koşullar öne sürdüğü; ancak bu taleplerine Bulgaristan tarafınca somut cevaplar verilmemesi üzerine beklemeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Türkiye, bu Notası (66) ile, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi isteğinin kendisince de paylaşıldığını, ancak ilişkilerin düzelmesine doğal bir engel oluşturan "azınlıklar" konusunda, serbest irade ile göç, azınlık haklarına saygı ve taşınabilir malların nakli ile taşınmaz malların tasfiyesi gibi hususlarda Bulgaristan Hükümetinin güvencesini beklediğini bildirmiştir.

Türkiye'nin bu önerisine Bulgaristan'ın, diplomatik yoldan cevap vermek yerine, siyasi toplantılarda ve basında, "Türkiye'nin, olumlu Bulgar önerilerine cevap vermediği veya ilişkilerin düzeltilmesi için koşulları sürdürdüğü" şeklinde açıklamalara gittiği görülmüştür (67).

iii. Çolakof'un Bulgaristan'a İadesi

Türkiye Hükümeti Türkiye aleyhine casusluk suçundan mahkûm edilen Bulgaristan'ın İstanbul Başkonsolosluğunda Muavin Konsolos Georgi Verbanof Çolakof'un iadesi yolunda Bulgaristan'ın ısrarlı talebini bu ülkede 2 Türk vatandaşı ve 7 Türk soydaşı ile değiştirilmesi koşuluyla kabul etmiştir. Özellikle Bulgar tarafı için başından beri fazla bağlanan ve iki ülke arasında iyi ilişkilere en büyük engel olarak nitelenen Çolakof'un tahliye ve iadesi, zaman ve şartlar karşısında, faydasız bir gerginliğin durdurulması için önemli bir gelişme olmuştur.

(66) Oral, op. cit., s. 94-96.

(67) Ibid, s. 95-96.

Daha 3 yıllık mahkûmiyeti bulunan Çolakof'un Bulgaristan'a iadesi, kalan cezasının affolunduğuna dair 442 Sayılı Kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 28 Mart 1964 tarihinde kabul edilmesiyle mümkün olabilmiştir (68).

iv. Türkiye Ticaret Bakanı'nın Bulgaristan'ı Ziyareti (26 Eylül 1964)

1964 yılı ile birlikte ikili ilişkilerde görülen olumlu bazı gelişmelerden olarak, Türkiye Ticaret Bakanı Fenni İslimyeli'nin Bulgaristan Ticaret Bakanı Budinof'un davetlisi olarak XX. Uluslararası Filibe Fuarını ziyaret amacıyla 26 Eylül 1964 tarihinde Filibe ve Sofya'yı ziyareti, iki ülke arasında yapıcı temaslara başlangıcı bakımından ilk önemli olay olmuştur.

Türkiye Ticaret Bakanı, bu ziyareti sırasında Bulgar muhatabının yanında Dışişleri Bakanı Başef ve Devlet Başkanı Jivkof ile de görüşmüştür. Bu vesileyle yayınlanan ortak bildiride, "bu ziyaretin iki komşu ülke arasında ekonomik işbirliğinin gelişmesi için iyi bir başlangıç olduğu" kaydedilmiştir (69).

Ticaret Bakanları arasındaki görüşmede, Bulgaristan Bakanı, iki ülke arasında ticari ilişkilerin hacminin genişletilmesinin mümkün olduğunu, Türk Ticaret Bakanının ziyareti ile başlayan temaslara, iş adamlarının, ticaret odalarının, sanayi kuruluşlarının temaslara ile devam olunmasının ilişkilere yarar getireceğini ifade ederek turizm, transit taşımacılık, ilaç sanayii, montaj sanayii gibi bazı ekonomik ve ticari alanlarda işbirliği yapılabileceğini söylemiştir (70).

(68) Bakanız Resmi Gazete, 3 Nisan 1964.

(69) Ortak Bildiriler Bülteni; cilt: 1, Ankara 1978, s. 99-101.

(70) Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Ekim 1964, sayı: 1.

Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev ise, "iki ülke arasında uzak olmayan bir gelecekte olumlu ve verimli olmasını dilediğimiz bir diyalog başlatılmasını istiyoruz. Bu durum, her iki tarafın çıkarları ve Balkanların güvenliği için yararlı olacaktır (71)" demişti.

Türkiye Ticaret Bakanı ise bu konuşmalara, "Türkiye bütün dünyada ve özellikle komşuları arasında barış ve güvenliği dilemektedir. Türkiye'den daima içten ve ciddi dostluk beklenmelidir" şeklinde cevap vermiştir (72).

Fenni İslimyeli ile görüşmesi sırasında Todor Jivkov ise, iki ülke arasında işbirliği için geniş olanaklar bulunduğunu söyleyerek komşu ülkeler arasında ticaretin % 15 daha ucuza geldiğini, ortak sulardan yararlanma, turizm alanında işbirliği gibi konuların her iki tarafın da yararına olacağını ifade etmiştir (73).

v. Bulgaristan'ın Türkiye'nin Önerilerine Resmî Cevabı

Bu devrede ikinci önemli olay ise Ankara'daki Bulgaristan Elçisinin 27 Kasım 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü ile görüşerek iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi yolunda belirli sahalarda müzakerelere başlanılmasını sağlamak amacıyla somut teklifler getirmesi olmuştur.

Türkiye Ticaret Bakanı Fenni İslimyeli'nin ziyareti sırasında Bulgaristan yöneticilerinin iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi yolunda yaptıkları açıklamaları takiben, Ankara'daki Bulgaristan Elçisinin bu girişim ve önerileri, Türkiye yönünden memnurlukla karşılanmış ve çalışma ve temaslara başlanmıştır.

(71) Ibid, s. 19.

(72) Ibid, s. 21.

(73) Oral, op. cit., s. 97-98.

Bulgaristan Elçisi bu girişimi sırasında Türkiye Başbakanına Bulgaristan Başbakanından bir iyiniyet mesajı getirmiş ve iki ülke arasında çeşitli konularda işbirliği için görüşmelere hazır olduklarını ifade ile olası işbirliği konuları hususunda bir liste sunmuştur (74).

C. İYİ İLİŞKİLER (1965-1975)

i. Genel Olarak

1965 ilâ 1975 yılları arası, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde olumlu yönde büyük bir canlılığın görüldüğü, ilişkileri yıllardır etkileyen sorunların yapıcı bir anlayışla ele alındığı bir devre olmuştur. Çeşitli seviyelerde yapılan karşılıklı ziyaretler ve temasla iki ülkede yapılan karşılıklı ziyaretler ve temaslar iki ülke arasında yeni işbirliği olanaklarının ortaya çıkarılmasına imkân hazırlarken iyi komşuluk ilişkilerinin kurulabilmesini ve güçlendirilmesini kolaylaştırıcı rol oynamışlardır. Bu devrede ele alınan sorunların pek çoğu, her iki taraf için de yararlı sonuçlar yaratabilecek nitelikte anlaşmaların imzalanması ile çözüm yoluna girmiş bulunmaktadır.

Ekonomik ve ticari alanda ve turizm konularında işbirliğini öngören anlaşmaların yanında, yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş bulunan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarına serbest iradeleri ile göç hakkı tanıyan anlaşmanın 1968 yılında imzalanması, ilişkileri derinden etkileyen bir soruna belirli ölçülerde çözüm getirilmesi bakımından dönemin en belirgin ve somut verimli göstergesi olmuşlardır.

(74) Ibid, s. 93-94.

ii. Temsilciliklerin Karşılıklı Olarak Büyükelçilik Düzeyine Çıkarılması

İngiltere'nin 1963 yılı Kasım ayından itibaren, Bulgaristan ile olan diplomatik ilişkilerini Büyükelçilik düzeyine yükseltmesinden sonra, NATO üyelerinin de yer aldığı bir grup devlet, aynı yolu takip etmiştir.

Bulgaristan ile ilişkileri mevcut uluslararası ortamın da etkisiyle düzelme yoluna giren Türkiye bu ülkenin bu yolda yaptığı çeşitli başvurulardan da yola çıkarak, temsilciliklerin Büyükelçilik seviyesine yükseltmesini kabul etmiştir.

Bu çerçevede Türkiye Hükümeti 25 Nisan 1966 tarihinde aldığı kararla Sofya'daki Elçiliğinin seviyesini Büyükelçilik düzeyine yükseltmiştir (75). Bu kararla birlikte Nejat Ertüzün 30 Aralık 1966 tarihinde Türk Hükümeti tarafından Sofya'ya Büyükelçi tayin edilmiştir.

Bulgaristan Hükümeti Türkiye'nin kararını takiben aynı nitelikte kararını 28 Mayıs 1966 tarihinde almıştır (76).

iii. Alt Düzeyde Karşılıklı Ziyaretler

a. Türk ve Bulgar Parlamento Heyetlerinin Karşılıklı Ziyaretleri

İlişkilerde başlayan düzelme ortamında, Büyük Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyle başkanlığındaki bir Türk Parlamenter heyeti, Bulgaristan Halk Meclisi Divanı Başkanı Sava Ganovski'nin resmi daveti üzerine, 25 Ağustos - 1 Eylül 1966 tarihleri arasında Bulgaristan'ı ziyaret etmiştir.

Bulgaristan basınında iki ülke ilişkilerinin iyileştiği yönünde yayınlar çıkmasına neden olan bu ziyaret Türkiye basınında da olumlu yankılar

(75) Ibid, s. 119.

(76) Ibid, s. 120.

almıştır (77).

Türk parlamento heyetinin bu devetini iade etmek üzere Bulgaristan Halk Meclisi Başkanı Sava Ganovski başkanlığında bir heyet 9-18 Temmuz 1968 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Türkiye'de gördükleri yakınlık ve sıcak ilgiden ötürü büyük memnuniyet ifade eden Sava Ganovski, ziyaretle ilgili olarak 8 Eylül 1968 tarihinde Bulgar Halk Meclisinde yaptığı konuşmasında, kendilerine gösterilen yakın ilgiden dolayı Türk makamlarına hararetli sözlerle teşekkür etmiş, bütün bu ziyaret sırasında her iki tarafta da hakim olan dostluk ve arkadaşlık havasından ve Bulgar milletvekillerinin Türk meslekdaşlarında gözlemledikleri dostluk, işbirliği ve iyi komşuluk ilişkilerinin genişletilmesi arzusundan dolayı memnuniyetini ifade etmiştir.

Sava Ganovski'nin konuşmasından sonra, Bulgar milletvekilleri Türkiye'yi ziyaret eden Bulgar Parlamento heyeti başkanının açıklamalarını onaylayan bir karar tasarısını kabul etmişlerdir. Bu karar tasarısında, ziyaretin, iki ülke arasındaki iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin güçlenmesine ve işbirliğinin gelişmesine yardımcı olacağı ifade edilmiştir (78).

b) Dokuz Türk Milletvekilinin Bulgaristan'ı ziyareti

Ankara'daki Bulgaristan Elçisi'nin özel daveti üzerine Türkiye Millet Meclisi Sanayi komisyonu üyesi dokuz milletvekili 1-9 Mayıs 1965 tarihleri arasında Bulgaristan'ı ziyaret etmiş; Bulgaristan Millet Meclisi Başkanı ve Todor Jivkov tarafından da kabul olunan milletvekilleri bu ülke sanayi merkezlerinde incelemelerde bulunmuşlardır (79).

(77) Belleten, Ekim 1966, sayı: 23-25.

(78) Oral, op. cit., s. 123-124.

(79) Belleten, Haziran 1965, sayı: 9.

c) Eskişehir ve Filibe Valilerinin Karşılıklı Ziyaretleri

1965 yılı Haziran ayında Eskişehir Valisi İhsan Tekin Bulgaristan'ın Filibe şehri Valisinin davetlisi olarak bu ülkeyi ziyaret etmiştir.

Buna karşılık Filibe Valisi Nenko Letchev'de aynı yıl Ekim ayında Türkiye'nin Eskişehir Valisi'nin konuğu olmuşlardır (80).

d) Ankara ve Sofya Belediye Başkanlarının Karşılıklı Ziyaretleri

Ankara Belediye Başkanı Halil Sezai Erkut, Sofya Belediye Başkanı'nın daveti üzerine, 13-20 Ağustos 1965 tarihlerinde Bulgaristan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyarete bu ülke basınında geniş yer verilmiş ve Halil Sezai Erkut Devlet Başkanı Todor Jivkov tarafından da kabul olunmuştur.

Buna karşılık Sofya Belediye Başkanı Georgui Petkov da 15-25 Mayıs 1966 tarihlerinde Ankara'yı ziyaret etmiştir (81).

e) Adalet Partili Senatör ve Milletvekillerinin Bulgaristan'ı Ziyareti

Bulgar Halk Çiftçi Birliği Daimi Meclisi Sekreteri ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı Peter Toçef tarafından yapılan davet üzerine, Adalet Partisinden beş senatör ve milletvekili, 21 Haziran - 2 Temmuz 1968 tarihleri arasında Bulgaristan'ı ziyaret etmişlerdir. Sofya, Filibe, Burgaz, Varna, Rusçuk şehirlerini ziyaret eden parlamenterler, Bulgaristan'ın önemli bazı sınai ve turistik tesislerini de incelemişlerdir. Ziyaretleri sırasında Bulgar ileri gelenleri tarafından kabul olunan senatör ve milletvekillerinin, Bulgar Halk Çiftçi Birliğinden bir heyet-

(80) Orai, op. cit., s. 106-108.

(81) Ibid, s. 108-109.

tin Türkiye'yi ziyareti konusunda yaptıkları davet kabul olunmuştur (82).

f) Turizm Komisyonu Üyelerinin Bulgaristan'ı Ziyareti

Bulgar Turizm Komitesinin daveti üzerine, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Turizm Komisyonları Üyelerinden 11 kişi ile Turizm Bakanlığı uzmanlarından 4 kişi olmak üzere 15 kişilik bir Türk heyeti, milletvekili Muammer Baykam başkanlığında, Bulgaristan'ın turistik tesislerinin toplandığı Varna ve Burgaz sahillerini görmek üzere 4-14 Temmuz 1968 tarihleri arasında Bulgaristan'a gitmişlerdir (83).

iv. Üst Düzeyde Karşılıklı Ziyaretlerin Başlaması

a) Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev'in Türkiye'yi Ziyareti (16 Ağustos 1966)

İki ülke ilişkilerinde bütün sorunların ayrıntılı olarak ele alınması anlayışının yaratıldığı bu ortam içerisinde Türkiye, çeşitli alanlarda uzmanlar düzeyinde yapılacak çalışmalarını kolaylaştırmak için önce yüksek düzeyde temaslar yapılmasını yararlı görmüş ve bu amaçla Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev'i ülkesine davet etmiştir.

16-21 Ağustos 1966 tarihleri arasında gerçekleşen bu ziyaret sırasında sorunlar ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. 21 Ağustos 1966 tarihinde Türk ve Bulgar Dışişleri Bakanları tarafından bir protokol (84) imzalanmış, aynı gün bir ortak bildiri (85) yayınlanmıştır. Her iki belgede de yapıcı ifade-

(82) Ibid, s. 122.

(83) Idem.

(84) Ibid, s. 111-112.

(85) Ibid, s. 112.

lerle, iki ülke arasında ticari, ekonomik, turistik, bilimsel ve sanatsal alanlarda işbirliği olanaklarının varlığı vurgulanarak, bunlardan yararlanılması dileğinde bulunulmuş ve aşağıdaki konuların bunlarla ilgili anlaşmalar yapılmasına önyak olmak üzere uzman heyetlere havale olunması kararlaştırılmıştır:

1. Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye serbest göçleri ve ilk aşamada parçalanmış ailelerin birleştirilmeleri;
2. İki ülke arasında sorun oluşturan mali konuların kesin bir çözüme bağlanması;
3. Ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi;
4. Ticari ilişkilerin geliştirilmesi;
5. ulaştırma ve haberleşme alanlarında işbirliği yapılması;
6. İki ülke arasında doğrudan bir demiryolu hattı kurulması;
7. Balıkçılık alanında işbirliği yapılması;
8. Sınır sularının iyileştirilmesi ve ortak sulardan en iyi şekilde yararlanma konusunda işbirliği yapılması;
9. Sınır anlaşması imzalanması;
10. Sağlık ve veteriner anlaşması yapılması;
11. Konsolosluk ve adli yardımlaşma anlaşmaları imzalanması;
12. Transit anlaşması yapılması;
13. Bilimsel ve sanatsal değişim programlarının gerçekleştirilmesi;
14. Tırnova-Kırklareli karayolunun turistik amaçlarla düzenlenmesi.

Bu konular daha sonra uzmanlar düzeyinde ele alınmış ve çoğu üzerinde her iki taraf için de yararlı sonuçlar verecek anlaşmalar yapılması mümkün olmuştur.

İki ülke ilişkilerinde, daha sonraki yıllarda somut olumlu gelişmelere yol açacak olan bu ziyaret önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur.

Yapılan görüşmelerde, ikili sorunlar yanında, genel siyasi durum üzerinde de açık ve yararlı görüş alışverişinde bulunulmuştur (86).

b) Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Bulgaristan'ı Ziyareti

Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in, Bulgar meslekdaşının ziyaretini iade etmek üzere 27-31 Mayıs 1967 tarihleri arasında Bulgaristan'a yaptığı ziyaret ilişkilerde diğer bir önemli dönüm noktasını oluşturmuştur.

Bulgaristan basınında büyük ilgi gören bu ziyaret sırasında Todor Jivkov tarafından da kabul edilen İhsan Sabri Çağlayangil ile Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev arasında yapılan görüşmeler sonunda, 31 Mayıs 1967 tarihinde yayınlanan ortak bildiri (87) iki ülke ilişkilerinin iyi komşuluk ve işbirliği anlayışı içerisinde gelişmesinden duyulan memnuniyet belirtildikten sonra uzman heyetlerin çalışmalarının hızlandırılması üzerinde anlaşmaya varıldığı kaydedilmektedir.

c) Todor Jivkov'un Türkiye'yi Ziyareti (20 Mart 1968)

Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in 1967 yılı içerisinde Bulgaristan'da yaptığı davete cevap veren Bulgaristan Başbakanı Todor Jivkov 20-26 Mart 1968 tarihleri arasında, Dışişleri, Adalet ve Sanayi Bakanları ile birlikte Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Bu ziyaret sırasında, geniş konuları kapsayan görüşmeler yapılmış, özellikle ticari ve ekonomik konularda aktif bir tutum içerisinde görülen

(86) Ibid, s. 114.

(87) Ibid, s. 115.

Bulgar heyeti uluslararası konularda genellikle Sovyetler Birliği görüşlerine benzer görüşler ileri sürmüşlerdir.

Ziyaret sonunda yayınlanan ortak bildiride (88), bu sırada imzalanmış bulunan "Yakın Akraba Göç Anlaşması"nın, bundan böyle iki ülke ilişkilerini sağlam temellere oturtması dileği belirtilmiştir.

Ziyaret sırasında, iki ülke liman şehirleri arasında bir deniz ulaşım bağlantısı kurulması ve ortak suların değerlendirilmesi için çalışmalara başlanması da kararlaştırılmıştır.

Todor Jivkov'un Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'i Bulgaristan'a daveti Türk tarafınca kabul olunmuştur.

d) Bulgaristan Dışişleri Bakanı Peter Mladenov'un Türkiye'yi Ziyareti (23 Kasım 1972)

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Peter Mladenov 23-28 Kasım 1972 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve resmi görüşmeler öncesinde Türkiye Başbakanı Ferit Melen tarafından da kabul olunmuştur. Görüşme sırasında Türkiye Başbakanı son olarak meydana gelen iki uçak kaçırma olayında "Bulgaristan Hükümeti'nin gösterdiği yakın ilgi ve işbirliğine" teşekkür ederek şunları söylemiştir: "Bulgaristan ile aramızda çok esaslı bir anlaşmazlık konusu bulunmamaktadır. Türkiye Bulgaristan ile iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde dostluk ilişkilerini kurmak ve geliştirmek istemektedir. Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımız ile insancıl amaçlarla yakından ilgilimiz. Dahası 1 milyona yakın Türk vatandaşı her yıl Bulgaristan'dan transit geçmektedir. Onların karşılaştığı problemlere Bulgaristan Hükümetince çözüm

(88) Ibid, s. 120.

bulunmasını istiyoruz. Buna karşılık Bulgaristan'ın da Türkiye üzerinden transit taşımacılığı önemli boyutlardadır. Bu konular üzerinde görüşülerek iyi sonuçlara varılmalıdır (89)".

Yapılan görüşmeler sırasında Türkiye ile Bulgaristan'ın 50 yıldır iyi komşuluk ilişkileri içerisinde yaşadığı, sosyal ve siyasal sistemlerini ayrılığına rağmen iki ülke arasındaki dostluğun bu şekilde geliştirilmesinin diğer ülkelere de örnek oluşturacağı konuları karşılıklı olarak işlenmiştir.

Türkiye Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşme sırasında Peter Mladenov, Bulgaristan'ın komşularından toprak talebi olmadığını, İsrail hariç bütün ülkelerin sınırlarını tanıdığını; iki ülke arasında pürüzler bulunmadığını, bazı küçük güçlüklerin var olduğunu, bunların da karşılıklı işbirliği anlayışı çerçevesinde çözüme kavuşturulabileceğini ifade etmiştir.

Türkiye Dışişleri Bakanı ise, İkinci Dünya Savaşından hemen sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi tehdit ettiğini; bu nedenle Türkiye'nin 1945-1950 yılları arasında yalnız kaldığını; Bulgaristan'ın Varşova Paktına, Türkiye'nin ise NATO'ya girdiğini, iki blokun birbiriyle çatıştığını, sürekli tehdit ettiğini, ancak Türkiye ile Bulgaristan'ın ikili ilişkilerinde bu çatışmaların dışında kaldığını; her iki ülkenin de toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumak için bu paktlara girdiğini söylemiştir (90).

e) Türkiye Dışişleri Bakanı Halûk Bayülken'in Bulgaristan'ı Ziyareti (16 Temmuz 1973)

1966 yılından itibaren iki ülke arasında yüksek seviyede başlatılan karşılıklı temasların bu dönemdeki son halkasını Türkiye Dışişleri Bakanı

(89) Keesing's Contemporary Archives, 1971-1972, s. 26711.

(90) İdem.

Halûk Bayülken'in 16-18 Temmuz 1973 tarihleri arasında Bulgaristan'a yaptığı resmi ziyaret oluşturmıştır.

Görüşmeler sonucunda, iki ülke arasında çözümlenmesi gereken birçok sorun bulunduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bunların büyük bir kısmı karşılıklı gayretlerle çözümlenebilecek nitelikte olmakla beraber, özellikle Türk azınlığı ile ilgili konularda Bulgaristan tarafının uzlaşmaz bir tutum içinde olduğu Türk basınında işlenmiştir.

v. Bulgaristan'ın Kıbrıs Sorunu Karşısında Tutumu

Bulgaristan'ın Kıbrıs sorunu karşısındaki tutumu başlıca iki etkenin tesiri altında kalmıştır. Birincisi, Bulgaristan'ın Varşova Paktına mensup bir ülke olması ve dış politikasında bu blok paralelinde bir tutumun hakim bulunması; ikincisi de, Balkanlarda barış ve işbirliği ortamının oluşturulmasına dış politikası içinde önem vermesidir.

Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletlerde görüşüldüğü 1955-1958 yılları süresince Bulgaristan, Kıbrıs sorununun Rumların sömürgeciliği ve Batı emperyalizmine karşı giriştikleri bir mücadele olarak görmüş ve desteklemiştir.

1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Bulgaristan, Ada'da yabancı üs ve askerlerin bulunmuş olmasının bu ülkenin bağımsızlığını kısıtladığı ve Zurich ve Londra Andlaşmalarının Kıbrıs halkına dışarıdan zorla kabul ettirildiği yolundaki Sovyet görüşlerini benimsemiştir.

Kıbrıs sorununun son defa müzakere edildiği Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Bulgaristan delegesi, Hükümetinin Kıbrıs'ın bağımsızlık ve bütünlüğünden yana bulunduğunu, Ada'nın yabancı üs ve askerlerden arınmış olması gerektiği görüşünde olduğunu ve Kıbrıs sorununun yalnız Kıbrıs halkı tara-

findan, barışçı yollarla çözümü gerektiğine inandığını bildirmiş, bununla beraber Bulgaristan'ın Balkan ülkeleri arasında barışçı ve iyi komşuluk ilişkilerini sağlamlaştırma yolundaki dış politikasına uygun olarak alınacak karara çekimser kalacaklarını ifade etmiştir.

Bulgaristan'ın, Balkanlarda barış, istikrar ve işbirliğine önem veren dış politikasının etkisi, Dışişleri Bakanı İvan Başev'in 1966 Ağustosunda Türkiye'yi ziyareti sırasında da kendisini göstermiştir. Bu ziyaret sonunda yayınlanan ortak bildiride, Kıbrıs sorununa değinilmemiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in 1967 yılı Mayıs ayında Bulgaristan'ı ziyareti sırasında yayınlanan ortak bildiride de, " tarafların, Kıbrıs sorunun bölgenin barış ve çıkarı yönünden kısa bir zaman içinde adil ve barışçı bir çözüme ulaştırılmasını temenni ettikleri" şeklinde bir ifade ile yetinilmiştir (91).

1967 yılı içinde Geçitkale ve Boğaziçi köylerine yapılan Rum saldırısı dolayısıyla başlayan buhran karşısında Bulgaristan'ın tutumu ilgi çekici olmuştur. Bulgar basını ve resmi çevreleri olaylardaki sorumluluğun Yunanistan'a ve bu ülkenin Ada'daki temsilcilerine ait olduğunu açıkça kabul ederken, sorunun çözümünde de mutlaka barışçı yolların denenmesini tavsiye etmiş ve buna gerekçe olarak, kuvvet yolu ile hallinin Balkanlara da sıçrayabilecek bazı sonuçlara yol açabileceğini ileri sürmüşlerdir. Buhran dolayısıyla, Türk Hükümetinin daha radikal tedbirler alması üzerine, Bulgaristan Dışişleri Bakan yardımcısı şunları söylemiştir: "Bulgaristan, Kıbrıs'taki olayların olumsuz sonuçlarının Balkanlara da sıçrayabileceği endişesiyle, Kıbrıs sorununun çözümünde barışçı yolların aranması gereğine

(91) Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Mayıs 1967, sayı: 32.

inanmaktadır. Bulgaristan Hükümeti, Birleşmiş Milletler üyesi bütün devletlerin, Kıbrıs'ın da, bu camia içinde eşit haklara sahip egemen bir devlet olduğu hususunu hatırdan çıkarmamaları gerektiği düşüncesindedir. Bulgaristan, Kıbrıs toprakları üzerinde yabancı askeri kuvvetlerin ve üslerin yeri olmadığı kanısındadır. Kıbrıs halkı kendi meselesini, yabancı müdahalesi olmadan kendi kendine halledebilmelidir (92)". Aynı günlerde, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterini ziyaret eden Ankara'daki Bulgaristan Büyükelçisi de Hükümetinin görüşlerini aynı şekilde ifade ve bunaların aşılmasında mutlaka barışçı yolların denenmesini önermiş ve hatta aksi yolu denemenin, Türk-Bulgar ilişkilerine olumsuz yönde etkiye bulunacağını dahi ima etmiştir. Ancak, sonradan Türkiye'nin Sofya Büyükelçiliği tarafından Bulgaristan Dışişleri nezdinde yapılan girişim sonunda, Bulgar Hükümetinin, Ankara'daki Büyükelçisinin ifadeleri ile mutabık olmadığı anlaşılmıştır (93).

Bulgaristan Başbakanının, 1968 yılı Mart ayı içinde Türkiye'yi ziyaret ettiği sırasında yayınlanan ortak bildiriye, Kıbrıs meselesi ile ilgili olarak, "İki Başbakan, Akdeniz bölgesinde önemli bir ihtilaf kaynağı teşkil eden bu sorunun en kısa zamanda Kıbrıs'ın bağımsızlığına dayanan ve Türk ve Rumların barış ve güvenlik içinde yaşamalarını sağlayacak şekilde meşru hak ve menfaatlerini koruyan bir hal tarzına bağlanacağı ümidini ifade etmişlerdir (94)" denilmiştir. Bu son ifade, Türkiye bakımından, Kıbrıs sorunu üzerinde olumlu bir gelişme teşkil etmekle beraber, esas itibarıyla, Bulgarlar, Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve bütünlüğü üzerinde durmakta, yabancı müdahaleye ve Kıbrıs'ta mevcut yabancı üs ve birliklere muhalif bulunmak-

(92) Keesing's, s. 2263'.

(93) Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Mayıs 1967, sayı: 32.

(94) Belleten, Mart 1968, sayı: 42, s. 39.

tadırlar. Bulgaristan'ın Balkan politikası bakımından önemli olan nokta da, Kıbrıs sorununun herhangi bir şekilde Balkanları tehdit edecek bir buhran yaratmamasıdır.

Türkiye'nin 1974 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs Harekâtı'na Bulgaristan, Sovyetler Birliği görüşleri doğrultusunda sert tepki göstermiştir. 23 Ağustos 1974 tarihinde yayınladığı bildiri ile Türk askerinin Ada'dan çekilmesini istemiş ve Garanti Andlaşmasını geçersiz saydığını ifade ederek Kıbrıs sorununun uluslararası bir konferansta alınması gerektiğini ileri sürmüştür (95).

Bulgaristan'ın bu tepkisinde Sovyetler Birliği etkisinin yanında o dönemde Yunanistan'da meydana gelen gelişmelerin de payı bulunduğu söylenebilir. Türkiye'nin birinci Kıbrıs harekâtı üzerine 23 Temmuz 1974 tarihinde Yunanistan'da askeri yönetim iktidardan uzaklaştırılmış, Karamanlis Hükümeti kurulmuş ve bu ülke NATO'nun askeri kanadından çekilmiştir. Özellikle son gelişme, dış politikasında Balkanlarda barışın ve istikrarın sağlanması tezini işleyen Bulgaristan için memnuniyet verici olmuştur.

O zamandan bugüne kadar Bulgaristan'ın Kıbrıs sorunu karşısındaki tutumu değişmemiştir. Bulgaristan bu politikası çerçevesinde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni de tanımamaktadır.

D. VERİMLİ İLİŞKİLER (1976-1984)

1960'lı yılların ortalarına doğru iyileşen Türkiye-Bulgaristan ilişkileri 1975 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansları sonunda Helsinki'de imzalanan Nihai Senetten sonra bloklar arasında hızlanan yumuşama sürecinin de etkisiyle verimli bir niteliğe bürünmüştür.

(95) Survival, November-December 1974, s. 283.

Türkiye'nin 1974 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs Harekâtı bir süre soğukluğa yol açmışsa da özellikle ticari ve ekonomik ilişkilerde hızlı bir gelişme gözlenmiştir. 1974 yılındaimzalananan ticaret anlaşmasının açtığı yeni dönemde ikili ticaret hacminde önemli artışlar kaydedilmiş, ekonomik işbirliği alanında anlaşmalar yapılmıştır. Gelişen ticari ve ekonomik ilişkiler 1980 yılında yeni bir ikili ticaret anlaşması imzalanması sonucunu getirmiştir.

Bu süreç içerisinde Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile birlikte Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un resmi konuğu olarak 2 Haziran 1976 tarihinde bu ülkeyi ziyaret etmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin verimli bir döneme girdiğini teyid etmek bakımından önemli görülen bu ziyaret sırasında Telekomünikasyon Anlaşması da imzalanmıştır. Bu anlaşma ile iki ülke arasında posta, telgraf ve telefon bağlantılarının iyileştirilmesi karara bağlanmıştır. Bu ziyaret sonrasında, ikili ticari ve ekonomik ilişkiler bölümünde de değinileceği üzere ticaret hacmi ikili ilişkiler tarihinde en yüksek boyutlarına ulaşmıştır.

1978 yılında Bilimsel, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması ile Adli Yardımlaşma Anlaşması imzalanmıştır.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 tarihinde askeri yönetimin iktidara gelmesi ilişkilerde bir süre belirli bir soğukluk yaratmıştır. Türk kamuoyunda ve basınında, anarşi ve terörün ülkede yaygın olduğu dönemde çeşitli örgütlerin Bulgaristan'dan silah ve maddi destek aldığı yönünde haberlerin yaygınlık kazanması ve bunun karşısında Bulgaristan'ın Sofya Radyosu Türkçe yayını aracılığıyla Türkiye aleyhine aşırı sert ifadelere yer vermesi bu soğukluğu artırıcı gelişmeler olmuştur.

Ancak bir süre sonra ilişkiler karşılıklı çıkarılara dayalı iyi komşuluk anlayışının gerektirdiği doğal seyrini yeniden bulmuştur. 25 Şubat 1982 tarihinde Türkiye Devlet Başkanı Kenan Evren, Dışişleri Bakanı İltis Türkmen ile birlikte Bulgaristan'ı resmen ziyaret etmiştir. Buna karşılık Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov da 6-9 Haziran 1983 tarihleri arasında Türkiye'ye gelmiştir.

Devlet Başkanları düzeyindeki bu ziyaretlere ilâve olarak Türkiye Dışişleri Bakanı İltis Türkmen 9-11 Şubat 1983 tarihleri arasında Bulgaristan'ı; Bulgaristan Dışişleri Bakanı Peter Mladenov da 12-13 Temmuz 1984 tarihlerinde Türkiye'yi karşılıklı olarak resmen ziyaret etmişlerdir.

Böylelikle 1964 yılı ile birlikte başlayarak 1984 yılı sonuna kadar geçen 20 yıllık iyi ve verimli ilişki sürecinde iki ülke arasında devlet başkanları, başbakanlar ve dışişleri bakanları düzeyinde karşılıklı olarak toplam 21 resmi ziyaret gerçekleştirilmiştir. Keza bu süre içerisinde çeşitli alanlarda 13 iki taraflı anlaşma imza edilmiştir.

Siyasi ve ticari ilişkilerde verimli sonuçların alınması kültürel ilişkilere de yansımış ve iki ülke arasında karşılıklı kültürel faaliyetler de yoğunluk kazanmıştır.

E. GENEL DEĞERLENDİRME

Bulgaristan'da krallığın ortadan kaldırılarak sosyalist rejime geçilmesini izleyen yıllarda Türkiye-Bulgaristan ilişkileri çok kötü bir seyir takip etmiştir.

Bloklararası ilişkilerin de çok gergin bir seyir takip ettiği bu soğuk savaş yıllarında, çatışan bloklarda yer alan Türkiye ve Bulgaristan'ın ilişkileri esas olarak blokların tutumlarına bağlı kalmıştır.

Bu devrede büyük bir anlaşmazlık olarak ortaya çıkan 1950-1951 yılları içinde Bulgaristan tarafından çok sayıda Türk soydaşının göçe zorlanması ikili ilişkilere derin olumsuz etkiler yapmıştır.

Türkiye'nin Batı ile daha da gelişen ilişkileri ve bu arada NATO'ya katılması gerginlik için doğal gerekçeler olmuştur.

Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği politikasında meydana gelen değişmelere paralel olarak Bulgaristan dış politikasında da barışçıl sözleri ön plânda tutma yönünde değişmeler olmuştur.

Bulgaristan'ın İstanbul Başkonsolosluğu Konsolos yardımcısı Çolakof'un Türkiye'de casusluk suçundan 29 Haziran 1955 tarihinde tutuklanarak mahkûm edilmesi; Osmanlı ve Türk konusunu tarihsel tahriflere başvurarak işleyen Hürriyet Kahramanları adlı filmin Bulgaristan tarafından Ortadoğu İslâm ülkelerine dağıtılarak bu ülkelerde gösterimine başlanması; Bulgaristan'daki Türk azınlığına karşı bazı zorlamalara devam edilmesi gibi olaylar 1954 ve 1959 yılları arasında gerginliklere yol açmışsa da bu devreye genel olarak nisbi bir sükûnet havası hakim olmuştur. 1959 yılının sonlarından itibaren uluslararası ilişkilerdeki genel havaya uygun şekilde ve Sovyetler Birliği'nin paralelinde Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı tutumunu sertleştirerek bu ülkeyi Balkanlarda barışı tehdit edici bir tutum içinde olmakla suçladığı görülmektedir.

1960 yılı başından itibaren Türk-Sovyet ilişkilerinde düzelmeye başlamasıyla birlikte Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı tutumunda belirli bir yumuşama hakim olmuştur. Bu yumuşama havası, uluslararası ilişkilerde başlayan "yumuşama" ile birlikte daha da belirginleşmiştir.

1984 yılı sonuna kadar iki ülkenin yararına gelişerek somut sonuçlar

sağlayan ve hatta farklı sosyo-politik sistemlere sahip ülkeler arasında örnek olarak gösterilen düzeye gelen iyi komşuluk ve işbirliği ilişkileri, beraberinde devlet başkanları, başbakanlar ve dışişleri bakanları düzeyinde 21 karşılıklı resmi ziyareti ve çeşitli alanlarda 13 anlaşmayı getirmiştir.

IV. İLİŞKİLERİN BOZULMASI (1985 -): BULGARİSTAN'IN TÜRK AZINLIĞINI ERITME POLİTİKASININ SON AŞAMASINI YOĞUNLAŞTIRMASI

1985 yılı başından itibaren Bulgaristan'ın uzun yıllardır sessizce uygulamakta olduğu "tek uluslu bir Bulgaristan devleti" yaratma amacına yönelik azınlıkları eritme politikası çerçevesinde Türk azınlığı üzerindeki baskıyı yoğunlaştırması ve zorla isim değiştirme uygulamasına başlaması önce Türkiye sonra da dünya basınında büyük tepkilere yol açmıştır. Türk basınında Bulgaristan aleyhine yayınlar yoğunlaşmış, Türkiye'nin değişik yörelerinde geniş kitlesel protesto gösterileri yapılmış ve akademik ve bilimsel çevrelere Bulgaristan'ı kınayan bildiriler yayınlanmıştır.

Bulgaristan'ın Türkiye ile ilişkilerin çok iyi olduğu bir dönemde böyle bir uygulamaya girişmesi Türkiye tarafından büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır.

15 Ocak 1985 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren, BHC Devlet Başkanı Todor Jivkov'a bir mektup göndererek Türk azınlığı sorununun iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri çerçevesinde çözümlenmesini istemiştir. Daha sonra Türkiye Hükümeti 22 Şubat, 4 Mart, 10 Nisan ve 24 Ağustos 1985 tarihlerinde dört kez Bulgaristan Hükümetine Nota vererek sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesini ve geniş kapsamlı bir göç anlaşması yapılmasını önermiştir.

Bulgaristan Hükümeti ise bu önerilere her defasında olumsuz cevap ver-

miş ve Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklerle ilgilenmesini içişlerine müdahale olarak yorumladığını bildirmiştir.

Böylelikle 1960'lı yılların ortalarından itibaren başlayan iyi ve verimli ilişkilere dayalı dönem yirmi yıldan sonra yerini gergin ve kötü ilişkilere bırakıyordu.

Bu aşamadan sonra Türkiye, sorunu uluslararası boyutlara çıkarmış ve çeşitli uluslararası örgüt ve kuruluşlara götürmüştür.

Siyasi ilişkilere görülen gerginleşme ikili ticari ve ekonomik ilişkilere de olumsuz yansımış ve karşılıklı ticarete 1985 yılından itibaren önemli ölçüde düşme görülmüştür. 1984 yılında Türkiye'nin Bulgaristan'dan ithalatı 121 milyon ABD Doları olurken 1985 yılında 98.758.000, 1986 yılında ise 41.473.000 ABD Doları olmuştur. Aynı şekilde Türkiye'nin 1984 yılında Bulgaristan'a ihracatı 24.123.000 ABD Doları olurken; 1985 yılında 7.700.000; 1986 yılında ise 14.882.000 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

Bu ortamda her iki ülke de birbirlerine ekonomik bağımlılıklarını azaltma gayretlerine girmişlerdir.

1987 yılının sonlarına doğru ve 1988 yılının başlarında uluslararası ilişkilere görülen yeni gelişmeler, Sovyetler Birliği'nin yeni lideri Michail Gorbachev öncülüğündeki açıklık (Glasnost) politikası; ABD ve SSCB liderleri arasında yapılan süper zirveler ve ardından kısa ve orta menzilli nükleer silahlarda indirimine gidilmesini öngören anlaşmanın imzalanması ile yeniden kuvvet kazanan yumuşama (détente) havası Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı tutumunda nisbi bir yumuşama yaratmışsa da kötü ilişkiler günümüze kadar devam etmiştir. Bu ortamda Bulgaristan, tutumunda bir esneklik göstererek ailelerinden ayrı kalmış bir kısım Türk soylu çocuğun Türkiye'ye

göç etmesine izin vermiştir. 16 Nisan 1985 tarihinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliğine sığınan Türk asıllı Bulgar vatandaşı Mustafa Süleymanoğlu yaklaşık 2 yıl sonra Bulgaristan'ın olumlu yaklaşımı ile 19 Ekim 1987 tarihinde Moskova'dan Türkiye'ye getirilmiştir.

Yine bu ortam içerisinde sınırlı ölçüde karşılıklı görüşmelere başlanmış ve 23 Şubat 1988 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında Belgrad'da bir protokol imzalanmıştır.

Protokol uyarınca, ikili ilişkilerde mevcut sorunlara, insani konularda işbirliği de dahil, çözüm bulmak amacıyla oluşturulan birinci ortak çalışma grubu ilk toplantısını 9-11 Mayıs 1988 tarihlerinde Sofya'da yapmıştır. Toplantılara katılan heyetlere Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nüzhet Kandemir ve Bulgaristan Dışişleri Bakan yardımcısı İvan Ganev başkanlık etmişlerdir.

Çalışma grubunun bu ilk toplantısında grubun faaliyeti sırası da ele alacağı konular ve çalışma esaslarına ilişkin kapsamlı görüşmeler yapılmıştır. Bu ilk toplantıda taraflar, konuların özüne ilişkin müzakerelere girmemişler, ancak gündeme dahil edilecek konular hakkında yeri geldiğinde pozisyonlarını izah etme imkanını bulmuşlardır. Çalışma grubunun gündeminde yer alması hususunda başlangıçta tarafların mutabakatının ortaya çıktığı bazı teknik nitelikli konularda çalışma grubuna bağlı olarak görev yapacak alt gruplar oluşturulmuş ve sözkonusu konularda yararlı görüş alış-verişi sağlanmıştır. Bu çerçevede, Mutludere ve Karadeniz'e ilişkin bazı konular oluşturulan bu alt gruplardan birinde, terörizm, silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığıyla mücadele işbirliği ve Konsolosluk hizmetlerine ilişkin sorunlar ise diğerinde görülmüş, yürütülecek çalışmalara ilişkin bazı muta-

bakatlara varılmıştır.

Çalışma grubunun iki gün süren toplantısı sonunda gündem ve çalışma esasları üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bulgaristan'daki Türk azınlığının durumunun ele alınacağı insani meselelere gündemde, birinci öncelikli konular arasında yer verilmiştir. Ayrıca, ileride Dışişleri Bakanlarınınca imzalanmak üzere Müsteşar Kandemir ve Bakan Yardımcısı Ganev tarafından Mutludere ve Karadeniz'e ilişkin konularda bir mutabakat zaptı parafe edilmiştir.

Sofya'da bulunduğu sırada Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Kandemir, Bulgar Dışişleri Bakanı Peter Mladenov ve Dış Ekonomik İlişkiler Bakanı Andrei Lukanov tarafından kabul edilmiştir.

Ankara'da yapılan ikinci çalışma grubu toplantısında, Belgrad Protokolü ile öngörülmüş olan ekonomi, ticaret, turizm, teknoloji, ulaştırma ve haberleşme ile kültür konularında taraflar ne g. bi işbirliğinde bulunacakları hususunda görüşlerini açıklamışlar ve bunları ileride incelemek üzere karşılıklı not etmişlerdir. Bu meyanda anılan alanlarda mevcut bazı sorunların da kısa vadede çözümlenmesi ümidini dile getirmişlerdir.

23 Şubat 1988 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümetleri arasında imzalanan protokol uyarınca ikili ilişkilerde mevcut olan problemlere, insani konularda işbirliği de dahil olmak üzere, çözüm bulmak amacı ile kurulan ortak çalışma grubu gündeminde şu konular bulunuyordu:

a. İkili ilişkilerde mevcut sorunların halli ve ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla, karşılıklı güvenin artırılması ve atmosferin iyileştirilmesi için alınacak tedbirlerin, iyi komşuluk, dostluk ve işbirliği ilke-

lerini içerecek bir ortak deklarasyonun, insani meselelerin ve kitle iletişim alanında işbirliği konularının, eşzamanlı ve eşdeğerde olarak görüşülmesi.

b. Mutludere ve Karadeniz'e ilişkin konular:

- Mutludere mensabında hudut hattının tesbiti,
- Beğendik körfezinde suların sınırlandırılması,
- Karadeniz'de karasuları yan sınırının tesbiti,
- Karadeniz'de kıta sahanlığının sınırlandırılması,
- Karadeniz'de ekonomik bölge sınırlandırılması,
- Karadeniz'de kirliliğin önlenmesi.

c. Terörizm, silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığıyla mücadele işbirliği.

d. Konsolosluk hizmetlerine ilişkin sorunlar.

e. Diplomatik ve Konsolosluk temsilcilikler mensuplarının tabi olacağı gezi rejimi.

f. Karşılıklı parasal ve emlak sorunları.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. TÜRKİYE BULGARİSTAN İLİŞKİLERİNDE AZINLIK SORUNU

A. BULGARİSTAN'DAKİ TÜRK AZINLIĞININ YAPISI, SAYISI VE KISA TARİHSEL GEÇMİŞİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Osmanlı İmparatorluğu için her zaman Anadolu yarımadası kadar önem taşımış olan Balkan yarımadası, başkent İstanbul'un adeta hinderlandı ve koruyucu güvenlik bölgesi olmuştur. İmparatorluğun koruyucu kalkını olarak yaşamsal değerde bir stratejik öneme sahip Balkanlar'ın, kurucu ve güvenilir bir unsur olan Türk yerleşimine açılması Osmanlı açısından o dönemin zorunlu ve gerekli bir politikasıydı. Bu amaçla, Merkezi otoritenin desteği ile XIV. yüzyıldan itibaren Balkanlar'a sürekli bir şekilde Türk nüfusu kaydırılmıştır.

Osmanlı'nın bu politikasının altında başka nedenler de bulunmaktaydı: Anadolu'da nüfus zaten fazlaydı, Moğol istilasının da baskısıyla Orta Asya'dan Anadolu'ya önemli ölçüde Türk göçü olmuştu. Diğer taraftan daha sonra Anadolu'da ortaya çıkan Celali ayaklanmaları gibi karışıklıklar yüzünden de bazı kitleler yaşam alanlarını değiştirmek için zaman ve zemin arıyorlardı.

Merkezi otoritenin desteği ve teşviki ile Anadolu'daki Konyarlar, Tatarlar, Yörükler ve Türkmenler Rumeli'ye yerleşmişlerdir. Bu arada, fethedilen toprakların çekiciliğine kapılan ve ayrıcalıklı imkanlar peşinde koşan bazı Türk grupları da bu harekete katılmıştı.

Zaman içerisinde Balkanlar'a kök salan Türk etnik unsuru beşyüzyıl boyunca buralarda kendi sosyo ekonomik ve sosyo kültürel yapısını sağlam

bir biçimde oluşturmıştı.

1877 yılına gelindiğinde çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun bugünkü Bulgaristan sınırlarını da içine alan vilayetinde yaşayan Türk etnik unsurunun nüfusu 1.801.000 olarak gösterilmektedir. Aynı tarihte Bulgar etnik unsurunun nüfusu ise 1.513.000 idi(1).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, bu nüfus dengesini Türk etnik unsuru aleyhine bozmuş, Tuna cephesinde bir milyon kadar Türk çok kanlı biçimde yerlerinden sökülüp göçe zorlanmış; yarım milyon kadar da savaş sırasındaki katliam, açlık, soğuk ve salgın hastalık nedenleriyle yok olmuştu. Savaştan sonra yerlerine dönmek isteyen Türk göçmenleri Rus işgal kuvvetleri ile Bulgar çetecilerince engellenmişlerdi.

Bu arada savaş sonunda imzalanan 1878 tarihli Berlin Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğunun Tuna vilayeti üzerinde Bulgaristan Prenslığı kuruldu. Böylelikle Tuna boylarındaki Türk etnik grubu anavatanlarından ayrılıyordu. Daha sonra bağımsız bir devlet haline gelen Bulgaristan, ulusal sınırları içinde önemli bir Türk kitlesini İmparatorluktan devralmak zorunda kalmıştı.

1879 yılından sonra da Balkanlar'dan Türkiye'ye göçler hızla devam etmiş, Türk nüfusu Balkan Savaşlarının hemen sonrasında azınlık durumuna düşmüştü. Ancak doğal artışlar ile Bulgaristan'a yeni toprakların katılması bu ülkedeki Türk nüfusunun sayısını uzun süre hemen hemen sabit bırakmıştır. Bulgaristan nüfus sayımlarına göre o yıllarda bu ülkedeki Türk-Müslüman nüfusu şöyleydi. 1887'de 676.212; 1892'de 643.258 ; 1900'de 643.300; 1905'te 603.084 ; 1910'da 603.085 (2).

(1) Bilal Şimşir, Bulgaristan Türkleri (1878-1985), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s.18.

(2) İdem.

Osmanlı yöneticileri 1878 yılında Ayastefanos Andlaşması görüşmeleri sırasında, Türk ve Bulgar etnik grupları arasında bir değişim yapılarak Balkan Dağlarının kuzeyinde kalan Türkler ile birlikte tasfiyesini önermiş lerse de Rus delegeleri bu köklü çözüme yanaşmamıştı. Böylelikle, savaştan önce Osmanlı vatandaşı olan Türkler savaş sonrasında Bulgar vatandaşı statüsüne geçerek Bulgar yönetimi altında yaşamaya başlıyordu.

Genellikle Balkanlarda ve özellikle Bulgaristan'da Türk azınlığının sayısı üzerinde değişik kaynaklarda birbirinden farklı rakamlar verilmektedir. Bu arada Balkanlar'da hemen hemen hiç Türk kalmadığını iddia edenler dahi çıkmaktadır. Ancak, farklı kaynakların verdikleri değişik rakamların ortaya koyduğu gerçek şudur ki, bugün Bulgaristan'da önemli sayıda Türk azınlığı bulunmaktadır.

Balkan sorunları uzmanı Profesör Wolff'a göre, 1940 yılından önce Bulgaristan'da 600.000 Türk vardı. 1940 yılında Güney Dobruca'nın Bulgaristan'a geçmesi ile bunlara 150.000 kişi daha katılmış ve böylece Bulgaristan'da yaşayan Türklerin sayısı 1950 yılında 750.000'i bulmuştur. Türk kaynaklarına göre Türkiye'ye göçü arzulayan müslüman Pomaklarla birlikte bu sayı 1950 yılı için, 900.000 ile bir milyon arasında gösterilmektedir(3). Bu rakam yine o tarihte Bulgaristan'ın genel nüfusunun %12'sini oluşturmaktadır.

O tarihten bu yana Bulgaristan'dan Türkiye'ye önemli ölçüde göç hareketleri olmuştur.; 1950 yılında 52.185; 1951 yılında 102.208; 1952-1960 yılları arasında 89; 1968 ve 1978 yılları arasında 130.000 Türk soylu Türkiye'ye göç etmiştir(4).

(3) Geray, op.cit., s76.

(4) İdem.

Bu göç hareketleri ile birlikte 1950 yılında 900.000 ile bir milyon arasında olan Türk azınlığı sayısının günümüze kadar azaldığı düşünülebilirse de Bulgar asıllı topluma göre hayli yüksek olan nüfus artış hızı (%2) (5) gözönüne alınırsa değişmediği ve hatta bir milyonun üzerine çıktığı ileri sürülebilir.

Bulgaristan Hükümeti'nin 1956 yılında aldığı bir karar ile genel nüfus sayımlarının çeşitli etnik gruplar ile din ve dillere göre sonuçlarını açıklamayı durdurması bu ülkedeki Türk azınlığının sayısının belirlenmesini güçleştirmektedir.

Son olarak yapılan genel sayıma göre Bulgaristan'ın 1 Aralık 1985 tarihindeki nüfusu 8.903.352'dir(6). Bu genel nüfus içerisinde Türk azınlığının oranının %10 olduğu tahmin edilmektedir. Bundan önce 1975 yılında yapılan sayım sonucunda nüfus 8.727.771 olarak ilan edilmişti. Buna göre Bulgaristan'ın nüfusu 1975 ile 1985 yılları arasında yılda ortalama 21.000 artmıştır. Türk azınlığının nüfusunun %2 oranında arttığı yolundaki tahminler ışığında yıllık 21.000'lik artışın hemen hemen tamamının Türk azınlığından kaynaklandığı ve Bulgar nüfusta bir artma olmadığı düşünülebilir.

Osmanlı hakimiyeti sırasında müslüman Türk halkından ayrı olarak, Bulgar asıllı diğer bir müslüman grup da ortaya çıkmıştır. Pomaklar adını taşıyan bu grup, Osmanlı hakimiyeti altında İslamiyeti kabul etmiş, sayıları 150.000 civarında olarak Rodop Dağları bölgesine yerleşmiş, Bulgaristan'da yeni rejimin kuruluşuna kadar dinsel, geleneksel ve etnik özel-

(5) Onulduran, (Introduction, The Flight....), s.3.

(6) Şimşir, op. cit., s. 19.

likleri ile adetlerini kaybetmeden yaşamışlardır(7).

Pomakların kökünü, Osmanlılar'ın Rumeli'ye geçişleri ile birlikte Balkanlar'a yerleşen Ahiler'e bağlayanlar olduğu gibi, onların Balkanlar'ın ilk yerli halkı T. aklar'dan olduğunu ileri sürenler de vardır. Bugün Bulgar kaynakları Pomakların Osmanlı döneminde zorla müslümanlaştırılmış Bulgarlar olduklarını iddia etmektedirler.

Türkçe'yi iyi konuşan ve Türk gelenek ve kültürüne bağlılıkları ile tanınan(8) Pomaklar bugün de Türkiye'ye göçü arzulamaktadırlar.

Sayıları ne olursa olsun bugün Bulgaristan'da yaşayıp da Türkiye'ye göçü arzulayan veya Türkiye'ye manevi bağlarla bağlı bulunan bir kitlenin varlığı yadsınamaz.

Bulgaristan'daki Türkler, bugün, kuzeydoğu'da merkezi Şumnu olan Deliorman bölgesinde, kuzeyde Dobruca'da (Silistre, Tutrakan), Tuna boyunda (Ruscuk, Sviştov, Niğbolu, Rahva, Lom, Plevne ve Vidin), güneyde Doğu Rodoplar'da Kırcaali, Mestanlı, Paşmaklı, Filibe, Eskizağra ve Burgaz'da güçlü koloniler halinde yaşayarak varlıklarını sürdürmektedirler(9).

B. TÜRKİYEDEKİ BULGAR TOPLULUĞUNUN KISA TARİHSEL GEÇMİŞİ, YAPISI VE SAYISI

Bulgarlar'ın Osmanlı yönetiminden önce İstanbul'a yerleşmeleri, sızma veya savaşlar sonucunda Bizans'a esir düşme, çeşitli ticari ilişkiler ve Bulgar kraliyet mensupları ile Bizans hanedanı arasında olan evlenmelerin getirdiği akrabalık bağları gibi sebeplere dayanır.

Osmanlı yönetimi sırasında Bulgarlar, merkezi otoritenin güvencesi altında ticari nedenlerle İstanbul'a yerleşmişlerdi. Bu yerleşim XVI. yüzyıldan itibaren hız kazanmıştır.

(7) Tayyib Gökbilgin, Rumelide Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihin, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1957.

(8) Ibid, s. 98-101.

(9) Bakınız, Bulgaristan Haritası, ek: III.

Bulgarlar, İstanbul'da Rumlar, Ermeniler, Levantenler ve Araplar gibi azınlıklar arasında mülk sahibi olmayan topluluğu oluşturuyordu. Bazıları kişisel yetenekleri nedeniyle Osmanlı yönetiminin çeşitli kademelerinde görevler almıştır. Ünlü Osmanlı diplomatları Stefan Bogoridi (Aleko Paşa) ile Vasil Vilkov Bulgardı.

Bulgarlar, dinsel açıdan Fener Rum Patrikanesine bağlı olduklarından Osmanlı yönetimince "Rum" olarak kabul ediliyorlardı.

1844 yılında İstanbul'da yaşayan Bulgarların sayısı 20.000 ile 60.000 arasında tahmin edilmektedir(10).

Bir yandan Fransız ihtilali ile Avrupa'da yayılan ulusculuk akımı diğer yandan 1839 Tanzimat Fermanı'nın azınlıklara tanıdığı yeni haklar, o zamana kadar Rum toplumu içinde erimiş bulunan ve Rum propagandası etkisiyle "Rum milleti" olarak anılan Bulgarlara ulusal bilinçlerinin ortaya çıkmasını ve Fener Rum Patrikanesinden ayrılma ve kendi bağımsız kilisesini kurmasını sağlamıştır.

Bulgarlar 1914 yılına kadar İstanbul'da ve Anadolu'da terzi, kürkçülük, balıkçılık, çobanlık gibi serbest meslekler yanında ticaret işleriyle de uğraşmışlardır. Osmanlı sultanları ile paşaların et bakıcıları ile faytoncularının hemen hemen tamamı Bulgardı(11).

1902 yılında Evlogi Georgiev öncülüğünde İstanbul'da faaliyeti günümüze kadar devam edecek olan özel Bulgar hastanesi kurulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Anadolu'da yaşayan Bulgar azınlığının Bulgaristan'a göç etmeye başladığı görülmektedir. 1914 yılından itibaren Bulgaristan'a 1803 Bulgar'ın göç ettiği kaydolunmak

(10) Tuğlacı, op. cit., s.182-184.

(11) Ibid., s.194.

tadır(12).

Bugün Türkiye'de sayısı bini geçmeyecek şekilde çoğunluğu İstanbul'da oturan ve hiçbir surette bir azınlık olarak nitelendirilemeyecek olan Bulgar asıllı Türk vatandaşı bir topluluk mevcuttur.

1923 tarihli Lausanne Andlaşması'nın azınlıklarla ilgili hükümlerinde de yararlanmış olan bu topluluk o tarihten günümüze kadar iki ülke ilişkilerinde herhangi bir sorun oluşturmamıştır.

İstanbul Şişli'deki Sveti Pandedeleimon Kilisesi, Fener'deki Sveti Georgi Kilisesi, İstanbul Feriköy'deki Bulgar mezarlığı ve İstanbul'da Türkiye Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Özel Bulgar ilk ve ortaokulu günümüzdeki Bulgar asıllı Türk vatandaşlarının yararlandıkları sosyo-kültürel kurumlar olarak durmaktadır.

C. İKİLİ İLİŞKİLERDE TÜRK AZINLIĞI SORUNU

İ) Krallık Döneminde Bulgaristan'ın Azınlık Politikası ve Türkiye

Bulgaristan'da Krallık idaresi, Türk azınlığına sosyal davranışlar, hukuk ve eğitim alanlarında köklü şikayetlere yol açmayan bir özerklik tanımış, buna karşılık Türk azınlığı da Bulgar Devleti için herhangi bir şekilde rahatsızlık veren unsur olmamıştır. Bu nedenle, İkinci Dünya Savaşı ertesine kadar Türk azınlığı, Türk Bulgar ilişkilerinde her zaman bir ağırlık noktası teşkil etmiş olmasına rağmen, iki ülke ilişkilerini tehlikeye düşüren bir anlaşmazlık sebebi olarak ortaya çıkmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını izleyen günlerde, 18 Ekim 1925 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında azınlıkların statüsünü

(12) Ibid, s. 201.

tesbit eden İkamet Anlaşması imzalanmıştır(13). Bu anlaşmaya göre iki devlet, Türk ve Bulgar azınlığının taşınabilir mallarını yanlarına alarak serbest bir şekilde göç etmelerine engel olmayacak ; göç etmek isteyenleri askere ve işgücü kamplarına almayacaktı. Bunlar hukukun himayesinden yararlanacaklar ve gerekirse, göç sırasında yardım da görecektirdi. Bu anlaşmaya dayanarak, İkinci Dünya Savaşının çıkmasına kadar geçen sürede, her yıl değişen miktarlarda olmak üzere, Bulgaristan'dan toplam yüzbine yakın göçmen Türkiye'ye gelmiştir. Bu arada, 1928 yılında 11-12.000, 1933 yılında 680 ve 1939 yılında 16.000 göçmenin Türkiye'ye geldiği bilinmektedir(14).

Yıllar itibariyle, Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin sayısı, Bulgaristan içindeki özgürlüğe bağlı kalmıştır. Bulgar hükümetinin nispeten demokratik ve azınlık haklarına saygılı bir politika izlediği yıllarda (mesela 1930-1936) Türkiye'ye gelen göçmen sayısının çok düşük miktarda olduğu dikkati çekmektedir. 1945 yılına kadar, azınlıklar ve göç konusunda önemli anlaşmazlıklar çıkmamasının sebebini bu yıla kadar göçün mevcut anlaşmalar çerçevesinde cereyan etmesine ve 1925 Anlaşmasına uygun olarak göç etmek isteyenlerin taşınabilir mallarını, hayvanlarını serbestce getirebilmelerine ve taşınmaz mallarının satış bedellerini zorlukla karşılamadan Türkiye'ye transfer edebilmelerine bağlamak gerekmektedir.

İkinci Dünya Savaşından sonra, geniş çapta işgücüne ihtiyacı olan Bulgar Hükümeti, Türklerin göç etmesini engelleyici davranışlarda bulunmuş ve bu tutum Türk basınının tepkisi ile karşılaşmış olmakla beraber, 1950 yılına kadar Türk azınlığı ve göç önemli bir anlaşmazlık kaynağı teşkil etmemiştir.

(13)Resmi Gazete,20 Haziran 1926, no:403; Düstur,III,7,2481.

(14)Çevat Geray,Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler(1923-1961),SBF Yayını, Ankara,1962,s.76.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, 4 Eylül 1947 tarihli toplantısında, Dışişleri Bakanı Hasan Saka, "...Bugünkü vaziyetin Bulgaristan'da bundan evvelki, İkinci Dünya Harbinden evvelki, milli hükümetler zammındakilere nisbetle daha fazla bir fenalık arzettiğini iddia edemem...Kesin ve kat'i tesirler yaratacak yeni bir tedbir almak imkanı görünmüyor...(15)" demek suretiyle bu konuda, iki ülke arasında esaslı bir anlaşmazlık bulunmadığını ifade etmiştir.

ii) İkinci Dünya Savaşından Sonra Bulgaristan'ın Azınlık Politikası

Yeni rejimle birlikte, Bulgaristan'da azınlıkların statüsünün değiştirilmesini hedef alan bazı faaliyetler başlamıştır. Öncelikle azınlıkların çalışma kamplarında toplanması çok şiddetli bir kontrol mekanizması, Bulgar anayasasının her Bulgar vatandaşına tanıdığı haklardan yararlanmalarını gibi önlemler ilk faaliyetlerdir.

Bu önlemlerin yanında, dinsel etken dışında önemli bir farklılık göstermeyen Pomakları İslamlıktan uzaklaştırarak tekrar "Milli Halk Birliği, Edinna Natsia" içine almak yolunda kesif bir faaliyete geçilmiş, kısa bir süre sonra da eğitim ve haber alma olanaklarının kısıtlanması suretiyle Türk azınlığının da eritilmesi için çaba harcanmaya başlanmıştır. Bu yola gidilmesinin başlangıç sebebini az nüfuslu bir ülkede azınlıkların tasfiyesi suretiyle homojen bir "Milli Halk" yaratabilmesi arzusuna da bağlamak mümkündür. Ancak ayrı etnik ve kültürel gruplar olarak örgütlenmiş bu azınlıkların siyasal sistemin ideolojisi doğrultusunda eritilmesi faaliyeti kısa sürede büyük zorluklarla karşılaşmış, halk gruplarının ateist bi-

(15) Ayın Tarihi, Eylül 1947, sayı: 166.

dünya görüşü içinde Sosyalist düzene uyum sağlamasına karşı koyma eylemi başlamıştır.

Bu arada Türk azınlığının sosyal haklarına ve mallarına karşı yeni düzen içinde girişilen muameleler ayrı bir hoşnutsuzluk kaynağı oluşturmuştur.

1948 yılından sonra Güneydoğu Avrupa'da gelişen olaylar, Sovyetler Birliği'nin ve onun paralelindeki Bulgaristan'ın çıkarlarına uymayan bir yöne sürüklenmiştir. Yunan iç savaşı sona ermiş, bu Devleti Balkanlar'da kurulmak istenen Komünist birlik içine alabilmek mümkün olmamıştır. Yugoslavya, bağımsız tutumu ile Sovyetler'in Balkanlar'a yönelik planlarına bozmuş, Komünintern'den çıkarılmış ve Yugoslav Bulgar ilişkileri çok kötü duruma gelmiştir. Bu arada, Balkan Slavları Federasyonu için yapılan çalışmalar boşa gitmiştir. Diğer taraftan, üç Balkan Devleti Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın Feti ile ve kendi aralarında yakın ilişkiler kurmaları, dolayısıyla Balkanlar'ın kesin olarak Sovyet egemenliğinin hakim olacağı bir bölge haline getirilmesi planlarının başarısız kalması yanında Batılı devletlerin, Avrupa'da Sovyet yayılmasını durdurmak üzere NATO İttifakını kurmaları Doğu - Batı ilişkilerini hayli gergin bir duruma getirmiştir. 1950 yılında, Demokrat Parti iktidara gelmiş, 25 Haziran 1950 tarihinde patlak veren Kore Savaşı'na Türkiye de bir birlik göndermek suretiyle katılmıştır. İşte bu gelişmeler karşısında, Bulgaristan'da azınlıklar sorununun iç politika uygulamasından çıkarılıp bir dış politika aleti haline getirildiği gözlemlenmektedir.

1945-1950 yılları arasında, azınlıklara karşı girişilen hareketler, azınlık politikası bakımından Bulgaristan'da bazı somut ilkelerin doğmasına da olanak tanımıştır. Bu ilkelere varma konusunda Sovyetler Birliği'nde

uygulanan azınlık politikasının derin etkileri bulunduğu söylenebilir. Ülkenin, iç dış politika ve ekonomik sorunlarının hali yolunda faydalı olacağı düşüncesiyle öngörülen hedeflerin başlıcalarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

=Azınlıklar, kalkınma probleminin çözülmesi konusunda istismarı kolay bir potansiyel güç meydana getirmektedir.

=Azınlıklar içinde , üretim etkinliklerine yararlı olmayan unsurlar temizlenmelidir.

=Yeni düzene uymak hususunda direnç gösteren azınlık grupları üzerinde oluşturulacak korku ve tedhiş havası bu kimseleri kitlesel olarak iyileşmeye doğru götürebilir.

=Herşeye rağmen, Bulgarlaştırılması mümkün olmayan ve ileride ülkenin iç durumu bakımından bir tehlike yaratabilecek gruplar tasfiye olunmalıdır

Varılan bu prensipler yanında çok önemli bir ekonomik etken, Türk azınlığı üzerinde yeni bir faaliyete geçilmesine büyük ölçüde sebep olmuştur. Bulgaristan, üzerinde 150.000 Türk'ün yaşadığı ve 1940 yılında Romanya'dan ilhak ettiği Güney Dobruca'da geniş çapta toprak reformu ve kolektif çiftlikler kurma çabalarına girişmişti. 7 Mart 1950 tarihinde Bulgaristan Tarım Bakanlığı her bölgede ve çok kısa bir süre içinde kolektif çiftliklerin kurulması ve köylülerin bu çiftliklerde toplanmaları kararını verdi. Bunun sonucu olarak Mayıs-Eylül 1950 ayları arasında, Bulgaristan'daki kolektif çiftliklerin sayısı 1615'ten 2053'e çıktı. Varşova Paktı ülkeleri ekonomilerinin entegrasyonunda Bulgar sebze ve meyvacılığının önemi dolayısıyla Sovyetler Birliği, Bulgaristan'daki bu kolektivizasyon hareketini desteklemiştir. 1950 yılı başlarında Bulgaristan'a çok sayıda

Sovyet tarım uzmanı gelmiş ve bunlar kollektivizasyon hareketinin yürütülmesine nezaret etmişlerdir. Ayrıca, Bulgaristan'ın kollektivizasyondaki başarısı, asıl ağırlığı endüstriye veren Doğu Avrupa ülkelerine, bu arada Yugoslavya'ya da güzel bir örnek olacaktı. Kollektivizasyon hareketi yanında, Bulgar Hükümeti, 1944 yılından beri uygulamakta olduğu tarımda makineleşme hareketine 1950 yılı başından itibaren büyük bir hız vermiş ve özellikle Dobruca'da insan gücünden geniş ölçüde tasarruf sağlanmıştır. Bu ekonomik değişimin sonucu olarak büyük çoğunluğu tarım alanında çalışan Türk azınlığının kollektivizasyon hareketi ile toprağı elden gitmiş ve makineleşme ile de işsiz kalmıştı. Azınlık politikasının temel prensipleri içinde de değerlendirilebilecek bu durum karşısında Bulgaristan, bünyesinde eritemediğı Türk azınlığından kurtulmak da istemiştir.

1950-1951 yıllarında meydana gelen büyük çaptaki göçe zorlama olayının nedenleri üzerinde durulurken Bulgaristan'ın dış politika hedefleri açısından değerlendirme yapmak gerekirse aşağıdaki sonuçlara ulaşılabılır:

a. Türkiye'nin Kore Savaşına katılmadan hemen bir ay sonra Bulgaristan'ın 250.000 Türk'ü göçe zorlaması Sovyetler Birliği'nin ve onun müttefiki Bulgaristan'ın Türkiye'nin Kore Savaşına katılmasına bir karşılık ve bu yöndeki gelişmeleri engellemek isteğinin bir sonucu olarak düşünülmüştür.

b. Yugoslavya'nın Komünform'dan çıkarılmasının hemen ardından, Varşova Paktı ülkeleri, Balkan ülkelerinde komünist yönetimlerin kurulmasından sonra esası önemini kaybeden azınlıklar sorununu tekrar bir siyasi mücadele aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Bulgaristan'ın başvurduğu göçe zorlama hareketi de bu genel stratejinin bir parçası sayılmıştır.

c) 1950 Mayısında iktidara gelen ve Batı paralelinde açık bir dış politika izleyen Demokrat Parti iktidarını kuruluş anında sıkıntıya sokmak ve Türk ekonomisini ağır bir yük altında bırakmak gayesiyle bu göç hareketine girilmiştir.

d) Bulgaristan'daki Türk azınlığı üzerinde Türkiye'ye karşı büyük infial yaratmak ve kalanların kolaylıkla Bulgarlaştırılmasını sağlamak istenmiştir.

e) Nihayet, göçmen kabileleri arasında Türkiye'ye girecek ajanlar vasıtasıyla, Türkiye'de Komünist ideolojiyi yaymaya çalışmak, dolayısıyla dünya komünizm hareketini güçlendirmek istenmiştir.

Görüldüğü gibi Bulgaristan'ın azınlık politikası 1945-1950 yılları arasında devamlı bir gelişme göstermiş, ülkenin iç ve dış politika hedeflerinin değişmesine paralel olarak varılan bazı ilkelerin ve kararların etkisinde kalmıştır. Sorunu, sadece dış politika yönünden ele almak yeterli olmayacaktır. 1950-1951 yıllarında, Bulgaristan'dan büyük bir Türk azınlık kitlesinin göçe zorlanması çok taraflı bir olaydır. Bulgar dış politikasının bir uygulaması olduğu kadar, ülkenin sosyo-ekonomik sorunları bakımından da yararlı görülmüş ve uygulama alanına konulmuş kararların bir sonucudur.

D.1950-1951 GÖÇ OLAYI

i) Genel Olarak

Bulgaristan'da Sovyetler Birliği paralelinde bir rejimin kuruluşu ile birlikte söguyan Türk-Bulgar ilişkileri, daha sonraki yıllarda Doğu-Batı ilişkilerinde hakim olan hava dolayısıyla bozulmuştur. 1949 yılı sonlarında Bulgar Hükümetinin Türk azınlığının okullarına, camilerine el koyması, kollektivitizasyona gidişi ve Türk azınlığı üzerinde şiddetli baskıya başlaması üzerine Bulgaristan'da yaşayan Türkler anayurda göç etmek istemişlerdi. Türk resmi çevrelerinde ve kamuoyunda da tepki ve eleştiri konusu olan Bulgar tutumu, Türk basınında geniş yankılar

uyandırmış, Türkiye'nin, soydaşlarını her zaman beklediği ifade olunmuştur

ii. Bulgaristan'ın Göçe Zorlama Hareketine Başlaması

Gerek Türk azınlığının göç isteği, gerekse Türk basınının bu konudaki yayınlarından yararlanan Bulgaristan Hükümeti, azınlık politikası bakımından belirlediği esasları uygu ama alanına koymaya başlamış, 1950 yılının sonundan itibaren Türk azınlığına çıkış vizesi vermeye ve Türk azınlığını göçe zorlamaya girişmiştir(16).

Maddi imkanlardan yoksun olarak Türk sınırına yığılmaya başlayan bu göçmenler Türkiye'yi zor bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Türk Hükümeti'nin, bu şekilde sınıra yığılan göçmen kabilelerini kabul etmek istememesi üzerine, Bulgar Hükümeti, 10 Ağustos 1950 tarihinde bir Nota vermiştir(17). Göç olayının, iki devlet arasında önemli bir sorun olarak belirmesine başlangıç olan bu Notada, Bulgaristan'ın azınlık hukukuna öteden beri son derece özenle uyduğu, Türk azınlığından gelen göç talebi üzerine bu kimseler arasında yapılan soruşturmada 250.000 kişinin göç etmek istediğinin anlaşıldığı ve mevcut anlaşma hükümlerine göre bunlara hiçbir şekilde engel olmayı düşünmeyen Bulgar Hükümeti'nin göç etmek isteyenlere vize verilmesi ve her türlü kolaylığın gösterilmesi konusunda ilgili makamlar emir verdiği bildirilmekte, Bulgaristan'daki Türk temsilciliklerinin göç etmek isteyenlere Türkiye'ye giriş vizesi verilmesi konusunda zorluk çıkardıkları ifade ile 1925 Anlaşmasına göre Türk makamlarının göç etmek için başvuruda bulunacaklara engel olamayacaklarına işaret olunarak, üç ay içinde Türk Hükümeti'nin 250.000 Türk'e giriş vizesi vermesi istenmektedir.

(16)Şimsir,op.cit.,s.212-230.

(17)Ayın Tarihi,Eylül 1950,sayı;102,s.28-31.

10 Ağustos 1950 tarihli Bulgar Notasına Türk Hükümeti, Sofya Elçiliği vasıtasıyla 28 Ağustos 1950 tarihli bir Nota(18) ile cevap vermiştir. Türk Notasında üzerinde önemle durulan nokta, sınıra yığılan Türklerin içinde buldukları durum olmuştur. Notada şöyle denilmekteydi: "Adigeçen İkamet Mukavelesinin ikinci maddesi herhangi bir yoruma meydan bırakmayacak kadar açık olup bundan çıkan anlam Bulgar Hükümetinin ona atfetmek istediğinden tamamiyle başkadır. Bununla beraber, Bulgaristan'daki Türklerden ve Türkiye'deki Bulgarlardan kendi istekleriyle göç edecek olanların bu arzularını gerçekleştirmelerine engel olunmayacağı hükmünü getiren bu madde, sırf toprağı terkedilecek devlete bir sorumluluk yüklemekte olup, bu da göçmenlere çıkış vizesi vermek, onların mülk ve mallarını diledikleri gibi tasfiye etmelerine ve tasfiye bedellerini ülke dışına çıkarmalarına engel olmamak şeklinde ortaya çıkmaktadır..."

Göç etmek isteyenlerin siyasi eğilimlerinin araştırılması konusuna da değinilen Notada, "memleket huzuru için zararlı olanların" Türkiye'ye sokulmamasının çok doğal bir yöntem olduğu belirtilmiştir.

Türkiye'nin üç ay gibi çok kısa bir süre içinde 250.000 göçmeni kabul etmek istememesi bazı sebeplere dayanıyordu. 28 Ağustos tarihli Türk Notasında da belirtildiği üzere, taşınabilir mallarını beraberinde getiremeyen her türlü maddi imkandan yoksun bırakılmış büyük bir göçmen kitlesi Türk ekonomisi için ağır bir yük oluşturabilir ve kısa zamanda yerleştirilmeleri ekonomik olduğu kadar sosyal sorunlar da yaratabilirdi. İkinci olarak, Türk Hükümetinin göçmenlerin arasına sokulduğundan şüphelendiği kışkırtıcı ajanları ayıklayabilmek için zamana ihtiyacı vardı.

(18)Aydın Tarihi, Eylül 1950, sayı;102, s.41-46.

Bu göçe zorlama hareketini, Türk kamuoyu, SSCB'nin bir tahriki ve oyunu, Türkiye'yi güç bir durumda bırakıp ekonomisini ağır bir yük altına sokmak için giriştiği bir tertip olarak yorumluyordu. 16 Ağustos 1950 tarihli "Cumhuriyet" gazetesinin başmakalesinde bu konuda şöyle denmekteydi: "...Bulgaristan'ın bütün siyasi hareketlerini tertipleyen, sevk ve idare eden onun Bolşevik Slav amcası kızıl Çarlıktır. Bu itibarla, Bulgarların bizimle olan münasebetlerinde ve hareketlerinde daima bir Sovyet soğuk harbi taarruzu, bir fesat ve suikast tertibi olduğunu kabul etmek, dikkatli ve uyanık bulunmak lazımdır."

28 Ağustos 1950 tarihli Türk Notasının sonunda, Türk Hükümetinin, soydaşlarının tabii bir seyir takip edecek muhaceretini kabule hazır olduğu ancak, 250.000 göçmenin birden, üç ay gibi çok kısa bir süre içinde kabulünün imkansız bulunduğu bildirilmekte, ayrıca, Bulgarların, göçmenlerin taşınır malları üzerindeki anlaşma hükümlerini çiğnememeleri istenerek göç edeceklerin mülk ve mallarının bedellerini ne suretle çıkarabileceklerine dair iki devlet arasında yapılması gereken anlaşma ile ilgili görüşmelere derhal başlanması talep olunmaktadır.

iii. İkinci Bulgar Notası ve Türkiye'nin Cevabı

Türkiye'nin 28 Ağustos 1950 tarihli cevabi Notasına karşılık olarak Bulgaristan, 22 Eylül 1950 tarihinde ikinci bir Nota(19) vermiştir. Bu Notada, birinci Notada ileri sürülen iddialar tekrarlanmakta, Bulgaristan'da azınlıklara tanınan haklar ve iyi muameleden söz edilmekte, Türk Hükümetinin, göç etmesi sözkonusu soydaşlarını kabul etmemek için gayret sarfettiğine işaret olunmaktadır. Notanın dikkati çeken tarafı, Bulgaristan

(19) Ayın Tarihi, Ekim 1950, sayı:103, s.15-17.

Türklerinin kendi arzuları ile göç etmek istediklerinin bildirilmesinden hemen sonra, azınlıklara davranış konusunda Bulgaristan'ın karşı hücumlara geçmesi ve Türkiye'de yaşamış ve yaşayan Bulgar, Yunan ve Ermenilere Türkiye'nin "insafsızca" davrandığı iddia edilerek bir Bulgar ve Rum teh-
cirinden bahsedilmesidir. Notanın sonunda, üç aylık süre tekrar hatırlatı-
larak aksi halde, göç etmek isteyenlere güçlük çıkarılması suretiyle mev-
cut anlaşmanın ihlalinden doğacak sorumluluğun Türk Hükümetine ait olacağı
bildirilmiştir.

Türkiye, Bulgaristan'ın 22 Eylül 1950 tarihli Notasına 16 Ekim 1950 tarihli bir Nota ve Notaya ekli bir muhtıra(20) ile cevap vermiştir. 16 Ekim 1950 tarihli Türk Notasında, ikinci Bulgar Notasında yer alan ve geçmiş zamanda olmuş bazı olayların tahrifinden ibaret iddialara cevap ve-
rilmekte, esas sorunun bunlar olmadığı hatırlatılarak mevcut duruma geliş-
mesinin uygun olacağına işaretle, Bulgaristan'ın tutumu eleştirmektedir. Türk Notasında, 1925 Anlaşmasının ilgili maddeleri üzerinde zorlama sure-
tiyle yapılmak istenen yoruma Türkiye'nin izin vermeyeceği belirtilerek, Anlaşma metninin her türlü yorumdan uzak nitelekte olduğuna dikkat çekil-
mekte ve metnin ifade ettiği anlam şu şekilde açıklanmaktadır: "Sözleşmeyi müzakere edenler, Türkiye Bulgarları ile Bulgaristan Türklerinin, ki bun-
ların adedi diğerleriyle kıyaslanamayacak kadar çoktur, şimdiki vatanla-
rı sınırlarınının diğer tarafında yerleşmek arzusunu gösterebilmeleri olası-
lığını dikkate almışlardır ve herhangi bir sebepten dolayı bu şahıslar kend' dilekleriyle böyle bir teşebbüse giriştikleri takdirde, onların git-
melerine, terkedecekleri ülke makamlarınının karşı koymayacakları, bundan

(20) Ayın Tarihi, Ekim 1950, sayı:103.

başka ilgililere menkul servetlerini nakilde, gayrimenkullerini tasfiyede ve bu tasfiye bedellerinin transferinde her türlü kolaylığı gösterecekleri hükmünü vazetmekte mutabık kalmışlardır”.

16 Ekim 1950 tarihli Notada, Bulgaristan tarafına yöneltilen bir soru da dikkati çekmektedir. Türk Notasında şu görüş ileri sürülmüştür: “Görü- lüyor ki, mantıken bu hükümler, bugün olduğu gibi, kütle halinde vuku bu- lan bir göçe değil belki doğal göç hallerine uygulanabilecek hükümlerdir. Bununla beraber, toprağın göçedilecek ülkenin bu göç akışını milletin ge- nel çıkarı ile ve bizzat göçmenlerin daha özel nitelikteki çıkarlarıyla uyumlu kılacak bir surette düzenlemek hakkını kim, makul bir surette inkar edebilir?”.

Notada, ayrıca, göç işi normal sınırlar dahilinde ve düzenli bir şe- kilde cereyan ettiği takdirde, Türk Hükümetinin bu harekete muhalefet et-meyeceği ve şimdiye kadar da etmediği belirtilmiş, Türkiye'nin 1925 An- laşmasının ikinci maddesinin üçüncü fıkrasında öngörülen ve göçün ne şe- kilde yapılacağını ve mali yönlerini kapsayacak olan anlaşmayı yapmak için hazır olduğu açıklanmıştır.

16 Ekim tarihli Türk Notasına ekli olarak verilen muhtıradaki, Bulgar iddialarının aksine, Türk-Rum ahali değişiminin tek taraflı bir göç hare- keti olmadığı, bunun Türkiye ile Yunanistan arasında Lausanne'da imza edi- len bir anlaşmaya uygun olarak yapılmış bir mübadele olduğu belirtilmekte, Ermeniler hakkındaki suçlamalar reddolunmakta, Trakya'dan Bulgarların teh- ciri hakkındaki Bulgar iddialarına da cevap verilerek, bunun bir tehcir hareketi sayılamayacağı, Bulgarların sorunun niteliğini çok iyi bilmeleri gerektiği, Balkan Savaşlarında Trakya'daki askeri hareket sırasında bir takım ahalinin zarar görmekten korkarak oturdukları toprakları terk ile,

kendilerini daha güvenli hissedecekleri yerlere göç ettikleri belirtilmektedir.

iv. Türkiye'nin Göç Konusunu Uluslararası Alana Kaydırma Tehditleri

1950 Ağustosunda başlayan göç hareketinin, Türkiye ile Bulgaristan arasında bir anlaşmaya uygun şekilde düzenlenmesi imkanlarının bulunamaması üzerine Türk Hükümeti bazı yan tedbirlere de başvurmuştur.

Göç sorununu uluslararası alana kaydırma gayretleri arasında, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Avrupa Konseyi'nin 1950 Kasımında yapılan toplantısında, göçe zorlama hareketi hakkında bilgi vermiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da yaptığı altıncı oturumunda, Bulgaristan'dan 250.000 Türk asıllının göçe zorlanması ile ilgili bir karar sureti kabul olunmuştur. Karar sureti, Türkiye'nin sorun hakkındaki görüşüne uygun olarak, göçün ve malların tasfiyesinin adil esaslar dahilinde ele alınması gerektiğine değinmektedir. Sorunun uluslararası örgüt ve kuruluşlara yansıtılması konusu 16 Ekim 1950 tarihli Türk Notasında da yer almış, Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1950 tarihinde Büyük Millet Meclisinde yaptığı bir konuşmasında: "...Göçmenler meselesi hakkında Bulgaristan Hükümeti nezdinde yaptığımız teşebbüsler olumlu bir sonuç vermediği takdirde, Hükümet, bu önemli anlaşmazlığı uluslararası platforma götürmek kararını şimdiden vermiş bulunmaktadır(21)." demiştir.

v. Sınırın Türkiye Tarafından Kapatılması

Bu yan tedbirler yanında, Türk Hükümeti, Bulgaristan'ın sınıra yağdığı göçmenler arasında mevcut "çingeneler" konusunda şifahi yollarla Bulgar Hükümetinin dikkatini çekmiş, aynı durumun devam etmesi karşısında, dış teşkilatına yaptığı 6 Ekim 1950 tarihli bir genelge ile, "çingene"

(21) Oral, op.cit., s.154.

asıllı kimselere hiçbir surette vize verilmemesini istemiştir. Ancak, aralarında "çingenelerin" de bulunduğu bir kısım göçmenin izinsiz olarak Türkiye'ye girmeye teşebbüs etmeleri üzerine Türk Hükümeti, bir tedbir olarak, 6 Kasım 1950 tarihinde Türk-Bulgar sınırını kapatmıştır.

Anlaşma yoluna yanaşmayan Bulgar Hükümetinin tutumu karşısında Türkiye'nin daha radikal yollar denemeye başlaması, bu arada sorunun uluslararası alana kaydırılacağı tehdidi ve sınırın kapatılması, Bulgaristan'ın tutumunda bir yumuşamaya sebep olmuş ve Bulgaristan, 2 Aralık 1950 tarihinde hemen bütün Türk isteklerinin kabul edildiği bir anlaşmaya yanaşmıştır. Anlaşmanın ana hatları şöyledir:

=Bulgaristan'dan göç etmek isteyenlere, ancak Türk giriş vizesi verildikten sonra Bulgar çıkış vizesi verilecektir;

=Bulgar sınır makamlarına Türk giriş vizesi bulunmayanların sınırı geçmelerine izin verilmemesi konusunda emir verilecektir;

=Türk giriş vizesine sahip olmadan Türkiye'ye geçecek kimseler bulunursa Türk sınır makamları tarafından gereçevrilecek bu kimseler Bulgar sınır makamlarınca geri alınacaktır;

=Evvvelce Bulgaristan'dan vizesiz gelmiş olup Edirne'de bulunan 360 kişilik çingene kabileleri Bulgarlarca geri alınacaktır(22).

Bu anlaşmadan sonra Türk-Bulgar sınırı, 2 Aralık 1950 tarihinden itibaren tekrar açılmıştır.

1950 yılı başından Türk-Bulgar sınırının birinci kapanış tarihi olan 6 Kasım 1950'ye kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye 30778 göçmen gelmiştir.

(22)Oral, op.cit., s. 153-158.

Sınırın 2 Aralık 1950 günü açılmasından 31 Aralık 1950 tarihine kadar 21.143 göçmen daha Türkiye'ye geçmiştir ki, böylelikle 1950 yılı içinde toplam olarak 51.951 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye geçmiştir(23).

1951 yılı sonunda, Bulgaristan'dan gelen göçmenlere ülke içinde ve dışında yapılacak yardımları rasyonel bir şekilde tanzim ve idare etmek üzere "Göçmenlere ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği" adıyla bir birlik kurulmuştur. Cumhurbaşkanının himayesinde Büyük Millet Meclisi Başkanının başkanlığında kurulan birlik Türk vatandaşlarına ve hür dünya insanlarına, Bulgaristan göçmenlerine yardım etmeleri için bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri dış teşkilata da gönderilmiş ve gerek tehcir hareketinin gerçek yüzü, gerekse göçmenlere yardım konusunun anlatılması istenmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı daha sonra yeni bir genelge ile dış teşkilatından, göçmenlere yardım kampanyasının, buldukları ülkelerdeki tanınmış şahsiyetler, dostluk ve yardım dernekleri nezdinde yürütmelerini istemiştir.

1950 yılı sonunda Türk Hükümeti tarafından kapatılan sınırın Türk isteklerinin Bulgarlarca kabul olunmasından sonra açılmasını müteakip göç sorununun bir düzene girmesi beklenirken, Bulgar tarafı eski tutumuna dönerek verdiği sözleri yerine getirmemeye başlamıştır. Türk Hükümeti mevcut durum karşısında birkaç kere Bulgar Hükümetinin dikkatini çekmiştir.

vi. Türkiye'nin Sınırı İkinci Defa Kapatması

Yapılan teşebbüslerden bir sonuç alınamaması ve vize sahtekarlığı konusunun sürüncemede kalması üzerine Türk Hükümeti, 7 Kasım 1951 tarihinde, Türk-Bulgar sınırını ikinci defa kapatmıştır.

Sınırın kapatılması üzerine, Bulgar Hükümeti, 14 Kasım 1951 tarihli bir Notayı Türkiye'nin Sofya Elçiliğine vermiştir. Notada, sınırın kapa-

(23) Şimşir, op.cit., s.212-230.

tilması olayı Türk Hükümetinin tek taraflı bir kararı olarak ele alınmakta, sınırın kapatılmasına varan sebepler ve bu sebeplerin ortadan kaldırılması için Türk Hükümetinin Sofya Elçiliği aracılığı ile yaptığı girişimler gözardı edilmektedir. Bulgar Notasının sonuna göçmenlerin kabulü için gerekli tedbirlerin Türk Hükümetince alınması gerektiği aksi halde, bütün sorumluluğun Türk Hükümetine ait olacağı kaydı konulmuştur(24).

Türk Hükümeti, 14 Kasım tarihli Bulgar notasına 17 Kasım 1951 tarihli bir Nota(25) ile cevap vermiştir. Bu Notada sınırın kapatılmasının tek taraflı bir olay olmadığı, Bulgar Hükümetinin, sınırın kapatılması sebepleri karşısında harekete geçmek anlayışını göstermediği, deliller sayılarak anlatılmıştır, 14 Kasım tarihli Bulgar Notasında ileri sürülen suçlamaların hiçbirisinin gerçeğe uymadığı kaydedilerek, kapalı bulunan sınırın açılması için Bulgar Hükümetinin sahte vize düzenlemesi işine son vermesi ve bu gibi olayların yenilenmesine engel olacak önlemleri almasının gerektiği ifade olunarak, yürürlükte bulunan hükümler aleyhine Türkiye'ye gelecekle-
rin geri alınmasına dair sözünü Bulgar Hükümetinin resmen teyid etmesi istenmiştir.

vii. Bulgaristan Hükümetinin Göçü Durdurması

17 Kasım 1951 tarihli Türk Notasına bir cevap beklendiği sırada, Bulgar Hükümeti, Bulgar Telgraf Ajansı vasıtasıyla 30 Kasım 1951 tarihinde yayınlanan bir bildiri ile, göç hareketini durdurduğunu ilan etmiştir. Bulgar Telgraf Ajansının bildirisinde, Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığını Türkiye'ye göçe teşvik için Türk Hükümetinin 1944 yılından itibaren her türlü propaganda aracına başvurduğu ve bu kışkırtmalar sonucunda Bulgaristan'ı terke hazırlanan göçmenlerin göçünü daha sonra engellemeye ça-

(24)17 Kasım 1951 tarihli Dışişleri Bakanlığı açıklaması.

(25)Şimsir,op.cit.,s.212-230.

lıştığı, 1925 Anlaşmasına aykırı olarak göç etmek isteyenlerde bazı nitelikleri aradığı ve kendilerinden siyasi tercihlerini gösteren taahhütname-ler istediği, bu suretle Türk azınlığı arasında Bulgar aleyhtarı bir akım yaratmak çabasına giriştiği, 1950 Kasımında sınırı kapattığı ve 1951'in 8 Kasımından itibaren de önceden haber vermeksizin ikinci kere bu hareketini tekrarladığı, bu hareketleriyle Türk Hükümetinin göçe yönelik anlaşma hükümlerine uymadığı iddia edilerek, Bulgar Hükümetinin bu sebeplerden dolayı her türlü göçü durdurmak zorunda kaldığı ve bunun sorumluluğunun Türk Hükümetine ait olduğu belirtilmektedir(26).

Bulgar Hükümetinin bu bildirisine Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 1 Aralık 1951 tarihinde yayınladığı bir bildiri(27) ile cevap vermiştir. Bildiride, Türkiye'nin göç etmek isteyen soydaşlarına engel olmasının sözkonusu edilemeyeceği, zaten 1950 yılından 1951 sonbaharına kadar, 152,755 soydaşın göçmen olarak geldikleri ve yerleştirildikleri kaydedildikten sonra, göçün devam etmesinin Bulgar Hükümetinin işine gelmediği, son beş ay zarfında aylık göç ortalamasının onikibinden dörtbin civarına düştüğü, hasat mevsimi dolayısıyla işgücüne ihtiyacı olan Bulgar Hükümetinin milisi vasıtasıyla elinde pasaport bulunan Türk asıllılardan bu pasaportlarını toplattığı, sınırın kapatılmasına varan sebepleri kasten tahrik ettiği ve hududun kapatılmasını da göçü durdurma planının uygulanması için baha- ne gösterdiği belirtilmiştir. İkamet Anlaşmasına aykırı olan bu tutumdan doğacak bütün sorumluluğun da Bulgar Hükümetine ait olacağı, bildirinin sonunda yer almıştır.

(26)İdem.

(27)Dışişleri Bakanlığının 1 Aralık 1951 tarihli açıklaması.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ,Büyük Millet Meclisinde 19 Aralık 1951 tarihinde yaptığı konuşmasının Bulgaristanla ilgili kısmında, göçün durdurulması olayına değinerek,"Sınırı kapamaya mecbur kalmamıza rağmen bu kapatma eylemi sonucunda sırında biriktiğini öğrendiğimiz 1500 göçmeni,sefaletten kurtarmak için Ülkemize alacağımızı Sofya Hükümetine bildirmiştik. Buna cevaben Bulgar Hariciye Nazırının, Maslahatgüzarımıza 10 Kasım günü mülakatında söylediği sözler son derece şayanı dikkattir. Nazır, bu 1500 göçmenin geri çekildiklerini ve artık alınan karar mucibince bunların göç etmesine müsaade olunmayacağını beyan ettikten sonra, bu Türk aslından kimseleri şimdiye kadar Türkiye'ye sevk etmelerinin hata teşkil ettiğini anladıklarını, zira bunların gitmesiyle memleketin iktisadiyatının ciddi surette sarsıldığını açıkça ifade etmiştir. Geçen günkü, Bulgar Hükümetinin bu soydaşlarımızın serbestce göçetmek isteyen kimseler olduğuna dair ileri sürdükleri iddialarla, Nazırın kullandığı "sevketmek" tabiri yanyana getirilince, meydana çıkan ibretimiz hakikatleri takdirlerine arzederim. Bu son hadiselerle dair Bulgar Hükümeti ile geçenlerde teati edilen Notalarla, bahsettiğim tebliğimizin birer örneğini Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, Üye devlet temsilcilerine dağıtması ricasıyla gönderdik. Bulgar Hariciye Nazırının arzettiğim ifadelerini de aynen aksettireceğiz(28)" demıştır.

Türk Dışişleri Bakanının da ifadelerinden anlaşıldığı üzere, Bulgarlar göçün durdurulmasının sorumlusu olarak Türkiye'yi suçlamaya devam ettikleri bir sırada, en yetkili bir Bulgar ilgilisi sorunun iç yüzünü ortaya koyan açıklamayı da yapmıştı. Bu noktada, Bulgar hareketinin geri tep-

(28)Oral,op.cit.,s.158-165.

tiği, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik sıkıntılara sokulması planının, bir süre içinde Bulgar ekonomisini sıkıntıya düşürdüğü açıkça ifade edilmişti.

viii.Sınırın Açılması

Göçün bu şekilde durmasından sonra, Bulgar Hükümeti diplomatik nezaketten tamamen uzak bir Notay. (29) 3 Ocak 1952 tarihinde Türkiye'nin Sofya Elçiliğine vermiştir. Notada, göçün durdurulma sebebinin Türkiye tarafından yaratıldığına değinilerek, göç etmek isteyenlere Bulgaristan'daki Türk makamlarınca çıkarılan zorluklardan bahsedilmekte, Bulgaristan'ın iki ülke arasındaki iyiye götürmek için her zaman elinden gelen gayreti gösterdiği, buna karşılık, Türkiye'nin göç sorununu siyasi emelleri için en kaba şekilde istismar ettiği bildirilmekte, Bulgar Hükümetinin sınırın kapatılmasını bir defa daha en enerjik şekilde protesto ettiği kaydedilerek demiryolu ulaştırmasının bir an evvel açılması istenmektedir.

Bulgaristan'ın bu Notasına cevap teşkil eden Türk Notası 26 Şubat 1952 tarihinde verilmiştir(30). Oldukça sert bir ifade taşıyan bu Notada Bulgar iddiaları sağlam delillerle çürütüldükten sonra, Türk Hükümetinin iki ülke arasında normal ve iyi komşuluk ilişkileri kurulması için her zaman elinden geleni yaptığı, Bulgar Hükümetinin, gayrimeşru yollarla Türkiye'ye gelmek isteyen ve 1925 Anlaşmasında yapılmış sınıflandırmaya girmeyen kimselerle ilgili olarak iyiniyetini gösterdiği andan itibaren de sınırını demiryolu ulaştırmasına açmaya hazır olduğu, göçün durdurulması için hiçbir şekilde girişimde bulunmadığı ve Türklerin göçüne engel olması konusundaki Bulgar kararını protesto ettiği, aynı zamanda bu kararın kaldırılmasını talep ettiği belirtilmiş, Bulgar Notasındaki nezaket dışı ve

(29) İbid,s.155-169.

(30) İbid,s.168-170.

"ilk defa karşılaşılmayan" ifadeye Bulgar Hükümetinin^{dikkati çekilerek} bundan böyle benzer tarzda kaleme alınmış Bulgar Notalarının kabul edilmeyeceği hususu Notanın sonuna ilave edilmiştir.

Göçün bu şekilde durdurulması, olayların izlenmesinden de anlaşılacağı üzere, tamamen Bulgar Hükümetinin tek taraflı bir tasarrufu olmuştur. 1953 yılı ile birlikte önemli siyasi gelişmeler, göç konusunun güncelliğini kaybettirmiş, Türkiye'nin NATO'ya katılması, aynı zamanda, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında işbirliği teşebbüsleri, Türk-Bulgar ilişkilerinin bir süre daha fakat göç dışında başka sebeplerle de gerginliğini sürdürmesi sonucunu getirmiştir.

Bulgar Hükümetinin 31 Kasım 1951 tarihli bir kararı ile Türk-Bulgar sınırının kapatılması sebep gösterilerek göçün durdurulmasından sonra Türkiye'nin, Edirne'de misafir edilen "çingenelerin" alınması konusundaki talebinin bir süre yerine getirilmemesi ve genel siyasi ilişkiler karşısında Türk-Bulgar sınırı bir süre daha kapalı kalmıştır. Sınırın açılması için Türk taleplerinin Bulgarlarca kabul olunduğu 1953 yılı Şubat ayını beklemek gerekmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığının 20 Şubat 1953 tarihinde yayınladığı bildiride sınırın neden kapatıldığı hususu bir kere daha halk oyuna açıklandıktan sonra, "...Bu kere Bulgar Hükümetinin, bir seneden fazla zamandan beri Edirne göçmen misafirhanesinde tutulan bu "çingenele-ri" geri alacağını bildirmesi üzerine, iki taraf sınır makamları arasında bir Protokol düzenlenerek misafirler Bulgaristan'a iade edilmiş ve bunun üzerine sınır yeniden açılmıştır(31)" denilmektedir.

(31) Dışişleri Bakanlığının 20 Şubat 1953 tarihli açıklaması.

E. TÜRK DIŞ İLİŞKİLERİNDE GÖÇMENLERE YARDIM SORUNU

1950-1951 yıllarında Türkiye'ye gelen toplam 154.425 kişiden oluşan göçmen kitlesini birbuçuk yıl içinde yerleştirmek ve yeniden üretken duruma geçirmek Türk Hükümeti için çok güç olmuştur. Göçmenlerin yerleştirilmesi ve üretici duruma getirilmeleri sorununun yanında esas önemli olan göçmen sorununun çözümlenmesi için Türkiye'nin dışarıdan alması gereken maddi yardımlar konusuydu.

Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmeleri için Türkiye, Marshall yardımından 30 milyon Türk Lirası tutarında bir yardım almıştır. Göçmenlerin yerleştirilmeleri devresine rastlayan 1950-1960 yılları arasında giderlerin %28'inin bu kaynaktan karşılandığı söylenebilir. Bundan başka, Amerikan Ekonomik İşbirliği İdaresi(The US Economic Cooperation Administration) 4 milyon Türk Lirası değerinde aynı yardımda bulunmuş, Uluslararası Göçmenler Teşkilatı(International Refugee Organisation), göçmenlerin durumunu incelemek üzere Ankara'ya bir teknik yardım grubu göndermiştir. Bu arada, Batı devletlerinden bazıları da, aynı yardım ve para şeklinde yardımlarda bulunmuşlardır. Ancak, göçmenlerin yerleştirilmeleri için yapılan masrafların çok büyük kısmı Türk Hükümeti ve halkı tarafından yapılan aynı ve nakdi yardımlarla karşılanmıştır(32).

1950-1951 göç olayının Türk dış politikası açısından sonucu, Bulgar veya daha geniş kapsamlı olarak Sovyetler Birliği'nin desteklediği Bulgaristan baskısı altında, Batıya ve özellikle ABD'ne daha çok yaklaşması olmuştur. Balkanlar bakımından sonuç ise, bu bölgede 1947'den itibaren başlayan soğuk savaşın şiddetlenmesidir. Truman Doktrini ile birlikte Türkiye ve Yunanistan'ın ABD'nden askeri yardım almaları ve dış politikalarını

(32) Oğuz Arı, Bulgaristan'lı Göçmenlerin İntibakı, 1950-1951 Senelerinde Göç Edenler İle İlgili Sosyolojik Problemler, Rekor Matbaası, Ankara, 1960.

gittikçe gelişen bir şekilde Batı'ya bağlanmaları, Balkanlar'da iki düşman blokun açıkca ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1948 yılında da, Yugoslavyanın Kominform'dan çıkarılması ve Batı ile yakın ilişkiler kurması soğuk savaş şiddetlendirmiş, ele aldığımız 1950-1951 göç olayı ise, Türk-Bulgar ilişkilerinin soğuk ve karşılıklı şüphe beslenen bir temele oturması sonucunu getirmiştir.

F. TÜRKİYE İLE BULGARİSTAN ARASINDA "YAKIN AKRABA GÖÇÜ" ANLAŞMASI

1950-1960 yılları arasında Türk-Bulgar ilişkilerinde hakim olan gergin havaya, siyasi ilişkilerin incelenmesi sırasında değinilmişti. Bu gerginliğin temel sebeplerinden biri de, Bulgaristan'da Türk azınlığına yapılan muamele ve bunun sonucunda meydana gelen köklü sorunlar karşısında diplomatik temaslardan olumlu bir sonuç alınamamasıdır.

1959 yılından itibaren, Bulgar yetkililerinin ısrarla işledikleri konu ilişkilerin iyileşmesi için Bulgaristan tarafından yapılan olumlu tekliflere Türkiye'nin cevap vermemekle suçlanmasıdır. Bu suçlamaları karşılamak ve Bulgarların sözkonusu ettikleri tekliflere resmi bir nitelik kazandırmak düşüncesiyle, Türkiye tarafından Bulgaristan'a 28 Eylül 1960 tarihinde bir muhtıra(33) verilmiştir. Muhtıradaki, Türk Hükümetinin, Bulgaristan Türkleri ve Türkiye-Bulgarları hakkında: a) Serbest göç, b) Menkul malların taşınması ile gayrimenkullerin tasfiyesi ve bunların bedelinin transferi, c) Azınlık haklarına saygı esaslarının kabulü, üzerinde durduğu ve bu hususların ikili ilişkilerin düzelmesi bakımından en önemli noktalar olduğu belirtilmiştir.

Bulgaristan Başbakanının muhtıraya cevap verileceğini bildirmesine rağmen, bir cevap alınamamış ve Bulgar tutumunda bir değişiklik olmamıştır

(33) Oral, op.cit., s.155-169.

Bulgar tarafı, resmi bir cevap vermek yerine, Türkiye'nin anlaşma ve ilişkilerin iyileştirilmesi yollarını kapadığı şeklindeki bildirimlerine devam etmiştir.

1962 Kasımında Todor Jivkov tarafından kurulan Hükümet zamanında iki ülke arasında mevcut bütün sorunların ele alınması yönünde hızlı gelişmeler birbirini izlemiş, bir dizi somut öneri ve projeler ortaya atılmıştır.

Türkiye ile Bulgaristan arasında çeşitli konuların müzakeresine hazırlık safhasında(1964-1965 yılları) azınlıklar konusu da üzerinde önemle durulan konulardan biri olmuştur.

Bulgaristan Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'yi ziyareti sırasında, 21 Ağustos 1966 tarihinde Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan Protokolün birinci maddesine, "İki taraf uzmanlarının, soydaşlardan arzu eden herkesin serbest göçünü inceleyeceği, yakınları daha önce Türkiye'ye gelen Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye serbest göçü konusuna öncelik verileceği" hükmü (34) konulmuştur.

Türkiye'nin ısrarlı talepleri üzerine, Protokola konulan bu hüküm gereğince, yakın akraba göçü konusunda uzmanlar seviyesinde uzunca bir süre devam eden müzakereler sonunda son şeklini alan Anlaşma 23 Şubat 1968 tarihinde, iki taraf heyet başkanları tarafından parafe edilmiştir. Daha sonra, Bulgaristan Başbakanı Todor Jivkov'un, 1968 yılı Mart ayı içinde Türkiye'yi ziyareti sırasında, kısa adıyla "Yakın Akraba Göçü Anlaşması", resmi adıyla "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göçetmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının BHC'nden TC'ne Göçetmeleri Hakkında Anlaşma",

(34) 22 Ağustos 1966 tarihli Dışişleri Bakanlığı açıklaması.

22 Mart 1968 tarihinde Dışişleri Bakanları İhsan Sabri Çağlayangil ve İvan Başev tarafından imzalanmıştır.(35)

Anlaşma, göç edeceklerin kategorilerini, göç için başvuru şekil ve süresini, göç edeceklerin mal ve mülkünün tasfiyesine Bulgar makamlarının yardım etmeleri konularını içermektedir.

On yıl süre ile geçerli olarak 1978 yılında uygulaması sona eren bu Anlaşmadan yararlanarak 130.000 kadar göçmen Türkiye'ye gelmiştir.

G. BULGARİSTAN'IN TÜRK AZINLIĞINI ERİTME POLİTİKASININ SON AŞAMASINI YOĞUNLAŞTIRMASI VE TÜRKİYE

i. Genel Olarak

1985 yılı başından itibaren Bulgaristan'ın uzun yıllardır sessizce uygulamakta olduğu "Tek uluslu bir Bulgaristan Devleti(Edinna Natsiya)" yaratma amacına yönelik azınlıkları eritme politikası çerçevesinde Türk azınlığı üzerindeki baskı faaliyetlerini yoğunlaştırması ve zorla isim değiştirme uygulamasına başlaması, önce Türkiye sonra da dünya basınında büyük tepkilere yol açmıştır. Türk basınında Bulgaristan aleyhine yayınlar yoğunlaşmış, ülkenin değişik yörelerinde geniş kitlesel protesto gösterileri yapılmış ve akademik ve bilimsel çevrelerde Bulgaristan'ı kınayan bildiriler yayınlanmıştır.

Bulgaristan'ın Türkiye ile ilişkilerinin çok iyi olduğu bir dönemde böyle bir uygulamaya girişmesi Türkiye tarafından büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştı.

(35) Anlaşmanın metni için bakınız, Türk Kültürü, Nisan 1968, sayı:66, s.342-347.

Aslında bu Bulgaristan'da uzun yıllardan beri uygulanan bir eritme politikasının son aşamasıydı. Bu politikanın Bulgaristan Prensiğinin kuruluş yıllarına kadar uzanan köklü bir geçmişi vardı. Sorun, çok uluslu bir toprak üzerinde tek uluslu bir Bulgar-Slav devleti yaratma emelinden kaynaklanıyordu.

Sovyetler Birliğinin çok uluslu bir siyasal birlik yapısı içerisinde farklı etnik grupların seslerini yükseltmeye başlamaları ile aynı döneme rastlayan bu yıllarda Bulgaristan'ın böyle bir uygulamayı zorlama yoluyla gerçekleştirmeye çalışması da dikkate değer ayrı bir husustur.

Bulgaristan'da azınlıklar üzerinde baskı politikası 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşından beri uygulanagelmıştır. O tarihten bu yana savaş zamanlarında azınlıklara karşı silahlı eylemler yapılmış, barış zamanlarında ise göçe zorlamalar olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni rejimli Bulgaristan Hükümeti ideolojik amaçları doğrultusunda azınlıklara karşı politikasını şekillendirmiş ve özellikle Türk unsuruna karşı bir eritme politikasına yönelmiştir. 1946 yılında Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreteri Georgi Dimitrov, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlara hükmettiği zamanın izlerini tamamen silmeliyiz." diyordu. Bu politika çerçevesinde 1946 yılında Türk azınlık okullarının statüleri özel olmaktan çıkartılıp resmi kimliğe büründürülmüştür. 1958 yılı sonunda ise Türk okulları tamamen kapatılmış, Türkçe öğrenim kaldırılmıştır. 1960 yılı ile birlikte isteğe bağlı olarak azınlıkların isimlerinin değiştirilmesi uygulamasına başlanmıştır. İleriki yıllarda isteğe bağlı olma koşulu giderek baskı ve zorlamaya dönüşmüştür.

Yine 1960 yılı ile birlikte Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı konusunda bir takım tarihsel dayanaklar yaratılmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. İleri sürülen bu dayanaklara göre, "Bulgaristan'da yaşayan ve Türk olduğu ileri sürülen şahıslar, aslen Bulgar kökenlidir. Bulgaristan Türkleri, Türk fetihleri ile birlikte Anadolu'dan gelip Bulgaristan'a yerleşmişler, ancak 1877 yılından itibaren aşama aşama Türkiye'ye dönmüşlerdir(36). Şimdi ise Bulgaristan'da hiç Türk kalmamıştır."

Aynı yıllarda Bulgaristan Türklerinin "Türkleştirilmiş Bulgarlar" oldukları iddiası ileri sürülmeye başlanmış ve şimdi "asıllarına dönmeleri", diğer bir ifade ile "Bulgarlaşmaları" gerektiği görüşü desteklenmeye girişilmiştir.

İki ülke ilişkilerinde bakanlar ve başbakanlar düzeyinde karşılıklı ziyaretlerin yapıldığı bir dönemde 1972-1974 yıllarında Pomakların adları zorla değiştirilmiştir. İlişkilerin iyileştiği bir dönemde önce Pomaklara karşı yapılan bu uygulama daha sonra diğer Türk azınlığına karşı yoğunlaştırılmıştır.

İlişkilerin oldukça gelişerek devlet başkanları düzeyinde karşılıklı ziyaretlerin yapıldığı 1981-1983 yıllarında ise Bulgaristan Hükümeti bu kere Türkçe konuşan "çingeneler" ile birlikte 100.000 kadar Türk'ün adını zorla değiştirmiştir.

Önceleri bölgesel düzeyde yapılan bu uygulama 1984 yılı sonundan itibaren ülke boyutlarına çıkarılmıştır.

(36)Direction de la Presse, La Minorité Turque en République Populaire de Bulgarie, Sofia, 1961, p.3.

ii. Türk Hükümetinin Bulgaristan'a Sert Tepkisi:İlişkilerde Gerginlik

a. Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'a Mektubu

Bulgaristan'da Türk azınlığı konusunda meydana gelen son gelişmelerle ilgili olarak Türkiye Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Yalım Eralp, 15 Ocak 1985 tarihinde bir açıklama yaparak Bulgaristan'da halen bir milyon yüz bin dolayında Türk'ü ilgilendiren sorunun çözümü için Bulgaristan Hükümeti nezdinde gerekli girişimlerin yapılmakta olduğunu bildirmiştir. Aynı gün Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'a bir mektup göndererek iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri çerçevesinde sorunun çözümlenmesini talep etmiştir.

26 Ocak 1985 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Türkiye'nin Bulgaristan'daki gelişmeleri dikkatle izlediğini bildirerek konunun en yüksek düzeyde ele alındığını, Bulgaristan Hükümeti nezdinde gerekli girişimlerin yapıldığını, bu girişimler sırasında bu tür uygulamaların iki ülke ilişkilerine olumlu etkide bulunmayacağını ve sorunun ikili ilişkilerin zarar görmeden çözümlenmesinin arzulandığını anlatıldığını söylemiştir.

b. Türkiye Hükümetinin Birinci Notası (22 Şubat 1985)

Türkiye Hükümeti 22 Şubat 1985 tarihinde Bulgaristan Hükümetine bir Nota(37) vererek Türk azınlığı sorununa görüşmeler yoluyla çözüm bulunmasını istemiştir. Çözüm yollarından biri olarak "geniş kapsamlı bir göç an-

(37) Şimşir, op.cit., s.339-364.

laşması" da Bulgaristan Hükümetine önerilmekteydi.

Aynı gün Türkiye Hükümeti Sözcüsü aşağıdaki açıklamayı yapmıştır: "Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, Bulgaristan'da yaşayan Türklerle insani mülahazalar açısından her zaman ilgilenmiştir. Türkiye'nin Bulgaristan'ın içişlerine karışmayı amaçlamadığı da daima belirtilmiştir. Filhakika, Bulgaristan Hükümeti de, Türk tarafının bu düşüncelerini bildiği için Bulgaristan'daki Türklerle ilgili konular, iki hükümet arasındaki görüşmelerde daima ele alınmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı ile Bulgaristan Devlet Konseyi Başkanı arasında son yıllarda yapılan görüşmelerde olduğu gibi, yüksek düzeydeki diğer resmi temaslarda da Bulgaristan Türkleri hakkında Türk makamlarına intikal eden haberlerden duyulan üzüntü ifade olunarak, Bulgar makamlarının konuya eğilerek hal çareleri bulmalarının beklendiği belirtilmiştir.

Son yıllarda Bulgaristan'da yaşayan Türklerin özellikle isimleri in değiştirilmesi için bütün Bulgaristan çapında bir kampanya sürdürüldüğü, Türklerin isimlerinin zorla değiştirildiği, bunu istemeyenlere karşı kuvvet kullanıldığı, çok sayıda yaralananlar ve ölenler olduğu şeklinde haberler dünya basınında yer almaktadır. Bu konuda Türk Hükümetine de bilgi intikal etmektedir. Bu haberler Bulgar yetkililer tarafından yalanlanmakta ise de bu açıklamalar Türk Hükümetini tatmin etmekten uzaktır. "Soydaşlarımızın isimlerinin değiştirilmesi için kendilerinin müracatta buldukları şeklindeki açıklamalar ise kesinlikle inandırıcı olmadığı gibi, bu uygulamayı teyid eder mahiyettedir.

Olaydan duyduğumuz üzüntü, rahatsızlık ve endişe, müteaddit defa be-

lirtilmiştir. Bulgaristan'daki soydaşlarımıza yapılan bu baskılar ve özellikle Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi, Hükümetimiz ve milletimizce hiçbir zaman tecviz edilemeyecek bir uygulamadır(38)".

Bulgaristan 28 Şubat 1985 tarihinde verdiği soğuk bir cevabi Nota ile tekliflerin reddedildiğini bildirmiştir.

c. Türkiye Hükümetinin İkinci Notası(4 Mart 1985)

Türkiye Hükümeti 4 Mart 1985 tarihinde Bulgaristan Hükümetine ikinci sir Nota(39) vererek birinci Notasına Bulgaristan'ın verdiği cevabın açıklığa kavuşturucu bilgilerle aydınlatılmasını istemiştir.

7 Mart 1985 tarihinde Türkiye, Bulgaristan'daki Türklerin "Türk azınlığı" veya "soydaş" saydığını bir kere daha açıklamıştır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Yalım Eralp, bu konuda şunları söylemiştir:"Türkiye Bulgaristan'daki Türkleri, Türk azınlığı veya soydaş olarak nitelirmektedir. Bu husus Bulgar Hükümetine de resmen bildirilmiştir. Bu itibarla Bulgar resmi çevrelerinin Bulgaristan'ın içişlerine karışıldığı şeklindeki iddiaları tutarsızdır. Mühim olan Bulgaristan'daki Türk azınlığına karşı yapılan baskıya bir son verilmesi ve Bulgaristan'ın ahdi vecibelerini yerine getirmesidir(40).

12 Mart 1985 günü Turgut Özal, yabancı gazetecilere Türk-Bulgar ilişkileri konusunda bilgi vermiştir:"Bulgaristan Türklerinin uluslararası hukuk ve ikili ve çok yönlü anlaşmaların öngördüğü şekilde, tüm azınlık haklarını elde edebilmeleri için çaba sarfetmekten hiçbir zaman vazgeçmeyece-

(38)22 Şubat 1985 tarihli Dışişleri Bakanlığı açıklaması.

(39)Şimsir,op. cit.,s.339-364.

(40)7 Mart 1985 tarihli Dışişleri Bakanlığı açıklaması.

ğiz. Komşumuz Bulgaristan ile aramızdaki tüm sorunların diyalog ve sağduyu ile çözüme kavuşturulmasına önem veriyoruz."(41).

Bulgaristan Hükümeti Türkiye'nin ikinci Notasına 22 Mart 1985 tarihinde yine olumsuz cevap vermiştir. Bulgaristan, bu Notasında, Türkiye'nin Bulgaristandaki Türklerle ilgilenmesini içişlerine müdahale olarak yorumladığını, göç anlaşmasına ya da dışişleri düzeyinde toplantıya olumsuz cevap verdiğini bildirmiştir.

d. Türk Hükümetinin Üçüncü Notası(10 Nisan 1985)

31 Mart 1985 tarihinde ABD'ne yapmakta olduğu ziyaret çerçevesinde New York'ta, Türk Amerikan Dernekleri Federasyonu'nda konuşan Türkiye Başbakanı Özal, "Bulgar zulmü durmazsa tüm dünyada nümayiş yaparız" demiş ve aynen şunları söylemiştir: "Bulgarlar göz göre göre Türk soydaşlarımızın isimlerini değiştiriyorlar. Eğer bu zulmü durdurmazlarsa, dünyanın her yerinde nümayişler ve yürüyüşler yaparız. Dünyanın her yerine gideriz. Bugüne kadar da çok şey yaptık. Bundan sonra da çok şey yapar ve onları rahat bırakmayız. Biz insan haklarının korunması için dünyanın neresinde olursa olsun gösteri yaparız. Burada Birleşmiş Milletler var. İşte siz gidip Birleşmiş Milletler binasının önünde de gösteri yapın."

Bu arada 3 Nisan 1985 tarihinde Bulgaristan Meclis Başkanı ve Politbüro Üyesi Stanko Todorov'un Bulgaristan'daki Türk azınlığı ile ilgili olarak daha önce yaptığı sert bir konuşma Türk basınına da yansımıştır. Todorov, Türkler'in Bulgar adları alma işleminin tamamlandığını, Bulgaristan'da Türk kalmadığını, Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin Bulgaristan'ın başka yerlerine gönderileceğini söylemiştir.

(41) Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Mart 1985, sayı:15.

Aynı gün Türkiye Dışişleri Bakan Yardımcısı Mesut Yılmaz, Stankov'un konuşması ile ilgili olarak aşağıdaki yazılı açıklamayı yapmıştır(42):

"Bazı Bulgar yetkilileri basınımızda da yer almış olduğu üzere, son zamanlarda yaptıkları konuşmalarda, Bulgaristan'daki Türk azınlığının durumu konusunda tutarsız ve tamamen yersiz bazı iddialara yer vermektedirler. Bulgaristan'ın ülkesinde yaşayan bir milyondan fazla Türk'e reva görüldüğü insanlık dışı muameleleri örtbas edebilmek ve dikkatleri başka tarafa çekebilmek için Türklerin Bulgar isimlerini seve seve kabul ettikleri gibi gülünç iddialar ileri sürülmekte ve Bulgaristan'ın Türkler'in göç etmelerine müsaade etmeyeceği açıklanmaktadır.

Bulgar yetkililer ayrıca Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin Bulgaristan'ın başka bölgelerine sürüleceklerini de ilan etmektedirler. Birkaç ay öncesine kadar Bulgaristan'daki Türkleri Türk azınlığı veya Türk asıllı Bulgar vatandaşları olarak tanımlamış olan Bulgar yetkililer, bu tanımlar Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanmış belgelerde de yer almış iken, şimdi Türk kelimesini ağızlarına almaktan çekinmekte, Türk azınlığı mensuplarına müslümanlar diyerek Türklerin zorla müslümanlaştırılmış Bulgarlar oldukları gibi asılsız bir iddiaya dayanarak bulmaya çalışmaktadırlar.

Bulgaristan'daki Türklerin Bulgar oldukları bilincine vardıkları iddiası, bir şovenizmin, hatta ırkçı bir tutumun ifadesinden başka bir şey değildir. Dikkati çeken bir husus da bu ırkçı politikanın Sosyalizm, dolaşısıyla ilerici ve insan haklarına saygılı olduğu iddiasına sahip bir rejim yetkililerince yapılmakta olmasıdır. Uluslararası kamuoyunun bunu ge-

(42) 3 Nisan 1985 tarihli Dışişleri Bakanlığı açıklaması.

reğince değerlendireceği tabiidir. Helsinki Nihai Senedini imzalamış bir ülke yirminci yüzyılın sonunda kendi vatandaşlarına böyle bir politika uygulamaktan çekinmiyorsa bunun sorumluluğunu da üstlenecektir.

Bulgaristan'daki Türklerin milli ve kültürel benliklerinin bu şekilde ortadan kaldırılacağına inanmak da saf dilliktir.

Yıllardır istenilen sayıda Türk'ü Türkiye'ye göndermeye hazır olduğunu beyan etmiş olan Bulgar yönetimi, şimdi göç meselesini görüşmeye dahi yanaşmamaktadır. Bunun sebebi açıktır. Bulgaristan Türk'ü, Bulgar yönetimi için yalnızca emeği sömürülen bir işçidir. Bulgar yönetiminin hayali ismi değiştirilen Türklerin göç ümitlerini de kaybedip milli ve kültürel benliklerini unutmalarıdır.

Kırk yıldır baskı ve şiddete karşı koyabilmiş olan Bulgaristan Türkleri isimleri zorla değiştirilse de Türklüklerini koruyacaklar, dillerine, dinlerine, örf ve adetlerine bağlı kalmaya devam edeceklerdir. Türk milleti de her zaman Bulgaristan Türkünün yanında yer alacaktır.

Türkiye'nin ne bir ülkenin toprağında gözü vardır, ne de diğer bir ülkenin içişlerine karışmayı aklından geçirmektedir. Ama Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri'nin akıbetine ilgi göstermesi tabiidir ve Türkiye, ahdi bakımından olsun, insani mülahazalar açısından olsun bu hakka sahiptir.

Türkiye bu hakka dayanarak Bulgaristan'ı uluslararası yükümlülükleri yerine getirmeye devam etmiş olup Türk azınlığının meselelerine gerektiği şekilde devam edecektir".

Bu çerçevede Türkiye Hükümeti 17 Nisan 1985 günü Bulgaristan Hükümetine Üçüncü Notasını vermiştir. Nota'da daha önce belirtildiği şekilde Tür-

kiye'nin görüşü yeniden vurgulanmış, kapsamlı bir göç anlaşması da dahil olmak üzere soruna çözüm getirmek amacıyla ikili görüşmeler yapılmasını istemiştir. Nota'da ayrıca Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türk azınlığı davasının diyalog yoluyla çözülmesi için olduğu belirtilmiştir.

Türk basını Türkiye'nin bu Notasına da Bulgaristan'ın olumsuz cevap verdiğini duyurmuştur.

e. Türk Hükümetinin Dördüncü Notası (24 Ağustos 1985)

Üçüncü Notasına da olumsuz cevap alan Türkiye Hükümeti'nin bundan sonra konuyu çeşitli uluslararası forumlara götürdüğü görülmektedir. Bir yandan sorunu dünya kamuoyuna duyurmaya çalışırken öte yandan iki ülke arasında diyalog kurulması girişimlerini de sürdürmüştür.

Bu amaçla 24 Ağustos 1985 tarihinde Bulgaristan'a dördüncü Notasını vermiştir.

Türkiye'nin bu tepkisi ve girişimleri karşısında Bulgaristan Hükümeti bir yandan resmi yollarla Bulgaristan'da Türk kalmadığı, şu anda Türk olduğu ileri sürülen kişilerin Osmanlı döneminde zorla müslümanlaştırılmış Bulgarlar olduğu tezini savunarak Türkiye'nin önerilerini reddederken ve bunları içişlerine müdahale olarak yorumlarken, diğer yandan basın yayın araçları vasıtasıyla Osmanlıların da zamanında aynı eritme politikasını uyguladığını ve Türkiye Hükümeti'nin bugün dahi kendi topraklarında yaşayan Kürt, Ermeni ve Rum azınlıklarına karşı baskı politikası uyguladığı iddialarını işlemiştir. Konu ile ilgili olarak yapılan açıklamalarda Bulgaristan'ın politikasının Marksizme ve Sosyalizme ters düşmediği de ileri sürülmüştür.

II. TÜRKİYE-BULGARİSTAN EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLERİ

A.İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNA KADAR

Türkiye Devleti kurulduktan sonra ana problemlerinden birisi ekonomik kalkınma konusunu ele almak ve bunu gerçekleştirmeye çalışmak olmuştur. Bu ana problem içinde dış ekonomik ilişkilerin önemi de büyüktü.

Yüzyıllar boyunca Osmanlı ekonomisini ağır bir baskı altında tutmuş, ekonomik kalkınmasını engellemiş ve devletin toprakları üzerindeki egemenlik haklarını kısıtlamış olan kapitülasyonların Lausanne Andlaşmasıyla tamamen ortadan kaldırılmasından sonra, İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Türkiye, yabancı ülkelerle olan ekonomik ilişkilerine özel bir dikkat göstermiş; bu ilişkilerin kendi aleyhine işleyeceğinden çekinmiş ve ülkeye girecek yabancı sermayenin kapitülasyonlar ölçüsüne varma ihtimalinden endişelenmiştir. Fakat savaş sırasında içte ve dışta görülen siyasi ve ekonomik bazı yeni gelişmelerin etkisiyle savaştan sonra Türkiye bu kapalı politikasını değiştirmeye başlamış, yavaş yavaş dış ekonomik ilişkilerindeki çekingen davranışlarından vazgeçerek, dışarıdan Türkiye'ye yöneltilebilecek ekonomik yardıma karşı daha elverişli bir tutum takınmıştır.

Bu dönemde Türkiye, ekonomik ilişkilerini iki taraflı ticaret ve ödeme anlaşmaları ile düzenlemiştir. Bu anlaşmalar ödeme bakımından tam "kliring" esasına dayanıyordu.

İkili ticaret anlaşmaları ile ülkeler arasında ithal edilecek mallar belirlenmişti.

Yeni Türkiye Devleti ile Bulgaristan arasında siyasi ilişkilerin belirli anlaşmalar temeline oturtulması ve iki devletin birbirlerini tanıya-

rak siyasal sınırların karşılıklı olarak garanti edilmesinden sonra doğal olarak gündeme ticari ve ekonomik ilişkilerin belirli bir düzene sokulması konusu gelmiştir.

12 Şubat 1928 tarihli Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması, bu gereğin doğal bir sonucu idi. Bu Anlaşma ile iki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkileri ilk kez belirli bir düzene konuluyordu. Karşılıklı ithalat ve ihracat kalemleri belirleniyor; bunların kota ve gümrük miktarları oluşturuluyor; anlaşmazlık halinde belirli çözüm yolları öngörülüyordu(43).

Bu Anlaşma ile birlikte getirilen düzen içerisinde Türkiye'nin 1948 yılı içerisinde Bulgaristan'a ihracatı 4.945.000 Türk Lirası olarak gerçekleşirken, Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı ise 1.065.000 Türk Lirası olmuştur. Dünya çapında bir ekonomik bunalımın başladığı 1929 yılında ise iki ülke ticaret hacminde anlamlı bir düşme gözlenmiştir. Bu yılda Türkiye'nin ihracatı 2.039.000 Türk Lirası, Bulgaristan'ın ihracatı ise 1.541.000 Türk Lirası olmuştur.

Değişen dünya ekonomik koşullarına göre yeniden düzenlenmesi ihtiyacı üzerine, bu kere 27 Mayıs 1930 tarihinde yeni bir Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması imzalanmıştır(44).

Özellikle 1930 yılından sonra mevcut uluslararası ekonomik koşulların da etkisiyle her iki ülke dış ticaretinde devletçiliğin ağır bastığı görülmektedir. Bu yıldan sonra İkinci Dünya Savaşının başladığı yıla kadar olan dış ticaret hacmi birkaç yüz bin lirayı geçmemiştir.

(43)Resmi Gazete,7 Haziran 1928,no:907;Düstur,III,9,922(655).

(44)Resmi Gazete,18 Haziran 1930,no:1523;Düstur,III,11,1709(595).

1935 yılında Türkiye'nin ihracatı 236.000 Türk Lirası olarak gerçekleşirken, Bulgaristan'ınki 200.000 Türk Lirası olmuştur.1939 yılında Türkiye, Bulgaristan'a 471.000 Türk Lirası tutarında mal ihraç etmiş, Bulgaristan ise ilk kez ticaret dengesini lehine çevirerek Türkiye'ye 519.000 Türk Lirası değerinde mal satmıştır(45). Bu düzene göre yürütülen karşılıklı ticaret genellikle Türkiye lehine işleyen bir gelişme göstermiştir.

Türkiye'nin bu devrede Bulgaristan'a özellikle tarım ürünleri ihraç ettiği, Bulgaristan'ın ise tarım ve sanayiye dayalı bazı hammaddeler ile cam ve çimento sattığı görülmektedir.

Bu devrede, kıtalararası transit taşımacılık ile ortak sulardan yararlanma konularında işbirliği yapılması konusu mevcut siyasal ilişkilerin yapısı ile orantılı olarak gündeme getirilememiştir.

B. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA BULGARİSTAN VE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK DURUMLARI

Bulgaristan'da Krallığın ortadan kaldırılarak siyasal rejimde radikal bir değişime gidilmesiyle birlikte ekonomik alanda da Sosyalist ideolojiye uygun şekilde radikal değişiklikler yapılmıştır. 23 Aralık 1947 tarihinde her türlü mülkiyetin özel niteliğinin ortadan kaldırılarak devletleştirilmesi işlemi tamamlanmış, dış ticaret rejimi devletin tekeline bağlanmıştır. Bulgaristan'ın, 1949 yılında Doğu Bloku ülkeleri arasında ekonomik işbirliği ve işbölümünü öngören Karşılıklı Ekonomik Yardım ve İşbirliği Örgütü(COMECON)'a katılması ekonomisinde bir dönüm noktası oluşturmuştur. Nitekim, o yıllardan bu yana Bulgaristan dış ticaretinin %80.2'sini COMECON'a üye ülkelerle gerçekleştirmektedir(46).

(45)Tuğlacı,op. cit.,s.139.

(46)Spass Rouseinov,Bulgaria;Land,Economy,Culture,Sofia,1965,s.88=90.

COMECON'un geniş bir pazar olması ve güvenilir bir sürümle istikrarlı fiyat koşullarının bulunması Bulgaristan'ın dünya enerji ve hammadde bunalımından olumsuz yönde etkilenmemesini sağlamıştır.

Bulgaristan'ın dış ticaretinde en büyük payı Sovyetler Birliği almaktadır. 1945 yılında ikili ticaret hacmi 120 milyon Ruble(47) iken 1987 yılında 10 milyar Rubleyi aşmıştır. Sovyetler Birliği ile ticaret hacmi 1987 yılında 29 milyar Rubleye ulaşmıştır(48).

COMECON'a üyelik,pazarı küçük doğal kaynakları yetersiz olmasına karşın Bulgaristan'a uzmanlaşma ve ekonomik işbölümünün getirdiği yararlarla rekabet gücüne ulaşmasına olanak sağlamıştır. COMECON çerçevesinde Bulgaristan sekizyüz çeşit makine sanayii ürününde uzmanlaşmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra Bulgaristan, ekonomik sorunlarını COMECON aracılığı ile çözmeye çalışırken Türkiye ise ciddi ekonomik problemler içerisinde bulunuyordu. Bu dönemde Türkiye'nin karşılaştığı en ciddi sorunlardan birisi savaş sırasında sarsılmış olan Ülke ekonomisinin düzeltilmesi ve geliştirilmesiydi. Türkiye fiilen savaşa girmemiş olmakla beraber,özellikle büyük bir orduyu senelerce seferberlik halinde tutmaya, insan ve mali gücünün büyük bir kısmını tetikte bekleyen ordusuna hasretmiş, savaş sonu devresine büyük ekonomik güçlüklerle girmişti. Bu güçlüklerin halledilmesi için zamanın hükümetleri, bir taraftan ülke içinde belli bir ekonomik ve mali politika izlemeye çalışmışlar, önlemler almışlar,diğer taraftan yabancı ülkelerle girişilmiş olan ekonomik ilişkilerde izlenen dış ekonomik politikada ayarlamalar yapma yoluna gitmişlerdir.

(47,Tuğlacı,op. cit.,s.138-140.

(48)İd.m.

Genel olarak ulusal ekonomik sorunlarla uluslararası siyasi, ekonomik ve ticari durum arasındaki bağlantının varlığına işaret edilmiş, savaş sonrası uluslararası siyasi havanın ve ekonomik koşulların ulusal ekonomiyi etkilediği görüşünden hareket edilerek ulusal sorunların çözümünde uluslararası ilişkilere, özellikle uluslararası ekonomik ilişkilere önem verilmiştir. Türkiye'nin ekonomik ilişkilerine yeni bir yön vermesi de genel dış politikasında özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yer alan gelişmelere paralel olarak gerçekleşmiştir.

Savaş sonrasında Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik problemlerden birisi de dış pazarların manzarasının çok değişmiş olmasıdır. Türkiye'nin ekonomik bünyesinde önemli bir değişiklik olmamasına rağmen, alıcı ülkeler içinde önemli değişiklikler yer almıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinde en geniş yeri, genel dış politikası ile birlikte paralellik göstererek, ABD ve Batı Avrupa ile olan ilişkileri tutmuşsa da, Türkiye'nin diğer ülkelerle yürütmekte olduğu ikili ekonomik ilişkileri de ihmal edilmemesi gereken bir düzeydedir.

Türkiye'nin diğer ülkelerle kurduğu ikili ekonomik ilişkileri başlıca iki taraflı ticaret ve ödeme anlaşmaları ile düzenlenmiştir. İkili anlaşmalar genellikle serbest dövizle ithalat ve ihracat yapmayan ülkelerle imzalanmıştır.

Bu çerçevede Türkiye'nin Doğu Bloku ülkeleri ile ve bu arada Bulgaristan ile imzaladığı ticaret anlaşmaları, ödemeler bakımından tam anlamıyla "Kliring" esasına dayanmıştır.

Bu düzene göre yürütülen ticaret genellikle Türkiye'nin lehine işleyen bir gelişme göstermiştir.

C.TÜRKİYE-BULGARİSTAN TİCARET VE ÖDEME ANLAŞMASI(23 Şubat 1955)

Yukarıda ileri sürülmeye çalışılan koşullarda Türkiye ile Bulgaristan'ın ekonomik ve ticari ilişkileri 1942 tarihli Ticaret Anlaşması(49) çerçevesinde yürütülmüştür.1945 yılında Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatı 3.718 000, bu ülkeden ithalatı ise 3.300.000 Türk Lirası;1951 yılında ise sırasıyla 3.417.000 ve 4.012.000 Türk Lirası olarak gerçekleşmiştir(50).

Daha sonra ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve yeni bir düzene bağlanması ihtiyacını duyan Türkiye ve Bulgaristan Hükümetleri 23 Şubat 1955 tarihinde Ankara'da yeni bir Ticaret ve Ödeme Anlaşması(51) imzalamışlardır.1942 tarihli Anlaşmayı yürürlükten kaldıran bu Anlaşma,iki ülke ticari ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturmuştur.

"Kliring" esasına dayanan ve karşılıklı olarak 2.500.000 ABD Doları tutarında mal alışverişini öngören Anlaşma, A ve B listeleri şeklinde oluşturulan ithal ve ihraç mallarının kontenjan ve kotalarını belirliyor ve doğabilecek sorunların çözümlenmesi için bir Karma Komisyon kurulmasını karara bağlıyordu.

1974 yılında imzalanan yeni bir anlaşmaya kadar bu Anlaşmanın süresi her yıl yenilenen Protokoller(52) ile uzatılmıştır.Siyasi ilişkilerin arzettiği anlık değişiklikler nedeniyle iki ülke arasında uzun vadeli bir ticaret anlaşması bugüne kadar imzalanamamıştır.

(49)27 Mart 1942 tarihli Ticaret Anlaşması,Resmi Gazete,8 Ağustos 1942,no:5179;

Düstur,III,23,s.1671.

(50)Tuğlacı,op. cit.,s.139.

(51)Resmi Gazete,2 Şubat 1956,no:9223;Düstur,III,37,s.269.

(52)Protokollerin metinleri için bakınız;

i.Ek Protokol,5 Şubat 1960,Ankara,Resmi Gazete(RG),19.8.1960,no:10582,Düstur,

1955 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşması ve bu Anlaşmanın süresini uzatan yıllık protokoller çerçevesinde Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatı,1956 yılında 5.748.000; 1961 yılında 16.106.000;1965 yılında 34.506.000;1970 yılında 47.206.000; 1972 yılında 60.706.000;1973 yılında 103.365.000;1974 yılında ise 211.198.000 Türk Lirası; bu ülkeden ithalatı ise sırasıyla, 5.553.000,8.973.000,50.834.000, 50.613.000,70.848.000,92.837.000 ve 105.893.000 Türk Lirası olarak gerçekleşmiştir(53).Rakamların incelenmesinden de görüleceği üzere, bu dönemde ikili ticaret

IV,1,236.

- ii .Ek Protokol,11.2.1961,Ankara,RG 25.7.1961,no:10863;Düstur,IV,1,2859.
- iii..Ek Protokol,5.2.1963,Ankara,RG 1.4.1963,no:11370.
- iv .Ek Protokol,19.2.1964,Sofya,RG 22.4.1964,no:11689;Düstur,V,3/2,1884.
- v .Ek Protokol,29.1.1965,Ankara,RG 30.4.1965,no:11987;Düstur,V,4/1,1057.
- vi .Ek Protokol,29.1.1966,Sofya,RG 7.4.1966,no:12268;Düstur,V,5/2,2045.
- vii .Ek Protokol,27.1.1967,Ankara,RG 6.3.1967,no:12563;Düstur,V,6/2,1754.
- viii.Ek Protokol,28.2.1968,Sofya,RG 10 Mayıs 1968,no:12911;Düstur,V,7/2,2127.
- ix .Ek Protokol,15.3.1969,Ankara,RG 14.6.1969,no:13223;Düstur,V,8/2,2286.
- x .Ek Protokol,28.3.1970,Sofya,RG 15.7.1970,no:13549;Düstur,V,9/2,2479.
- xi .Ek Protokol,5 Nisan 1971,Ankara,RG 3.6.1971,no:13854;Düstur,V,10/2,2514.
- xii .Ek Protokol,17.5.1972,Ankara,RG 12.6.1972,no:14213;Düstur,V,11/3,2469.
- xiii.Ek Protokol,29.3.1973,Ankara,RG 29.3.1973,no:14548.

(53)T.C. Sofya Büyükelçiliği,Ekonomik ve Ticaret Müşavirliği,1973 Yılında Bulgaristan'ın Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ticari İlişkileri,Sofya,1974.

Türkiye'nin lehine gelişmiştir. Türkiye'nin ihraç malları arasında taze ve tuzlu balık, palamut, kuru meyva, zeytin ve narenciye yer alırken, ithal malları arasında ise aletler, makineler, çimento, sun'î gübre, kimyevi maddeler, profil demiri, tıbbi malzeme, kereste, odun kömürü gibi mallar yer almıştır.

D. TİCARİ İLİŞKİLERİN GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK KARŞILIKLI ZİYARETLER

1960'lı yılların başından itibaren bloklar arasında görülen nisbi yumuşama havasının Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkileri olumlu yansıması siyasi konuların yanında ikili ticari ve ekonomik ilişkiler alanında da yeni çalışmaların başlamasını getirmiştir. Bu çerçevede 1964 yılından itibaren bu alanda karşılıklı ziyaretlerin yapıldığı görülmektedir.

i. Türkiye Ticaret Bakanının Bulgaristan'ı Ziyareti (29 Eylül 1964)

Siyasi yönlerine yukarıda değinilmeye çalışılan bu ziyaret sırasında iki ülke arasında ticaret hacminin genişletilmesi ve bu alanda yeni işbirliği alanları yaratılması kararları alınmıştır.

Türkiye Ticaret Bakanı ile yaptığı görüşmede Jivkov, iki ülke arasında işbirliği için geniş imkanlar bulunduğunu söyleyerek, komşular arasında ticaretin, Bulgar uzmanlarının hesaplarına göre %15 daha ucuza geldiğini, ortak suların yararlanma, turizm alanında işbirliği gibi konuların her iki tarafın da yararına olacağını ileri sürmüştü. İktisadi işbirliği alanında bazı ürünlerin üretimini durdurarak bunları Türkiye'den alabileceklerini, bu konuda teklifleri bulunduğunu ifade etmiştir. (54)

ii. Türk Özel Sektör Heyetinin Bulgaristan'ı Ziyareti

Türkiye Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Başkanının başkanlığında İstanbul ve Mer'in İhracatçı Birlikleri, Türkiye Odalar Birliği temsilcilerinden kurulu bir heyet, ticari konuları yerinde incelemek üzere 18 Kasım 1964 tarihinde

Bulgaristan'a gitmiştir. Heyeti, Bulgar İktisadi Devlet İşletmeleri yetkilileriyle tanıştırmak üzere Bulgaristan Ticaret Odası bir seminer düzenlemiş ve heyet mensupları, Dış Ticaret Bakanı Budinof ile Başbakan Jivkov tarafından da kabul olunmuştur. Türk Heyetine, bu ziyaret sırasında aşağıdaki hususların ifade olunduğu Türk basınında bildirilmiştir: "Birkaç ülke ile deneyimimiz şunu göstermiştir ki, direkt ticaret yanında, sanayi kollarında işbirliği mümkündür. Mesela, montaj, torna, bazı elektrik malzemesi, telefon aletleri, transformatör ve yardımcı istasyonlar, üzüm kurutma tesisleri, dizel motorları, vinç ve bazı tarım makineleri imalatında işbirliğini gerçekleştirmek mümkündür. Balık konservesi sanayiinde de işbirliği şekilleri bulunabilir." Görüşmeler sırasında Bulgar yetkililerince, ilişkilerin genişletilebilmesi için, demiryolu ve havayolu alanlarında özel sözleşmeler akdedilmesinin gerekli olduğu ve transit taşıt araçlarına ait sorunların düzenlenmesinin gerektiği üzerinde de durulmuştur. Ziyaret sonunda Türk Heyeti ise, taşımacılık konusunun iki ülke arasında turizmin gelişmesi bakımından da yararlı olacağına işaretle balıkçılık alanında da bir anlaşma akdinin inceleme konusu yapılabileceğine dikkati çektiği yine Türk basınında ifade olunmuştur.

Türk Heyetini kabul eden Bulgaristan Başbakanı Todor Jivkov, senelik balık ihtiyacı 130.000 ton civarında olan ülkesinin Türkiye'nin satabileceği miktarda balığı almaya hazır olduğunu ifade ile, işbirliği yönünde iki ülke arasında bir şirket kurulabileceğini söylemiş, son zamanlarda Türkiye'nin Sosyalist ülkelere tütün ihracatını artırması üzerinde durarak, Bulgaristan'ın bundan endişe etmediğini, zira tütün ekiminde makina kullanılamaması yönünden güçlüklerle karşılaştıklarını, yıllık 120.000 ton olan tütün üretimlerini aşama aşama azaltmaya karar verdiklerini, bu nedenle iki ülke arasında tütün alanında

(54)Oral,op. cit.,s.98.

rekabetin sözkonusu olamayacağını belirtmiştir.(55)

iii.Bulgaristan Ekonomi Heyetinin Türkiye'yi Ziyareti

Bulgaristan Dış Ticaret Bakanlığı İhracat Dairesi Başkanı Kralof başkanlığında bir heyet, 7-17 Haziran 1965 tarihleri arasında Türkiye'ye gelmiştir. Heyet, Türk ticaret ve sanayi odaları, ticaret borsaları ve işadamları ile görüşmeler yapmıştır.(56)

iv.Bulgaristan Ticaret Bakanının Türkiye'yi Ziyareti(30 Ağustos 1965)

Türkiye Ticaret Bakanının ziyaretine karşılık vermek üzere 30 Ağustos 1965 tarihinde Türkiye'ye gelen Bulgaristan Dış Ticaret Bakanı Budinof'un bu ziyareti sırasında, iki ülkenin ekonomik ve ticari alanda işbirliğini daha da artırabilecekleri, sınırlı kaynakların israfını önlemek için kalkınma planlarının da birbirlerinin imkanları gözönüne alınarak yapılacak düzenlemenin ilişkilerin gelişmesinde kısa zamanda olumlu sonuçlar vereceği üzerinde görüş birliğine varılmıştır.

Ziyaret sırasında, ilk olarak, Karadeniz'in doğal zenginliklerinden en yüksek oranda yararlanılması için balıkçılık anlaşması yapılması üzerinde durulmuş, ayrıca demiryolu, karayolu ve havacılık alanlarında anlaşmalar yapılması ile ortak sulardan yararlanma konuları ele alınmıştır.(57)

v.Bulgaristan Devlet Planlama Komitesi Başkanının Türkiye'yi Ziyareti

11-21 Şubat 1968 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret eden BHC Planlama Komitesi Başkanı Apostol Başev, Bulgaristan Başbakanının kısa bir süre sonra Türkiye'ye yapacağı ziyaret öncesinde ekonomik ve ticari işbirliği alanlarında belirlemelerde bulunmak amacıyla görüşmeler yapmıştır.

(55)Ibid,s.100.

(56)Ibid,s.101=119.

(57)Ibid,s.119.

Görüşmeler sırasında Başev, bakır, çinko ve kurşun gibi madenlerin Türkiye'de işlenebilmesini mümkün kılacak tesislerin kurulması ve bu gibi madenlerin "geçici ihraç" yoluyla Bulgaristan'da işlenip Türkiye'ye ithali konusunda ısrarlı tekliflerde bulunmuştur. Ayrıca, sanayi alanında ortak tesisler kurulması, uzun vadeli bir ticaret anlaşması imzalanması ve ticaret hacminin karşılıklı olarak artırılması yolunda Bulgar tarafınca teklifler yapılmıştır. Türk tarafı, bu önerileri inceleyeceği cevabını vermiştir.(58)

vi.Ulaştırma Bakanlarının Karşılıklı Ziyaretleri

Türkiye Ulaştırma Bakanı Sadettin Bilgiç, 6-13 Ağustos 1967 tarihleri arasında Bulgaristan'ı ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında, 12 Ağustos 1967 tarihinde iki Bakan iki ülke arasında bir demiryolu anlaşmasının imzalanacağını açıklamıştır.

31 Ekim-7 Kasım 1967 tarihleri arasında ise Bulgaristan Ulaştırma Bakanı Marine Vachkov Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında, 3 Kasım 1967 tarihinde Ankara'da, Demiryolu Anlaşması imzalanmıştır.(59)

E.TÜRKİYE BULGARİSTAN EKONOMİK VE TİCARİ İŞBİRLİĞİNDE SOMUT GELİŞMELER

Uluslararası ilişkilerde görülen yumuşama havası ile birlikte Türkiye bulgaristan ilişkilerinin nisbi olarak düzelmeye ve gelişmeye başladığı ve bu ortamda ticari ve ekonomik alanlarda işbirliği yolunda karşılıklı çabaların arttığı yukarıda ifade olunmuştur.

Bu çerçevede başlayan temaslar kısa zamanda sonuçlarını ortaya çıkarmış ve iki ülke tarihinde belki de ilk kez karşılıklı çıkarılara dayalı bir ekonomik ve ticari işbirliği olanaklarının yaratıldığı ve somut gelişmelerin sağlandığı

(58)İdem.

(59)Resmi Gazete,19 Ocak 1968,no:12738.

bir döneme girilmiştir.

İkili ticaret hacminin karşılıklı olarak artırılmasına yönelik 1955 tarihli Ticaret Anlaşması ve onun süresini uzatan yıllık Protokoller bu işbirliği ortamının ilk somut sonuçları olmuştur. İkinci olarak ulaştırma konularında işbirliği konuları uygulamaya konulmuştur.

i. Türkiye Bulgaristan Demiryolu Anlaşması (3 Kasım 1967)

Yunanistan ile Kıbrıs uyuşmazlığı nedeniyle var olan gerginlik ortamında, Avrupa ile demiryolu bağlantısının bu ülke üzerinden gerçekleşiyor olmasının siyasi ve ekonomik sakıncaları üzerinde hassasiyetle duran Türkiye öteden beri Bulgaristan ile bir demiryolu anlaşması yapılması olanaklarını araştırıyordu. Yunanistan üzerinden geçen Türk vatandaşlarının karşılaştığı sorunların artmasının Türk kamuoyunda bu yönde yarattığı istek de Türkiye için hızlandırıcı bir neden olmuştur.

İkili siyasi ilişkilerin düzeldiği bir zamanda 1965 yılı ocak ayında, Bulgaristan'ın iki ülke arasında Yunanistan topraklarından geçmeyen bir demiryolu ağının kurulmasını önermesi ve Türkiye'nin de olumlu cevabı üzerine ikili görüşmeler başlanılmıştır.

Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev'in 1966 yılı Ağustos ayında Türkiye ziyareti sırasında iki ülke Dışişleri Bakanları arasında imzalanan Protokolda da demiryolu yapımı için görüşmelere başlanacağı konusunda karara varıldığı bildiriliyordu.

23-25 Kasım 1966 tarihlerinde Ankara'da Türk ve Bulgar teknik heyetleri arasında yapılan ilk görüşmeler sırasında anlaşma projeleri karşılıklı olarak ele alınmıştır.

Gelişmeler sonunda iki ülke Ulaştırma Bakanları tarafından 3 Kasım 1967

tarihinde Ankara'da "TC ile BHC Arasında Direkt Bir Demiryolu İrtibatı İnşası Hakkında Anlaşma"(60) imzalanmıştır. Anlaşmada, demiryolu yapımına en geç 1 Ocak 1969 tarihine kadar başlanacağı ve hattın 1 Ocak 1971 tarihinden itibaren ulaşım açılacağı öngörülmüştü.

ii. Türkiye Bulgaristan Hava Ulaştırma Anlaşması(18 Nisan 1966)

Ulaştırma konularında başlayan işbirliği, iki ülke arasında imzalanmış olan Turizm Anlaşmasının uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla bir sivil havacılık anlaşması yapılması sonucunu getirmiştir.

18 Nisan 1966 tarihinde Ankara'da imzalanan Hava Ulaştırma Anlaşması(61) ile Türk Hava Yollarına, Varna veya Sofya'ya iniş ve kalkış dahil olmak üzere Bulgaristan üzerinden Batı Avrupa'ya; Bulgaristan Havayolları'na da, İstanbul veya Ankara'ya iniş ve kalkış yapmak suretiyle Güneye doğru Türkiye üzerinden tarifeli seferler koyma hakkı tanınmıştır.

iii. Türkiye Bulgaristan Karayolu Anlaşması(15 Aralık 1967)

Türkiye bakımından Avrupa ülkelerine, Bulgaristan bakımından da Ortadoğu ülkelerine karayolu ile yolcu ve eşya taşımacılığı açısından önem taşıyan bu konudaki anlaşmanın imzalanması için çalışmalar, Bulgaristan Dışişleri Bakanının Türkiye'yi ziyareti sırasında üzerinde anlaşmaya varılan ulaştırma ve haberleşme alanında işbirliği yapılması kararından sonra başlamıştır. Sonuçta, 15 Aralık 1967 tarihinde, Sofya'da, " Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Karayolu ile Yolcu ve Eşya Nakline Mütedair Anlaşma" imzalanmıştır.(62)

(60)Bakınız dipnot no:59.

(61)Resmi Gazete,17 Nisan 1967,no:12575;Düstur,V,612,1656.

(62)Resmi Gazete,18 Aralık 1968,no:13080;Düstur,V,8/1,15.

Bulgaristan'la yapılan bu anlaşma, yolcu nakliyatını düzenlemekte, nakil vasıtalarının giriş ve çıkışlarını tanzim etmekte, mal taşımacılığında taşıt ve malların giriş ve transit geçişlerini büyük ölçüde kolaylaştırmakta, sigorta ve gümrük rejimini belirlemek suretiyle Türkiye'den Bulgaristan'a yönelik ve Bulgaristan üzerinden Avrupa yönünde transit olarak yapılacak mal ve yolcu taşımacılığını ve buna karşılık Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılacak ve Türkiye'den transit olarak geçecek yolcu ve mal nakliyatını geliştirmek ve hızlandırmak amacını gütmektedir.

iv. Türkiye Bulgaristan Ortak Sulardan Yararlanma Anlaşması (23 Ekim 1968)

1966 yılında Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev'in Türkiye'yi ziyareti sırasında ortak sulardan yararlanılması için işbirliği yapılması amacıyla tarafların teknik heyetlerinin temalarını sürdürmeleri kararlaştırılmış; 1966 ve 1967 yılları içinde iki tarafın anlaşma projeleri karşılıklı olarak ele alınmıştır:

Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un Türkiye'yi ziyareti sırasında, Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Refet Sezgin ile Bulgaristan Enerji ve Yakıt Bakanı Konstantin Popov arasında yapılan görüşmelerde nehir sularının kirlenmesi sorununun incelenmesi için yüksek düzeyde bir teknik toplantı yapılması konusunda mutabık kalınmış, ziyaret sonunda yayınlanan ortak bildiriye, "taraflar, topraklarından akan nehir ve su yollarının değerlendirilmesi ve iyileştirilmesiyle ilgili sorunların incelenmesi gerektiğini belirtmişler ve iki ülkenin yetkili makamları arasındaki temas ve görüşmelerin canlandırılması hususunda mutabık kalmışlardır." ifadesi yer almıştır.

9-13 Ağustos 1968 tarihleri arasında Bulgaristan'ı ziyaret eden Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Refet Sezgin ile Bulgaristan Enerji ve Yakıt Bakanı arasında yapılan görüşmelerde varılan mutabakat gereğince Türk ve Bulgar uzmanlar arasında 14-18 Ekim 1968 tarihlerinde Haskova'da; daha sonra 19-23 Ekim

1968 tarihlerinde İstanbul'da yapılan görüşmeler sonunda 23 Ekim 1968 tarihinde "TC ile BHC Arasında İki Memleketin Topraklarından Akan Nehirlerin Sularından Faydalanmada İşbirliği Yapılması Konusunda Anlaşma"(63) imzalanmıştır.

F.TÜRKİYENİN BULGARİSTANDAN ELEKTRİK ENERJİSİ ALIMINI

1969 yılında, Türkiye'nin Bulgaristan'dan elektrik enerjisi alımını öngören bir Protokol imzalanmıştır. Bu Protokol gereğince 1960 yılı sonlarına doğru gerekli altyapı tesisleri ve bağlantılar tamamlanmıştır.

20 Temmuz 1975 tarihinde, Babaeski'de kurulan elektrik alımını gerçekleştirecek trafo merkezi Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel ile Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov tarafından hizmete açılmıştır. Bu yılın sonlarına doğru Türkiye'nin Bulgaristan'dan aldığı elektrik enerjisi 100 milyon kilowatsaate ulaşmıştır. 1976 yılında yapılan anlaşma ile bu miktar yılda 330 milyon kilowatsaate yükseltilmiştir.

1977 yılında ekonomisinin bunalıma girmesi ve döviz işlemlerinin hemen hemen tümüyle durması karşısında Türkiye, o yıl Bulgaristan'dan aldığı 500 milyon kilowatsaatlık elektrik enerjisinin bedelini ödeyememek durumunda kalmıştı. Bulgaristan'ın "protesto"suna ve elektriği kesme uyarısında bulunmasına yol açan bu gelişme Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in aynı yıl Eylül ayında Sofya'ya yaptığı ziyaret sırasında çözüme bağlanmış ve Türkiye kasım ayı başlarında yaklaşık 9 milyon ABD Doları tutarındaki yükümlülüğünü ödemiştir.

4 Ocak 1978 tarihinde yapılan yeni Protokol ile Türkiye'nin elektrik enerjisi alımı yılda 2 milyar kilowatsaate çıkarılmıştır.

3 Mayıs 1978 tarihinde Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit'in Sofya'yı ziyareti sırasında ekonomik ve ticari konularda geniş kapsamlı bir işbirliği

(63)Resmi Gazete,27 Haziran 1970,no:13531; Düstur,V,912,2176.

belgesi imzalanmıştır. Buna göre, iki ülke arasındaki karşılıklı ticaret hacmi yılda 200-300 milyon Dolar'a yükseltilirken, Tunca Nehri üzerinde ortak yatırımla bir baraj yapılması ve elektrik alışverişinde teknik kapasitenin en yüksek düzeye çıkartılması öngörülmüştü.

Daha sonraki gelişmeler, sözkonusu barajın yapımını mümkün kılmamıştır.

Özellikle 1970'li yıllarla birlikte dünyada ortaya çıkan petrol bunalımına bağlı olarak oluşan enerji darboğazı karşısında Türkiye, enerji açığının bir kısmını Bulgaristan'dan karşılama yoluna gitmiştir. Uluslararası ilişkilerde oluşan yumuşama ortamında iki ülke arasında gelişmeye başlayan siyasi ilişkiler de böyle bir ekonomik-ticari işbirliğine engel teşkil etmiyordu.

Bulgaristan'ın ekonomik çıkarlarına oldukça yararlı olan bu gelişme ile birlikte ticari ilişkilerde önemli ölçüde bir artma gözlenmiştir. Özellikle 1974 yılında imzalanan Ticaret Anlaşması ile "Kliring" sisteminden "konvertibl" döviz ile ödeme sistemine geçilmesi ticari ilişkilerde artışı beraberinde getirmiştir.

Bulgaristanın, Türkiye'ye karşı zaman zaman elektrik gönderimini durdurma uyarıları olmuşsa da Bulgaristanın bu ticaretten büyük yararlar sağladığı şüphesizdir.

Bulgaristanın elektrik enerjisi ihracatını ekonomik ve ticari olmaktan çıkararak siyasi konularla bağlantı kurma eğilimlerinin de etkisiyle Türkiye, içte ve dışta yeri ve çeşitli enerji kaynakları yaratmaya çalışarak Bulgaristanâ elektrik konusundaki bağımlılığını azaltma yoluna gitmiştir.

1985 yılından itibaren Bulgaristan'daki Türk azınlığa karşı yapılan baskı ve şiddet uygulamaları karşısında gerginleşen siyasi ilişkiler ortamında Türkiye kamuoyunda bu ülkenin elektrik enerjisi gönderimini durduracağı haberleri yer almışsa da beklenen olmamıştır.

Türkiye-Bulgaristan ticari ilişkilerinde Türkiyenin elektrik enerjisi alımının payı büyük olmuştur. Ancak Türkiye, zaman içerisinde bu konuda öncesine oranla Bulgaristanâ daha az bağımlı olma yollarını aramıştır. Son yıllarda yapı-
mı bitirilen hidroelektrik barajlar nedeniyle bunun oldukça düşük bir düzeye
indiği gözlenmiştir.

Son olarak Türkiye 1988 yılı haziran ayında Bulgaristandan elektrik enerjisi alımını tamamiyle durdurmuştur.

Ancak diğer yandan, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile öncesine göre son yıllarda gelişen ekonomik ve ticari ilişkilerine uygun olarak bu ülkeden Bulga-
ristan yoluyla Türkiye'ye doğal gaz sevkiyatının 1987 yılı sonlarında gerçekleşt-
tirilmeye başlanmasının Türkiye-Bulgaristan ticari ilişkilerine yeni bir boyut kazandırması beklenebilir.

G. İKİLİ TİCARETTE YENİ GELİŞMELER: 1974 VE 1980 TARİHLİ TİCARET ANLAŞMALARI

Bu anlaşma, ikili ticari ve ekonomik ilişkilerde bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Zira, bu tarihe kadar uygulanan "kliring" sistemi ortadan kaldırılıyor ve "konvertibl" döviz esasına göre ödeme sistemi getiriliyordu. İkili ticaret hacmi de karşılıklı olarak artırılıyordu.

Türkiye'nin Bulgaristandan elektrik enerjisi alımını öngören kararın 20 Temmuz 1975 tarihinde uygulanmaya geçirilmesiyle de ticari ilişkiler kararlaş-
tırıldığı düzeyin de üzerine çıkıyordu.

Gelişen ticari ilişkilere paralel olarak 2 Haziran 1976 tarihinde Sof-
ya'da iki ülke arasında bir Telekomünikasyon Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaş-
ma ile Avrupa-Asya telefon bağlantısı kurulmuş oluyordu.

1976 yılı eylül ayında toplanan Türkiye-Bulgaristan Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Komitesi çalışmaları sonunda 5 yıl süreli Ekonomik ve Teknik

Anlaşma(64) ve bu konulara ilişkin bir Protokol imzalanmıştır. Anlaşma ile, makine yapımı, metalürji, tarım ve gıda sanayii, elektrik enerjisi, kimya, petrol, ecza sanayii, taşıt ve ulaştırıcılık, mal değişimi ve turizm alanlarında işbirliği öngörülmekteydi. Ayrıca, çeşitli uyumsuzluk konularına da yeni yaklaşımlar getirilmekteydi.

Bu gelişmelerle birlikte iki yıl önceye kadar 14 milyon dolar civarında seyreden ikili ticaret hacmi 33 milyon dolara ulaşmıştır.(65)

1977 yılı ocak ayında yapılan anlaşma ile iki ülke arasındaki ticaret hacminin 55 milyon dolara çıkarılması öngörülmüştür. Aynı yıl, Türkiye'nin Bulgaristan'a 252.596.000, Bulgaristan'ın ise Türkiye'ye 741.662.000 Türk Lirası tutarında ticaret yaptığı görülmektedir.

İki ülke ticari ilişkileri sürekli olarak Türkiye aleyhine bir seyir takip etmiştir. Ticaret dengesindeki Türkiye aleyhine olan bu durumun temel sebebi iki ülke tarım ürünlerindeki benzerlik olmuştur. Bu bakımdan, Türkiye, tarımsal ihrac ürünlerinde Bulgaristan pazarında yeterince alıcı bulamazken, başta elektrik enerjisi olmak üzere makina ve donanımları, yapay gübre, sudkostik, cam, kimyasal maddeler gibi sanayi ürünleri ithal etmiştir.

1978 yılında Türkiye Bulgaristan'a 279.366.000 Türk Lirası değerinde mal satarken, bu ülkeden 517.810.000 Türk Lirası değerinde mal satın almıştır.

22 Kasım 1978 tarihinde yapılan bir protokolle Türkiye'nin birikmiş borçları yeni bir ödeme planına bağlanmıştır.

1980 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında yeni bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Her yıl yapılan Protokollerle süresi uzatılan bu anlaşma, 1985 yılında gerginleşen siyasi ilişkiler nedeniyle yenilenmemiştir.

(64) Resmi Gazete, 12 Ekim 1976, s.15231.

(65) Statistical Yearbook of Turkey, Ankara, 1976.

H. TİCARİ İLİŞKİLERİN KÖTÜLEŞMESİ

Siyasi ilişkilerde görülen gerginleşmenin ikili ticari ilişkilere olumsuz yansımaları ile karşılıklı ticarete 1985 yılından itibaren önemli ölçüde düşme görülmüştür.

1984 yılında Türkiye'nin Bulgaristan'dan ithalatı 47.082.705.000 Türk Lirası(121.124.000 ABD Doları) olurken 1985 yılında 51.489.894.000 Türk Lirası (98.753.000 ABD Doları) olmuştur. 1986 yılında ise daha da anlamlı bir düşme gözlenmiştir:27.109.659.000 Türk Lirası(41.473.000 ABD Doları)(66).

Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatı da aynı seyir takip etmiştir: 1984 yılında 8.603.153.000 Türk Lirası(24.123.000 ABD Doları); 1985 yılında 4.024.308.000 Türk Lirası(7.700.000 ABD Doları); ve 1986 yılında 10.006.076 Türk lirası(14.882.000 ABD Doları)(67).

(66) Statistical Yearbook of Turkey, Prim Ministry State Institute of Statistics, Ankara, 1987, s.341.

(67) Ibid, s.342.

S O N U Ç

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde ulus-devlet yapılarına ulaşarak XX. yüzyıl başlarında ortaya çıkan günümüz Bulgaristan'ı ve Türkiye'si, bir anlamda, tarihin onbeş asır önce ataları için belirlediği yazgıyı sürdürme rolünü üstlenmiştir. Zira, Hun İmparatorluğu'nun 463 yılında dağılmasından sonra, önemli bir kısmı Tuna Nehri boylarına ve Balkanlar'a yerleşen Türk ve Bulgar kabileleri Ogurlar, Onogurlar, Saragurlar, Uturgurlar ve Kuturgurlar, o tarihsel sürecin diğer Türk etnik grupları Peçenekler, Gagavuzlar, Uzlar ve Kumanlar'la birlikte yan yana ve iç içe ilişki biçimleri oluşturmuşlardı. Çok uluslu Osmanlı Siyasal Birliği bünyesinde, bu ilişki biçimlerini iç içe olarak devam ettiren Türk ve Bulgar ulusları, bu kere ayrı ulus-devletleriyle yan yana ilişkiler düzenine giriyordu. Bu uzun tarihsel geçmişin birikimleri ve izleri, yeni Türkiye ile Bulgaristan'ın başlangıçtaki ilişkilerine ve hatta günümüzde bile etkide bulunacaktır.

"Büyük Bulgaristan" projesi, Balkan Savaşları sırasında uygulama alanı bulabilmiş ve İkinci Dünya Savaşı sırasında kağıt üzerinde gerçekleşmişse de zamanın siyasal koşulları buna olanak tanımamıştır.

Beşyüzyıllık Osmanlı dönemi, bu yönetim altında yaşamış bugünkü yirmibeş devletten biri olan Bulgaristan'ın, İmparatorluğun mirascısı olarak gördüğü Türkiye'ye karşı bakışını uzun süre etkilemiştir.

Nihayet, Bulgaristan'ın o dönemden devraldığı Türk etnik toplumu mirası, bugüne kadar Türkiye ile olan ilişkilerine damgasını vurmuştur.

Tarihsel geçmişin bu izleri yanında, başlangıcından beri değişmeyen mekân hep aynı coğrafya olmuştur: Balkanlar. Türkiye ve Bulgaristan, halen güncelliğini koruyan sorunların bulunduğu, hassas bir denge üzerine çizilmiş siyasi sınırların yer aldığı, devletler arasında etnik problemlerin şiddeti günün politik koşullarına göre az veya çok olarak devam ettiği, je-

opolitik önemi büyük Balkanlar'ın iki devletidir. Balkanlar, tarih ve coğrafyanın getirdiği komşuluk özelliğinin yanında, Türkiye ve Bulgaristan'ın aynı bölge ülkesi olmaları özelliğini getirmesi bakımından ilişkilere etkide bulunagelmıştır. Sovyetler Birliği'nin ve Bulgaristan'ın Balkan politikaları, yine Bulgaristan'ın bir zaman için uygulamayı düşündüğü, "Balkan Slavları Birliği" projesi, birinci ve ikinci Balkan Birlikleri veya Paktları, ilişkileri belirli sürelerde etkilemiş ve yönlendirmiştir.

Türkiye Bulgaristan ilişkilerine genel anlamda ve sürekli şekilde etkide bulunan tarihe ve coğrafyaya dayalı faktörlerin yanında diğer özel süreklilik faktörlerini de belirlemek gerekir:

i. Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumundan kaynaklanan güvenlik endişesi, dış politikasında sürekli olarak yer etmiştir: 1919-1923 yıllarında İngiltere ve diğer Batılı Devletler; 1923-1933 yılları arasında İtalya; 1933-1944 yılları arasında ise Almanya ve İtalya Türkiye için endişe kaynağı oluşturmuşlardır. Bu son dönemde Bulgaristan, Almanya'nın müttefiki olması nedeniyle Türkiye için ayrı bir endişe kaynağı olmuştur. 1945'ten sonra ise Sovyetler Birliği, Türkiye'nin güvenlik endişesinin temel dayanağını oluşturmuştur. Aynı şekilde bu tarihten sonra ortaya çıkan süreç içerisinde, Bulgaristan, Sovyetler Birliği'nin yakın müttefiki ve karşı askeri blokun üyesi olarak, Türkiye için endişe verici bir unsur olabilmıştır.

ii. Cumhuriyet Türkiye'si, başlangıcından itibaren Atatürk'ün belirlediği ilkeler çerçevesinde Batı'ya yönelmiştir. Bu tutum dış politikasının da ana ilkelerinden biri olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, Krallık dönemi Bulgaristan'ını bir Batılı ülke olarak görmüş ve onu Batı ile arasında bir köprü olarak değerlendirmiştir.

iii. Bu faktörün yanına Bulgaristan'ın komşu bir devlet olması özelliği de eklenince Türkiye'nin bu ülkeye yaklaşımını daha iyi değerlendirmek mümkün olur. Bulgaristan'ın bu konumu, Mustafa Kemal liderliğindeki Anadolu Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin olumlu yaklaşımını getirmiştir. Ankara Hükümeti, Batı emperyalizmine karşı yürüttüğü mücadele sırasında desteğini kazanmak, Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde Trakya sınırlarını güvenceye kavuşturmak ve kurulacak yeni Türkiye devletinin uluslararası alanda tanınması ve kabul görmesi hedefinin bir parçası olarak Batı emperyalizminden aynı şekilde zarar görmüş bir devleti yanına almak amaçlarıyla Bulgaristan'a olumlu yaklaşmış ve onunla dostluk ilişkisi içerisine girmişti. Cumhuriyet Türkiye'si kurulduktan sonra da bu ilişki biçimi belirli anlaşmalar temeline oturtulacaktı.

iv. Ekonomik ve ticari faktörler Türk dış politikasında sürekli olarak yer etmiştir. Bu çerçevede komşu devlet Bulgaristan'la, oluşturulan iyi siyasi ilişki ortamlarında karşılıklı ekonomik ve ticari düzenleme ve uygulamalara gidilmiştir. Bulgaristan'da rejim değişikliğinden hemen sonra 1960'lı yılların ortalarına kadar geçen dönem dışarıda tutulacak olursa, ticari ve ekonomik beklentiler karşılıklı olarak ilişkilerde yer etmiştir. Türk azınlığı sorunundan kaynaklanan siyasi ilişkilerde son bozulma süreci ekonomik ve ticari ilişkilere de yansımış ve ticaret önemli ölçüde düşmüştür. Hatta, ikili ticari ve ekonomik işbirliğinin en geniş anlamı ve somut örneğini oluşturan elektrik enerjisi alımı da, Türkiye'nin girişimi ile 1988 yılı ortalarında durdurulmuştur.

v. Bulgaristan'daki Türk azınlığı konusu, başlangıcından günümüze kadar ilişkilerde temel bir etki kaynağı oluşturmuştur. Türk azınlığının haklarını ele alan 1925 tarihli Dostluk ve İkamet Anlaşmaları, Bulgaris-

tan'ın 1950-1951 yıllarında Türk Soyuluları göçe zorlaması, Türkiye'nin aynı yıllarda bu ülke ile olan sınırını kapatması, 1968 tarihli Göç Anlaşması ve son olarak Bulgaristan'ın 1984 yılı sonundan itibaren Türk Soyuluların isimlerini zorla değiştirmesi ile gelişen azınlık politikası ve sorunun Türkiye tarafından uluslararası alana kaydırılması bu faktörün belli başlı somut sonuçları olmuştur. Kökleri Osmanlı dönemine kadar uzanan ve bugünkü sayıları bir ila birbuçuk milyon arasında tahmin olunan Bulgaristan'daki Türk azınlığı ile Türkiye, insani mülahazalarla ve anlaşmalardan doğan yükümlülükleri dolayısıyla hep yakından ilgilenmiştir.

İkili ilişkilerin Bulgaristan bakımından değerlendirmesine gelince; Bulgaristan'ın Türkiye'ye yönelik politikasında, yıllar ve dönemler itibarıyla etkiye bulunan süreklilik ve değişiklik faktörlerini belirlemeye çalışmak gerekirse aşağıdaki sonuçlara ulaşılabılır:

1. Neuilly zincirlerinin kırılması ve "Büyük Bulgaristan" sınırlarına yeniden ulaşma yolunda Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Bulgaristan'ın izlediği revizyonist tutum onu başlangıçtan itibaren Türkiye'ye yaklaştırmıştır. Bu çerçevede, Anadolu'da yeni bir revizyonist güç olarak ortaya çıkan Mondros ve "Sèvres" zincirlerini kırmaya yönelik Türk Ulusal Kurtuluş Hareketine sempati duyması ve maddi destek sağlaması doğal bir gelişmeydi. Cumhuriyet Türkiye'si kurulduktan sonra da onun sağladığı siyasal başarılar Türkiye'ye karşı olumlu yaklaşımında etkili olmuştur. Bulgaristan, "Lausanne" Barış Antlaşmasını ve hatta "Montreaux" Boğazlar Sözleşmesini, Neuilly Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesine yol açacak umut kaynakları olarak görmüştür. Ancak, Türkiye'nin "Lausanne"dan sonra "status quo"cu devletler sa'ına katılması ve bu politikasını İkinci Dünya Savaşı

sırasında da sürdürmesi karşısında Bulgaristan, Türkiye'ye karşı ilgisini yitirmiştir. "Büyük Bulgaristan" ideası ve "Neuilly" zincirlerinden kurtulma amacı Bulgaristan'ı süratle diğer bir revizyonist güç olan Almanya'ya yaklaştırmıştır. Bu yaklaşma, savaş içinde Almanya ile ittifaka dönüşmüştür. Mihver ile yaptığı İt İfak Anlaşması, Bulgaristan'a arzu ettiği siyasal sınırları vaadediyordu. Keza, Bulgaristan, bu politikası çerçevesinde "status quo"cu dört Balkan Devleti tarafından kurulan Balkan "Entente"ına katılmamıştır.

ii. Bulgaristan'da Krallık dönemindeki iç istikrarsızlıklar dış politikasına da doğal olarak etkide bulunmuştur. Bu dönemde ülkede yedi kere hükümet darbesi olmuş, zaman zaman kesilmesine ve istikrarın sağlanmasına rağmen iç karışıklıklar sürmüştür. Böyle ortamlarda Bulgaristan-Türkiye ilişkileri genel olarak iyi bir hava içinde olmuşsa da verimli ve somut sonuçlara ulaşamamıştır.

iii. Bulgaristan, ülkesindeki Türk azınlığını, bir yandan Türkiye'yi ürkütmeden sessizce eritme politikası izlerken, diğer yandan bu konudaki anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini yerine getirdiğini ileri sürerek Türkiye ile ilişkilerini gerginlikten uzak tutmak istemiştir.

iv. Bulgaristan'ın krallığın kaldırılmasıyla oluşan yeni rejimi; Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri ve Varşova Paktı Üyeliği, NATO Üyesi ve ABD'nin yakın müttefiki Türkiye ile ilişkilerini İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar etkileyen diğer süreklilik faktörleri olmuşlardır. 1945 yılından sonra Bulgaristan'ın Türkiye'ye yönelik politikası iki ülkenin sahip olduğu farklı siyasal rejimlerden etkilenmiştir. Türkiye'de 1946 yılında çok partili hayata geçilmesi ile yaygınlaşan Batı modeli yanlısı parlamenter rejimini Bulgaristan, kendi ideolojisi doğrultusunda yo-

rumlamış ve "faşist" olarak nitelmiştir. NATO'ya girmesini, Kore'ye asker göndermesini, ABD ile savunma konularında ve ekonomik alanda işbirliğine gitmesini bu çerçevede değerlendirmiş ve Türkiye'ye karşı sert tepki ve suçlamalarda bulunmuştur.

Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'nin yakın müttefiki olması onun ve onun öncülüğündeki Varşova Faktı'nın paralelinde bir dış politika izlemesini getirmiştir. Bu devrede ve hatta günümüze kadar Bulgaristan'ın Türkiye ile ilişkileri Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye karşı yaklaşımları ve ilişkileri ile benzer ve paralel bir eğilim göstermiştir. Sovyetler Birliği, Türkiye'ye karşı tutumunu sertleştirdiği zaman Bulgaristan da aynı tutumu sergilemiş; yaklaştığı zaman da yumuşamıştır.

Bulgaristan'ın Türkiye'ye yaklaşımı, Bloklararası ilişkilerden de etkilenmiştir. Aynı tez, Türkiye açısından da savunulabilir. Bloklararası yumuşamanın başladığı 1960'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye-Bulgaristan ilişkileri de iyileşmiş ve verimli döneme girmiştir.

1985 yılından itibaren ilişkilerde görülen gerginlik bunun bir istisnası sayılabilir. 1970'li yıllarla birlikte uluslararası ilişkilerde görülen somut yumuşama ortamı, 1980'li yılların ortalarına doğru daha ileri boyutlara ulaşarak son yıllarda iki süper güç arasında üstüste zirve toplantıları akdedilirken ve nükleer silahsızlanma alanında anlaşmalar yapılırken Bulgaristan ile Türkiye'nin ilişkileri bu gelişme ile gelişkili biçimde kötüleşmiştir.

Diğer yandan, Sovyetler Birliği'nde yine son yıllarda görülen reform süreci, onun dış ilişkilerine de yansırken yakın müttefiki Bulgaristan'ın da dış ilişkiler alanında aynı sürece girmesi beklentisini gündeme getirebilmektedir. Bu beklenti de özel anlamda Türkiye ile ilişkilerini halen Türk azınlığı nedeniyle içinde bulunduğu gergin ortamdan çıkarması

sonucunu ortaya çıkarabilir. Bloklararası ilişkilerin bugünkü havası ile gelişen gergin ilişkilerin giderilmesi ve yumuşamaya dönüşerek yeniden bir iyi komşuluk anlayışı içerisinde karşılıklı işbirliği ve verimli ilişki sürecine girilmesi büyük ölçüde Bulgaristan'ın ülkesinde yaşayan Türk azınlığa karşı takınacağı tavır ile bağlantılı bulunmaktadır.

X

X

Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin dönemler itibariyle değerlendirilmesine gelince;

1923-1930 yılları arasındaki devrenin en somut gelişmesi bugün de geçerli olan 18 Ekim 1925 tarihli Dostluk Anlaşması'nın imzalanması olmuştur. Türkiye bu dönemde içte devrimlerini yaratma ve yaygınlaştırma, dışta ise öncelikle komşularıyla ilişkilerini belirli bir düzeye oturtma çabası içerisindeydi. Dış politikasında Batı'ya yönelme ilkesini hedef alan Türkiye'nin Bulgaristan'ı da bir Batı ülkesi olarak görmesi bu dönemde ilişkilerin iyi komşuluk ve dostluk anlayışı çerçevesinde belirli anlaşmalarla düzenlenmesini kolaylaştırmıştır.

1930-1939 devresinin özellikle ilk yarısında ilişkiler belirli bir verimlilik ortamına dönüşmüştür. Yakın ilişkilerin kurulduğu bu dönem de ikili anlaşmalar ve karşılıklı ziyaretler yapılmıştır.

Revizyonist duygularını yitirmemiş olan Bulgaristan'ın 1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında oluşturulan Balkan "Entente"na katılmaması, ilişkileri belirli bir süre olumsuz etkilemiştir.

1939 yılından itibaren Bulgaristan'ın dış ilişkilerine güven veremeyen bir nitelik hakim olmuştur. Savaş sırasında, ilişkilerde karşılıklı olarak endişe ve güvensizlik yer etmiştir. Türkiye, Bulgaristan'ın muhtemel

bir Alman saldırısında üs olarak kullanılmasından endişelenmiş ve Almanya ile yakın ilişkisini dikkatle izlemiştir. Bulgaristan ise, müttefik güçlerce Türkiye yoluyla Bulgaristan tarafında ikinci cephe açılmasından endişelenmiştir. Savaş sırasında, Türkiye'ye saldırması konusunda Almanya'dan gelen baskılar karşısında Bulgaristan, bu ülkeyi oyalayıcı, Türkiye'yi ise yatıştırıcı şekilde bir denge politikası uygulamıştır.

Savaşın sonuna doğru Bulgaristan'ın hızla Sovyetler Birliği'ne yaklaşması Türkiye için yeni bir endişe kaynağı oluşturmuştur. Türkiye'nin savaşın son devresinde müttefik devletlerin safına katılması ve böylece savaş sonrası kurulacak düzende hak sahibi olması Bulgaristan'da hayalkırıklığına yol açmış ve ilişkilerde önemli bir gerginlik devresi yaşanmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra Bulgaristan'da krallığın kaldırılarak siyasal rejimin Sovyetler Birliği'ne paralel şekilde radikal olarak değiştirilmesi, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde yeni bir faktörü gündeme getirmiştir. Türkiye'nin NATO'ya katılması, Bulgaristan'ın da Varşova Paktı'na üye olması farklı askeri ittifakların mensupları olarak ilişkilerde belirli bir değişme yaratmıştır.

1964 yılına kadar Bloklararasında mevcut gerginlik ve soğuk savaş ortamına paralel olarak soğuk ve gergin devam eden ilişkiler karşılıklı suçlamalarla verimsiz bir şekilde sürmüştür.

1964 yılından itibaren ikili ilişkilerde yirmi yıl sürecek belirli bir yumuşamaya girilmiş, iyi komşuluk anlayışı hakim olmuş, ekonomik ve ticari alanlarda karşılıklı işbirliğine gidilmiş, bu arada diplomatik ilişkiler Büyükelçilik düzeyine çıkarılmıştır. 1964 yılından Bulgaristan'ın ülkesindeki Türk azınlığına karşı uyguladığı baskı ve isim değiştirme politikasının yaygınlaştığı 1984 yılı sonuna kadar devam eden bu iyi ve

verimli ilişkiler döneminde Bulankı, Borbulankı ve Devlet Başkanları düzeyinde karşılıklı ziyaretler yapılmıştır.

verimli ilişkiler d6neminde bakanlar, başbakanlar ve devlet başkanları d6-
zeyinde karşılıklı ziyaretler yapılmıştır.

BALGE:1

Tasniat Üyesi Prof. A1. BURMOV - Akademisyen D. KOSEV - Prof. Hr. HRISTOV

Genel Egitimi
Politik-Teknik Okulların
X.ve XI.Sınıfları için
BULGARISTAN TARIHI

Devlet "Halk Eğitim" Yayını
Sofya-1970

дово-племенната организация не била в състояние да изпълни тази задача. Тя била плод на общество, в което нямало вътрешни противоречия, нямало класи и класови интереси. Организацията и силата, която можела да осъществи господството на една класа над друга, била държавата.

Наред с това военно-племенната арстокрация била поттиквана да търсеше към създаването на държавите организирана и от външната опасност. Опитите на Византия да отвоюва териториите от славянските земи на Балканския полуостров заплашвала целокупното славянско общество и преди всичко интересите на селските земевладелци. Те не искали да се лишат от земите и богатствата си, както и от своето господстващо положение. Държавата наистина можела да осигури възможността на господстващата класа да разширява територията си за сметка на територията на други държави или да заплашва територията си срещу нападенията от други държави. Този функция на държавата имала особено значение за славянската арстокрация в източната и южна част на Балканския полуостров: на юг славянското племенино обединение било изложено на непрекъснати удари на Византия; на север племениният съюз трябвало да устои на нашествията на Византийската империя от юг и изток и на аварите от северозапад.

По този начин в резултат на зитрените се си общо славянско-икономическо развитие и на необходимостта от отбрана на славянските нападения през VII в. славянските племени обединения постепенно преобразовали в държавна организация.

3. Създаване на българска държава

Най-ранни вести за прабългарите. По предания прабългарите са турки. Те принадлежат към тюркските номадски племена, които през II в. започнали да преминават от Средна Азия в Европа и се установявали първоначално в земите между Каспийско и Черно море.

За пръв път прабългарите се споменават през 334 г. Тогава те живеели в областта на Кавказните планини.

Все по това време прабългарите били водени от хуните. В началото на V в. те участвували в хунските походи на запад. След разгрома на хунския племенен съюз през 453 г. те се установили в земите на север от Кавказ.

През 480 г. източноримският император Зенон новикал прабългарите на помощ против остготите, които върлували в Балканските प्रदेशа на империята.

По-късно отношенията на прабългарите с империята се развалили. Прабългарски отреди започнали да нахлуват в Балканския полуостров, да грабят населението му и опустошават земите му. Първото прабългарско нападение в Тракия станало през 499 г. Между другото във връзка с прабългарските кашествия император Анастасий построил тъй наречената „Дълга стена“ която се простирала от Черно море до Мраморно и дзела столицата на Византийската империя от ивицестеинците „варвари“ (512—513 г.). Независимо от това прабългарските отреди се

Пл.-кор. проф. Ал. БУРМОВ * Акад. Д. КОСЕВ, * Проф. Хр. ХРИСТОВ

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ

за X—XI клас
за общообразователните
трудова-политехнически
училища

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО „НАРОДНА ПРОСВЕТА“
СОФИЯ • 1970

3. Bulgar devletinin kurulusu

Ön-Bulgarlarla ilgili ilk bilgiler: Soy olarak ön-Bulgarlar Oğuz Türk'üdürler. İkinci yüzyılda Orta Asya'dan Avrupa'ya göçmeye başlayan ve önce Hazar Denizi ile Karadeniz arasında bulunan Avrupa topraklarına yerleşen göçebe Oğuz Türk kabilelerine mensupturlar. Ön-Bulgarlardan ilk kez 334 yılında bahsedilmektedir. Onlar, o dönemde Kafkas dağları civarında yaşıyorlarmış. Ön-Bulgarlar tüm bu zaman içinde Hun egemenliği altındaymışlar.

BELGE:II

MUSTAFA KEMAL'İN ALEXANDRE STAMBULSKI'YE MEKTUBU

"...Büyük Millet Meclisi, bu keyfi ve mütareke kararlarına aykırı hareketi Mecliz azalarının şiddetle protesto ettiklerini ve Osmanlı Milletinin Barış Konferansı kararlarından memnun olmadığını bir kere daha teyid keyfiyetini, Zat-ı Alile:inin ittilaına arz etmek şerefini bendenize tahmil etmiştir.

Parlamento, bütün milletlerce kutsal tanınan bu müessesese, içtima halinde iken tahkir ve tezyif edilmiş, mebusanın canlı ve şiddetli protestosuna rağmen, millet temsilcileri, İngiliz Polisi tarafından mücrim ilan olunmuşlardır. Ayan, mebuslar, generaller, muharrirler tevkif olunmuş, evlerinden alınıp ellerine kelepçe vurularak sürgüne gönderilmişlerdir. Nihayet "hak, sadece daha kuvvetli olanındır" prensibine dayanılarak resmi ve hususi müesseselerimiz süngü kuvvetiyle işgal olunmuştur.

Bütün hakları çiğnenen, milli hakimiyeti tecavüze uğrayan Osmanlı, milletinin Ankara'da toplanan temsilcileri, kendi aralarından bir icra komitesi intihap etmişler ve bu Komite memleketin idaresini eline almıştır.

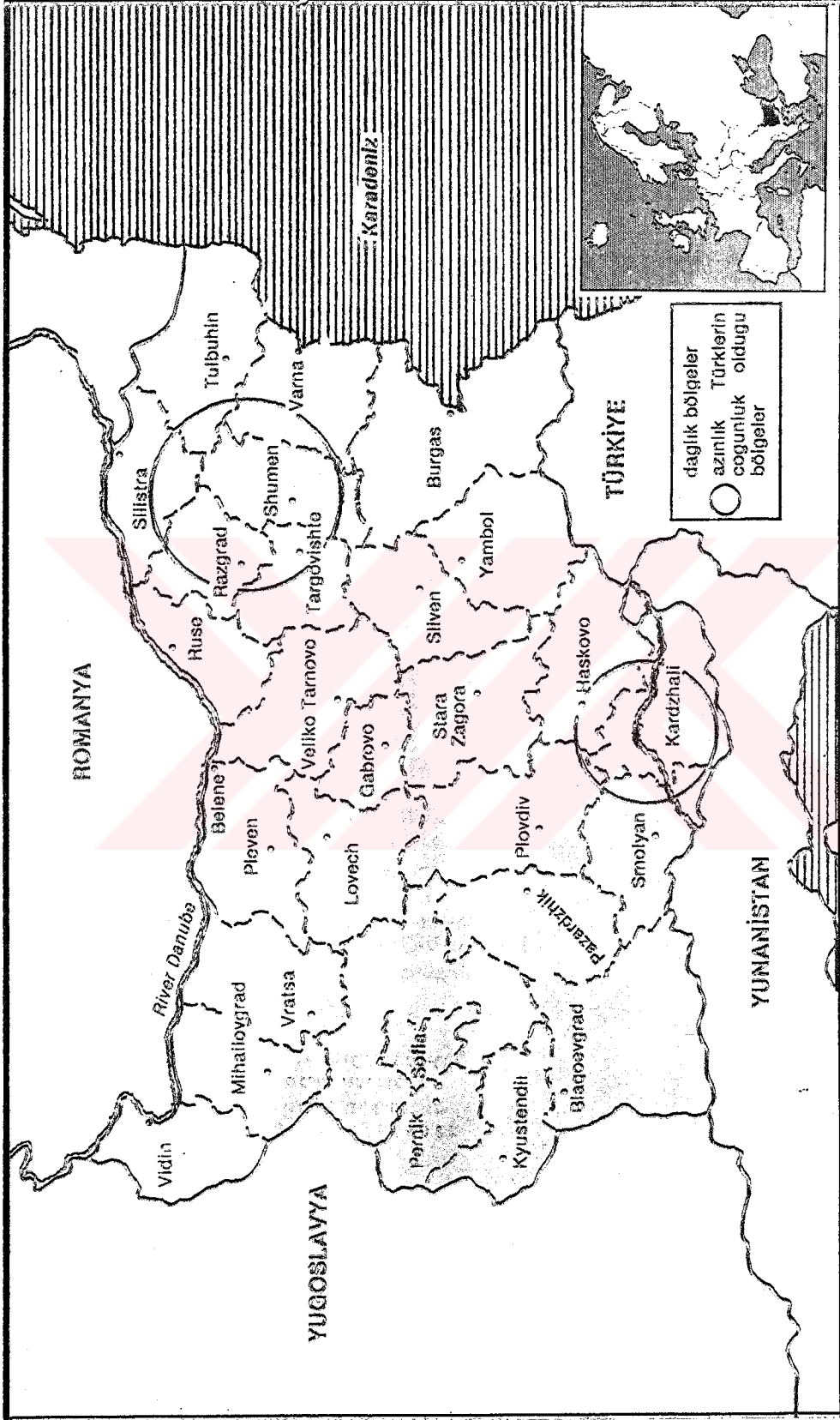
Aşağıdaki hususları Zat-ı Alilerine arz ederken Millet Meclisinin 13.5.1920 tarihli içtimaında kabul olunan milli arzuları da bildirmekten şeref duyarım:

1.İşgal altında bulunan İstanbul'dan çıkacak emir ve fetvaların hiçbir kanuni ve dini kıymeti olamaz ve İstanbul Hükümetinin kabul ettiği bütün taahhütler millet tarafından hükümsüz bırakılmıştır.

2.İtidalini muhafaza ile hür ve bağımsız bir devlet gibi hukukunu müdafaa etmeye azmeden Osmanlı milleti, kendi adına taahhütlerde bulunmak selahiyetini yalnız kendi mümessillerine vererek adil ve şerefli bir sulh aktetmek arzusunu izhar eder.

3.Memleketimizde yaşayan Hristyanlar ve ecnebi tebaa kanunların himayesi altındadır.Lakin kendilerinin hiçbir suretle vatanın emniyeti aleyhinde hareket etmemeleri icap eder..."

BULGARISTAN HALK CUMHURİYETİ

YARARLANILAN KAYNAKLAR

I. KİTAPLAR

- Ahmet, Refik, Türk İdaresinde Bulgaristan(973-1: 55), İstanbul, 1933.
- Alatos, Doros, The Balkans and Europe: A Study of Peace and Forces of War, London, 1937.
- Amnesty International, Bulgaria, Imprisonment of Ethnic Turks, Human rights abuses during the forced assimilation of the ethnic Turkish minority, Amnesty International Publication, London, 1986.
- Arı, Oğuz, Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı, 1950-1951 Senelerinde Göç Edenler ile İlgili Sosyolojik Problemler, Rekor Matbaası, Ankara, 1960
- Arıman, Aysel, Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı, 1950'den İtibaren Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenler, İÜ Edebiyat Fakültesi, Ankara, 1960.
- Armaoğlu, Fahir, Siyasi Tarih(1789-1960), AÜ SBF Yayını, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964.
- Ataöv, Türkkaya, Turkish Foreign Policy, 1923-1938, Reprint From Turkish Yearbook of International Relations.
- Baev, V., Bulgaristan'a Genel Bir Bakış, Sofya, 1972.
- Baker, I., Die Turken in Europa, Stuttgart, 1879.
- 1912-1913 Balkan Harbinde Türk Bulgar Harbi, (Çev., Alb. Murat Tunca), Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Yayını, Genelkurmay Askeri Basımevi, İstanbul, 1943.
- Balkan Harbi, 1912-1913, 1. cilt, Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi, Genkur Basımevi, Ankara, 1970.

- Barker, Elisabeth, Macedonia:Its Place in Balkan Power Politics,London,1950
- Bayur, Yusuf Hikmet,Türkiye Devletinin Dış Siyaseti,TTK Basımevi,Ankara,1973.
- Bıyıkoğlu, Tevfik,Trakya'da Milli Mücadele,cilt:1,TTK Basımevi,Ankara,1955
- Black, C.E.,The Establishment of Constitutional Government in Bulgaria,
Princeton University Press,Princeton,1943.
- Blanc, André, Balkan Ülkeleri İktisadi,çev.Tanju Gökçöl,Gelişim Yayınları,
İstanbul,1975.
- Brzezinski, Zbigniew,The Soviet Bloc:Unity and Conflict,Harward University
Press,1967.
- Bulgarian Atrocities in Greek Macedonia and Thrace,1941-1944:A Report of
Professors of the Universities of Athens and Salonica,Athens,1945.
- Bulgaristan'da Türkler,AÜ Basımevi,Ankara,1985.
- Bulgaristan Nüfusu,Devlet Matbaası,İstanbul,1935.
- Creasy,Edward S.,History of the Ottoman Turks,Beirut,1961.
- Çavuş,Mehmet,Bulgaristan'da Soykırım,İstanbul,1984.
- Dallı,Hüseyin,Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar,
Türk Dil Kurumu Yayını,Ankara,1976.
- Danailof,Bulgaristan Nüfusuna Ait Tetkikler,Ankara,1937.
- Deliorman,M.Necmeddin,Balkan Türklerinin Tarihi,1.cilt,Balkan Neşriyat ve
Gazetecilik Yurdu,İstanbul,TY.
- Dellin,L.A.D.,(ed.),Bulgaria,Published for the Mid-European Studies Center
of the Free Europe Committee by F.A.Fraeger,New York,1957.
- Desbous,Georges,La Bulgarie Après le Traité de Neuilly,Paris,1930.
- Dışişleri Bakanı İltiz Türkmen'in Konuşmaları,Demeçleri ve Basına Verdiği
Mülakatlar,Ankara,1983.

- Dışişleri Bakanlığı, Göçmen ve Mültecilerle İlgili Mevzuat ve Tatbikat, Karar-
nameler, Nizamnameler, Talimatnameler, Tamimler, Ankara, 1960.
- Dışişleri Bakanlığı, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Türkiye'nin
Dış Politikasında 50 Yıl, Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923
1934), Ankara, 1974.
- Dimitrov, Georgi, Political Report Delivered to the V. Congress of the Bulgarian
Communist Parti, Sofia, 1949.
- _____, Bulgaria's Road to Salvation, Sofia, 1945.
- Esmer, Ahmet Şükrü, Siyasi Tarih, Maarif Vekilliği, SBO Yayınları, Maarif Matbaası,
İstanbul, 1944.
- Erkal, Şükrü, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, TBMM Hükümeti Dönemi, Genkur Basıme-
vi, Ankara, 1984.
- Ekrem, Reşat, Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar (1300-1920), Türkiye Basımevi,
İstanbul, 1934.
- Erendil, Muzaffer, Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976.
- Ergin, Feridun, Uluslararası Politika Stratejileri, İÜ İktisat Fakültesi Yayını,
İstanbul, TY.
- Erim, Nihat, Devletlerarası Hukuki ve Siyasi Tarih Metinleri, TTK Basımevi, Ankara, 1953.
- Erkin, Feridun Cemal, Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Başnur Matbaası,
Ankara, 1968.
- Evans, Stanley G., A Short History of Bulgaria, Lawrence and Wishart Ltd., London, 1960.
- Fehér, Géza, Bulgar Türkleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1906-1915 Döneminde Balkan Savaşları, Genel-
kurmay Basımevi, Ankara, 1977.
- Genelkurmay Başkanlığı, Bulgaristan, Genkur Basımevi, Ankara, 1947.

- _____, Balkan Harbi (1912-1913), 1. cilt, Genkur Basımevi, Ankara, 1970.
- Georgiev, Vladimir, Bulgar Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Sofya, 1971.
- Gerey, Cevat, Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1923-1961), SBF Yayını, Ankara, 1962.
- Gökbilgin, M. Tayyib, Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihin, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1957.
- Gönlübol, Mehmet, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963.
- _____, Uluslararası Politika, SBF Yayını, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.
- Gülgün, Buket, Türk Dış Politikası Semineri, (1930-1939 Dönemi), AÜ SBF, 1971.
- Gürün, Kamuran, Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar), TTK Basımevi, Ankara, 1983.
- _____, Türkler ve Türk Devletleri Tarihi, 1. cilt, Karacan Yayıncıları, Ankara, 1983.
- Inaden, Edward C., Russia and the Balkan Alliance of 1912, The Pennsylvania State University Press, 1965.
- İnalçık, Halil, The Foundations of the Ottoman economico-social system in cities-laville balcanique, XVe-XIXe, Studia Balcanica, 1970.
- _____, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, Ankara, 1943.
- Jivkov, Todor, Bulgaristan Türkleri Sosyalist Vatanlarının Aktif Kurucularıdır, Sofya, 1964.
- Köprülü, F., Proto-Bulgar Hukukuna Dair Notlar, 2. cilt, Ankara, 1939.
- Karagöz, Adem Ruhi, Bulgaristan'da Türk Basını, 1879-1945, Üniversite Matbaası, İstanbul, 1945.
- Kassassov, Dimo, La Bulgarie Politique de 1913 a`1944, Sofia, 1945.
- Kayıhan, Ahmet, Lozan ve Trakya, İstanbul, 1967.
- Kiosev, D.G., İstoria Na Makedonskoto Natsionalno Revoliutsionno dvizhenie (History of Macedonian National Revolutionary Movement), Sofia, 1954.

Klein, George (Ed.), The Politics of Ethnicity in Eastern Europe, Columbia University Press, New York, 1981.

Korkud, Refik, Bulgaristan, Şovenist Politikasını Sürdürüyor, Türkiye Fikir Ajansı Yayını, Ankara, 1986.

Kostov, Traicho Izbrani Statii, dokladi, reĝhi (Selected Articles, Reports, Speeches), Sofia, 1964.

Kowalski, Taudesz, Les Turcs et la Langue Turque de la Bulgarie de Nord-Est, Cracovie, _____, Les Turcs Balcaniques, Revue Internationale des Etudes Balkaniques, 1936.

Kurat, Akdes Nimet, Peçenek Tarihi, İstanbul, 1937.

_____, Türk Kavimleri ve Türk Devletleri, Ankara, 1972.

_____, "Bulgar", İslam Ansiklopedisi.

Kutay, Cemal, Garbi Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti, İstanbul, 1962.

Lamartin, A. de, Türkiye Tarihi, 2. cilt, Tercüman, 1001 Temel Eser, İstanbul.

Logio, G., Bulgaria, Past and Present, Manchester, 1936.

Lukacs, John A., The Great Powers and Eastern Europe, New York, 1953.

Mac Dermoth, Marcia, A History of Bulgaria, 1393-1885, London, 1962.

Malinov, A., Pod znaka na ostrasteni i opasni politicheski borbi (Under the Sign of Passionate and Dangerous Political Struggles), Sofia, 1954.

Mehmet, Şeref, Bulgarlar ve Bulgar Devleti, Ankara, 1934.

Meray, Seha L., Lozan Barış Görüşmeleri Tutanakları, AÜ SBF Yayını, Ankara, 1979.

_____, Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, SBF Yayını, Ankara, 1978.

_____, Bazı Türk Anlaşmalarına Göre Komşuluk Münasebetleri, SBF Dergisi, cilt: XV, yıl: 1960, sayı: 2'den ayrı basım.

- Mitev, I., *Kratka İstoriia na bulgarskiiia narod* (A Short History of the Bulgarian People), Sofia, 1951.
- Moravcsik, G., *Tuna Bulgarlarına Ait Toplu Bibliyografya*, Budapeşte, 1942.
- Müstecip, M. Fazıl, *Dobruca ve Türkler*, 1940.
- Nabi, Yaşar, *Balkanlar ve Türklük*, Ulus Matbaası, Ankara, 1936.
- Namık, Hüseyin (Orkun), *Türk Dosyası*, Budapeşte, 1928.
- _____, *Yeryüzünde Türkler*, İstanbul, 1944.
- _____, *Türk Dünyası*, Ankara, 1950.
- Nedev, Nediu T., *Otrazhenie na Laipstsigskiiia potses v Bulgariia* (Reflections of the Leipzig Trial in Bulgaria), Sofia, 1962.
- Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), cilt:1, 4. Basım, AÜ Basımevi, Ankara, 1977.
- Oren, Nissan, *Bulgarian Communism, The Road To Power (1934-1944)*, Columbia University Press, New York and London, 1971.
- Orta Asya ve Ortaçağ Türk Tarihi, Türk Tarih Kongresi, (IX Ankara, 21/25-9-1981).
- Ortaylı, İlber, *Balkan Slavlarında Milliyetçi Akımların Temeli Üzerine*, Balkan ülkeleri, Felsefe Semineri, Ankara, 17-19.4.1980.
- Ökçün, Gündüz, *Türk Anlaşmaları Rehberi (1920-1973)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.
- Parla, Reha, *Belgelerle TC'nin Uluslararası Temelleri*, Lozan, Montreaux, Türkiye'nin Komşuları ile İmzaladığı Başka Belgeler, Tezel Matbaası, Lefkoşa.
- Peremeci, Osman Nuri, *Tuna Boyu Tarihi*, Resimli Ay Basımevi, İstanbul, 1942.
- Rasonyi, Lazso, *Tarihte Türklük*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1971.
- Roussinov, Spass, *Bulgaria: Land, Economy, Culture*, Foreign Languages Press, Sofia, 1965.
- Sander, Oral, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye, 1945-1965*, AÜ SBF Yayını, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968.
- Sharlanov, D., *Otechestveniiat Front, 1942-1944*, (The Fatherland Front), Sofia, 1964.
- Shaw, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1982.

- Soviet Foreign Policy During the Patriotic War: Documents and Materials, second volume, London, 1946.
- Soysal, İsmail, Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte), (1920-1945), 1. cilt, TTK Basımevi, Ankara, 1983.
- Statement By the Turkish Delegation Concerning the Turkish Minority in Bulgaria, Conference on Security and Cooperation in Europe, Meeting of Experts on Human Rights, 7 May-17 June 1985.
- Stavrianos, L.S., Balkan Federation: A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times, Northhampton, 1944.
- Stephard, William R., Historical Atlas, 9th edition, 1964.
- Stopanska, İstoria Na Bulgariya (Bulgaristan Tarihi), (681-1981), Sofia, 1981.
- Şimşir, Bilal N., Rumeli'den Türk Göçleri, 1. cilt, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1968.
- _____, Türk Basınında Bulgaristan Türkleri, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1985.
- _____, Bulgaristan Türkleri (1878-1985), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.
- _____, The Turks of Bulgaria, K. Rüstem and Brother, London, 1988.
- _____, The Turkish Minority Press in Bulgaria, Its History and Tragedy (1865-1985), Ankara, 1986.
- TC Sofya Büyükelçiliği, Ekonomik ve Ticaret Müşavirliği, Bulgaristan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ticari İlişkileri, Ankara, 1985.
- TC Sofya Büyükelçiliği, Ekonomik ve Ticaret Müşavirliği, Bulgaristan'ın 1973 Yılı Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri, Sofya, 1974.
- Tokatlı, Atilla, Sosyalist Kültür Ansiklopedisi, May Yayınları, İstanbul, 1978.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 3. cilt, 1. ks., Genkur Basımevi, Ankara, 1964.

- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, TBMM Hükümeti Dönemi, Genkur Basımevi, Ankara, 1984
- The Trial of Traicho Kostov and His Group, Sofia, 1949.
- Turkish Minority in Bulgaria, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1986.
- The US Helsinki Watch Committee, Destroying Ethnic Identity, The Turks of Bulgaria, Washington DC, 1987.
- The Norwegian Helsinki Committee, The Repression of the Turkish and Islamic Minority in Bulgaria, Oslo, 1987.
- Unat, Faik Reşit, Tarih Atlası, Genişletilmiş Basım, Kanaat Yayınları, İstanbul, 1976.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, 1. cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1961.
- Ülküsal, Müstecip, Dobruca ve Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1966.
- Vali, Ferenc A., Turkish Straits and NATO, Stanford California, Hoover Institution Press, 1972.
- Vasiliev, A.S., Bizans İmparatorluğu Tarihi, 1. cilt, Ankara, 1943.
- Velikov, Stefan, Kemalist İhtilali ve Bulgar Kamuoyu (1918-1922), Bulgaristan İlimler Akademisi Balkan Etüdleri Enstitüsü, Sofya, 1966.
- Wolff, Rebert lee, The Balkans in Our Time, Harward University Press, 1956.
- Yaver, Halil, Balkan Sulhünü Kim Tehdit Ediyor? Bulgarların Balkanları İstila Planları, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1938.
- _____, Bugünkü Bulgaristan'da Türk Düşmanlığı, İstanbul, 1932.
- Yeşilyurt, Ali Haydar, Atatürk ve Komşumuz Bulgaristan, Taş Matbaası, İstanbul, 1968.
- Zagaroff, S.D., The Economy of Bulgaria, Council for Economic and Industrial Research R Washington, 1955.

II. MAKALELER

- Açıkalin, Cevat, "Turkey's International Relations," *International Affairs* (London), vol.:23, No:4, October 1947.
- Arat, R. Rahmeti, "Türk Şivelerinin Tasnifi," *Türkiye Mecruası*, sayı: X.
- Bilge, Suat, "Türk Bulgar Göçmen Anlaşmazlığı," *İnsan Hakları Dergisi*, no:49-50, 1951, s.1
- Bulgaristan'da Osmanlı Şer'i Mahkeme Sicilleri," *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Ağustos, 1980, yıl:2, cilt:2, s.188-192.
- Cebeci, Ahmet, "Bulgaristan'da Son Gelişmeler ve Türklere Karşı Uygulanan Politika," *Türk Kültürü*, sayı:89, Mart 1970, s.342-345.
- _____, "Bulgaristan Türkleri," *Türk Kültürü*, sayı:69, Temmuz, 1968, s.666-668.
- _____, "Bulgaristan'da Türkiye Alehine Yapılan Propagandalar," *Türk Kültürü*, sayı:60, Ekim 1967, s.927.
- Cvetkova, Bistra, Todorov, Nikolae; Mutaftçieva, Vera; Popov, Nikola; *Tursk izvori: Turski izvori za Balgarskata istoriya* (Fantes Turcici Historiae Bulgaricae, Bulgar Tarihinin Türkçe Kaynakları 5 cilt, Sofya, 1964, 1966, 1972, 1973, 1974.
- Çay, M. Abdulhaluk, "Bulgaristan Olayları ve Türk Meselesi," *Türk Kültürü*, yıl:23, sayı:263, mart 1985, s.153-156.
- Çeliker, Fahri, "Türkiye'nin Jeopolitik ve Jeostratejik Durumundan Doğan Güvenlik Sorunları," *Güncel Konular, Genkur Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Başşk. Yayını*, sayı:4, Ağustos 1983.
- Demirel, Bedreddin, "Bulgar Zulmü," *Harp Akademileri Bülteni*, sayı:145, Temmuz, 1985.
- Efendioğlu, İbrahim, "Bulgaristan'da Türkler, Dün ve Bugün," *Bulgaristan'da Türkler*, AÜ Basımevi, Ankara, 1985, s.9-15.
- Eren, Hasan, "Bulgaria's and the Turkish Language", *The Turkish Presence in Bulgaria*, Ankara, 1986, s.1-15.
- Eroğlu, Hamza, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu," *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, Ankara, 1985, s.15-47.

- Eşrefoğlu, E., "Mümtaze Kalemi ve Bulgaristan Belgeleri," Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, sayı: 6-7, İstanbul, 1978.
- Gürkan, İhsan, "Türkiye'nin Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi," Türkiye'nin Savunması, Dış Politika Enstitüsü Yayını, Ankara, 1987.
- İsmail, Fehmi, "Bükrâş Andlaşmasının Müzakeresi", Belleten, sayı: 46, s. 181.
- Kassam, Mohammad, "Bulgaria's Muslims Under the Hammer," Arabia, the Islamic World Review, vol.: 4, no: 43, March 1985, p. 12.
- Kocacık, Faruk, "Bulgaristan Türkleri'nin Kökeni," Milliyet, 19 Şubat 1985.
- _____, "Bulgaristan'daki Türkler'in Kökeni", Türk Kültürü Dergisi, yıl: 23, sayı: 263, mart 1985.
- Larrabe, Stephen, "Balkan Security," Foreign Policy, vol. XIII, Nos: 1-2, September, 1986.
- Mates, Leo, "The Balkans and European Security", Survival, May-June 1972, s. 36.
- Necip, Fazlı, "Rumeliyi Neden Kaybettik?", Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul, 1972.
- Onulduran, Ersin, "Introduction the Plight of the Turkish Minority in Bulgaria;" Foreign Policy, vol.: XII, no: 3-4, Foreign Policy Institute, February 1986.
- _____, "Bulgaristan'daki Türk Azınlığa Yapılan Zulme Karşı Dış Dünyanın Tepkisi ve Duyulan Endişeler," Bulgaristan'da Türkler, AÜ Basımevi, Ankara, 1985, s. 27-33.
- Pazarıcı, Hüseyin, "Uluslararası Hukuk ve Anlaşmalar Yönünden Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü," Bulgaristan'da Türkler, AÜ Basımevi, Ankara, 1985, s. 15-27.
- Pritchard, Charles, "Warhaw Pact Amphibious Forces and the Turkish Straits," Foreign Policy, vol.: XIII, nos: 1-2, September, 1986.
- Sander, Oral, "Turkish Bulgarian Relations," Foreign Policy, vol.: XII, no: 3-4, Ankara, February, 1986, p. 7-19.

Şimsir, Bilal N., "The Fate of the Turkish Minority in the People's Republic of Bulgaria," Foreign Policy, vol.:XII, no:3-4, February 1986.

_____, "Migrations From Bulgaria to Turkey, 1950-51 Exodus," Foreign Policy, vol.:XII, no:3-4, Foreign Policy Institute, Ankara, February 1986.

_____, "The Legal Statüs of the Turkish Minority in Bulgaria Under Bilateral and Multilateral Treaties," Foreign Policy, vol.:XII, no:3-4, February,

_____, "The Latest Bulgarian coup: Forced Changing of Turkish Names," Foreign Policy, vol.:XII, no:3-4, February 1986.

_____, "The Turks of Bulgaria and the Immigration Question," The Turkish Presence in Bulgaria, Ankara, 1986, s.39-59.

Taşhan, Seyfi, "Türkiye'nin Tehdit Algılamaları", Türkiye'nin Savunması, Dış Politika Enstitüsü Yayını, Ankara 1987.

Türker, Ahmet, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yakın Akraba Göçü Anlaşması", Türk Kültürü, sayı:65, Mart 1965, s.325-326.

Yücel, Yaşar, "Turkish Settlement in the Balkans and Its Consequences," The Turkish Presence in Bulgaria, Ankara, 1986, s.15-39.

III. DERGİ, ANSİKLOPEDİ, YILLIK VE ARŞİVLER

Ayın Tarihi Dergileri (1927-1957).

Cumhuriyet Yıllığı (1981-1983).

Dışişleri Bakanlığı Arşivleri.

Dışişleri Bakanlığı Belletenleri (1964-1952) (1984-1985)

Dışişleri Bakanlığı Yıllıkları (1967-1985).

East Europe, 1957, vol.:6, no:11; 1965, vol.:14.

"Foreign Policy" Dergileri, Dış Politika Enstitüsü Yayını.

Güncel Konular, Genkur Askeri Tarih ve Stratejik Et. Bşk. Yayını, sayı:4, Ağustos 1983.
Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 1978.
Harp Akademileri Bülteni, sayı:145, Temmuz 1985.
"Hayat" Tarih Mecmuası, 1972.
İnsan Hakları Dergisi, no:49-50, 1951.
International Affairs(London), vol.:23, no:4, october 1947.
The Islamic World Review, vol.:4, no:43, march 1981.
Keessing's Contemporary Archives, London(1931-1980).
Meydan Larousse, Büyük Lugat ve Ansiklopedisi, 12.cilt, Meydan Yayınevi.
Milli Kütüphane Arşivleri.
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü Arşivleri.
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergileri.
Silahlı Kuvvetler Dergisi, sayı:260, Aralık 1976.
Sosyalist Kültür Ansiklopedisi(Atilla Tokatlı).
Statesman's Yearbook, London, Mac Millan(1976-1980).
Survival, May-June 1972.
Tarih Atlası(Faik Reşit Unat).
TBMM Arşivleri.
Türk Ansiklopedisi, cilt:VIII.
Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ağustos 1980.
Türk Kültürü Dergileri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, (1945-1988).
Türkiye Mecmuası, X.cilt.
Turkish Yearbook of International Relations(1960-1979), AÜ SBF Dış Münasebetler
Enstitüsü Yayını.